

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/347833169>

Public Policy

Book · July 2017

CITATIONS

0

READS

34

1 author:

Елена Чальцева

Donetsk National Univesity (Винница)

1 PUBLICATION 0 CITATIONS

SEE PROFILE

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

О. М. Чальцева

**ПУБЛІЧНА ПОЛІТИКА:
ТЕОРЕТИЧНИЙ ВИМІР
І СУЧАСНА ПРАКТИКА**

Монографія

Вінниця
ФОП Барановська Т. П.
2017

Рекомендовано до друку Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 10 від 27.04.2017 р.)

Рецензенти:

Наумкіна Світлана Михайлівна, доктор політичних наук, завідувач кафедри політичних наук Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського (м. Одеса),

Поліщук Ігор Олексійович, доктор політичних наук, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого (м. Харків),

Денисюк Світлана Георгіївна, доктор політичних наук, Вінницький національний технічний університет.

Чальцева, О. М.

Ч-16 Публічна політика: теоретичний вимір і сучасна практика : монографія / О. М. Чальцева. – Вінниця : ФОП Барановська Т. П., 2017. – 336 с.

ISBN 978-617-7233-40-3

У монографії досліджуються проблеми та перспективи публічної політики на різних рівнях. Розглянуто головні теоретико-методологічні основи та існуючі практики сучасної публічної політики. Основна увага приділена інститутам публічної політики та взаємодії інституціоналізованих акторів публічного процесу в сучасному політичному просторі для визначення її ефективності під впливом ендогенних та екзогенних факторів.

Книга розрахована на вчених, аспірантів і студентів, які вивчають проблеми публічної політики і процеси взаємодії інститутів влади й громадянського суспільства. Крім того, дослідження зацікавить громадських і політичних діячів, які займаються формуванням публічної політики в Україні.

УДК 323.21

ISBN 978-617-7233-40-3

© О. Чальцева, 2017

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ ВИМІР ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ У МІЖДИСЦИПЛІНАРНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ.....	 8
1.1. Операціоналізація категорії «публічна політика»: від традиції до постмодерну.....	8
1.2. Просторові виміри публічної політики.....	20
1.3. Моделі і типи формування публічної політики.....	32
Висновки до розділу 1.....	50
 РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ.....	 54
2.1. Інституціональний підхід у дослідженні публічної політики.....	55
2.2. Публічна політика як синтез полідисциплінарних методологічних підходів.....	64
2.3. Конфліктологічна парадигма у розгляді публічної політики.....	76
Висновки до розділу 2.....	89
 РОЗДІЛ 3. ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ.....	 94
3.1. Сучасні тенденції зміни суб'єктності акторів публічної політики у формуванні публічного капіталу	94
3.2. Інституціоналізація акторів публічної політики.....	107
3.3. Інституціоналізація каналів та форм взаємодії публічних акторів у сучасних умовах.....	125
3.4. Інтерактивні практики публічної політики.....	141
Висновки до розділу 3.....	152

РОЗДІЛ 4. ГЛОБАЛЬНІ ТРЕНДИ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ	156
4.1. Публічна політика в глобальному контексті.....	156
4.2. Взаємодія глобальних публічних акторів.....	165
4.3. Ефективність публічної політики: практика глобального вимірювання.....	184
4.4. Глобальні індекси як показники ефективності публічної політики.....	197
Висновки до розділу 4.....	214
 РОЗДІЛ 5. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ДИЗАЙН ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ.....	 218
5.1. Інституціональний детермінаційний фактор формування національної моделі публічної політики України	218
5.2. Інституціоналізація акторів публічної політики в Україні за траєкторією «згори – вниз».....	228
5.3. Роль громадянського суспільства у формуванні української публічної політики.....	245
5.4. Специфіка та перспективи розвитку української моделі публічної політики.....	259
Висновки до розділу 5.....	273
 ВИСНОВКИ.....	 277
 ДОДАТКИ	 283
 СПИСОК ВИКОРАСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	 302

ВСТУП

Необхідність розгляду публічної політики в теоретико-методологічному та практичному вимірах обумовлена низкою причин, які пов'язані зі зміною стану якості та функціональних можливостей сучасних політичних інститутів в умовах глобалізованого політичного простору, які в свою чергу вплинули на трансформацію політико-управлінських механізмів у державних системах і посприяли оновленню практик взаємодії публічних акторів у полі політики як у світовому масштабі, так і на національному рівні. Глобальні тенденції відбилися на суб'єктності публічних акторів у різних типах систем, ускладнивши процес формування публічної політики та виокремивши національні моделі цього багатоскладового явища, які мають свої унікальні особливості, проблеми й результативність.

Актуальність теми пов'язана також із пошуком залежності ефективності публічної політики від режимного середовища політичної системи, в якому вона здійснюється. Ця обставина викликана тим, що публічність є важливою характеристикою політики будь-якої держави, яка формує стратегію й реалізує політичні рішення у своєму просторі. Чи є демократична система обов'язковою умовою публічності? Чи будуть актори публічного процесу мати повноцінну суб'єктність у системах перехідного типу, де процес утвердження демократичних принципів ще триває? Розгляд цих питань у цьому монографічному дослідженні допоможе скласти повноцінне уявлення щодо публічного процесу в різних типах систем.

Демократичні держави з їх національними варіантами публічної політики стали свого роду орієнтирами для країн, що почали перехід до нових політичних систем – зокрема й для України. Чим більш відкритим і демократичним є суспільство в країні, тим менше воно залежить від державної політики й тим більше воно впливає на процес планування та здійснення політичних рішень. Механізми вироблення публічної політики тим самим ускладнюються, і пред'являється все більше вимог до її здійснення в сучасних державах. У демократичних системах планування та реалізація публічної політики здійснюються шляхом багатоетапного обговорення й узгодження інтересів держави та громадянського суспільства.

Процес запозичення західних моделей не є механічним, тому що проходить адаптацію до національних політичних реалій суспільства, яке їх запозичує. Імпорт державної моделі веде до виникнення так званої «гібридної держави», яка, в свою чергу, формує нові інституціональні практики (імітаційні або інноваційні) і, відповідно, визначає характер взаємодії між акторами («монологовий» або «діалоговий») в залежності від режимності системи. Поєднання імітаційної практики та монологової моделі взаємодії акторів при домінуванні ролі держави говорить про авторитарну режимність і обмежену можливість реалізації публічної політики. Протилежний варіант з'єднує інституціональну інновацію та діалоговість у взаємодії акторів, народжує національні практики публічної політики, відповідні демократичній традиції та

ефективному управлінню. Перехідні системи в залежності від суб'єктивних і об'єктивних факторів реалізують один із цих варіантів, формуючи власні унікальні моделі, пов'язані із соціокультурним контекстом національної політики й глобальними тенденціями. При цьому, у системах, схильних до посилення авторитарних тенденцій, відбуваються консервація публічної політики та відмова від нормативної демократичної моделі публічної політики. Переформатування національної моделі відповідно до принципів деліберативної демократії, навпаки, сприяє формуванню публічного поля політики з активною та ефективною участю акторів у прийнятті рішень і розвиненим інформаційно-дискурсивним простором.

Можливості демократичного середовища для формування публічної політики забезпечуються за допомогою політичних інститутів, які визначають алгоритм і норми взаємодії різних суб'єктів у процесі формулювання порядку денного та прийняття рішень, а також виступають основними амортизаторами й регуляторами конфліктів у системі. В силу інституціональних змін у демократичних системах публічне поле політики послідовно розширюється завдяки активній включеності громадян до процесу прийняття рішень, що призводить до форматування нових соціальних практик, спрямованих на співучасть в управлінні.

Позначення тенденції активного залучення громадян у публічну практику й інституціоналізації громадського сектора в публічному процесі потребує нових підходів до дослідження цього суб'єкту. Інститут громадянського суспільства в умовах демократії є повноцінним актором політики, системно впливаючим на процес планування та реалізацію публічної політики, що здійснюється під пильною увагою громадського контролю з метою аудиту всіх прийнятих владою рішень. Громадянське суспільство, що формується в перехідних системах, ще проходить стадію свого інституціонального оформлення й визначає свої статусні функції в публічному просторі, що актуалізує питання вивчення його ролі в публічній політиці.

Публічна політика як науковий концепт увійшла в політичну науку порівняно недавно, але є одним із таких напрямків, що швидко розвиваються, популярним й затребуваним часом. Академічний інтерес викликаний пошуком нових методологічних підходів до пояснення сучасної публічної політики, вивченням та систематизацією ефективних і адекватних своєму часу й національному контексту моделей цього процесу. Сучасні дослідження публічної політики, представлені західноєвропейською й американською політичною наукою, стосуються переважно демократичних держав – відповідно, теорія, висновки й практичні рекомендації відносяться до однойменного політичного режиму. Роботи, присвячені цій проблемі, свідчать про те, що всі сфери аналізу й пояснювальні характеристики публічної політики пов'язані з теорією демократії й деліберативним процесом. Зазначені роботи, з одного боку, сприяють деталізації знань про цей процес і допомагають сформуванню уявлення про ідеально-типову теоретичну модель демократичної публічної політики, але, з іншого боку, в деякій мірі стандартизують дослідників, що займаються аналізом публічної політики, визначаючи жорсткі

концептуальні рамки дослідження. Але, в силу того, що в чистому варіанті реалізувати на практиці ідеально-типову модель не представляється можливим і в багатьох трансформаційних системах цей процес ще не є завершеним, вивчення публічної політики вимагає врахування численних детермінаційних факторів: внутрішньо- й зовнішньополітичних, економічних, інституціональних, соціальних, культурних, ідеологічних, історичних тощо. Безумовно, при дослідженні публічної політики необхідно враховувати також причинно-наслідковий зв'язок між режимністю й моделлю держави та факторами, які впливають на цей процес, проте слід розуміти, що доведеність каузальних гіпотез на підставі даних однієї країни або групи країн не може бути в чистому вигляді використана для інших систем, тому що кожна держава має свій унікальний набір умов, факторів і обставин, які будуть визначати стратегічне майбутнє його внутрішньої й зовнішньої політики. Проте, необхідність вивчення різних національних політичних практик очевидна, *по-перше*, для реального політичного життя, тому що вдалі й ефективні політичні курси, що проводяться окремими державами, можуть мати деякі універсальні риси, які можуть бути частково використані в інших національних системах у подібних ситуаціях (особливо в умовах криз). *По-друге*, для запобігання помилок, які роблять систему нестабільною, нелегітимною для суспільства, вразливою перед внутрішніми та зовнішніми загрозами. *По-третє*, це дозволить розширити уявлення про розмаїття й численність стратегій запозичення західних моделей держави та публічної політики.

У монографічному дослідженні розглядається український кейс національної моделі публічної політики, який характеризується суперечливими тенденціями. З одного боку, в українській моделі відображаються глобальні тренди формування публічної політики, які включають інноваційні форми взаємодії між акторами; з іншого – реалізуються імітаційні практики, не завжди пов'язані з нарощуванням ресурсів публічності та розвитком демократичних основ, які не дозволяють країні вийти на новий рівень відносин між суб'єктами і створити сприятливі умови для формування деліберативної демократії та повноцінного суспільного процесу.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ ВИМІР ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ У МІЖДИСЦИПЛІНАРНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

1.1. Операціоналізація категорії «публічна політика»: від традиції до постмодерну

Публічна політика є одним із ключових понять сучасної політичної науки. На сьогоднішній день існує безліч різних інтерпретацій визначення «публічна політика» (public policy), однак єдиної думки щодо цієї категорії досі не вироблено. Дискусії ведуться як стосовно термінів public і policy, так і стосовно словосполучення public policy (громадська, державна, суспільно/державна політика).

Незважаючи на смислову невизначеність, ці терміни стали одними з найпопулярніших як у науковому, так і в громадському дискурсі. Їх активно використовують політики, журналісти, громадські організації, державні інституції. Численні інтерпретатори цього терміна істотно розширили його межі за рахунок суб'єктів, механізмів, місця тощо, чим з одного боку більше деталізували публічну політику, а з іншого – створили ряд труднощів у визначенні вищезазначеної категорії.

Труднощі з визначенням понять і категорій пов'язані з багатьма обставинами. Для початку необхідно визначитися, чи існує різниця між категорією і поняттям? Н. Беляєва, посилаючись на роботи О. Автономова, стверджує, що і категорія, і поняття є знаряддям пізнання, – але функції у них різні. Поняття фіксує найбільш істотні диференційні ознаки (як загальні, так і специфічні) об'єкта. Іншими словами, це опис певного змісту, в якому розкриваються не тільки зовнішні особливості об'єкта, а й внутрішні закономірності його існування. Категорія ж – на відміну від поняття – «націлена головним чином на організацію процесу пізнання, виділення одного з вузлових моментів цього процесу» [17].

У першу чергу труднощі пов'язані з тим, що політична наука не є точною дисципліною, тому і її категорії, і поняття апріорі не можуть бути точними. Множинність пояснень категорії *публічна політика* має схожі характеристики в політичних дослідженнях, але при цьому абсолютно ідентичних визначень не існує [365].

Ще одна проблема в поясненні поняття *публічна політика* зумовлена тим, що розглянутий термін має іноземне походження, тому в перекладних версіях може існувати безліч його значень. Для повного розуміння сутності терміна «публічна політика» необхідно розібратися, яке смислове значення представляють окремі терміни «політика» і «публічне».

В англійській мові для позначення поняття «політика» використовуються кілька термінів: «policy», «politics», «polity».

Термін «politics» позначає власне політику, політичну сферу, політичну діяльність. В американському перекладі це може також означати політичні

махінації [224, с. 598]. «Policy» – це політика, лінія поведінки, політичний курс. Уточнюючий термін «policy – making» – розробка, формулювання або проведення (визначеного) політичного курсу [224, с. 597]. І, нарешті, «polity» – державний устрій, образ або форма правління [224, с. 598]. Більшою мірою цей термін належить до політичного ладу, тобто до конкретної політичної системи. Усі ці терміни показують, що політика являє собою і сферу діяльності, і форму діяльності.

Переклад слова «public» означає суспільний, державний, народ, публіка, громадськість [224, с. 662]. Така множинність значень ще більшою мірою ускладнює уявлення про цю категорію. Усі словосполучення, що містять слово public, які можна зустріти в словнику, включають в пояснювальній частині таку складову, як суспільство (публіка).

Осмислення категорії «публічна політика» має відбуватися через призму інших категорій: «публіка», «публічна сфера», «публічне поле», «публічний простір», «громадськість». В результаті політична наука має множинні смислові інтерпретації категорії «публічна політика», які постійно, в силу тимчасових і політичних змін, коригуються й доповнюються. Дискусійність терміна представляє одну з основних складностей, з якими стикаються вчені, намагаючись знайти відповідь на питання про значення цього поняття.

Термінологічна складність полягає ще й у тому, що публічну політику можна розглядати не тільки як цілісну категорію, визначаючи її характерні риси, саме слово public може бути ознакою іншого політичного актора (влади, держави, лідера, інституту тощо). Оскільки сам термін має безліч значень, відповідно, і похідні від нього категорії так само інтерпретуються по-різному. Серед взаємопов'язаних категорій можна назвати такі: «публічна політика», «публічна сфера», «публічне поле», «публічна влада», «публічне управління», «публічні інститути», «публічні лідери», «суспільні цінності» тощо.

Наступна важлива причина семантичних труднощів визначається тим, що, на думку французького соціолога М. Догана, поняття переходить з однієї дисципліни в інші. Запозичені поняття потребують адаптації до контексту нової дисципліни, оскільки представляють не тільки термін, але також певний постулат або ідею [87, с. 115]. У цьому випадку на формування категорії «публічна політика» вплинули різні науки: соціологія, філософія, менеджерійні науки, системологія, кібернетика, економіка та ін.

Наступною обставиною є те, що для глибокого розуміння суті вищезгаданої категорії необхідно враховувати тимчасові характеристики політичного середовища та зміни в науці. Перехід від традиційного суспільства до сучасного ознаменувався в суспільних науках переглядом усталених понять, появою нових парадигмальних підходів, зміною уявлень про буття. Пов'язано це із посиленням інформатизації суспільства, інтенсифікацією комунікації, соціальною диференціацією, ускладненням політичної системи та зміною ідентичного сприйняття.

Не можна також не враховувати етноцентричність позиції вчених, які займаються цією проблемою. Через призму своєї культури, ментальності, ціннісних орієнтацій і політичного середовища автори формулюють власні

погляди на *публічність* і *публічну політику*. Так, західні вчені більшою мірою пов'язують цю категорію з ліберально-демократичним концептом і громадянським суспільством. Їх трактування публічності певним чином стандартизувало все наукове співтовариство на розуміння публічної політики як процесу співуправління, де суспільство усвідомлює свої інтереси та активно їх обговорює, бере участь у процесі управління державою.

На формування термінів впливає також і те, як власне, сам учений представляє в своєму дослідженні публічну політику. Вона може бути представлена і як система, і як політична мережа, і як курс розвитку держави, і як комунікація між владою і громадянським суспільством, і як стратегія розвитку, і як процес прийняття рішень, і як соціальна програма тощо. Безумовно, це не може не відбиватися на уточненні та коригуванні терміна «публічна політика». Розмірковуючи над цією проблемою, необхідно розуміти дві головні тенденції в інтерпретації цієї категорії вченими. Перша тенденція пов'язана з філософсько-аксіологічними уявленнями про «публічне», друга відображає предметно-практичне розуміння публічної політики як діяльній та інституціональній категорії. Обидві ці тенденції нерозривно пов'язані і взаємодоповнюють одна одну. При цьому, за правильним зауваженням українського вченого О. Третяка, співвіднесення філософських фундаментальних положень з політичною практикою представляє проблему, оскільки необхідно подолати декілька ступенів абстрактності, вийти за межі філософських побудов, наповнити предметністю реального політичного життя [323, с. 63].

Говорячи про першу тенденцію, слід проаналізувати основні сутнісні характеристики двох антитез «публічного» та «приватного», які є філософською основою концепту публічна політика. Перші згадки публічного простору життєдіяльності людини як феномена, безпосередньо пов'язаного зі сферою політики, містять твори античних авторів. З розвитком буржуазного суспільства філософське осмислення публічного набуло нового звучання. Ідеї авторів епохи Нового часу: Т. Гоббса [57], Дж. Локка [190], Ж.-Ж. Руссо [278], І. Канта [157], Ф. Гегеля [44] та ін. визначили дискурс про публічну сферу в епоху модерну та постмодерну.

Узагальнене уявлення про *публічність* було вперше сформульоване американським філософом Д. Дьюї в книзі «Публічне і приватне», опублікованій в 1927 р., де «публічне» розумілося як спосіб регулювання суспільством тих реально існуючих інтересів, ефект яких виходить за рамки прямої взаємодії приватних осіб й істотно позначається на житті багатьох громадян суспільства [434].

Традиція протиставлення приватного і публічного своїми витокami сягає епохи еллінізму. Ю. Габермас, проаналізувавши історію цих антиподів, дійшов наступних висновків. Громадськість – це ті феномени в житті суспільства, людини та ті зрізи соціального, які сформувалися ще в Стародавній Греції і потім, історично видозмінюючись, збереглися в якості ідейних зразків, а також сукупності духовно-історичних структур людської цивілізації. Суть їх у відкритості (від нім. *offen* – відкривати), спільності життєдіяльності людей (на

противагу відносній закритості, відособленості приватного життя). Їх призначення – постійно сприяти встановленню широких, багатовимірних зв'язків комунікації, стосовно яких політичні зв'язки є одним, хоча й дуже важливим, різновидом. Форми «громадськості» історично мінливі: рамки і структури комунікативності, спільності, відкритості безперервно змінюються – як «в собі», так і в ставленні до інших сфер суспільства [339, с. 126-127].

Еволюціонуючи в часі, модерне розуміння публічності, на думку Ю. Габермаса, слід розуміти як вищий щабель інтерсуб'єктивності. Більш інтегрований громадськості, публічності притаманна сукупна суспільна свідомість [342, с. 383]. Самі громадяни беруть участь у формуванні колективної свідомості, проте не можуть здійснювати колективні дії. Але що може держава? Під «колективними діями» розуміється здатність держави організаційно трансформувати інтерсуб'єктно конституйовані знання суспільства про власне самовизначення [342, с. 369]. Пов'язуючи суспільство та його інтереси з інститутом держави, Ю. Габермас тим самим представив політичний вимір публічної сфери і дав поштовх пошуку нових постмодернових уявлень про публічний простір.

Російська дослідниця Т. Олексеева, проаналізувавши історію формування уявлень про публічність, поставила дуже важливе питання: як же все-таки взаємодія людей перетворюється на публічну діяльність, і, справді, чи достатньо для цього, як вважає Ю. Габермас, одного факту говоріння про питання, що становлять спільний інтерес? Відповідаючи на поставлене запитання, вона, на підставі робіт західних філософів, виділила дві лінії аргументації:

1) Публічна сфера може бути визначена через власний інтерес. Відповідно до цього підходу, на підставі робіт Д. Дьюї, публічність – реалізація власного інтересу, що збігається з інтересами інших (загальний інтерес), або відповідь урядових структур на індивідуальні інтереси, спрямовані на вирішення проблем, пов'язаних із добробутом громадян.

2) Більш традиційний підхід передбачає зв'язок між публічним інтересом і суспільним благом. В основі цього уявлення лежать роботи вже згаданої Ханни Арендт, де вона стверджує, що публічність має власне існування, сенс і мету – тобто втілює не лише індивідів з їх уподобаннями, але також і соціальні інститути, що володіють власною реальністю. Більш того, ці соціальні інститути апріорні по відношенню до приватної сфери [2].

Таким чином, і індивідуалізований початок, і громадський інтерес пов'язані з діяльністю публічних акторів та їх прагненням обговорювати й реалізовувати свої інтереси.

Друга тенденція в розумінні публічної політики як діяльнісної (предметно-практичної) категорії пов'язана з американською традицією. Концептуалізація поняття «публічна політика» вперше відбулася в США в рамках парадигми *policy sciences*. Величезний вплив на її розуміння здійснили роботи класика біхевіоралізму Гарольда Лассуелла і представників Чиказької школи (Ч. Мерріама, Г. Алмонда та ін.), які прагнули уявити політичну науку як мультидисциплінарну галузь знань, що має практичну спрямованість.

Г. Лассуелл у результаті своїх досліджень прийшов до розуміння публічної політики як комплексу заходів, спрямованих на вирішення виникаючих проблем [498]. Біхевіоралістське уявлення про соціально-політичні відносини в суспільстві, засноване на методологічному індивідуалізмі, дало поштовх для розвитку двох дослідницьких стратегій вивчення публічної політики. Перша розробляла теорії управлінських функцій (політичні цикли), друга – типології соціальних проблем, на основі яких можуть бути створені патерни політичних дій. Функціональний підхід у більшій мірі технократичний і зорієнтований на вивчення політичного циклу, пов'язаного з аналізом окремих стадій політичного процесу: постановки проблеми, прийняття рішень, їх застосування, оцінки та завершення. Другий напрямок досліджень виходить із твердження американського вченого Т. Лоуї про те, що «практика управління визначає політику» [501, р. 679]. Під цим Т. Лоуї мав на увазі, що політичний курс накладає відбиток на типи відносин між людьми, групами і державою, які в сукупності і характеризують ту чи іншу політичну течію. Важливими аналітичними завданнями при такому підході є системне визначення типу проблеми і розробка теорій причинності, які лежать у її основі. Ця традиція, як запевняє Б. Дж. Нельсон, приділила більше уваги зв'язкам між урядовими інститутами та неурядовими акторами [219, с. 544-545].

Слід розуміти, що ці дві стратегії розвивалися паралельно і використовували методологічний інструментарій різних підходів, при цьому вбудовуючи в свої теоретичні розробки демократичну ідею. Значимість демократичної складової для розвитку цих стратегій є принциповою, тому що вона обґрунтовує середу, умови і результат публічного управління.

Розгляд публічної політики як процесу прийняття політичних рішень став традиційним для більшості вчених першої стратегії. Таке розуміння публічної політики в англо-саксонській політичній науці називається публічним управлінням (public administration), що реалізовується на основі демократичних принципів та процедур і пов'язане з діяльністю такого політичного інституту, як держава. Водночас вивчення публічної політики як діяльності держави для дослідників пов'язане з рядом труднощів. У першу чергу це зумовлено тим, що процес вироблення публічної політики «ховається» в певній мірі автономному від публічної сфери адміністративно-управлінському комплексі. Ці рішення здійснюються за допомогою різних заходів, тісно пов'язаних між собою, і охоплюють діяльність громадських організацій на різних рівнях управління (національному, регіональному й локальному). Роль держави в цьому процесі надзвичайно важлива і відповідальна, тому що саме вона повинна створювати реальні умови для можливості впливу громадян та інститутів громадянського суспільства на процес прийняття рішень за допомогою розширення відкритості та прозорості діяльності органів влади, підвищення стандартів якості державного управління, надання доступних і якісних державних послуг населенню [207, с. 19].

У дусі американської традиції професор Джеймс Андерсон дав визначення, що стало класичним: «Публічна політика – політика, що вироблена урядовими чиновниками й органами влади і що зачіпає значну кількість людей»

[400]. Він виділив кілька смислів поняття публічної політики як щодо стабільного цільового курсу дій, якому слідує уряд при вирішенні деяких проблем і питань. Це визначення пов'язує політику в більшій мірі з цільовою або орієнтованою на досягнення певної мети дією, ніж із випадковою поведінкою або випадковими інцидентами. По-друге, політика складається з певних цільових дій або системи рішень, прийнятих урядовими чиновниками протягом певного періоду часу, а не з їх окремих дискретних дій та рішень. По-третє, публічна політика виникає у відповідь на політичні запити (political demands) або вимоги робити або не робити будь-які дії для вирішення певних проблем. По-четверте, політика включає те, що уряди роблять насправді, а не тільки те, що вони мають намір зробити, або те, що говорять чиновники про те, що вони збираються зробити. По-п'яте, публічна політика може бути позитивною або негативною. Деякі форми відкритих урядових заходів можуть мати справу з проблемою, через яку був політичний запит (позитивна публічна політика), або урядовці можуть вирішити не вживати дій щодо деяких питань, за якими вимагається урядове втручання (негативна публічна політика) [400]. Схожої позиції дотримувався і Б. Пітерс, який під публічною політикою розумів суму дій органів управління, що діють безпосередньо або через своїх агентів, що має вплив на життя громадян [219, с. 531].

Представники теорії політичних рішень, слідуючи традиції Г. Лассуелла, пов'язують визначення сутності публічної політики з циклами прийняття рішень. Наприклад, Г. Брауер і П. де Леон визначають публічну політику як багаторівневу систему, що проходить шість стадій розвитку: ініціація, попередня оцінка, відбір, застосування, оцінка і завершення [419].

Етапний підхід у визначенні публічної політики дозволив створювати теоретичні моделі процесу її формування і включати в аналіз компоненти інших підходів, тим самим розширюючи методологічний інструментарій.

Одне з найбільш поширених уявлень про сучасну суть публічної політики запропонували західні політологи А. Гайденгаймер, Г. Гекло, К. Адамс. За їхньою версією, вивчення публічної політики дає можливість побачити, як, чому і з якими результатами уряди здійснюють той чи інший курс дій або бездіяльності в державі [465, р. 4]. Політика, як зазначає американський вчений Г'юдж Гекло, не є самовизначальним феноменом. Немає унікального набору рішень, акторів і інститутів, які б виробляли політику і очікували розкриття та опису. Швидше, політика є інтелектуальним конструктом, аналітичною категорією, зміст якої має спочатку бути визначеним аналітиком [464, р. 86]. У цьому відношенні державна, ширше – публічна, політика постає, з одного боку, як відповідь на нагальні проблеми, які доводиться вирішувати державі та іншим публічним акторам, і яка важко піддається спочатку вбудовуванню у будь-яку теоретичну конструкцію. З іншого боку, пройшовши теоретичний аналіз, вона набуває характеру парадигмальної дії (у вигляді політичних курсів) для інших політиків у подібних ситуаціях. Прикладами таких політичних курсів є американський «Новий курс» Ф. Рузвельта, «Велике суспільство» Дж. Кеннеді, британський тетчеризм і ін. Найчастіше публічна політика визначається як частина політичного процесу будь-якої держави і являє собою складний і

взаємозалежний механізм вироблення та здійснення політичного рішення, що задовольняє як очікування суспільства, так і еліти.

Тісний зв'язок політики і держави співзвучний з ідеями представників інституціонального та неінституціонального підходів, які розглядали публічну політику і в якості залежної і в якості незалежної змінної, при цьому в центрі наукового дослідження повсякчас залишався аналіз зв'язку інститутів і суспільства. Так, наприклад, німецький політичний філософ К. Шмітт вважав, що публічна сфера ближча до держави, ніж до громадянського суспільства [389].

Схожі положення пропонував Д. Роулз. Відповідно до його концепції, публічна сфера втілена не в громадянському суспільстві, а в державі та її організаціях, включаючи в першу чергу правову сферу та відповідні інститути. Публічна сфера розуміється ним не як процес обговорення між громадянами, а радше як регулюючий принцип, що задає певні стандарти в тому, як окремим особам, інститутам і агентствам слід обговорювати суспільні проблеми [277].

Неоінституціоналізм через теорію раціонального вибору, теорію ігор і політекономію визначав політику і політичну поведінку акторів як результуючу інститутів, де інститути трактувалися набагато ширше, ніж тільки держава, частіше як формальні і неформальні правила.

Ідея співпраці та колективного вибору в процесі прийняття рішень відображена в роботах інституціоналістів. Представниця цього напрямку, нобелівський лауреат в галузі економіки Еліно́р Остро́м, вважає, що усвідомлення власних інтересів, самоорганізація і співробітництво визначають успіх прийняття колективних рішень [524].

Ще один нобелівський лауреат з економіки, автор теорії суспільного вибору Дж. Бьюкенен, спільно з Г. Таллоком, аналізуючи процес вибору правил прийняття рішень, доходить висновку, що правління, засноване на однастайності, являє собою ідеалізовану модель колективного вибору [416].

Школа громадського вибору (колективного вибору) більшою мірою приділяла увагу питанням вирішення політичних проблем, ніж дослідженню власне публічної політики. Але внесок в розробку проблемної складової концепту публічної політики безсумнівно важливий.

Критика неоінституціоналізму призвела до оборонної позиції авторів цього напрямку і, в результаті, до появи в 90 рр. XX ст. нових теорій, що пояснюють концепт публічної політики з урахуванням сучасних тенденцій. У першу чергу це стосувалося вивчення нових інститутів і нової ролі традиційних політичних інститутів у формуванні публічної політики. Збільшену роль політичних інститутів у виробленні політичного курсу, на думку американського політолога Дж. Маджоне, можна пояснити трьома характеристиками процесу визначення політики. До їх числа належать: повернення до уявлення про те, що головною метою політичної діяльності є ефективність; нове усвідомлення того, що довіра до політики носить стратегічний характер; посилення прагнення до делегування важливих повноважень щодо вироблення політичних рішень професіоналам, що володіють значною політичною незалежністю [194, с. 590].

Представник неоінституціонального напрямку П. Кньопфель більше уваги приділив інституціональним нормам і дійовим особам публічного процесу, вважаючи, що «публічна політика визначається як зв'язок послідовних рішень чи діяльності, прийнятих різними публічними, а інколи й приватними, дійовими особами, ресурси, інституціональна приналежність та інтереси яких є різними, з метою розв'язання проблеми, політично визначеної як колективна» [163, с. 44].

Системна теорія внесла свої корективи в сутнісні характеристики публічної політики. У значенні системної категорії вона дозволяє розкрити нову системну якість політики як сучасної соціальної реальності, пов'язати її з іншими системними категоріями – «демократія», «участь», «громадянське суспільство», «правова держава». Системні поняття «вхід», «вихід», «середовище», «зв'язок», «взаємозв'язок», «зворотний зв'язок» тощо лягли в основу визначень представників різних наукових шкіл і напрямків. Згідно з логікою системного підходу, сучасна публічна політика являє собою цілісну, динамічну систему, яка самовідтворюється, самоорганізовується та саморозвивається, складаючись із взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів, які, в свою чергу, об'єднуються в стійку єдність за допомогою багатьох факторів і умов із зовнішнім середовищем.

Через призму системного підходу О. Галкін категорію «публічна сфера» нерозривно пов'язує з більш широким поняттям зворотного зв'язку, введеним у науковий обіг творцем кібернетики Норбертом Вінером. У його трактуванні, що стало нині загальноновизнаним, зворотний зв'язок постає найважливішим елементом теоретичного аналізу, що дозволяє усвідомити специфіку взаємодії в рамках будь-яких сукупностей, які можуть розглядатися як системи [40, с. 72]. Характер зв'язків є якісним показником публічної політики, яка представлена численними різнорівневими акторами.

Розгляд публічної політики неможливий без участі недержавних акторів. Стратегія їх поведінки і роль участі в процесі вироблення публічної політики варіюються в залежності від статусу, ресурсної можливості, структурованості й умов, які надає їм держава. Включення вченими різних шкіл в аналіз публічної політики таких акторів, як групи інтересів [550], громадянське суспільство [162], [392] експертно-аналітичні спільноти [109], політичні партії [178], [484], [485], дозволило деталізувати розглянутий концепт.

З розвитком суспільно-політичного життя процес здійснення політики значно ускладнився за рядом акторів, що приймають рішення або впливають на їх прийняття, за механізмами реалізації управлінських практик. У зв'язку з цим концепт публічної політики, на думку І. В. Мірошніченко, виходить за рамки держави і передбачає включення різних громадських груп, державних і недержавних акторів в політико-управлінський процес за допомогою різних механізмів узгодження інтересів і культури консенсусу [207, с. 20]. Ця тенденція чітко простежується в європейській традиції, де публічна політика – це не тільки вироблення та реалізація управлінських рішень державою, а й демократична участь різних груп за інтересами, державних і недержавних

політичних акторів в політико-управлінському процесі (public deliberation), досягнення комплексного бачення соціальної проблеми з дотриманням процедур узгодження інтересів перед безпосередньою політичною дією уряду [18, с. 76].

Колектив європейських авторів (Дж. Капано [421], М. Гоулетт [473], Р. Сеннет [289], Н. Еліас [394] та ін.) успішно розробили й представили концепт «драйверів» (drivers), або «рушійних факторів», публічної політики, що призводять до її змін. При цьому ними підкреслювалася багатовимірність концепту «публічна політика», яка розумілася в декількох смислах одночасно: і як арена боротьби політичних акторів за реалізацію власних інтересів; і як сукупність інститутів, формальних правил, процедур і практик взаємодії політичних акторів, їх когнітивні схеми і цінності; і як «форуми ідей», на яких різні політичні альтернативи вирішення соціальних проблем обговорюються і взаємодіють, конфліктуючи одна з одною; і як мета постійних «атак» і «інтервенцій» з боку політичних акторів і структур, що змінюють політичні інститути; і як мережі часто інституціоналізованих відносин між різними політичними акторами та інститутами [18, с. 77].

Відображення в концепті *публічна політика* неієрархічних зв'язків і структур стало можливим завдяки коаліційному підходу й теорії політичних мереж. Модель вироблення та здійснення колективного політичного курсу, запропонована П. Сабатьє і Х. Дженкінсом-Смітом, спирається на коаліційний підхід [544]. Вони вважають, що невід'ємною частиною вироблення публічної політики є коаліційна поведінка груп, що припускає єдність поглядів і боротьбу з іншими системами уявлень [544].

Публічна політика, за допомогою мережевої теорії, розглядається в якості конкретних видів *посередництва* інтересів різних акторів (державних і недержавних) і в якості специфічної форми *управління* [413], [492], [534], [430], [567].

Пошук змістовного наповнення терміна «публічна політика» поклав початок формуванню самостійних напрямків і наукових шкіл на пострадянському просторі: загально-філософський – В. П. Анрущенко [4], [5], С. А. Дацюк [73], Л. В. Губерський [67], Т. А. Олексєєва [2], О. О. Галкін [41], Ю. О. Красін [178], Н. А. Шматко [388], О. А. Третяк [323], В. М. Бебік [14] та ін.; політико-управлінський – О. Ю. Сунгуров [315], Л. В. Сморгунов [296], [301], О. В. Соловйов [302], М. В. Горний [62], С. О. Телешун [320], В. В. Тертичка [321], О. П. Дем'янчук [77], Г. Л. Купряшин [182]; інституціональний – Н. Ю. Беляєва [17], О. В. Зайцев [108], Д. Г. Зайцев [109], О. Ю. Малінова [195], В. В. Давіденко [68], В. Б. Дзюндзюк [85], Е. И. Головаха, Н. В. Паніна [58] та ін.; конфліктологічний – Л. І. Ніковська [221], В. М. Якімець [395], О. І. Кольба [168], Л. Н. Тимофєєва [317]; трансформаційний – В. П. Горбатенко [61], О. О. Зоткін [129], А. Ф. Колодій [167], Н. І. Михальченко [208], М. В. Шаповаленко [385], Є. В. Перегуда, І. О. Кресіна [179] та ін.; мережевий – І. Р. Пригожин [252], І. В. Мірошніченко [207], А. В. Курочкін [183] та ін.; культурно-ціннісний – І. С. Семененко [287],

С. П. Перегудов [242], А. В. Волкова [37], Л. П. Нагорна [212] та ін.; архетипний – Е. А. Афонін [8] та ін.

Продовжуючи розпочату західною наукою полеміку про політику (policy) і публічне (public), російський компаративіст Л. В. Сморгунов вважає, що політика має безліч вимірів, і часто важко відповісти на питання, чи існують певні загальні механізми її вироблення та здійснення, якщо порівнювати історичні етапи або безліч різних країн [300, с. 360].

Ефективніше, на думку політолога О. Ю. Сунгурова відносити термін «публічний» до політики в сенсі «policy», включаючи у фокус розгляду характер, процедуру процесу розробки та реалізації програм діяльності влади різного рівня. Таким чином, під публічною політикою можна розуміти програми та пріоритети органів влади, механізми і технології їх реалізації, вироблені на основі і з урахуванням очікувань соціальних груп (страт) суспільства через їх представників. Таким чином, влада може вважатися публічною, якщо вона є прозорою, ефективною, а також націлена на вирішення проблем населення і користується його довірою [314].

Пояснення публічної політики як зв'язку держави і суспільства – тема в російській політології, що активно вивчається. Так, наприклад, кафедра публічної політики НДУ ВШЕ (Росія) називає її політикою діалогу між різними соціальними та політичними групами, відкритою для врахування думок громадян, відповідальною з боку державних і громадських лідерів [311].

З середини 90 рр. ХХ ст. в країнах на пострадянському просторі популярним стає інституціональний підхід, який розглядає публічну політику як систему інститутів публічної політики, що має властиву їй конфігурацію або архітектуру, тобто інституціональний дизайн у вигляді системи структурних елементів публічної сфери суспільства, розташованої на стику держави і громадянського суспільства. На думку російського політолога К. Г. Холодковського, публічна політика найчастіше співвідноситься з процесом прийняття та реалізації органами державної влади різного рівня, а також місцевого самоврядування рішень із певної соціально значущої проблеми або комплексу проблем, до якого залучені численні актори – політичні партії, ЗМІ, громадяни, організовані групи інтересів, неурядові громадські організації (НГО), правозахисні організації, професійні асоціації та профспілки, громадські консультативні ради, комітети та комісії та інші структури громадянського суспільства, які співпрацюють і конкурують між собою і з державними інститутами в прагненні вплинути на рішення та дії політиків [351, с. 81].

Українські фахівці в галузі держуправління С. Телешун, С. Ситник та І. Рейтерович розглядають публічну політику (public policy) як політику органів державного управління, засновану на механізмах публічного узгодження інтересів зацікавлених сторін і спрямовану на досягнення суспільно значимих цілей та вирішення суспільно важливих завдань [319].

Діяльнісне тлумачення публічної політики дає В. Тертичка, при цьому розмежовуючи суспільну політику (public policy) й аналіз суспільної політики (public policy analysis). На його думку, суспільна (державно/суспільна) політика – це напрям дії (або бездії – нагадаємо, що це пролонгація,

продовження діючої політики), що обирається владою для вирішення певної проблеми або сукупності взаємозалежних проблем, ґрунтується на суспільних цінностях і впливає на життя суспільства, і в такому розумінні політика як курс дії (бездії) є предметом дослідження й аналізу політики [321, с. 18].

Послідовниця теорії полів, російська дослідниця Н. А. Шматко цю категорію розуміє таким чином: «Публічна політика є симбіоз політичної дії, наукової рефлексії та акту масмедійної комунікації» [388].

Оскільки суспільне життя багатогранне, остільки й зміст публічної сфери різноманітний. Вона включає, принаймні, чотири головні компоненти:

- по-перше, економічний: громадський сектор економіки, виробництво суспільних благ (public goods), система перерозподілу доходів для задоволення суспільних потреб;
- по-друге, соціальний: громадські та державні служби соціального забезпечення (пенсії та допомоги, зайнятість, охорона здоров'я, освіта, громадський транспорт і засоби комунікації, збереження довкілля, захист від злочинності і корупції, комунальне обслуговування, підтримка соціальної стабільності і комфортності);
- по-третє, цивільно-політичний: недержавні самодіяльні об'єднання і асоціації громадян, громадянська мережа формування громадської думки, центри громадянської солідарності і республіканізму;
- по-четверте, соціокультурний: інститути зберігання і відтворення духовних цінностей і культурних кодів суспільства [17, с. 11].

Процеси, що відбуваються в різних системах сучасного суспільства, по-новому визначають формат публічної політики, а саме через конфліктологічну парадигму, яка може дати продуктивний результат в розумінні складності, амбівалентності, часто різноскерованості взаємодії бізнесу, держави і некомерційних організацій. Це, в свою чергу, дозволяє чітко зафіксувати якісні характеристики суб'єктів та особливості їх взаємовідносин у процесі формування публічної політики. Взаємодія громадянського суспільства та влади починається з діалогу. Суспільний діалог, стверджує соціолог Л. І. Ніковська, є природним середовищем формування принципів конфліктологічної парадигми, як і конфліктологічна парадигма є неодмінною умовою повноцінного існування публічного діалогу й підтримки динамічної рівноваги у взаємодії влади і громадянського суспільства [221, с. 141].

Позитивна роль кризи виявляється в тому, що вона виводить на поверхню назрілі протиріччя й проблеми, коли приховані до певної пори фактори й закономірності повільно, але методично підточували основи нового підйому й прориву. Тільки в моменти криз стає очевидним, що в економічних і соціальних системах на кожен позитивний зворотний зв'язок є кілька негативних [221, с. 8]. У цілому, відповідно до цієї парадигми, під публічною політикою можна розуміти програми й пріоритети органів влади, а також механізми й технології їх реалізації, вироблені на основі і з урахуванням очікувань соціальних груп суспільства через їх представників [77]. Легко помітити, що розглядана таким чином публічна політика виявляється тісно пов'язаною з поняттям громадської участі в прийнятті владних рішень. Тому, виходячи зі сказаного, публічну

політику можна визначити як «діяльність, що характеризується системною взаємодією держави, бізнесу, некомерційної спільноти, різноманітних соціальних, професійних груп і прошарків, громадських об'єднань з приводу реалізації особистих і суспільних інтересів, виробництва, розподілу та використання суспільних ресурсів і благ з урахуванням волевиявлення народу і населення певних територій» [397, с. 8].

Таким чином, починаючи з 90 рр. XX ст., вчені адаптують понятійний сенс публічної політики на підставі того досвіду державних і культурно-ціннісних змін, який є в їх національних контекстах. Головна проблема, в цьому випадку, полягає в тому, що вищевказані категорії не завжди відповідають своєму змісту, особливо в умовах перехідних систем. Для формування уявлення про сутність публічної політики у схильних до трансформації державах потрібно застосовувати такі пояснення цих категорій, які б враховували відсутність повноцінного громадянського суспільства і комунікації між усіма акторами політичного процесу. Виходом зі сформованої ситуації може бути уточнення категорій відповідно до політичної реальності. Так, наприклад, у науковий обіг можуть бути введені такі терміни, як: «часткова публічна політика», «недостатня публічна політика» або «імітаційна публічна політика». Однак поки сучасні вчені частіше використовують найбільш абстрактні визначення з конкретизацією критеріїв в окремих дослідженнях. Розробка концепту публічної політики з урахуванням практики перехідних систем становить серйозний науковий інтерес, оскільки, з огляду на національний досвід схильних до трансформації і часто конфліктних систем, можна адаптувати цю категорію до неліберальних держав або представити новий варіант концепту.

Множинність різнопланових пояснень суті публічної політики аж ніяк не вирішила на сьогоднішній день проблему загально-універсального визначення цієї категорії. Навпаки, ми спостерігаємо спроби різних національних шкіл усього політологічного співтовариства в прагненні просунути в теоретичному й емпіричному розумінні цього питання, тим самим поглибивши уявлення про цей концепт. Про це свідчать міжнародні наукові заходи останніх років, де публічній політиці приділялася пильна увага: 22 і 23 Світові конгреси політичної науки (Мадрид, Іспанія, липень 2012, Монреаль, Канада, 19-24 липня, 2014 року); Міжнародна конференція Мережі в глобальному світі (Санкт-Петербург, липень 2012 International Scientific Conference Networks in the Global World: Structural Transformations in Europe, the US and Russia), Мережі в глобальному світі (Санкт-Петербург, червень 2014 року); Перша, Друга, Третя Міжнародні конференції з публічної політики (Гренобль, Франція, червень 2013, Мілан, Італія, 2015, Гонконг 2016 International Conference on Public Policy) [183].

Таким чином, аналіз існуючих підходів і проблем, які визначили сучасний концепт публічної політики, довів, що кожне із соціально-гуманітарних досліджень спрямовує зусилля на виокремлення головних рис публічності – таких, як конструкт соціальної реальності, і багато дослідників

намагаються окреслити власну феноменологію публічної сфери, нерідко протиставляючи її вже існуючим аспектам [323, с. 66].

Отже, політичній науці ще передувє складна робота щодо уточнення концепту публічної політики в умовах сучасної трансформації політичних систем, під впливом глобальних і внутрішньополітичних чинників. Особливий теоретичний і емпіричний інтерес представляють перехідні держави в силу специфічності поєднання нинішніх політичних практик і минулого досвіду державного управління.

У результаті ретроспективного аналізу підходів, що операціоналізують публічну політику, було представлено авторське бачення цього феномену. Під публічною політикою ми розуміємо доцільну взаємодію публічних акторів (інституціоналізованих та неінституціоналізованих, формальних і неформальних), які за допомогою власних ресурсів, функціональних механізмів, культурно-ціннісних і правових норм, мають можливість виявляти, реалізовувати, аналізувати та контролювати загальнозначущі соціально-політичні проблеми.

Отже, концепт публічна політика перманентно трансформується в силу мінливої політичної реальності, що ставить представників різних наукових шкіл перед проблемою постійного пошуку нових пояснень його змісту. Через об'єктивні причини методологія політичної науки виявилася неспроможною самотійно дати відповідь на питання: що є публічна політика? Ця можливість з'являється лише за умови участі таких наук, як економіка, соціологія, менеджерійні науки, держуправління, системологія тощо.

1.2. Просторові виміри публічної політики

В умовах світу, що постійно модернізується, й інтенсивних змін у всіх сферах суспільного життя інтерес учених різних наук і напрямків знову був звернений до категорії «простір». Просторовий дискурс призвів до появи безлічі теорій про соціальний, політичний, економічний, інформаційний простір.

Застосовувані для пояснення дефініції «політичний простір» різні методологічні підходи (системний підхід, структурний функціоналізм, конструктивізм, комунікативний підхід, неоінституціоналізм, структуралізм тощо) ускладнили трактування в розумінні зазначеної категорії, але водночас поставили перед науковим співтовариством безліч питань, які вимагають свого осмислення: що вважати політичним простором, існує один або безліч просторів, де межі цих просторів, чи пов'язаний простір із територією або це нематеріальна категорія, хто формує простір та ін.

На сьогодні досягнуті безсумнівні успіхи в концептуалізації політичного простору: він дедалі менше жорстко прив'язується до території, трактується майже виключно як «віртуальний», хоча іноді продовжує залишатися синонімом «території» та «місця», тобто надмірно локалізується, зберігаючи дуалізм матеріального й уявного [253, с. 69].

В середині ХХ століття в політичній науці з'явилися просторові виміри публічної політики, пов'язані з такими категоріями, як «публічний простір», «публічна сфера» й «публічне поле».

Концептуальна основа «простору» була закладена авторами німецької класичної філософії епохи Просвітництва й Нового часу: І. Кантом, В. фон Гумбольдтом, Ф. Гегелем та ін. Пізніше тема «простору» отримала визнання в працях М. Гайдеггера, Х. Арендт, Ю. Габермаса, Б. Верлена, М. Фуко, Е. Гідденса, М. Понті, Б. Вальденфельса, А. Шуца, П. Бурдьє та ін.

У сучасній науковій літературі з цієї проблематики можна виділити дві основні позиції, які по-своєму розкривають проблему «простору» та визначають свій рівень осмислення публічної політики. Перша представлена працями авторів, які вважають, що просторову матрицю доречно застосовувати скоріше як метафору, ніж як матеріальну субстанцію, що має прив'язку до конкретної території. Простір, на думку французького представника соціальної географії Б. Верлена, це не емпіричне, але формальне й класифікаторське поняття. Це система координат для фізичних складових дії та позначення для проблем і можливостей, що мають відношення до виконання дії у фізичному світі [33, с. 33].

Інша позиція поширена серед прихильників емпіричних досліджень, де простір – це не абстрактне і загальне поняття, що існує окремо від соціальних подій, як фон або територія, на якій розгортається дія. Водночас, його не можна уявити як щось незалежне від того, що відбувається в соціальному світі. Соціальні відносини не просто існують в якомусь обмеженому просторі, а визначають топологію соціальних сутностей, структуру близькості між подіями. Не існує універсального простору соціального світу. У кожній сфері суспільного буття є специфічний простір (публічний, політичний, економічний, соціальний) [197, с. 73]. Простори – це не ізольовані структури, вони всі комунікують між собою, взаємодіють і взаємовпливають один на одного, а також видозмінюються в часі й під зовнішнім впливом різних факторів.

З'являючись у полі політики як особливій сфері комунікації індивідів і колективних учасників політичного процесу, політичний простір не тотожний йому. Виокремлює політичний простір його відносна стійкість у часі, заснована на досить міцних взаємодіях різних політичних акторів. Ця ознака відрізняє, крім іншого, простір політичний від простору соціального, який, будучи родовим поняттям, більш мінливий і нестабільний [254, с. 69].

Поняття політичного простору, на думку російської дослідниці М. В. Стрежневої, – це рефлексивний, синтетичний опис політичної організації. Воно допомагає виявити найважливіші зв'язки між людьми та політичними інститутами, встановити сферу діяльності політичного суб'єкта. У кожному реально існуючому політичному просторі існує влада, яку він обмежує, формує й локалізує. Там же має проходити публічний розгляд питань особливої суспільної значимості. Нарешті, політичний простір – це простір політичних смислів, значень і розумінь, які зазвичай представляють, відображають, але також і вибудовують загальні цілі людської діяльності, що протікає в його межах [312, с. 38].

Інституціональний підхід уявляє політичний простір як просторову конфігурацію політичного життя, форму, яка має певні стійкі відносини між людьми та політичними інститутами, між індивідуальними та колективними політичними суб'єктами і акторами в процесі організації та здійснення влади і управління. Подібна інституціональна опора політичного простору доповнюється ще й символічною – це може бути простір політичних символів, ідеологій, політичних і / або ціннісних уподобань [254, с. 71].

Публічна політика, будучи окремою частиною в політичному просторі, який, в свою чергу, є частиною соціального простору, як окремий об'єкт аналізу з'явилася в центрі уваги порівняно недавно, в середині ХХ ст. Початок дискурсу про публічний простір був покладений німецькою дослідницею Ханною Арендт. Вона вперше ввела в науковий обіг термін «публічний простір» як визначення місця людської діяльності і дій, які неможливі поза суспільством. Слово «публічний», за її твердженням, означає два тісно один з одним пов'язаних, але все-таки не тотожних феномени. Воно визначає, по-перше, що все є перед загальним для всякого видно і гласно, так що його супроводжує максимальна відкритість. Що щось взагалі є і може бути сприйняте й іншими, і нами самими як таке, означає всередині людського світу приналежність до дійсності. По-друге, публічне означає – спільний світ як творіння людських рук і збірна поняття для всього, що розігрується між людьми, що відчутне, виступає на передній план у цьому створеному світі. Спільно жити в світі означає по суті, що якийсь світ речей розташовується між тими, для кого він – спільне місце проживання. Публічний простір, подібно спільному для нас світу, збирає людей і одночасно перешкоджає тому, щоб ми, так би мовити, спотикалися один об одного [6, с. 69].

Публічний простір, на думку Х. Арендт, – це середовище для людського розвитку – формування кращого й унікального в ньому, в той час як в приватній сфері виділення та розвиток неможливі. Публічність означає готовність до зустрічі з «іншим» за певними формальними правилами на спеціально організованому (інституціоналізованому) просторі [6, с. 69]. Людина входить у публічний простір не для того, щоб повідомити світові про себе, а для пропозиції світу свого погляду, послання та дії, для знаходження порозуміння й підтримки інших, взаємодії з іншими в галузі політики.

Публічний простір має характер загальності й універсальності як місце персональної та колективної явленості, в якому суб'єкт заявляє про себе як про автономного носія загальнозначущих цінностей, здатного їх реалізувати у своїй діяльності та у взаємодії з іншими суб'єктами. Публічний простір як політико-соціальне та культурне явище, загальнодоступне місце формування, акумуляції та передачі ідей і пам'яті, досвіду, подій і їх фізичного відображення, вибудовується на традиційних формах політичної боротьби за колективну свідомість та історію в широкому сенсі – доступності для всіх, через механізми символізації, відчуження та апроприації [288, с. 58].

Сенс публічного співіснування, за твердженням Х. Арендт, залежить від комунікативної практики суб'єктів. Побаченість і почутість іншими отримує свою значимість від того факту, що кожен дивиться і слухає з якоїсь іншої

позиції, на відміну від сімейного життя, яке може запропонувати лише поширення й розмноження власної позиції і властивих їй аспектів і перспектив [6, с. 76].

Ще одна категорія – це дія, яку Х. Арендт вважає базою відносин у публічному просторі. Говорячи й діючи, ми включаємось у світ людей, що існував перш, ніж ми в ньому народилися, і це включення подібне другому народженню [6, с. 230]. Лише через вимовлене слово діяння входить у значущий взаємозв'язок, причому функція мови не в тому, щоб якимось пояснити здійснене, – слово швидше ідентифікує діяча й оголошує, що діє саме він, саме той, хто здатен апелювати до інших вчинків і рішень та говорити, що він має намір робити й надалі [6, с. 233]. Між словом і дією завжди існують певні зв'язки, які Х. Арендт метафорично представила «тканиною міжлюдських зв'язків» [6, с. 234].

Таким чином, концептуалізуючи публічний простір, Х. Арендт не пов'язує його з простором фізичним. Швидше це основа взаємодії суб'єктів за допомогою комунікації, де можлива діяльність індивіда у взаємодії з іншими учасниками політичного процесу, на основі загальнозначущих норм і цінностей. Х. Арендт заклала основи універсального розуміння публічного простору, яке включає в себе комунікативні, дискурсивні та діяльні практики.

Ще одна синонімічна просторова категорія – це «публічна сфера», осмислення якої в дослідженнях авторів різних наукових напрямків і шкіл йшло шляхом пояснення наступних питань: про кордони «приватного» і «публічного» просторів, про структуру публічного простору, про комунікації між учасниками політичного процесу, про співвідношення між соціальними і політичними компонентами публічної політики, про діяльність суб'єктів. Термін «публічна сфера» (нім. «Public sphere») вперше з'явився в німецькій публіцистиці в 1964 р. в словнику «Fischer Lexikon» (випуск з масових комунікацій і публіцистики, серед авторів – Е. Ноель-Нойманн і У. Шульц). Вираз перекочував у журнал «Нова німецька критика» («New German Critique») в 1974 р. Інтерес до терміну виявили вчені різних наукових напрямків. Одне з перших уявлень про публічну сферу сформулював німецький історик Р. Козеллек у своїй книзі «Критика і криза», де він говорив про буржуазну природу публічної сфери [495]. Ця ідея була підтримана німецьким філософом франкфуртської школи Юргеном Габермасом. «Нормативним ідеалом публічної сфери в умовах сьогодення, на думку Ю. Габермаса, слід вважати критичну буржуазну публічну сферу, що виникла як результат розкладання репрезентативної публічної сфери, властивої середньовічній державності. Генезис критичної буржуазної сфери простежується в загальній логіці розвитку капіталістичного суспільства і націй держав, де одночасно з появою буржуазної публіки стала зростати роль громадської думки; тобто буржуазія інтерпретується як публіка, критично налаштована до політичного управління, а публічна сфера розглядається як особливе інформаційно-комунікативне середовище, де народжується громадська думка, яка виконує функцію критики і контролю стосовно держави» [456].

У народжуваному буржуазному суспільстві боротьба йшла за те, щоб деякі форми суспільного життя, наприклад, прийняття політичних рішень, ставали доступними для обговорення всіма членами спільноти. Тому спочатку Габермас мав на увазі не «публічну сферу» як простір, а «публічність» або «статус публічного» – сукупність соціальних дій / процесів, що мають статус публічних в буржуазному суспільстві [458]. Слід зазначити, що опублікована в 1962 р. фундаментальна праця Ю. Габермаса «Структурна трансформація публічної сфери» поклала початок науковому пошуку філософа про сутність публічної сфери. У кожній наступній роботі він вносив зміни й уточнення щодо розуміння цієї категорії і її проявів в соціально-політичному процесі [340]. Саме його визначення публічної сфери вважається класичним. Публічна сфера – це та «галузь соціального життя, в якій формується громадська думка» [23, с. 231]. Існування різних типів публічних сфер (полісної, репрезентативної, критичної та споживчої) приводить до висновку про те, що публічна сфера існує в рамках будь-якого історичного типу державності. Пов'язуючи публічну сферу з політичним інститутом, Ю. Габермас тим самим розширює її кордони й виводить за межі тільки суспільних відносин [341].

Подібно до того, як приватна сфера все більше підпорядковується господарству, так і громадська сфера потрапляє під панування всесильної держави, яка прагне контролювати засобами масової інформації й інститути соціалізації [500]. Подібно до того, як приватна сфера все більше підпорядковується господарству, так і громадська сфера потрапляє під панування всесильної держави, яка прагне контролювати засоби масової інформації й інститути соціалізації.

Подальший розвиток поняття «публічна сфера» у другій половині XX ст. був пов'язаний із інтерпретацією ідей Ю. Габермаса або їх критикою. Але вся та безліч визначень, які пояснювали сенс публічної сфери, зводилася до того, що це – публічний дискурс із приводу соціальних, політичних проблем життя й розвитку суспільства.

У працях сучасних авторів підкреслюється різниця між формою і змістом – сукупністю дій, що призводять до формування громадської думки, і простором, де ці дії виконуються: останній володіє власною структурою і створює умови, в яких і формується громадська думка. Наприклад, в англосаксонській політичній літературі поширене розуміння публічної сфери як просторової метафори, для явища, в цілому непросторового [420]. Публічна сфера може виступати однією з ключових соціальних уявних реальностей (social imaginaries), тобто колективною формою розуміння соціальної дійсності, що гніздиться в побутовій свідомості людей. Такі уявні реальності відзначаються серйозною силою, оскільки їх поділяють великі групи людей, вони впливають на соціальні практики й характеризуються соціальною легітимністю. Автор цієї ідеї Ч. Тейлор визначає публічну сферу як екстраполітичний, секулярний, метатопічний простір, що виступає як соціальний і як політичний інститут [23, с. 116].

Ця ідея простежується в комунікативному підході, який засновано на розумінні політичного простору як інтерсуб'єктивного за своєю природою, де

основним способом його існування є комунікація. Політичний простір «фіксує дистанції і розрізнення в галузі формування, функціонування та розвитку політичних владних відносин, тобто охоплює не все різноманіття соціальних розрізень, а лише ті з них, які пов'язані з політикою як особливою системою взаємозв'язків та взаємодій у суспільстві» [259, с. 167].

Розширюючи просторове уявлення про публічне, а саме про публічну сферу політики, український вчений О. Третяк зазначає, що вона є комплексним явищем, яке на сучасному етапі, з одного боку, відокремлює громадську діяльність людини від інших систематизованих підрозділів суспільства, таких як економіка, сфера соціальної допомоги і культурно-духовна діяльність людини, та, з іншого боку, охоплює все суспільство на основі тематизації спільних інтересів [323, с. 309].

Одним із найпоширеніших просторових вимірів публічної політики представлено в науці через теорію соціального поля, яке запропонував французький політичний соціолог, представник соціологічного постструктуралізму П. Бурдьє. Він вважав, що політичне поле – це місце, де в конкурентній боротьбі між агентами, які виявляються в неї втягнутими, народжуються політична продукція, проблеми, програми, аналізи, коментарі, концепції, події, з яких і повинні вибирати звичайні громадяни, зведені до становища «споживачів» і тим більше ризикуючі потрапити в халепу, ніж більш віддалені вони від місця виробництва [28, с. 180]. Політичне поле є місцем боротьби за владу, за розподіл капіталів. Поле є частиною соціального простору, який, будучи абстракцією, являє собою багатовимірний, відкритий ансамбль щодо автономних полів, функціонування яких і зміна підпорядковані в більшій чи меншій мірі безпосередньо полю економічного виробництва. Усередині кожного поля ті, хто займає панівну позицію, і ті, хто займає підпорядковану позицію, безперестанку залучені в різного роду боротьбу, внаслідок якої відбувається трансформація відносин між акторами [28, с. 53]. Агенти можуть займати позиції одночасно в декількох полях. У кожному полі існують свої структуровані простори позицій, свої закономірності, боротьба за статуси і панування його агентів. Аналізуючи структуру полів і практик (діяльності) агентів, П. Бурдьє спробував пояснити мотивацію дій суб'єктів [27]. Диспозиції акторів (суб'єктивні схильності індивіда) спонукають їх до колективних або індивідуальних дій. Сукупність диспозицій дії, система міцних придбаних схильностей, структур, призначених для функціонування, складають габітус. Габітус – це структуроване соціальне (політичне відношення), система довготривалих групових та індивідуальних установок, орієнтацій, що функціонують як матриці сприйняття, постановки соціальних цілей, дій і поведінки [414]. Це свого роду результуюча всіх знань індивіда, виходячи із його соціального статусу, й така, що не піддається раціональному осмисленню.

Теорія полів знайшла згодом безліч своїх послідовників у різних напрямках політичної науки, що вивчають світ політичного.

Продовжувачка позицій структураліста П. Бурдьє, дослідниця Н. А. Шматко, своєю концепцією політичного поля, ґрунтуючись на системних знаннях, зробила спробу його структурування, вийшовши за межі тільки

просторового розуміння і включивши елементи наповнення (топоси). Поняття «топос» дозволяє розкрити не тільки «територіальний» (відносини «центр – регіон»), але й власне соціальний аспект публічної політики (відносини «загальне – особливе», коли під «особливим» розуміється конкретна соціальна позиція). Топоси – це соціальні умови, які складаються з легітимних практичних схем акторів публічної політики, відображених в громадському й політичному дискурсах, а також різноманітні ресурси акторів (економічні, політичні, інформаційні, комунікативні, юридичні). Публічна політика – це різноманіття специфічних модусів – топосів, які обумовлюють практичну діяльність акторів публічної політики. Топоси – це структурні одиниці публічної політики, що зумовлюють практики агентів, які до них входять. Звідси, публічна політика може бути представлена як конфігурація відносин між топосами. Однак топос є не тільки специфічним ансамблем соціальних умов, а й конкретною локалізацією агентів публічної політики як у фізичному, так і соціальному просторі. Таким чином, топос – це одночасно і просторова категорія, і її наповнення (соціальна позиція), і умова, і практика [388]. Схожі позиції можна побачити в роботах Е. Гідденса, який також використовує власну категорію «локус», яка є вмістищем для соціальних дій і місцем для формування змістовної складової публічного поля [47].

У неоінституціональному підході, вельми популярному в політичній науці з 80-х рр. XX ст., всі теорії сходяться, перш за все, щодо поняття полів: їх називають власне полями, організаційними полями (Ді Маджіо і Пауелл) [435], секторами (Мейер і Скотт) [510], [511], полями стратегічної дії (Флінгстін і Мак Адам) [335], [446], [447], або іграми (Аксельрод) [404]. В економічній теорії поняття полів відповідають існуючим поглядам в межах індустріальної організації (Гіббсон) [46]. Поля відображають ситуації, коли організовані групи акторів збираються та спільно визначають свої дії. Нові інституціональні теорії розглядають те, як ці поля дії виникають, стабілізуються і трансформуються. Виробництво правил, що діють на соціальній арені, це і є створення інститутів. Інституціоналізація являє собою процес, за допомогою якого правила з абстракцій перетворюються в конституруючі елементи повторюваних моделей взаємодії в просторі полів (Джепперсон) [478].

Поля існують лише в тій мірі, в якій вони інституціонально визначені. Процес інституціонального визначення, чи «структурації», складається з чотирьох елементів: посилення взаємодії між організаціями в полі; поява чітко позначених міжустановчих структур панування і патернів співпраці (coalition); збільшення інформаційного навантаження на організації в полі; розвиток взаємної поінформованості організацій-учасників про те, що вони залучені в спільну активність [436].

Таким чином, неоінституціоналісти під політичними полями розуміють просторову конфігурацію соціально-політичного життя (символічного та інституціонального), де відбувається взаємодія акторів у процесі організації та здійснення влади і управління.

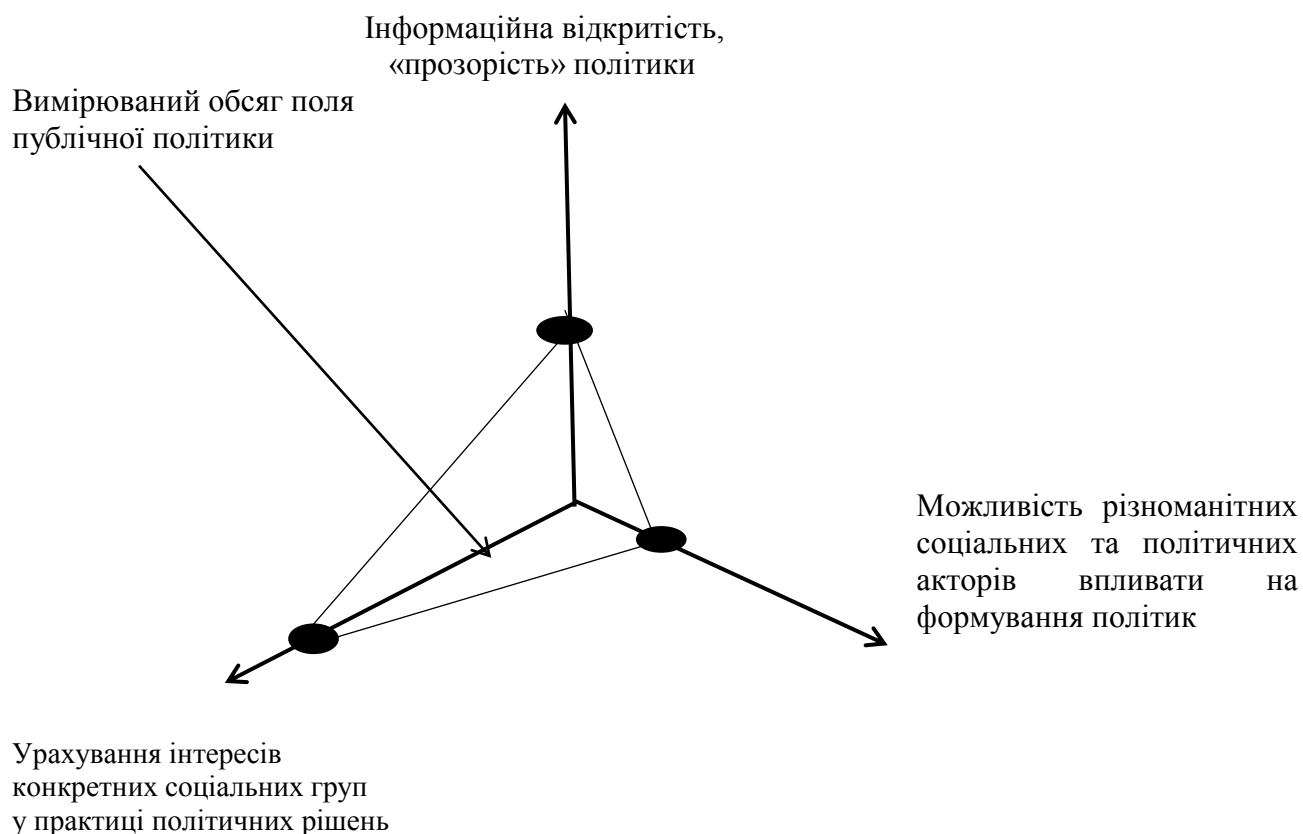
Ідея поля виявилася близькою і російській школі політичної науки інституціонального напрямку. Представниця цього підходу Н. Ю. Беляєва

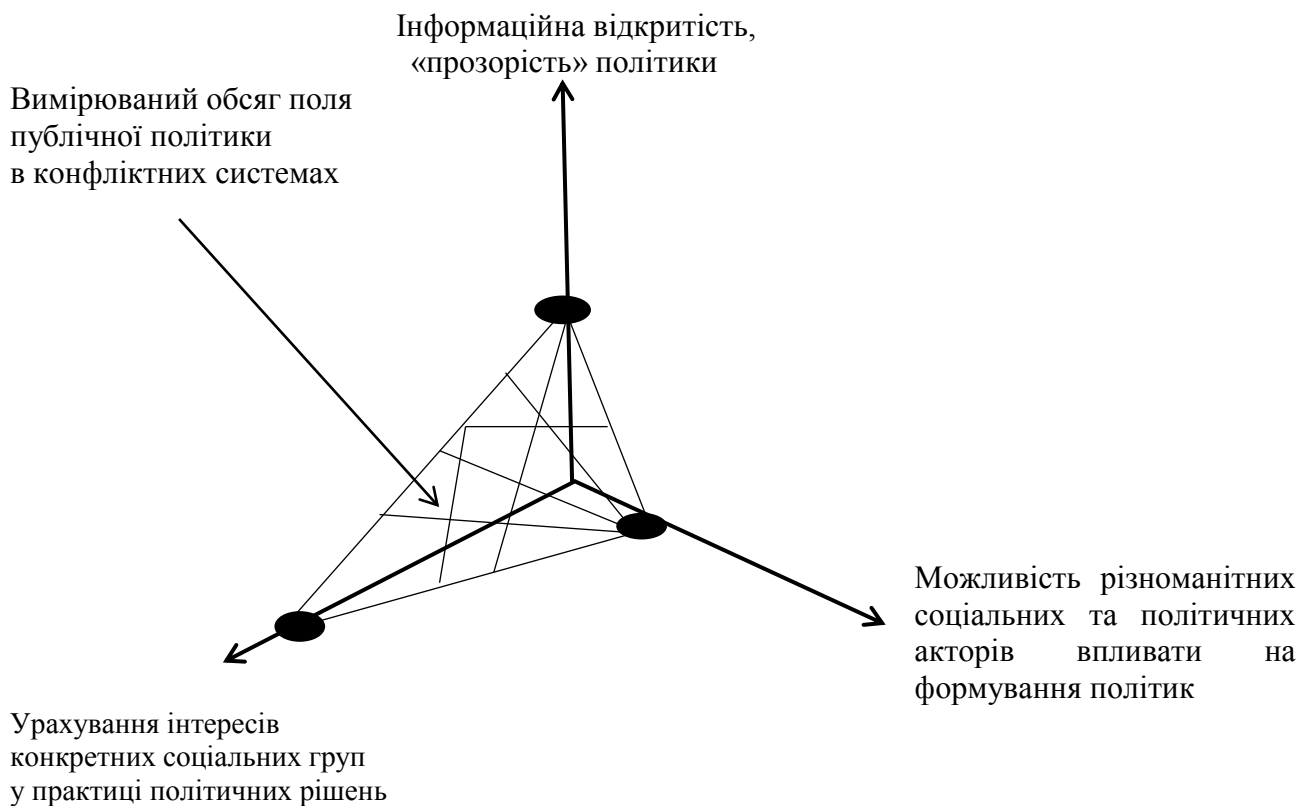
вважає, що «поле публічної політики» піддається графічному зображенню і можливості застосування кількісних показників для його вивчення та вимірювання. Графічно «поле» зображується як простір між трьох розбіжних осей. У верхній осі вимірюється «інформаційна відкритість, прозорість», по правій осі – «можливість участі і впливу», по лівій – врахування інтересів соціальних груп, які потребують суспільного захисту й підтримки [17, с. 13]. *Див. мал. 1.*

Ця просторова модель може бути використана для аналізу публічної політики як в стабільних, так і в нестабільних системах. Можна припустити, що більш жорсткі режими будуть значно звужувати поле реальної публічної політики і цілком можуть створювати паралельну реальність імітаційної публічної політики, що вимагає уточнення моделі. Ще одне припущення, яке, на думку автора необхідно було б врахувати в моделі публічного поля політики, це те, що поділений публічний простір з високим рівнем конфліктності в зоні так званих проблемних точок перетину є результуючою безлічі невирішених питань, що існують в суспільстві. *Див. мал. 1, 2.*

Малюнок 1.

Модель поля публічної політики Н. Ю. Бєляєвої

Модель публічної політики в конфліктних системах

Існування одного політичного поля не заперечує наявності в межах інших полів: вони можуть перетинатися або вбирати одне в інше. Таким чином, всі соціальні поля мають властивість взаємоперетинатися, що неминуче веде до конфліктів і виникнення зон нестабільності.

Аналізуючи публічний простір, інституціоналісти дають своє бачення його структурованості й змісту. Представник цього напрямку американський вчений П. Кньопфель вважає, що сфера публічної політики визначена логікою правової держави. Публічні дійові особи політико-адміністративної системи традиційно, а особливо при державі-покровительниці, є тими, хто керує «публічними інтересами» [163]. Але принцип правової і демократичної держави вимагає також причетності приватних дійових осіб, інтереси яких і кінцева мета дій так чи інакше стосуються колективної проблеми, яка розв'язується. Весь простір публічної політики є, фактично, більш-менш структурованим, формалізованим середовищем, в якому публічні дійові особи відносно тісно взаємодіють із приватними особами, що дає можливість для розроблення стратегії альтернативних дій [274].

При визначенні публічного простору, як і будь-якого політичного простору, необхідно враховувати такі його характеристики, як час і кордони. І якщо часовий параметр практично не викликає сумнівів, то питання про «місце», розмежування просторів і територіально / географічної прив'язки є

дискусійними. Дослідники не наполягають на територіальному критерії в позначенні просторів і їх кордонів як обов'язковій детермінанті, але категорично його не заперечують, тому що аналіз політики конкретної держави, територіальних одиниць національного, регіонального, транснаціонального характеру об'єктивно робить цей критерій необхідним. Територіальні / географічні параметри простору застосовуються більшою мірою для практично-прикладних, компаративних досліджень просторів, де кордони просторів – це умовні розмежування локусів, де взаємодіють актори політики [254, с. 73]. Дослідницькі територіальні тренди змінюються в залежності від політичних тенденцій, що спостерігаються в реальній політиці на різних рівнях. Довгий час територіальний інтерес представляли держави у своїх національних кордонах, політичні регіони й міжнародний простір. У 90-і рр. і в політичній науці, і в управлінському аналізі, на думку Б. Дж. Нельсона, традиційний локально-державний тріумвірат все більш виразно почав змагатися з двома іншими просторовими категоріями: селянсько-міською та локально-регіонально-міжнародною [219, с. 545].

Прихильники територіального поділу політичних просторів в зв'язку з посиленнями тенденціями глобалізації з кінця 90-х рр. XX ст. все частіше стали звертати увагу на таке явище, як транснаціоналізація. Транснаціональний політичний простір являє собою сформовану форму або модель стійких транснаціональних зв'язків, в межах якої недержавні актори взаємодіють поверх національних кордонів; на основі спільних інтересів і цінностей впорядковується сукупність принципів, норм і правил, що направляють поведінку учасників політичного процесу. Останнє відкриває перспективи створення спільних політичних інститутів і формування системи багаторівневого управління, яка передбачає в тому чи іншому вигляді наднаціональне регулювання [254, с. 73]. У зв'язку з такими зовнішніми змінами відбувається виділення особливих видів транснаціональних просторів, наприклад, глобальний простір, простір міжнародних регіонів, світовий простір, пострадянський простір, європейський простір [174, с. 10].

Глобалізаційні процеси призвели до відриву простору як соціальної практики від території. Територіальне трактування просторів змусило авторів цього напрямку переглянути відповідно до сучасних тенденцій сутність і зміст поняття територія. Узагальнюючі висновки з цього питання зробив М. Косолапов: по-перше, одна і та ж територія здатна вміщати безліч просторів. По-друге, простір може бути більш стабільним, ніж територія: народ, що зігнали з його території, на новому місці ще довго живе по-старому, «у звичних для нього просторах». По-третє, розвиток суспільства виражається, а рівень розвитку вимірюється, поряд з іншим, насиченістю території просторами, їх внутрішньою складністю та якістю їх взаємодії. По-четверте, цей простір організує не просто якесь часте заняття людини, але стійку сферу щодо довгострокової діяльності. Нарешті, по-п'яте, становлення просторового оформлення цієї сфери діяльності може розглядатися як певний етап її історичної еволюції [175, с. 63].

Доповнює картину просторового дискурсу в сучасній політичній науці – мережевий підхід, який відходить від зв'язку з територіальними критеріями і приділяє більше уваги горизонтальним зв'язкам учасників на підставі їх ресурсних можливостей і специфіці неієрархічної моделі управління. Мережева теорія вносить такі нові визначення публічного простору, як місця політико-комунікативної взаємодії: «ландшафтний дизайн» [254], «простір потоків» [187].

Нетериторіальним розмежовувачем просторів можна вважати такий фактор, як ідентичність, який наповнює смисловим змістом території (простори). Носії індивідуальних і групових ідентичностей (як правило, множинних), в свою чергу, можуть впливати на формування порядку денного публічного простору, виступати в якості комунікаторів, брати участь у дискурсивних практиках і впливати на формування цього самого простору. Тобто між ідентичністю і простором існує зворотний зв'язок, який визначає специфіку конструкту публічного поля.

Простір публічної політики – це не постійна величина, вона може видозмінюватися і набувати згодом нової мережевої комбінації учасників політичного процесу. Динаміка і характер таких змін залежать від багатьох чинників: від рівня організованості, часу взаємодії, інтенсивності та якості комунікації акторів, стабільності системи, режимності, соціокультурних показників тощо. Змінні публічні простори ще недостатньо теоретично осмислені, тому вчені часто звертаються до вже існуючих теорій у спробі пояснити вищевказані феномени. Наприклад, однією з таких теорій є концепція лімінальності (від латинського *limen* – поріг), розроблена такими вченими, як: А. ван Геннеп, В. Тернер, Н. Біч, Б. Румелію, Л. В. Сморгунов та ін.

Л. В. Сморгунов вважає, що простір лімінальності (лімінальний простір) – це прикордонні (між) або витіснення на периферію (маргінальні) зони людського існування, які не можуть характеризуватися певними соціально-територіальними, соціальними, культурними, політичними, гендерними, національними та ін. особливостями, а являють собою невизначеності і змішування рис. Лімінальні простори різноманітні: ними можуть характеризуватися розташовані «між» держави, території прикордоння, анклавів, витіснені соціальні простори (концтабори, гетто, лімінальні культури та ін.) [297, с. 162]. До лімінальних просторів ми можемо віднести й Інтернет як віртуальний комунікативний простір, який постійно «рухомий» і «прикордонний». Публічний простір лімінальності важко піддається емпіричному аналізу і вимагає дуже точної операціоналізації розглянутих об'єктів. Порівняння і моделювання таких просторів дадуть можливість знаходити шляхи подолання прикордонних і конфліктних станів там, де цей процес може регулюватися політичними інститутами.

Ще однією проблемою просторового дискурсу є відстань (дистанція) та її вимір. Минаючи в сучасному світі процеси глобалізації призвели до того, що поняття відстані стало відносним. Т. Флю зазначає, що в результаті розвитку інформаційних технологій та використання цифрових пристроїв для здійснення міжособистісної взаємодії проблема відстані втратила своє значення.

Інформаційний простір у зв'язку з цим набуває нових якостей [445]. Цей феномен отримав у науці назву стиснення простору – Time-spacescompression. Сприйняття відстані у свідомості суспільства і окремої людини стає іншим, не дивлячись на те, що фізично вона залишається незмінною. Відстань від одного пункту до іншого вимірюється транспортною (фізичне переміщення) та інформаційною (отримання інформації) доступністю. У сфері отримання та передачі інформації стиснення простору відбувається з більшою інтенсивністю, а в полі інформаційних комунікацій поняття відстані практично втратило свій сенс. Відбувається заміна поняття відстані поняттям час, чому, безумовно, сприяють інформаційно-комунікативні технології [297, с. 150]. Усі ці зміни призвели до реструктуризації публічної сфери, в якій, на думку І. Волкмера, міжнародні зв'язки відриваються від конкретних політичних державних інститутів і мають характер виключно суспільних відносин – нові медіа створюють можливість для об'єднання однодумців зі всього світу [566].

В результаті можна говорити про появу інформаційного транскордонного публічного простору як нового типу просторів.

Отже, незважаючи на появу в політичній науці великої кількості досліджень, де публічна політика представлена крізь призму просторового концепту, ця тема ще вимагає свого детального вивчення й уточнення. Дослідницький інтерес представляють проблеми, пов'язані з моделюванням поля публічної політики в умовах політико-інституціональних змін, глобалізацією світової системи, формуванням нового типу співтовариств та нового типу управління, нового характеру взаємодії акторів у внутрішньополітичному й міжнародному середовищі тощо [196].

Таким чином, виходячи з розглянутого вище, авторське бачення публічного простору може бути представлене як існуюча, в певний часовий період складна мережева комбінація, що складається з організованих інститутів, що забезпечують механізмами різнорівневих державних і недержавних акторів і надають їм можливості – на підставі своїх громадянських позицій, інтересів та ідентичностей – взаємодіяти й впливати на владу в процесі вироблення політики.

Теорія і методологія просторового моделювання політики дозволяють пояснити специфіку політичних процесів з урахуванням існуючих і знову виникаючих політичних ідентичностей, їх природи, конфігурації, впливу на мотивацію діяльності та участь політичних акторів. Модель поля публічної політики, запропонована Н. Беляєвою, цілком може застосовуватися для аналізу публічної політики в різних типах систем. Обсяг публічного поля буде залежати від рівня режимності держави, від рівня свободи і ресурсних можливостей його політичних акторів. Однак, на наш погляд, вельми проблемним є можливість застосування цієї моделі до імітаційного та конфліктного варіантів публічної політики. У першому випадку формальні умови публічного діалогу й дій можуть дотримуватися, проте в реальній практиці обсяг публічного поля буде дуже обмежений. У другому випадку множинні проблеми, що вимагають свого вирішення, народжують безліч полів, які, перетинаючись, призводять до конфліктів. Перетин просторів об'єктивно

веде до формування (організованих або стихійних) зон конфліктності. Будь-яка в режимному плані система має такі зони, масштаби, час існування й зміст яких залежать від здатності акторів знаходити компромісні рішення [373].

Використання категорії публічного простору при аналізі територіальних політичних утворень дозволить оцінити мотивації та механізми учасників взаємодії і прогнозувати вектор трансформації цих суб'єктів політики. Просторовий дискурс дозволить розглянути різні рівні територіальних просторів: рівень глобальної публічної політики у вигляді наднаціональних і транскордонних практик взаємодії акторів у процесі формулювання порядку денного і колективного вирішення глобальних міжнародних проблем; регіональний рівень публічної політики дозволить побачити специфіку формування публічних практик в різних територіально-географічних межах (глобальні, міжнародні і регіональні простори: ЄС, латиноамериканський регіон, СНД, ісламські держави та ін.) і в різних видах систем: демократичних і перехідних. Національний рівень публічної політики через просторові категорії дасть можливість простежити характер взаємозв'язків суспільних акторів в умовах державно-адміністративних кордонів (внутрішньодержавні територіально-адміністративні одиниці: області, округи, суб'єкти федерацій тощо).

Дослідження характеру і умов взаємодії, формування політичної ідентичності, дискурсивних практик і практик вироблення й реалізації рішень суб'єктів публічного простору можливе за допомогою топос-структурування публічної політики. Використання категорії топосу / локусу в публічній політиці дозволяє визначити діючих акторів в публічному просторі; інтегрувати легітимні практики приватних, громадських, політичних і державних акторів навколо певної проблеми; виявити можливості недержавних акторів у вирішенні суспільно значущих проблем; розкрити екстернальні публічні ефекти латентних зв'язків різних акторів у політико-адміністративному комплексі державного управління, структурованих навколо публічних проблем, а також умови їх виникнення.

Конструювання просторової моделі неможливе також без зв'язку із глобальним світом публічної політики. У сучасних умовах посилені комунікації та мережевізації учасників політичного процесу необхідно аналізувати вплив зовнішніх акторів на формування публічної політики та враховувати інтереси різнорівневих глобальних акторів. Таким чином, публічне поле / сфера / простір публічної політики ще вимагає свого подальшого вивчення й побудови нових варіантів моделей.

1.3. Моделі і типи формування публічної політики

Сучасна публічна політика має тенденцію до розширення і включення в процес формування великої кількості як державних, так і недержавних акторів. Механізми вироблення публічної політики тим самим ускладнюються, і пред'являється все більше сучасних вимог до її здійснення. У демократичних системах планування і реалізація публічної політики здійснюються під

пильною увагою громадянського контролю, який по-різному представлений в державних практиках, але має одну мету – це соціальний аудит усіх прийнятих владою рішень. Для систем, що знаходяться в процесі трансформації, формування публічної політики набуває особливого змісту. Особливо гостро це питання стоїть перед сучасною Україною, яка знаходиться в стані вирішення проблем, викликаних глибокими політичною й економічною кризами. Різкі і хворобливі зміни, що відбуваються в українській політиці, викликані різними внутрішніми та зовнішніми умовами в поєднанні з нестабільними політичними інститутами, правовою системою, яка постійно реформується, громадянським суспільством, яке знаходиться в стані свого формування, і наявністю зовнішньої загрози, вимагають нового формату публічної політики. Визначення можливості застосування існуючих моделей формування публічної політики для аналізу перехідних систем є одним із невирішених завдань, що стоять перед дослідниками.

У політичній науці існують кілька підходів до опису моделей розробки політичної стратегії і політичних програм, які ґрунтуються на виділенні суб'єктивних, нормативних, процесуальних, цільових і обумовлюючих факторів та їх взаємозв'язку [288, с. 23].

Автори прагнуть розглянути всі етапи процесу в узагальнюючій моделі, що з одного боку веде до спрощення розуміння формування політики, але з іншого дає можливість зрозуміти загальну логіку цього процесу. Моделювання цілого, інакше кажучи, холістський підхід – це визнана й широко поширена в соціальних науках традиція. Відносно публічної політики холізм має більш конкретні завдання, а саме створити ідеально-типову модель на підставі безлічі наукових підходів і теорій, наприклад, таких як: системний, інституціональний підходи, теорії управління, прийняття рішень, мереж тощо. Холістський імператив знаходить відображення у двох дослідницьких напрямках. У рамках одного з них розробляються теорії політичних циклів, а другого – аналіз окремих етапів формування публічної політики, що включає: визначення соціальних проблем, які потребують свого вирішення, процес прийняття рішень і їх оцінка, на основі яких можуть бути створені паттерни управлінських дій.

Обидва підходи взаємопересікаються й взаємодоповнюються, перетворюючись на теоретичні моделі макро-, мезо- і мікрорівнів. Загальною темою для них є питання операціоналізації, рішення та аналізу проблеми, яка вимагає свого теоретичного осмислення й емпіричної перевірки. При цьому, за правильним зауваженням Л. В. Сморгунова, на побудову моделей формування та типологій публічної політики впливає те, сповідує дослідник теорію раціонального вибору (ТРВ) чи ні [300, с. 23].

Ідеї етапного й циклічного здійснення політики почали розвиватися ще в середині ХХ ст., і пов'язані вони були з роботами американських вчених Г. Саймона і Г. Лассуелла. Г. Саймон, будучи одним із авторів теорії прийняття рішень, в своїй книзі «Адміністративна поведінка» (1947 р.) виділив всього три етапи прийняття рішень (політики): осягнення, розробка, вибір [554]. Трохи пізніше в 1956 р. Гарольд Лассуелл запропонував ідеальну модель політичного циклу (policy cycle), яка була швидше розпорядчою та нормативною, а не

описовою та аналітичною. Вона включала сім стадій стратегічного процесу: розвідка, просування, припис, прохання, застосування, завершення й оцінка. Незважаючи на те, що ця послідовність була оскаржена за багатьма пунктами, особливо, щодо того, що завершення знаходиться перед оцінкою, проте сама модель була дуже успішно використана як основна структура для більш пізніх досліджень і стала відправною точкою для багатьох наукових розробок, знайшовши своє застосування в теорії прийняття рішень і теорії управління [498].

Пізніше цю модель використовували у своїх версіях публічного політичного процесу: Г. Бруер і П. де Леон [419], Д. Андерсон [400], А. Вілдавські [34], М. Гоулетт, М. Рамеш [472], Т. Біркланд [412] та ін.

Послідовники Г. Лассуелла використовували запропонований їм алгоритм прийняття рішень у своїх моделях політичного циклу у вигляді замкнутого кола. Функціональний підхід до моделювання цілого можна простежити на прикладі досліджень М. Гоулетта, М. Рамеша, спрямованих на пояснення політичного циклу як замкнутої системи, що складається з п'яти послідовних стадій: (1) винесення проблеми на порядок денний, (2) формулювання альтернативних рішень поставленої проблеми, (3) вибір однієї з альтернатив та її законодавче закріплення, (4) імплементаційна фаза і, нарешті, (5) моніторинг імплементації та оцінка дієвості вжитих заходів для вирішення початково сформульованої проблеми. *Див. мал. 3.*

Малюнок 3.

Цикл здійснення політики М. Гоулетта, М. Рамеша

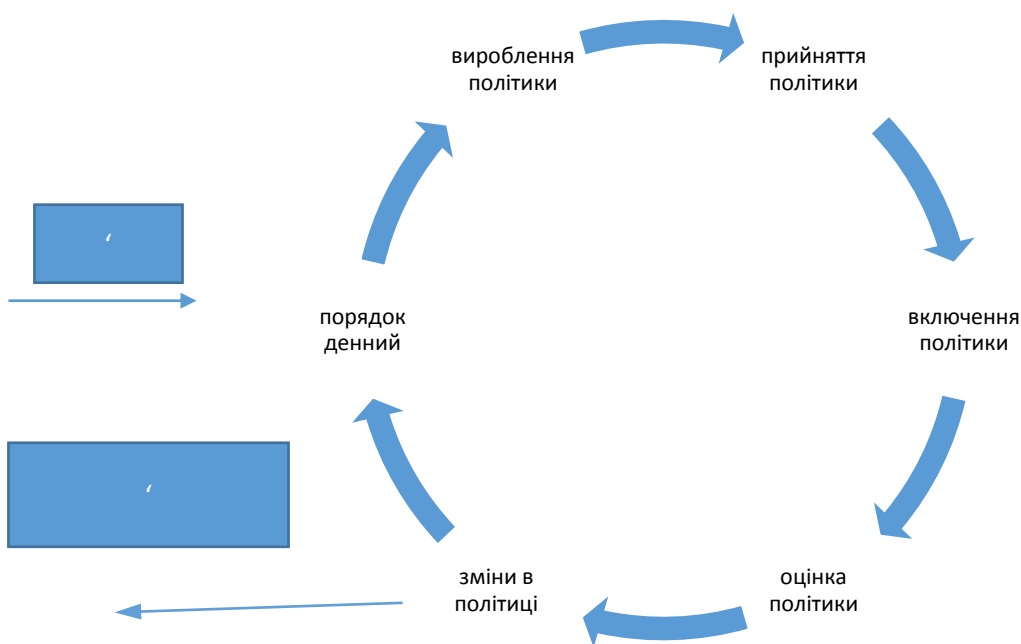
Джерело: Howlett M., Ramesh M. Studying Public Policy: Policy Cycles and Policy Subsystems. Oxford: Oxford University Press, 2003. 2nd ed. 321 p.

Модель циклу публічної політики, запропонована прихильником інституціонального підходу П. Кньопфелем та орієнтована на циклічність, має такі фази: виникнення проблеми; сприйняття приватних і публічних проблем; внесення до урядового порядку денного; створення альтернативних планів; прийняття політичної програми; впровадження плану дій; оцінювання наслідків публічної політики [493, р. 32].

Аналогічну узагальнюючу модель політичного циклу представив також американський політолог Д. Гупта [455, с. 47]. Див. малюнок 4.

Малюнок 4.

Модель політичного циклу Д. Гупти

Проте, політичний цикл як теоретичний конструкт є досить схематичним і вкрай недеталізованим. Не завжди можна побачити каузальність між етапами цього процесу й емпірично перевірити висунуті гіпотези. Досить проблематично цілісно уявити процес формування публічної політики, з огляду на стратегію поведінки всіх діючих суб'єктів з їх цільовими установками й ресурсними можливостями. Однак, не можна також недооцінювати цей підхід. Цінність моделювання політичного циклу, на думку автора, полягає в тому, що дослідник має більш чітке й структуроване уявлення про етапи політичного процесу і може, відповідно до своєї логіки, вибудовувати наукову стратегію, насичувати її емпіричними даними й пропонувати свої авторські деталізовані моделі. Ще однією перевагою циклічного уявлення публічної політики можна назвати те, що аналіз кожного етапу публічного циклу можна розглядати і в рамках загальної моделі, і як окрему частину складного процесу, застосовуючи численні підходи, які посилюють теоретичну сторону розглянутого предмета дослідження, що в свою чергу сприяло б поглибленню знань із проблеми та розробці практичних рекомендацій для конкретних політичних систем. Остання теза виразно проявляється при розгляді моделей другого вищезазначеного напрямку.

Другий напрямок досліджень впливає з висновку про те, що політичне керівництво визначає політику. Важливим аналітичним завданням при такому підході є системне визначення типу проблеми (розробка теорій причинності), які лежать в її основі. Ця традиція приділяє більше уваги зв'язкам між урядовими інститутами та неурядовими акторами, ніж підхід до досліджень з позиції політичного циклу [219, с. 544-545].

Коли ж проблема визначається на рівні інститутів і рівні суспільства як проблема? Хто є ініціатором і селекціонером проблем в публічному полі політики? Яким чином вони потрапляють в політичні програми публічних інститутів? Де вони представлені, і хто їх представляє? Як суспільство може визначати важливість проблем? Як контролювати їх рішення? Ці та багато інших питань лягли в основу досліджень авторів, що займаються моделюванням процесу формування публічної політики.

Одним із перших на тему виявлення проблем в політичному циклі звернув увагу теоретик ТРВ Е. Даунс. На прикладі вивчення питань охорони навколишнього середовища він представив цикл, який складається з п'яти стадій:

- (1) Передпроблемна стадія, на якій виробники політики й експертне середовище усвідомлюють проблему, але громадський інтерес до неї незначний.
- (2) Тривожне відкриття проблеми й ейфорійний ентузіазм, коли проблема визнається всіма акторами й призводить до нагальної потреби урядових дій.
- (3) Обрахунок витрат і вигод. Виробники політики й громадськість усвідомлюють вартість вирішення проблем.
- (4) Поступове зниження громадського інтересу до предмету.
- (5) Постпроблемна стадія. Предмет поступово зникає з публічного порядку денного [437].

У своїй моделі Е. Даунс показує, яким чином проблеми можуть бути актуалізовані, коли вони потрапляють у центр уваги, і нарешті, коли до них втрачається інтерес з боку громадськості та виробників політики. Однак, у своїй роботі Е. Даунс не дає чіткого визначення проблемності й не пояснює причинності змін, що запускаються в політичному циклі.

Змістовну характеристику причин (проблем) дали послідовники концепції Е. Даунса [437] Дж. Уокер [568], Б. Пітерс [527], Б. Гогвуд [526] та ін.

Деталізовану і опрацьовану типологію проблемних явищ в 1977 році запропонував Джек Уокер, один із численних дослідників, що займалися в 1970-і рр. і на початку 1980-х рр. вивченням механіки функціонування окремих стадій всередині політичного циклу. Досліджуючи принципи встановлення порядку денного в Сенаті США, Уокер виділив чотири групи проблем, здатних видозмінювати порядок денний американських законодавців: (1) періодично повторювані проблеми, (2) нерегулярно повторювані проблеми, (3) кризи і невідкладні / екстренні проблеми (pressing problems) і, нарешті, (4) відібрані проблеми, пропоновані сенаторами-активістами [74, р. 240].

Продовжили тему виявлення проблем Б. Пітерс і Б. Гогвуд, які на основі аналізу 15 галузей політики в США між 1930-1970 рр. виділили два типи явищ, які можуть залучити суспільний інтерес до проблеми і, тим самим, запустити цикл. До першої групи вони відносять зовнішні події – не обов'язково, але часто кризового характеру (такі, як війни або енергетичні кризи). Другу групу складають більш політико-орієнтовані тригери, що відображають політичні пріоритети перебуваючих при владі політичних сил у якійсь певній галузі політики (policy area) [74].

У своїй роботі Б. Пітерс і Б. Гогвуд доводять, що модель Е. Даунса можна застосовувати для аналізу зв'язку між формуванням проблем у будь-якій сфері політики й громадської уваги та відгуком уряду у вигляді організаційних змін [74]. Цикли уваги до проблем, як громадськості так і тих, хто виробляє політику, відрізняються від галузі до галузі і залежать від громадської думки, ЗМІ, аналітиків, груп інтересів і, особливо, бюрократії.

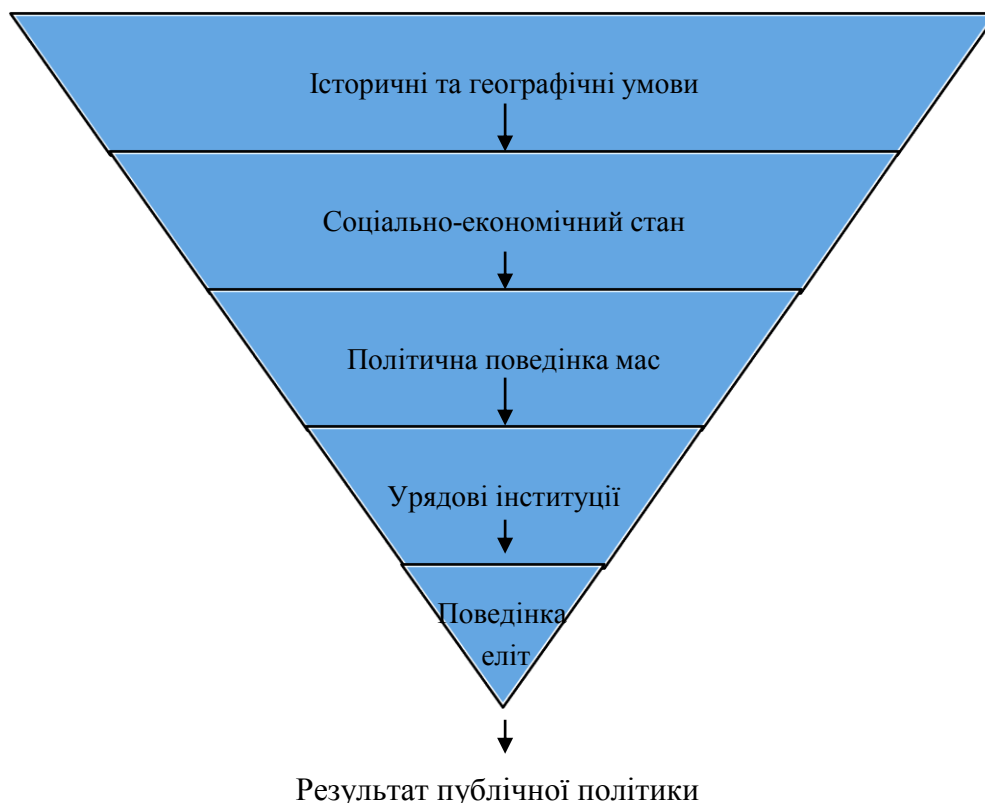
Роль бюрократії, ЗМІ та громади у формулюванні проблем та виробленні публічної політики представлена в моделі Ф. Кука і В. Скогана [428]. Модель цих авторів корисна, на думку В. Парсонса, тим, що встановлює зв'язок між теоріями формулювання проблеми, які підкреслюють конструктивну природу проблем політики, і теоріями, які розглядають процес вироблення політики як такий, що включає в себе «мережі» взаємодії. Вона також пов'язана з іншими підходами, зосередженими на природі аргументів політики в процесі вироблення та здійснення політики [238, с. 120].

Одна з базових моделей політичного процесу другого напрямку – це модель «Відкритих систем» (модель лійка), створена Річардом Гоффербертом. Модель, побудована на ідеї «воронки причинності», передбачає послідовний перехід від більш широких і невизначених умов до конкретно-політичного вибору еліт, оформленому в політичні рішення. Політичний процес включає в себе послідовні компоненти ланцюга: історико-географічні умови – соціоекономічна структура – масова політична поведінка – урядові інститути – поведінка еліт в процесі оформленого обговорення політики – вироблена політика [470]. *Див мал. 4.*

Гофферберт наполягає на тому, що результат публічної політики залежить від реалій конкретної політичної системи, з чим важко не погодитися. Однак, він явно недооцінює роль інституцій і еліт у процесі формулювання проблем і вироблення рішень для них. Дана модель отримала популярність у дослідників публічної політики, які в якості детермінаційних факторів виділяли соціально-економічні показники та історико-географічні умови (Віленські). Використання моделі ускладнюється тим, що автор зобразив односпрямований процес і не приділив уваги взаємодії між учасниками процесу. *Таким чином, дана модель публічної політики в дослідному полі вимагає коригування компонентів ланцюга і включення в аналіз механізмів взаємодії.*

У 80-ті роки XX ст. набула поширення модель «множинних потоків» (Multiple Streams Framework), що складають процес вироблення політики, автором якої вважається Джон Кінгдон [488]. Вона включає опис трьох

Малюнок 4. Модель "Відкритих систем" Р. Гофферберта

перший з яких складається з інформації про реальні проблеми і результати попередньої урядової діяльності. Другий потік – «спільнота» дослідників, фахівців, представників НКО, журналістів та ін., які аналізують проблеми і формують різні альтернативні варіанти їх вирішення. Третій потік – «політичний» – складається з виборів, діяльності політиків, конкуренції в процесі прийняття законів та ін. Коли три потоки об'єднуються, тоді виникає вікно «можливостей» для прийняття політичних рішень. З'єднання потоків не відбувається спонтанно, воно залежить від антрепренерів, які прагнуть в ситуації відкриття вікна можливостей провести в життя певний політичний курс. Успіх їх діяльності залежить від наявних у антрепренерів каналів доступу до процесу прийняття рішень, до тих, хто ці рішення приймає, а також тимчасових і матеріальних ресурсів і, нарешті, від обраних цими гравцями стратегій дій і дотримання правил гри [488, с. 27-28].

Послідовник Джона Кінгдона, Ніколаос Захаріадіс, вважає, що потік політичних курсів / рішень являє собою в якомусь сенсі ящик з інструментами, тільки тут в ролі викруток і молотків виступають всілякі альтернативні рішення будь-яких проблемних ситуацій в конкретній політичній сфері, розроблені фахівцями у цій галузі. Більш того, ці альтернативи знаходяться у стані постійного змагання за право стати тим самим інструментом, за допомогою якого політики насамкінець будуть вирішувати наявну в рамках цього політичного курсу проблему [578], [579], [469].

Ця модель застосовується для аналізу формування публічної політики в різних системах і дозволяє досліджувати питання поганої реалізації цієї

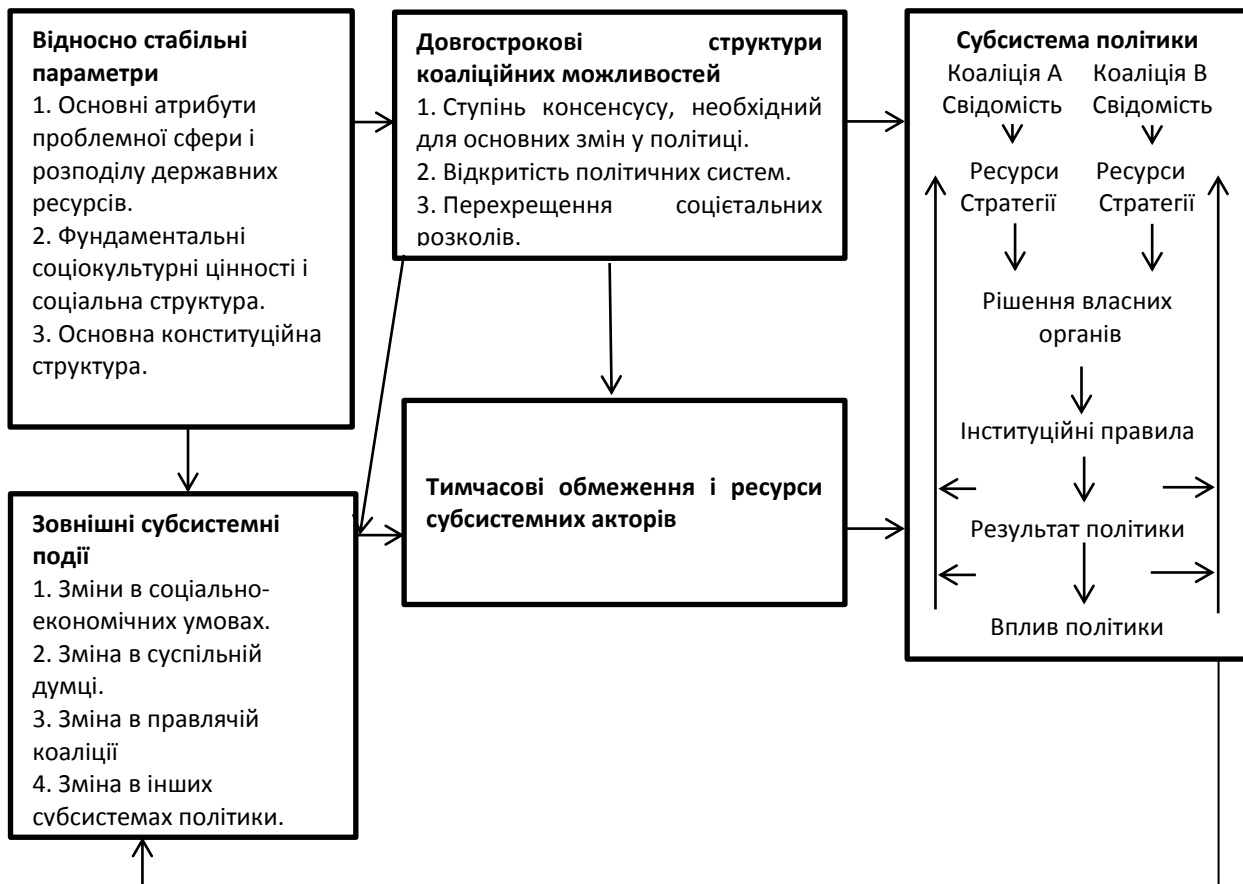
політики, виявляти проблеми в рішеннях політичних акторів, аналізувати та вносити корективи через діючі вікна «можливостей» в політичний порядок денний. Однак, вищезазначена модель важко застосовувана у поясненні ролі громадськості при вирішенні проблем у політичному процесі. Таким чином, з огляду на вертикальну характеристику формування публічної політики, є обмеження при дослідженні горизонтальних практик, що не дає можливості повноцінно розглянути цей процес.

Одна з найбільш затребуваних у політичній науці моделей представлена П. Сабатьє, Х. Дженкінсом-Смітом і К. Вейблом, яка представляє собою синтезовану модель «Конкуруючих захищаючих коаліцій» (Advocacy Coalition Framework (ACF)) і орієнтована на публічну політику в динамічних системах, тобто зміну існуючого політичного курсу і вибір нового [476], [570]. Заміна нового курсу іншим здійснюється під впливом трьох основних наборів факторів: 1) взаємодія конкуруючих коаліцій в субсистемі вибору політики; 2) зовнішні по відношенню до першої субсистеми зміни; 3) відносно стабільні суспільні параметри. Субсистема конкуруючих коаліцій складається з акторів, які представляють багато публічних та приватних організацій на всіх рівнях управління, хто розділяє набір базових ідей і вірувань (політичні цілі, думки, відчуття) і хто намагається маніпулювати правилами різних управлінських інститутів для досягнення політичних цілей з часом. Конфлікт між коаліціями опосередковується «політичними брокерами», тобто акторами, які пов'язані, скоріше, з умовами системної стабільності, ніж із власне політичними цілями. Зовнішні по відношенню до коаліційної системи зміни включають зрушення в соціально-економічних умовах, зміни в правлячій коаліції, рішення, що виникають із інших галузей політики. Це можуть бути ціни на товари й послуги, зміни загальної економічної кон'юнктури на ринку, нові вибори, прийняті рішення в галузі соціальної політики, які впливають на економічні стратегії тощо. Стабільні системні параметри включають в себе базові соціальні структури і конституційні правила. Вони обмежують дії акторів і впливають на їх ресурси. Модель коаліцій успішно застосовується спільно з мережевим аналізом, при дослідженні проблем мережотворення і взаємодії учасників політичного процесу на основі їх ресурсної взаємозалежності [476].

Однак, при всіх перевагах цієї моделі, застосовувати її при дослідженні перехідних і нестабільних систем проблематично. Причиною тому є третя складова моделі (відносно стабільні суспільні параметри), яка в трансформаційних державах постійно знаходиться в стані зміни. У першу чергу це стосується правових та ціннісних параметрів. Конституційні основи піддаються систематичним реформуванням. Політичні цінності мають мінливу природу і залежать від соціалізуючих практик конкретної держави. *Див. малюнок 5.*

У рамках неоінституціональної парадигми американська дослідниця Елінор Остром розробила зі своїми колегами модель «Інституціонального раціонального вибору». На основі аналізу колективного використання

Малюнок 5. Модель «конкуруючих захищаючих коаліцій»

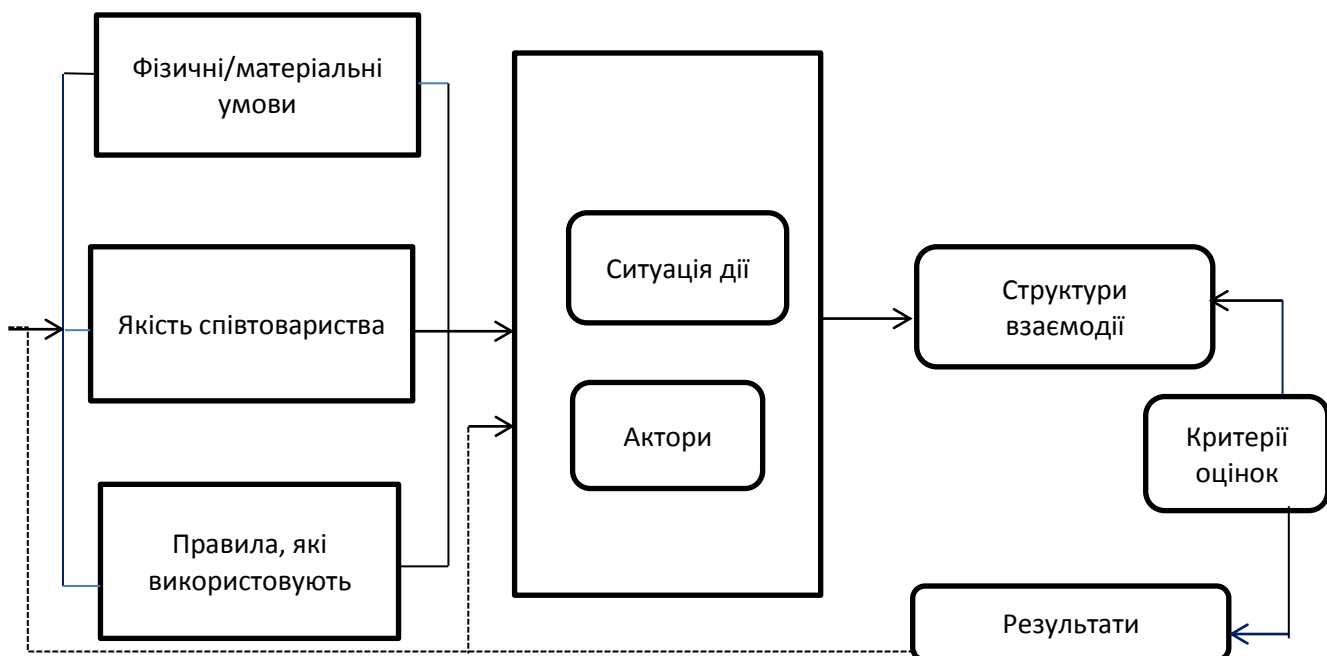
природних ресурсів високогірних лугов в Швейцарії і Японії, системи водокористування на Філіппінах і в Каліфорнії, рибальства в Канаді і Туреччині, Елінор Остром продемонструвала ефективні механізми управління благами загального користування [524].

Модель, заснована на індивідуальних умовах і умовах прийняття рішень акторів, являє собою взаємопов'язаний ланцюг дій вироблення політики. Індивідуальні умови включають в себе цінності і ресурси індивідів, що дозволяють їм впливати на процес вироблення цілей. Ситуація прийняття рішень представлена як сукупність умов, пов'язаних із інституціональними правилами, природою відповідних благ і характеристиками спільнотами (соціально-економічні умови і громадська думка). Під «інститутами» Е. Остром розуміє набір діючих правил, використовуваних для встановлення того, хто і на якому рівні має право приймати рішення, які дії допустимі, а які обмежуються, які правила агрегування будуть використовуватися, яким процедурам потрібно буде слідувати, яка інформація повинна надаватися, а яка – ні, як і за які дії будуть винагороджуватися індивіди. Правила можуть збігатися з юридичними законами, прийнятими в державі, а можуть бути фактичними, але юридично не оформленими. При цьому вони діляться на операційні правила (правила

прийняття рішень акторами), колективні правила (колективні норми, які керують агентами), конституційні правила (конституція, керуюча вибором колективних норм) [234, с.111-112]. Завдяки посередництву інститутів відбувається вибір політичних пріоритетів індивідами, які будуть, в залежності від ситуації, діяти по-різному. Успіх такої дії досягається не за рахунок державної чи ринкової стратегії, а за рахунок поєднання діяльності добровільних організацій та громадського керівництва, що виконують функції самоорганізації, самоврядування та нагляду за виконанням рішень. [234, с. 121-198].

На прикладі конкретних випадків використання природних ресурсів вона довела, що громадський характер інституту «згладжує» індивідуальні переваги. Оскільки ця модель представлена швидше як набір умов, а не як універсальна модель, то її використання можливе як свого роду орієнтир на загальну ідею співпраці і громадського керівництва. *Див. малюнок 6.*

Малюнок 6. Структура інституційного аналізу Е. Остром.

З 90-х рр. XX ст. починається розробка моделей формування публічної політики без використання теорії раціонального вибору. Одним із таких прикладів може служити модель «переривчастої рівноваги», розроблена Франком Баумгартнером і Брайаном Джонсом, інакше названа моделлю «політичних змін» (або моделлю «акцентованої рівноваги»). Своім походженням вона зобов'язана біологічній теорії квантової еволюції та теорій Г. Саймона [554]. Суть моделі в тому, що після довгих періодів стагнації неминуче відбуваються швидкі зміни в політичному житті суспільства, які викликані різними умовами інституціонального та культурно-ціннісного характеру [405], [406].

Інституціональні структури, які підтримують рівновагу публічної політики і які є також джерелом змін, значною мірою організовані в сучасному виробленні політики в субсистемі політики. Саме взаємодія цих субсистем

разом з підтримкою та відображенням з боку ЗМІ впливає на зміни порядку денного [83]. Автори моделі, на основі аналізу питань ядерної енергетики, містобудування, тютюнопаління та безпеки автомобільного руху, показують, що всі проблеми мають схожі структури еволюції: період рівноваги, протягом якого питання виникає, порушують спосіб його подання і збурюють інституції, пов'язані з прийняттям рішень щодо питання; створення нових інституцій; і після цього настає період рівноваги [238].

Модель «політичних змін» пояснює процес формування порядку денного на прикладі ліберально-демократичних систем, тому застосування її для систем, які знаходяться в перехідному стані, досить проблематичне.

Авторів моделі критикували за те, що вони прискіпливо приділяли увагу значній ролі еліт у процесі формування публічної політики, ніж іншим членам суспільства, чия участь мінімальна й обмежена. На думку автора, такі зауваження можливо доречні щодо аналізу публічної політики демократичних систем, проте для поставлених країн вплив політичних еліт на виявлення, гальмування і впровадження питань до порядку денного та вирішення політичних проблем є вельми актуальним. Поза теорією раціонального вибору була розроблена і модель *«стратегічного інноваційного поширення»*, яка дає можливість вивчити практику інноваційних змін в галузі публічної політики. Основні концептуальні положення цієї моделі були викладені американським соціологом Евереттом Роджерсом у його, що стала класичною, книзі «Дифузія інновацій» [270]. Під дифузією інновацій він розумів процес, за якого інновація з часом по певних каналах поширюється серед членів соціальної системи; інновація – це ідея, практична діяльність або об'єкт, новизна якого відчувається індивідом або групою [270].

Е. Роджерс [538] та інші вчені, які займаються феноменом дифузії, розрізняють п'ять категорій людей в залежності від особливостей прийняття інновацій: новатори, ранні приймаючі, рання більшість, пізня більшість, відстаючі [25].

Зазначена модель не монолітна, вона включає в себе цілий комплекс моделей: *модель регіонального поширення, модель лідера – відстаючого, модель ізоморфізму, модель внутрішньої детермінації* тощо. Одні з авторів моделі «стратегічного інноваційного поширення» Френсіс Стокс Беррі і Девід Беррі, використовуючи просторово-тимчасові категорії, ставлять в своєму дослідженні наступні питання: «Яка комбінація (1) державно-політичних, економічних і соціодемографічних детермінант; (2) міждержавних чинників становить зразки стратегічного прийняття рішень?» [409].

На прикладі прийняття рішень окремими штатами в Америці ними було доведено, що регіональні уряди приймають інноваційні рішення тоді, коли їх політичне, економічне, соціальне середовище сприятливе і ресурсно різноманітне. Відносно незалежних держав, автори, які спираються на цю модель, дійшли висновку, що багаті, економічно розвинені країни, з великою часткою міського населення, високим рівнем освіти і розвинутою виборчою системою (яка передбачає альтернативність вибору) швидше здійснюють інноваційні стратегії. Такий варіант моделі інноваційної стратегії можна

застосовувати при дослідженні країн зі сприятливими економічними умовами і стабільними параметрами соціального та політико-правового характеру. Для перехідних систем може бути корисна регіональна *модель поширення*, яка приписує стратегічні інновації держави стратегічною поведінкою її географічно найближчих сусідів (країн) або регіонів в одній державі [558].

Конфліктна і нестабільна політична реальність сучасного світу привела вчених в 80-90-рр. XX ст. до необхідності включати в поле дослідження публічної політики кризові чинники, що впливають на політичну систему (в якості змін, що втручаються і / або незалежні), і вивчати їх роль у запуску процесів реформування окремих політичних курсів. Оскільки ця проблема ще знаходиться на стадії свого концептуального оформлення, в політико-управлінському науковому співтоваристві йде пошук нових теоретичних і практичних моделей формування політики. Ця тенденція відбилася на появі нових категорій, а також перегляді й адаптації вже існуючих теоретично моделей формування публічної політики до умов, реалій політичного середовища, що змінилися.

Так, у цей період у науковий обіг увійшло поняття «зовнішніх шоків», або «зовнішніх подій» (external shocks, external subsystem events, exogenous events). Воно визначається як зміни / зрушення в параметрах глибинних переконань про політичний курс (policy core beliefs attributes) в рамках «субсистеми», що включає в себе великі зміни в соціоекономічних умовах, громадській думці, правлячих коаліціях та інших субсистемах [74, с. 212]. Теоретичні проблеми виявлення та подолання шоківих факторів спираються на концепції «Політичних циклів» Е. Даунса [437], системну теорію Д. Істона [441], концепцію «Конкуруючих захищаючих коаліцій» (Advocacy Coalition Framework) Пола Сабат'є та Хенка Дженкінса-Сміта [282] і концепцію «Множинних потоків» (Multiple Streams Framework) Джона Кінгдона [488].

Головною характеристикою зовнішнього шоку є його екзогенність (змістовна, географічна або ж змістовна і географічна) по відношенню до субсистеми. У якості такого шоку можуть виступати: (1) зміни соціоекономічних умов у рамках більш широкої політичної системи, (2) зміна громадської думки, (3) зміни в правлячій на рівні всієї політичної системи коаліції, (4) вплив, який чиниться з боку інших субсистем (на нашу думку, такий вплив цілком можна називати позитивними і негативними екстерналіями, виробленими іншими субсистемами) і, нарешті, (5) катастрофи. У свою чергу, внутрішні субсистемні шоки, що з'явилися в якості незалежної змінної в оновленій версії моделі потоків лише в 2007 році, відрізняються від зовнішніх тим, що відбуваються безпосередньо всередині субсистеми і можуть приймати форму як криз і катастроф в рамках субсистеми, так і будь-яких інших явищ, які наочно демонструють недоліки і провальність проведеного політичного курсу [74, с. 219].

Концепція «зовнішніх шоків» ще знаходиться на початковій стадії свого теоретичного оформлення, тому вимагає уточнення термінологічного та критеріального апарату. Початок, покладений авторами цього напрямку, безумовно, повинен розвиватися й наповнюватися емпіричними даними,

крайніми кейсами. Перспективи цієї моделі дуже широкі, оскільки дадуть можливість вивчати системи з різним ступенем динаміки, різною режимністю і з різним ступенем їх підготовленості до зовнішніх (шоків, криз, катастроф) впливів, що викликають політичні зміни. Недолік цієї концепції, на який, на думку автора, слід звернути увагу, полягає в тому, що кризовий фактор розглядається тільки в якості незалежної змінної. Спроба осмислити включеність в аналіз публічної політики кризових факторів в якості залежної змінної може дати вченим можливість розширити поле наукового дослідження та створити більш диференційовані моделі.

Більш диференційоване уявлення про проблеми було представлено в кінці 80-х рр. XX ст. авторами соціологічної концепції «публічних арен», американськими вченими С. Гілгартнером і Ч. Л. Боско [466]. Ця соціологічна концепція описує, як проблеми конкурують за увагу громадськості й ресурси, яким чином публічні арени відбирають визначення соціальних проблем, як функціонери адаптують свої твердження до вимог публічних арен [348].

Колективні визначення соціальних проблем, на їхню думку, існують не в якомусь невизначеному просторі, такому, як суспільство або громадська думка, а в конкретних «публічних аренах», де проблеми формулюються і ростуть. Такими аренами є виконавча й законодавча гілки влади, суди, засоби масової інформації, організації, що займаються проведенням політичних кампаній, групи соціальної дії, сфера прямих поштових звернень та прохань (direct mail solicitations), книги, телефільми, що стосуються соціальних питань, наукові співтовариства, релігійні організації, професійні товариства та приватні фонди. Саме в цих інститутах відбуваються обговорення, відбір, визначення, формулювання, драматизація, оформлення та представлення громадськості соціальних проблем [348].

Неважко помітити, що в будь-якій політичній системі існує безліч проблем, однак не всі з них виносяться на публічне поле й вирішуються. С. Гілгартнер і Ч. Л. Боско цю обмеженість розглядають через призму пропускну здатності публічних арен, динаміку конкуренції, зворотного зв'язку, принципів відбору проблем, діяльність функціонерів [348].

Пропускна здатність публічних арен залежить від ресурсних можливостей акторів (часу інституціональної взаємодії, фінансів тощо). Кожній публічній арені властивий характерний ритм організаційного (інституціонального) життя, що впливає на тимчасовий порядок її взаємодії з соціальними проблемами, а, отже, й на їх відбір. Наприклад, рішення в парламенті обмежені часом сесій, на яких розглядаються проблеми, парламентські комітети також можуть розраховувати лише на певну кількість годин сесійних слухань, при цьому з усіх розглянутих на цих слуханнях тем тільки невелика частина буде винесена на обговорення в нижню або верхню палату. Політичні стратеги вибудовують виборчі кампанії навколо декількох ключових питань, роблячи їх центральними темами, які постійно підкреслюються в гаслах кандидата, його публічних, радіо- і телевістухах. При цьому може бути вибрано лише мале число таких питань, в іншому випадку імідж кандидата стане розпливчастим і незрозумілим для виборців тощо [348].

Також пропускна здатність кожної арени має важливий вплив на властиві їй принципи відбору – за інших рівних умов, чим менше пропускна здатність, тим інтенсивніше конкуренція. Конкуренція проблем відбувається як між різними громадськими аренами, так і всередині однієї публічної арени, тим самим забезпечується зворотний зв'язок між різними рівнями арен.

Більшість публічних арен (особливо безпосередньо пов'язаних з владою) знаходиться під сильним впливом панівних політичних і економічних груп. Внаслідок цього визначення соціальних проблем, що відповідають таким уподобанням, мають більш високі шанси на успіх. На відбір соціальних проблем впливають зрушення в політичній культурі, що змінюють прийнятний діапазон публічного дискурсу [349].

Незважаючи на те, що ця концепція розроблялася як загальносоціальна теорія, її можна застосовувати в дослідженні виявлення проблем у процесі формування публічної політики, оскільки вона дозволяє аналізувати алгоритми механізму відбору проблем в публічному просторі. Виділивши ресурсні обмеження розглянутих публічних арен: законодавчої і виконавчої влади, партій, громадянського суспільства, засобів масової інформації, онлайн-спільнот тощо – стає також можливим вивчати відмінності між їх пропускними здатностями, специфіку процесу конкуренції й принципи відбору публічних проблем [536], [427], [443].

Вироблення публічної політики не завершується її формуванням чи затвердженням, головним є результат її впровадження та аналіз ефективності системи. *Моделі впровадження* публічної політики в політичній науці віддзеркалюють тенденції зміни положення публічних інституцій (статус, функції та ресурсні можливості) у процесі формування політики та проблеми реалізації поставлених програм.

У політико-управлінському кластері політичної науки неоінституціонального напрямку були розроблені так звані моделі «згори – вниз» (М. Дертік, Дж. Прессман, А. Вілдавські, К. Худ) і «знизу – вгору» (М. Ліпські, Б. Х'єрн, Р. Елмор, П. Данліві).

У моделі «згори – вниз» пріоритет віддається раціональному проектуванню цілей і засобів того чи іншого державного акту, а потім «вертикальному» контролю за поведінкою виконавців щодо неухильного впровадження в життя офіційного рішення. Модель «згори – вниз» неодноразово критикувалася за недостатню увагу до інших акторів публічного процесу, крім державно-бюрократичних структур, а також за неувагу до проблеми взаємодії держави і суспільства.

У концепції «знизу – вгору» увага концентрується на аналізі реальних заходів, що здійснюються виконавцями в рамках політико-управлінської мережі в тій чи іншій соціальній сфері, у зв'язку з чим центр дослідження зосереджений на «низовому» рівні, який включає в себе вивчення цілей і стратегій, дій і взаємодій «безпосередніх виконавців» тих чи інших публічних рішень. Велику увагу в моделі приділено професіоналізму і самостійності суб'єктів публічної політики, які розробляють і реалізують її.

Як уже було зазначено, участь публічних акторів в політичному процесі носить складний багаторівневий характер, який визначає результат і ступінь ефективності системи. Пояснити ці переплетені і не завжди ієрархізовані типи взаємодій на етапі впровадження публічної політики можна за допомогою міжорганізаційного аналізу, розробленого Х. Олдріч, Дж. Бенсоном, Б. Х'єрном, Д. Портером та ін. Застосовуючи підхід «знизу – вгору», вони стверджують, що впровадження слід аналізувати в контексті «інституціональних структур», що складаються з «кластерів», акторів та організацій, які утворюють «комплекси» організацій. Реалізація публічної політики здійснюється сукупністю організаційних комплексів, які неможливо пояснити тільки через підходи «згори – вниз» [239, с. 413].

Процес взаємодії акторів у процесі здійснення публічної політики знайшов своє наукове обґрунтування і в інших моделях впровадження, де дослідники акцентують увагу на тому, що вироблення і реалізація політики структуровані конфліктом і переговорами. Особливий інтерес представляє модель С. Кауфман, яка спрямована на пояснення прийняття рішень й впровадження з точки зору конфлікту.

Сила моделі С. Кауфман полягає в тому, що вона пропонує синтезувати різні підходи до аналізу впровадження політики, яке протікає в умовах конфлікту між різними стейкхолдерами, акторами, організаціями, інтересами і яке може мати непередбачувані наслідки, якщо ним не керувати [483].

Спроба об'єднання теорій «згори – вниз» і «знизу – вгору» в єдину модель належить П. Сабатьє і Д. Мазманяну [546].

У центрі цієї об'єднуючої моделі впровадження стоїть поняття про те, що воно є постійно діючою частиною процесу вироблення публічної політики в межах «коаліції захисників». Позиція «згори – вниз» стосується зв'язку рішень з досягненнями системи, потенціалом і обмеженнями ієрархії акторів, спрямуванням впроваджувальників на досягнення тих легальних цілей, які визначені в політиці. Спрямування підходу «знизу – вгору» стосується взаємозв'язків акторів, які мають відношення до галузі проблеми чи політики, але обмежені формальною ієрархією [238, с. 415].

Об'єднуюча модель набула популярності у тих, хто застосовував її у емпіричних дослідженнях, проте піддалась критиці з боку теоретиків, які вважали, що вона поєднує несумісні парадигми. На нашу думку, можна погодитись із деякими зауваженнями критиків, але майбутнє політичних досліджень саме за такими теоретичними «збірними солянками», тому що класичне структуроване уявлення дослідників щодо політичних подій вже не відповідає сучасним, реальним змінам, які відбуваються у світі політики.

Таким чином, моделі впровадження знайшли своє наукове втілення в різних інтерпретаціях, де реалізація публічної політики розглядається і як гра, і як конфлікт, і як поле для переговорів, і як менеджеріальне управління, і як еволюційний процес, і як організаційний обмін тощо [423], [530]. Автори знаходяться в пошуку теоретичного узагальнення проблем і успіхів впровадження публічних програм в практичне поле політики.

Існуючі в політичній науці моделі розробки політичної стратегії і політичних програм ґрунтуються на виділенні її суб'єктних, нормативних, процесуальних, цільових і обумовлюючих факторів їх взаємозв'язку. Узагальнюючу управлінську модель представив Терренс Моррісон у своїй книзі «Actionable Learning: A Handbook for Capacity Building Through Case Based Learning», де одну з глав присвятив кейсу формування публічної політики. У процес вироблення політики ним були включені наступні положення:

1. Погляд вперед (Forward Looking). Процес вироблення політики включає ясно визначені результати, які політика намагається досягти, і, де це можливо, враховує майбутні ефекти політики.

2. Широкий погляд (Outward Looking). Процес вироблення політики бере до уваги контекстуальні й впливові фактори, що знаходяться поза національною юрисдикцією і контролем.

3. Інновативність, гнучкість і креативність (Innovative, Flexible and Creative). Процес вироблення політики є інноваційним і гнучким, коли в ньому ставляться під сумнів встановлені способи вирішення проблем і виробляються нові та креативні ідеї. По можливості, процес є відкритим для критики і для пропозицій з боку інших акторів. Ризики визначаються і активно керуються.

4. Основи інформації (Evidence Based). Поради та рішення в процесі вироблення політики засновані на найкращій доступній інформації з різних джерел, і всі значущі люди залучені в процес на першій можливій стадії формулювання цілей.

5. Залучення (Inclusive). Процес вироблення політики бере до уваги вплив і реагує на потреби всіх людей, які прямо або опосередковано впливають на політику.

6. Об'єднання (Joined Up). Процес вироблення політики включає цілісний погляд, виходить за інституціональні рамки урядових стратегічних цілей і ґрунтується на моральних, етичних і правових факторах політики. Цілі, які взаємно перетинаються та є зрозумілими, і організаційні структури, необхідні для гарантії їх здійснення, враховуються спочатку.

7. Контроль (Review). Існуючі і вже вироблені політики так само, як і нові політичні ініціативи, піддаються постійному контролю для того, щоб забезпечити реалізацію в них найбільш ефективного й мінливого.

8. Оцінювання (Evaluation). Систематичне оцінювання ефективності політики вбудовано в сам процес її вироблення.

9. Вивчення уроків (Learns Lessons). Процес вироблення політики побудований на способах і процесах постійного вивчення впровадження політики та процесів її формулювання [516, с. 205-206].

Формування публічної політики Т. Моррісон пропонує розглядати, використовуючи релевантні для цього процесу критерії. Законність: здійснювана стратегічна альтернатива не повинна порушувати існуючі закони або встановлені законом структури. Політична прийнятність: проведена політика повинна бути політично прийнятною. Надійність: стратегічні альтернативи повинні бути адекватні політичній реальності. Можливість

поліпшення: хороша політика повинна бути гнучкою, тобто здатною до якісного поліпшення через практику, а не бути замкненою в початковий дизайн.

Практична реалізація формування публічної політики передбачає наступні кроки:

Крок перший. Цей крок вимагає, щоб був визначений і проаналізований зміст політики (реалізованої або оцінюваної). Для цього необхідно: ідентифікувати головні цілі політики, визначити механізм, який призначений, щоб досягти кожної цілі, що стоїть на порядку денному. Крок другий, що передбачає визначення ключових гравців і їх ролей в політичному процесі. Аналізується власне становище акторів в політиці, їх інтереси, владні можливості, наслідки, мережеві й коаліційні конфігурації. Крок третій: можливості та перешкоди. Цей крок включає оцінку можливостей і перешкод щодо впровадження політики. Крок четвертий: стратегії. Він включає дизайн стратегій. На цьому етапі пропонується допомога експертного співтовариства для поліпшення здійсненості політичної стратегії. П'ятий крок: вплив. Цей крок включає оцінку впливу стратегій щодо положень, влади та інтересів мобілізованих гравців, ідентифікованих раніше. Програма дозволяє оцінювати через порівняння поточні і майбутні програми виконання політичних рішень [516, с. 222].

Модель Моррісона носить загальний, швидше, технократичний характер, тому її можна застосовувати не тільки для теоретичного осмислення, а й на практиці з огляду на контекстуальні особливості тієї політичної системи, яка взята для аналізу і реалізації політичного процесу, незалежно від режимності.

Тенденції в політичному управлінні, які змінилися, поява безлічі нових акторів політичного процесу і їх неієрархізована взаємозалежність, що посилилася, призвели до появи безлічі компаративних емпіричних досліджень на цю тему [368], [372]. Представники різних методологічних підходів з 70-х рр. XX ст. робили аналіз сучасних практик публічної політики переважно в демократичних системах, в результаті чого в науковій літературі були представлені відповідні типології й стилі публічної політики.

Так, наприклад, американський політолог Олександр Сміт досліджував 12 випадків конфліктів з приводу публічної політики в п'яти західних демократичних країнах з виділенням чотирьох основних типів політичних курсів. Урядові рішення із найбільш проблемних питань стали основною змінною для пояснення диференціації політичних курсів. Ним було виділено чотири основні типи публічної політики: 1) розподільна політика; 2) секторально-фрагментована політика; 3) емоційна політика; 4) перерозподільна політика. При цьому той чи інший тип публічної політики використовується в різних країнах при вирішенні конкретних проблем і не становить стійкої характеристики тієї чи іншої демократичної системи. Представлені в дослідженні типи публічної політики є певними моделями, однаково пристосованими для всіх демократій при вирішенні конкретних проблем [556].

Мережева теорія, яка ставала дедалі популярнішою у 80-і рр. завдяки роботам Г. Гекло, Дж. Річардсона, А. Джордона, М. Аткинсона, Р. Родса та ін.,

представила нові уявлення щодо типологізації публічної політики на основі аналізу зв'язків формальних і неформальних аспектів вироблення публічної політики та ідей мереж і спільнот політики.

Спільноти політики – це більш тісно пов'язаний набір взаємин між акторами, які поділяють основні цінності й ставлення до питань і політик. Мережі, на відміну від перших, менш стабільні, мають значно слабший набір інтересів і менший доступ до формування політики. Означені категорії ще знаходяться у стадії свого понятійного оформлення, тому в роботах авторів цього напрямку представлені їх власні визначення та трактування.

Один із представників цього наукового напрямку Дж. Річардсон взявся за розвиток ідеї спільнот політики на компаративному рівні, виходячи з того, що різні країни мають різноманітні структури (чи стилі) формулювання політики та прийняття рішень.

Дж. Річардсон вважає, що двома головними вимірами стилю політики є: запобіжний стиль (тенденція до запобігання проблемам) або реакційний стиль (тенденція реагувати на події й умови, коли вони виникають); стиль пошуку консенсусу (тенденція до вироблення рішень шляхом досягнення згоди між зацікавленими сторонами) або стиль нав'язування рішень суспільству. Модель стилів політики доводить, що хоча манери вироблення політики в індустріалізованих країнах виявляють схильність до структур на кшталт «громад», «мереж», існує суттєва відмінність у способах взаємодії спільнот політики [239, с. 173]. Стиль у секторі, де існує добре організована і потужна спільнота політики, буде дуже відмінним від того, в якому виробники політики мають справу зі слабкою, розсіяною мережею. У першому випадку вироблення політики може відбуватися значною мірою шляхом переговорів і домовленостей, а в другому уряд цілком може обрати «жорсткіший» підхід і нав'язувати свої рішення без широких консультацій зі спільнотами політики. Деякі питання публічної політики, як, наприклад, оборона, можуть розглядатися в таємниці й без широких консультацій із ширшою спільнотою політики [239, с. 174].

Одна з найпопулярніших типологій (стилів) публічної політики в 90-і рр. була розроблена представниками мережевого підходу А. Гайденгаймером, Г. Гекло і К. Адамс. Залежно від характеру прийняття рішень із суспільних питань вони виділяють політичні стилі публічної політики. Ця типологія використовувалася при аналізі політики у сфері вищої освіти в досліджуваних країнах (Великобританія, Франція, Швеція). У дослідженні були застосовані наступні змінні формування публічної політики: 1) характер політичних змін, що оцінюється як радикальний, зрідка радикальний і нерадикальний; 2) централізм: високо централізований стиль, централізований і менш централізований; 3) консультація: екстенсивно консультаційний стиль, спокійний екстенсивно консультаційний стиль, обмежена консультація; 4) відкритість: відкритий, відносно закритий, закритий стиль; 5) конфліктний рівень: високий, відносно низький, низький; 6) дорадчий: високий рівень дорадчості, відносно дорадчий, не дуже дорадчий [465].

Типологізація стилів публічної політики дозволяє адаптувати теоретичні моделі формування публічної політики до реального політичного життя, проводити емпіричні дослідження, конкретизувати гіпотези й використовувати більш точний інструментарій.

Таким чином, теоретичні моделі, які ми розглядали в нашому дослідженні і які залишились поза межами нашого аналізу, – це лише рамкові метафоричні конструкти для тих, хто намагається розібратися у складному і неоднозначному процесі вироблення й реалізації політики. Як вірно зауважив Г. Морган, жодна метафора не може дати загальної теорії і не може дати всіх відповідей [238, с. 417]. Тому ми маємо ставитись до цих конструкцій помірковано і через свої наукові «лінзи» (у сенсі Еллісона).

Висновки до розділу 1

Публічна політика – сучасний концепт політичної науки, що виник у середині ХХ ст. і знаходиться в стані постійного оновлення та уточнення. У пошуках універсального визначення публічної політики автори орієнтуються в основному на філософсько-аксіологічний, просторовий і функціональний варіанти наукового пояснення цього феномена.

Філософсько-аксіологічне пояснення публічної політики ще з часів епохи Відродження визначило ключові проблеми, що стали об'єктом аналізу для сучасних дослідників цього напрямку. Філософські міркування про розуміння того, що є «публіка», «публічне», «приватне», «поле», «сфера» тощо, заклали основу мета-аналізу дослідження публічної політики та визначили концептуальні межі для подальших теоретичних пошуків.

Конструювання реальності публічної політики за допомогою просторового концепту дає можливість проаналізувати різні види взаємодій як інституціоналізованих, так і не інституціоналізованих індивідуальних і колективних акторів у процесі здійснення влади і впливу на неї в конкретному політичному середовищі, яке, в свою чергу, є складною системою, що постійно саморозвивається, зі своїми законами й кордонами. Публічний простір на всіх рівнях (глобальному, регіональному, національному) являє собою постійно мінливу структуру, яка під впливом акторів формалізується й наповнюється новими смислами.

Особливістю сучасних публічних полів є рухливість їх кордонів, що залежить від суб'єктних диспозицій, які змінюються в результаті їх ресурсних можливостей, інституціональних характеристик і конфліктного потенціалу учасників політичного процесу. Лімінальні простори публічної політики створюють «прикордонні» рухливі зони, де відбуваються структурна зміна та інституціональне оновлення суб'єктності акторів, які формують нові мережеві конфігуративні зв'язки.

Функціональне трактування категорії *публічна політика* досить широко й різнопланово представлене в роботах дослідників багатьох методологічних підходів і теорій, які пов'язують її з процесом прийняття рішень і політико-управлінськими процесами. Управлінський вимір публічної політики дозволяє

визначити інституціональні та технологічні можливості акторів політичного процесу у виробництві публічних рішень. У системі публічного управління існують політична й адміністративна підсистеми, що задають інституціональний коридор для участі громадянського суспільства в процесі формування порядку денного, прийняття рішень і контролю за їх виконанням. Політична підсистема публічного управління результує дискурсивність публічної сфери за допомогою системи політичного представництва й практик взаємодії, формуючи стратегію розвитку системи.

Формулюючи нові пояснення концепту публічної політики, вчені стикаються з проблемою його застосовності для всіх видів систем. Слід зазначити, що практично всі концептуальні визначення публічної політики, запропоновані в американській і європейській політичній науці, стосуються стабільних демократичних систем з розвиненими громадськими інститутами та високим ступенем дискурсивності акторів, які беруть участь у деліберативному політичному процесі. Для аналізу формування публічної політики в динамічних перехідних державах представлені категорії складно пристосовуються як в теоретичному, так і в емпіричному плані. Виходом зі сформованої ситуації можуть бути: уточнення категорій відповідно до політичної реальності і введення в науковий обіг нових термінів, наприклад, «часткова публічна політика», «недостатня публічна політика» або «імітаційна публічна політика» тощо або використання таких категорій, які носили б універсальний характер, тобто застосування найбільш абстрактних визначень з конкретизацією критеріїв в окремих дослідженнях. Якщо не вдаватися у вузькі термінологічні особливості цих категорій, для дослідника, що займається цією проблемою, важливо визначитися з розумінням «поля» публічної політики, яке є вмістилищем «державного» і «громадського». Превалювання одного або іншого в процесі вироблення та реалізації політичного курсу буде залежати від багатьох факторів, але в першу чергу від політичного режиму, держави, яка розглядається, що й визначає ступінь свободи акторів, які беруть участь у публічному процесі.

Ускладнення управлінських практик, складу та якості учасників політичного процесу, системних змін, глобальних чинників відбивається на сучасних трактуваннях публічної політики й включається в дослідницький інструментарій авторів теоретичних моделей.

Проаналізувавши теоретичні концепції формування публічної політики як складного і полікомпонентного процесу, можна зробити висновок, що всі розроблені моделі є більшою мірою узагальнюючими і не завжди конкретизують аспекти свого розгляду. Автори роблять акценти на інституціональних, суб'єктних характеристиках, а також на етапах цього процесу. Безумовно, політичний процес в реальності набагато складніший, ніж представлені моделі, але, як стверджує Діпак Гупта, таке спрощення дозволяє зрозуміти логіку формування публічної політики. Моделювання також дозволить нам емпірично довести процес публічної політики, акцентуючи увагу на конкретних деталях в умовах національних контекстів.

Етапний / циклічний підхід у дослідженнях цієї проблеми є найбільш використовуваним, хоча й не без критики з боку вчених за його слабку емпіричність, розгляд публічної політики тільки «згори – вниз», некомплексність, нездатність пояснити причини переходу від одного етапу до іншого тощо, однак, незважаючи на зауваження, етапний підхід є універсальним інструментом пояснення публічної політики як цілісної раціональної структури, де кожен етап формує свій контекст і може бути розглянутий за допомогою різних підходів. Творче застосування етапної метафори з використанням нових / або оновлених теорій і підходів, таких як менеджеріальний підхід, мережева теорія та ін., допоможе дослідникам публічної політики більш детально і якісно доводити свої гіпотези. Тут можна погодитися з В. Парсонсом, який стверджує, що якщо «врахувати існування складної реальності публічної політики, оточеної різними теоріями, моделями, поясненнями, цінностями та ідеологіями, то проблема полягатиме не в циклі політики як такому, а в потребі інкорпорувати чи включити моделі й підходи, які використовуються чи можуть використовуватися в аналізі публічної політики» [238, с. 88].

Спільним питанням для всіх розглянутих у розділі теоретичних моделей публічної політики є виявлення та вирішення проблем, що існують в суспільстві. Саме суспільство здійснює первинну селекцію проблем, тоді як вторинна селекція здійснюється на рівні держави. Процеси первинної селекції описуються в розглянутій нами концепції «публічних арен», запропонованій С. Гілгартнером і Ч. Л. Боско. Процеси вторинної селекції – теорією «встановлення порядку денного» (agenda setting) (М. Маккоумз, Д. Шоу, Дж. Кінгдон та ін.).

Складність публічної політики вимагає її аналізу не тільки на етапі формування порядку денного, але також і на етапах впровадження та оцінювання, де актори публічного процесу за допомогою різних механізмів включають у політику публічні рішення, здійснюють їх і призводять до певних результатів, які показують ступінь її ефективності.

Сучасні моделі впровадження враховують нові тенденції політичного життя, включаючи, крім адміністративного («згори – вниз») все більше елементів громадянського сектора («знизу – вгору») в процес здійснення публічної політики.

Не оминули увагою дослідники публічної політики і тему кризових явищ, яка в науковій літературі отримала своє поширення з початку ХХІ ст., коли почалися пошуки вчених на основі мультипарадигмального підходу зі створення нового варіанту кризової моделі публічної політики (С. Кауфман).

Для аналізу публічної політики перехідних політичних систем вищезгадані моделі не можуть застосовуватися в повному обсязі і без змін. Моделювання публічної політики в нестабільних системах, що знаходяться в перехідному стані, апріорі важко піддається теоретизації та емпіричній перевірці. Це пояснюється нестабільністю багатьох компонентів системного характеру, конфліктністю на різних етапах вироблення рішень, відсутністю практики регулювання протиріччями в суспільстві, неготовністю учасників

публічного процесу до діалогу. Однак, цілком можлива адаптація представлених моделей із урахуванням національних контекстуальних особливостей розглянутих країн, з уточненням понятійно-категоріального апарату, критеріїв та індикаторів, що виділяються для дослідження. У цьому сенсі спроба вчених осмислити включеність в аналіз публічної політики кризових явищ, виражена у введенні в якості незалежної змінної «зовнішні шоки», значно розширила дослідницьке поле і поставила дослідників перед новими науковими пошуками. Однак, на думку автора, включення кризової змінної як каталізатора політичних змін у вигляді незалежної змінної недостатнє для повноцінного аналізу нестабільних систем. Це пояснюється тим, що в процесі формування публічної політики кризи та конфлікти можуть бути як факторами, що впливають на політичну систему, так і результуючою взаємодії політичних акторів (державних і недержавних, формальних і неформальних) [376].

Множинність практичних результатів публічної політики на рівні національних систем стимулювала зростання робіт дослідників, де на основі компаративного аналізу виділено типи й стилі публічної політики, що стало важливим внеском в інструментарій аналізу публічної політики, оскільки він надає ефективну можливість для емпіричної перевірки висунутих гіпотез. Порівняльні аналізи практик публічної політики в різних типах систем дозволяють глибше зрозуміти й визначити специфіку процесу вироблення політики в конкретних державах.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Концепт «публічна політика» в політичній науці з'явився в середині ХХ ст., і з цього моменту почалося його теоретичне осмислення. Оскільки сама категорія, в силу широти охоплення розглянутих явищ і численності суб'єктів, що її здійснюють, являє собою досить об'ємний зміст і має велику кількість трактувань, – відповідно, теорії, що пояснюють зазначений концепт, різноманітні, численні й не відрізняються «чистотою», оскільки взаємно перетинаються з іншими теоретичними конструктами, часто представленими іншими науками.

У політичній літературі кожен із методологічних підходів подає свою інтерпретацію всім вимірам «публічної політики». Так, біхевіоралізм дозволяє вивчати публічну політику, ґрунтуючись на методологічному індивідуалізмі, за допомогою мікротеорій та кількісних методів аналізу. Теорія прийняття політичних рішень дає змогу дослідити процес підготовки й механізм прийняття політичних рішень. Системний підхід розглядає публічну політику як частину загальної системи, яка складається із підсистем і формується під впливом внутрішнього та зовнішнього середовища. Конструктивізм пояснює проблему вибору курсу держави, виходячи з ідеологічної складової і комунікативних практик. Різні види інституціоналізму розкривають роль традиційних та нових інститутів у публічному процесі. Неоінституціоналізм через економічні теорії, теорію раціонального вибору тощо розглядає вибір стратегій розвитку політичних процесів. Державний менеджеризм представляє публічну політику як політико-управлінську категорію. Таким чином, кожен із методологічних підходів розглядає якусь окрему галузь, тим самим поглиблюючи знання про цю політичну проблему.

Складність і багатозмістовність сучасних соціально-політичних процесів і суб'єкт-об'єктних взаємозв'язків на різних просторових рівнях італійський вчений Д. Дзола зводить до наступних характеристик когнітивних ситуацій, які можна застосувати до сучасної методології: чим ширше масштаб можливих варіантів вибору і чим більше змінних, які доводиться враховувати суб'єктам у своїх спробах вирішення проблем знання, адаптації та організації, тим складніше стає їх навколишнє середовище; чим складніше стає середовище, тим сильніша взаємозалежність змінних; зміна значення однієї змінної неминуче позначається на інших змінних, що ускладнює завдання пізнання і / або дії; нестабільність і турбулентність середовища по швидким і непередбачуваним траєкторіям носять динамічний характер, цей аспект тим більш важливий, що він пов'язаний із процесами, які призводять до переходу від порядку до безладу; епістемологічна складність (суб'єктне розуміння дійсності) [84, с. 29].

На думку автора, тема дисертаційного дослідження потребує комплексного використання наступних методологічних підходів для формулювання власної методології: інституціонального, системного,

менеджеріального, конфліктологічного та мережевої теорії. Творча комбінація, здавалося б, протилежних підходів дасть нам можливість використовувати сильні сторони кожного із напрямків, синтезувати їх в оригінальну теоретичну конструкцію й емпірично перевірити нашу основну гіпотезу, яка звучить таким чином: чим вище рівень інституціоналізації публічних акторів, каналів і форм взаємодії між ними, тим вище рівень ефективності публічної політики в умовах заданого режимного середовища. Розглянемо послідовно кожен із методологічних підходів, які стали теоретичною платформою і використовуються в дослідженні.

2.1. Інституціональний підхід у дослідженні публічної політики

Публічна політика потрапила, як уже було зазначено, в дослідницьке поле багатьох методологічних підходів, в залежності від наукових інтересів авторів до конкретних тем і від популярності парадигмальних тенденцій у науці, виводилися дослідницькі стратегії і проводилися емпіричні дослідження.

Процес формування публічної політики традиційно розглядався вченими через діяльність інститутів, які в сучасну постіндустріальну епоху видозмінилися і набули нових функцій. Це не могло не відбитися на розвитку інтересу дослідників до нових тематичних напрямків аналізу ролі інститутів у публічному процесі, що, в свою чергу, висунуло нові вимоги до теоретичних і емпіричних досліджень.

Інституціональний підхід в нашій дослідницькій стратегії можна визначити як головний, оскільки аналіз публічної політики неможливий поза контекстом інституціонального середовища та інститутів, які її здійснюють. Починаючи з 80-х рр. XX ст. інституціональний підхід після певної «неуваги» з боку дослідників знову став популярним. Вчені інституціонального напрямку стали приділяти увагу проблемам формування публічної політики й участі в цьому процесі різних інституцій. Виразився цей інтерес у появі оновленого, що під впливом «нового інституціоналізму» (Марч, Ольсен) прийшло із економічної науки. Згодом сформувалися окремі напрямки неоінституціонального підходу, такі як: соціальний, нормативний, історичний, міжнародний, політичний, економічний, які, кожен зі свого боку, розглядали роль інститутів у політичних процесах, зокрема й публічному.

Для повноцінного аналізу інститутів у публічному процесі в сучасних умовах необхідна рефлексія таких понять, як «інститути», «інституції», «публічні інститути», «інституціональне середовище» тощо.

У науковій літературі такі категорії, як «інститут» і «інституції» часто не розрізняються або презентуються як тотожні. Така традиція не випадкова і бере свій початок у тих класичних визначеннях цих дефініцій, де їх не виділяли як окремі категорії. Визначення інституту, що стало класичним, дав засновник підходу Д. Норт, який розумів під ним «правила гри в суспільстві, ... обмеження, сконструйовані людьми, щоб надати форму людській взаємодії» [225].

Одне із поширених визначень «публічних інститутів» – це розуміння їх як «сукупності норм і правил (як формальних, так і неформальних), що структурують взаємодію між організаціями громадянського суспільства та державою», а також комунікація між «третім сектором», бізнесом («другим сектором») й індивідами [282]. Однак, у цьому визначенні не відображено діяльнісний компонент зазначеної дефініції. Публічні інститути не тільки створюють діалоговість між суб'єктами політичного процесу й забезпечують їх правилами взаємодії, але також і формують механізми цього спілкування, гарантують їх довготривалість і спадкоємність. С. В. Патрушев, один із перших авторів робіт із інституціоналізму на пострадянському просторі в 90-і рр., заповнив цю прогалину й представив інституції / інститути як структуру взаємодії, правила, закони, угоди, норми, диференціюючі переконання про світ і засоби примусу до виконання цих правил і норм [239, с. 284]. Таким чином, з огляду на напрацювання попередніх дослідників, авторським визначення публічного інституту можна вважати наступне: це комплексна категорія, що включає в себе нормативний компонент (формальні і неформальні норми і правила), комунікативний компонент (комунікація між усіма суб'єктами публічного процесу), діяльнісний компонент (механізми і платформи взаємодії публічних акторів) і власне інституції (державна, громадянське суспільство, бізнес-структури, інститут омбудсмена тощо), що знаходяться у відносно довгострокових взаємозв'язках у конкретно заданому режимному середовищі. Представлений концепт публічних інститутів слід розглядати в контексті сучасних глобальних і трансформаційних процесів, з огляду на динаміку й характер зовнішніх факторів та специфіку внутрішньосистемних даних.

Основними для інституціонального аналізу в дослідженні публічної політики є питання про те, як впливають політичні інститути на публічну політику і яким якостям вони повинні відповідати. Різні напрямки неоінституціоналізму дають відмінні відповіді на ці питання і визначають свою версію методологічного обґрунтування. Розглянемо коротко деякі з цих підходів.

Інтерес до визначення ролі інститутів у політичній науці виріс у 70-80-і рр. ХХ ст. Наново постало питання щодо ролі інституту в політичній системі. Американські політологи, представники структурного інституціоналізму К. Уївер і Б. Рокман у книзі «Чи справді інститути мають значення?» на прикладі порівняння різних за інституціональною структурою держав (США, Швеції, Великобританії, Канади, Франції, Німеччини, Нідерландів, Японії) стверджували, що вплив інститутів на публічну політику складний і має різні наслідки в конкретних умовах [568]. У деяких випадках він прямий і односкерований, але в абсолютній більшості галузей політики цей вплив більш вразливий чи непрямий і залежить за силою й напрямком від присутності інших чинників. Вплив інституцій на результати й наслідки публічної політики найкраще розглядати з точки зору спроби, в якій інституціональні структури використовують ризики й можливості, а успіх чи невдача у виробленні політики часто залежать від того, чи у конкретних країнах і в окремі моменти

суспільні, політичні та інші умови призвели до переважно ризику або до нових можливостей [238, с. 209].

Узагальнено картину, розроблену неоінституціоналістами про роль інститутів, можна представити в двох варіантах: інструментальному та культурному. Відповідно до першого, інститути впливають на поведінку акторів насамперед шляхом більшої чи меншої передбачуваності поточної та майбутньої поведінки інших подібних акторів. Головним об'єктом такого роду аналізу виявляється саме стратегічна взаємодія. За версією другого варіанту, інститути надають моральні й когнітивні моделі інтерпретації різних ситуацій і дій в них. Інститути не тільки забезпечують стратегічно корисною інформацією, але формують самі ідентичності акторів, їх переваги та уявлення про самих себе. Обидва варіанти не заперечують ролі індивіда, тобто засновані на методологічному індивідуалізмі.

Еволюціонуючи, неоінституціоналісти привносять у науку нові уявлення про роль інститутів. Наприклад, у дусі популярного в 70-і рр. «державоцентричного» бачення політики, з'явилися роботи, де автори аналізують, які саме інститути відіграють головну роль у формуванні публічної політики [238, с. 207]. Так, представниця політичного інституціоналізму Теда Скокпол відводить головну роль державі та її інститутам. Вона стверджує, що державні інституції часто характеризуються стабільністю і протягом довгого періоду часу можуть здійснювати свою діяльність безперервно. Для ілюстрації цієї думки Т. Скокпол подає приклади досліджень, у яких доводиться, що у ліберальних демократіях як із сильною, так і слабкою державністю публічна політика формувалася державними службовцями й інститутами:

- праця Г. Гекло (1974), стосовно розробки політики соціального забезпечення у Великобританії й Швеції. Це дослідження показує, що державні службовці відіграють головну роль у формуванні політики, значно більшу, ніж партії чи групи інтересів [463];
- дослідження Д. Краснера (1978), щодо формування зовнішньої політики США в галузі міжнародних інвестицій. Актори, які приймали рішення, були ізольовані від «суспільного» тиску [496];
- праця Т. Скокпол і К. Файнголда (1982) про сільськогосподарську політику, в якій показано, що остання була результатом адміністративних інновацій, а не фермерських груп тиску [552].

Представники політичного неоінституціоналізму Т. Скокпол, П. Голл намагались відійти від індивідуалістичного раціонального вибору і запропонували модель макропогляду на стосунки інституціональних організацій і суспільства, яка передбачає більш розширене поняття інститутів і включає в аналіз міжнародну економіку та історичні фактори. Інституціональні чинники, на думку П. Голла, в широкому сенсі відіграють дві ролі: вони впливають на ступінь влади, якою володіє актор стосовно прийняття рішень і його наслідків, і зумовлюють інституціональне становище, що впливає на визначення їхніх інтересів, обов'язків і зв'язків. Вироблення політики відбувається в конкретних конституційних та інституціональних умовах, а також під сильним впливом попереднього політичного досвіду країни. Коли

порушуються питання, визначаються проблеми й розробляються варіанти політики, це відбувається в умовах, що включають у себе публічні політики й програми минулого. Таким чином, сила підходу П. Голла полягає в тому, що він пропонує макропогляд на позицію інститутів по відношенню до суспільства і держави і створює рамки для аналізу прийняття рішень в історичних і порівняльних термінах. Інститути, на його думку, існують і впливають на прийняття рішень, створюючи контекст, у якому виробляються судження, але вони не виключають «вільного волевиявлення виробників політики» [460].

У 90-ті роки помітно посилилися позиції політичного інституціонального підходу до аналізу динаміки громадської підтримки, який акцентує увагу на інституціональних факторах, а саме на структурі політичних інститутів і її ролі у визначенні способів вираження громадянським суспільством своєї підтримки або недовіри до влади (Крістофер Андерсон, Дж. Бінгхем Пауелл, Гай Віттен, А. Найджеб та ін.) [398], [530], [518].

Взаємозв'язок держави і громадянського суспільства – це сфера соціологічного неоінституціоналізму, який за допомогою інституціональної методології і термінології розкриває «наявність стабільних моделей взаємодії, що існують між групами приватного сектора, а також між цими групами й державним сектором. Застосування потужних аналітичних засобів для опису цих зв'язків також примножує значення такого варіанту інституціонального аналізу. Б. С. Пітерс, як представник неоінституціонального напрямку в сучасній політології, зазначає: «Інституціональний аналіз можна застосовувати при вивченні взаємовідносин між державою і суспільством також, як і інститутів власне державного сектора ... Деякі з найбільш важливих видів відносин між державою і суспільством ... цілком доречно класифікувати як структурні та інституціональні» [244, с. 224].

Соціологічний неоінституціоналізм звертає увагу на те, як відбувається зміна інститутів, особливо шляхом «запозичення» зразків з уже існуючих інститутів (на глобальному і державному рівнях). Основним для цього підходу виступає питання про те, що надає «легітимності» і «соціальної прийнятності» інституціональним утворенням. В результаті взаємодії актори виробляють загальні когнітивні схеми (cognitive maps), що включають в себе формулювання сенсу відповідних інституціональних практик, які пізніше стають загальноприйнятими. Таке соціальне конструювання інститутів відбувається і на глобальному рівні. При цьому варто зазначити, що конвенційні поняття сучасності надають певного ступеня авторитетності практикам найбільш «розвинених» країн, а взаємні контакти під егідою світової спільноти підтримують відповідну інтерпретацію цих практик, що сприяє їх поширенню в світі [350, с. 61].

Доповнює методологічну картину історичний неоінституціоналізм (В. Геттам, Т. Скокпол [551], С. Стеінмо [557], К. Телен [560], Ч. Тіллі [322], С. Скворенек [555] та ін.), де основний акцент ставиться на контекстуальних особливостях публічної політики. Інститути здійснюють щось більше, ніж просто надають канали реалізації політики й забезпечують структурні умови протікання політичних конфліктів. Навпаки, швидше саме визначення інтересів

і цілей обумовлюється інституціональним контекстом і невіддільне від нього [318, с. 83].

Історичний інституціоналізм, на думку П. Голла, відзначається чотирма особливостями. По-перше, представники цього напрямку прагнуть концептуалізувати зв'язки між інститутами та поведінкою індивіда в гранично широких поняттях; по-друге, підкреслюють асиметрію владних відносин, пов'язану із розвитком і функціонуванням інститутів; по-третє, наполягають на залежності інституціонального розвитку від обраного шляху й підкреслюють непередбачуваність результатів; по-четверте, залучають в інституціональний аналіз інші види факторів (ідеї, культуру тощо), що впливають на політичний процес [350, с. 50].

Таким чином, інституціоналізм як теоретична парадигма пропонує набір теоретичних моделей людської поведінки, які зберігаються тривалий період часу і здійснюють важливу соціальну функцію або діяльність. На утримання публічної політики впливають впорядковані моделі поведінки, сприяють моделі поведінки, реалізовані у вигляді правил і структур. Однак, впорядковані моделі поведінки сприяють домінуванню / переважанню одних інтересів в суспільстві над іншими.

Величезний внесок в інституціоналізм здійснила теорія раціонального вибору, під впливом якої склався окремий методологічний підхід. Дослідження публічної політики стосувалися пошуку раціональності в прийнятті рішень, індивідуальній і колективній поведінці акторів, в оформленні інституціонального дизайну тощо. З точки зору теорії раціонального вибору оцінюються доцільність і продуктивність політичних стратегій, відбувається визначення політичного курсу. Прихильники інституціоналізму раціонального вибору (Ф. Шарпф [549], М. Ольсен [521], Б. Ротштейн [542], Е. Остром [525]), стверджують, що поведінка актора визначається не дією безособових історичних сил, а стратегічним розрахунком, який багато в чому залежить від того, як будуть діяти інші учасники ситуації. Актори в процесі добровільного договору між собою і конкурентного відбору створюють інститути для досягнення «вигоди співробітництва» або «вигоди взаємообміну». Тобто теорія раціонального вибору дала нам можливість окреслити значення тих чи інших інститутів в залежності від їх можливості приймати індивідуальні та колективні рішення шляхом співробітництва, орієнтуючись на свою раціональність. Аналізуючи публічну політику крізь теорію раціонального вибору, можливо сконструювати пояснювальну модель публічної політики, якщо виходити з того, що публічна політика підпорядкована теорії раціональної дії.

Представники структурного інституціоналізму (Уівер, Рокман, Прессман, Вілдавські, Іммергарт, Шугарт, Лейпхарт та ін.) дають нам зрозуміти, яким чином публічні інститути впливають на публічну політику і як приймаються рішення (теорія «контрольно-пропускних пунктів») [531]. Цей напрямок основний акцент робить на структурно-діяльнісному аспекті публічної політики, де ключова роль відведена структурі інституціональних акторів і механізмам прийняття рішень.

Дослідження публічної політики за допомогою інституціоналізму в різних версіях з кінця XX ст. проходить активну стадію свого теоретичного оформлення та емпіричного наповнення. Включення інституціональної детермінанти, що визначає характер публічної політики, досить часто використовується авторами наукових робіт як однієї з основних із виділенням численних індикаторів, що характеризують інститути. Наприклад, у роботі Карлоса Скартазіні, Ернесто Штеїна, Маріано Томмазі була висунута гіпотеза про те, що якість публічної політики залежить від якісних характеристик інститутів, а не тільки від змісту кожного конкретного інституту. Для досягнення ефективності політичної системи, на їхню думку, необхідне дотримання кількох характеристик, таких як можливості парламенту, судова незалежність, бюрократична незалежність і професіоналізм [547].

Іншим автором, який раніше вказував на важливість ключових характеристик політичних інститутів, був Д. Родрік (1995). У своїй роботі він досліджував шість країн і визначив наступні важливі якості політичних інститутів: послідовність реалізації рішень, чи пов'язані ці рішення між собою і з загальною політичною метою, а також наскільки передбачувана подальша політика цього інституту [537]. Енгерман і Соколов (2008) додали до числа важливих інституціональних характеристик гнучкість, тобто здатність інституту змінюватися, відповідаючи на виклики сучасності, що призведе до поліпшення економічних показників і економічного зростання [547].

Виконуючи політико-управлінську функцію, інституціональні спільноти, за версією Р. Родса і Д. Марша, повинні володіти такими характеристиками, як: обмежене число учасників із навмисним виключенням деяких груп; інтенсивна й регулярна взаємодія всіх членів спільноти з приводу будь-якої проблеми, що відноситься до державної політики; спільність цінностей, почуття причетності і згода з приводу результатів політики, які не змінюються з часом; консенсус, при якому учасники дотримуються спільної ідеології, спільних цінностей і переваг, що відносяться до державної політики; спільне володіння ресурсами в цьому мережевому співтоваристві, яке обумовлює їх відносини у вигляді обміну або торгу ресурсами; рівновага сил, що не завжди передбачає ситуацію, за якою усі члени спільноти отримують однакові переваги, але всі члени завжди вважають, що беруть участь у грі з позитивною сумою; ієрархічна структура наявних груп, що дозволяє їх лідерам гарантувати підпорядкування [503].

Таким чином, характеристика інститутів залежить від сфери їх діяльності, інтересів, ресурсів, часового періоду функціонування, режимності, соціально-економічних і культурно-ідеологічних умов, мережевих форм взаємозв'язків. Критерії якості інститутів варіюються в залежності від поставлених дослідниками цілей і не мають універсального характеру, тому така невизначеність породжує масу нових теорій в межах неоінституціонального підходу і дає ґрунт для пошуку нових моделей публічної політики.

Публічні актори (інституціоналізовані й неінституціоналізовані), діючи в конкретно заданих інституціональних обставинах (інституціональне середовище), формують публічну політику в різних системах диференційовано і з різним ступенем результативності та ефективності. Під інституціональним

середовищем прийнято розуміти – політичні діючі формальні і неформальні правила, що утворюють політичні, соціальні та юридичні межі взаємодії між людьми, що забезпечують інформацію і координацію дій. До формування інституціонального середовища мають відношення ті актори, які причетні до нормотворчості [239, с. 283].

Фактично інституціональне середовище являє собою «правила гри», яким сліднують актори в публічному просторі для збереження стабільності системи. Однак, стабільність системи – це відносна величина, оскільки в політичному житті відбуваються процеси, що вимагають коректування, а іноді й зміни інституціональних гравців в публічному полі. Керівники держави здатні змінювати інституціональні параметри або «правила гри» лише в формотворчі періоди історії. Ці формотворчі моменти політичної історії супроводжуються таким явищем, як нездатність існуючих політичних інститутів впоратися із новим станом речей. У таких ситуаціях керівники держави не тільки беруть участь у великій грі, але й можуть також змінити самі правила, встановити вигідні їм самим [276, с. 174].

Логіка інституціонального розвитку (зміни) включає, як правило, два компоненти – інноваційний, що породжується в результаті природного відбору або конструювання, й імітаційний, що виникає внаслідок запозичення (трансплантації) інститутів із інших успішних інституціональних систем [246]. У публічній політиці це проявляється у здатності системи адаптуватися до нових викликів постмодерної доби і відповідати духу часу в інституціональному вимірі, формуючи інноваційний шлях розвитку.

Результативність цих змін не є лінійною, тобто, по суті, неможливо однозначно гарантувати, що змінені інститути (інноваційним або трансплантаційним шляхом) будуть ефективно працювати і впливати на публічний процес скрізь однаково. Наприклад, традиційний інститут держава, об'єктивно інституціонально трансформуючись, може в різних системних умовах (навіть за однаковою режимністю) формувати публічну політику «згори – вниз» із різним ступенем результативності (виділяють різні стилі й моделі публічної політики). Наприклад, політичні та економічні реформи в Східній Європі мали різний успіх, хоча програми реформування були схожі. Або, так само, ми не можемо стверджувати, що окремі інститути в демократичних типах систем всюди будуть діяти з однаковим успіхом. Наприклад, інститут «електронний уряд» поширення та включення в систему управління отримав у сучасних демократичних державах з різним успіхом. Так, країни-лідери електронного управління Великобританія (1 місце), Австралія (2 місце), Фінляндія (5 місце) розташувалися далеко попереду в рейтингу, порівнюючи з іншими демократичними системами – такими як, наприклад, США (12 місце), Італія (22 місце), Ісландія (27 місце), Швейцарія (29 місце) [564].

Варто також звернути увагу і на той факт, що публічні інститути можуть проявляти себе на різних рівнях публічної політики по-різному, тобто одна й та ж інституція може бути ефективною на регіональному рівні, але неефективною на національному. Наприклад, Пол Пірсон в аналізі еволюції політики

гендерної рівності в ЄС показує, що умови, прийняті членами ЄС та маючі символічний і незначний ефект на національному рівні, пізніше були підхоплені виниклим жіночим рухом, який використовував їх для закріплення своїх прав на рівні всього ЄС [318, с. 91].

Інституціональні зміни є невід'ємною частиною механізму здійснення публічної політики, аналіз яких може служити показником оцінки функціонування системи в цілому, тобто її здатності долати й регулювати конфлікти. Джерелами інституціональних змін можуть бути як зовнішні, так і внутрішні чинники, що визначають траєкторію розвитку публічної політики в залежності від специфіки системи. Початковою точкою траєкторії може служити або існуючий, або сконструйований, або запозичений інститут [246, с. 8].

Важливим джерелом змін є взаємодія між різними інституціональними порядками у суспільстві. Зміна в одній сфері впливає на інші процеси, що є двигуном інституціональних змін. На різних просторових рівнях публічної політики відбуваються інституціональні зміни, які не можуть бути однозначно інтерпретовані, оскільки матимуть різні природу, результативність, необхідність тощо. Однак дані кейсів дозволяють нам зрозуміти природу цих змін і дій інститутів в конкретних умовах, а також виділити загальні характерні риси для подальшого їх дослідження.

Відсутність інституціональних змін означає, що ніхто з агентів не зацікавлений у зміні існуючих «правил гри». С. В. Патрушев, виходячи з концепції інституціональної еволюції Д. Норта, зазначає, що «в збереженні неефективних інститутів може бути зацікавлена держава ... такі інститути можуть підтримуватися могутніми групами зі спеціальними інтересами; а еволюція суспільства ... може потрапити в залежність від одного разу обраної інституціональної траєкторії» [153, с. 31]. Така ситуація властива закритим системам, не готовим до інновацій і прагнучим законсервувати свій інституціональний порядок у системі. Розвиток публічної політики за таких обставин повноцінно неможливий, оскільки вона або набуває характеру імітації, або запускається конфліктний потенціал системи, що призводить до її глибоких, якісних і не завжди передбачуваних інституціональних змін.

У демократичних системах еволюції шляхом реформування підлягають політичні інститути, які шляхом вдосконалення своєї структури і функцій адаптуються до постійно змінюваних умов складно структурованого сучасного суспільства. Інституціоналізація для демократії є іманентним компонентом, бо саме інституціональна визначеність є базовим демократичним принципом [11]. Наприклад, за останні два десятиліття з'явилася безліч нових інституцій, що беруть участь в управлінні державою (комісії, котеджі, мозкові центри, журі, електронні публічні майданчики тощо) і підвищують рівень ефективності публічної політики.

Перехідні системи, як правило, трансплантують публічні інститути, які успішно працюють в демократичних системах або на глобальному рівні, адаптуючи їх до своїх умов. Однак найчастіше інститути, що трансплантуються, не можуть працювати ефективно на початковому етапі

реформ у силу неготовності систем повноцінно включати їх у процес з політичних, соціальних, культурних та ін. причин. Ще повинен стояти період навчання та адаптації інститутів у нових умовах. У такому випадку основну роль грають проміжні інститути. Призначення проміжних інститутів може полягати не в тому, щоб служити «паростками» більш сучасних форм, а в тому, щоб, послабивши обмеження, створити умови для їх успішного функціонування. Іноді проміжні інститути виконують обидві функції [246, с. 24].

«Кероване вирощування» – окремий випадок стратегії проміжних інститутів, яка, крім того, може включати конструювання, трансплантацію та інституціональний експеримент. Проектування інституціональних траєкторій – творчий процес, а процеси створення нового в інституціональній сфері, як і в техніці, навряд чи піддаються уніфікації [246, с. 24]. У кожній країні можливий свій варіант інституціональної історії, але загальними орієнтирами для національних реформаторів будуть критерії, розроблені на глобальному рівні (міжнародними організаціями) та успішні приклади «працюючих інститутів» у демократичних країнах. Найголовніші питання в цьому випадку, чи зможуть національні еліти «виростити» ці інститути й включити їх у публічний процес, зробивши його ефективним? Або це буде варіант «зовнішнього керованого вирощування», в разі нездатності національної еліти запустити реформаторський процес? Поки політична наука в пошуку відповідей на ці питання, які можуть бути дані в процесі вивчення конкретних випадків інституціонального реформування. Логіка досліджень будується навколо припущень про те, що більш прийнятне для національних систем: самостійний шлях або кероване інсталювання.

Безумовно, самостійний успішний шлях реформування краще, оскільки може мінімізувати ризики усередині систем і запобігти конфліктності в суспільстві [343]. Другий варіант більш проблематичний, з кількох причин. По-перше, досить складно визначити, де межа між «керованим вирощуванням інститутів» і втручанням у суверенні справи держави. По-друге, зовнішній фактор може не нести прогресивний початок і не сприятиме ефективному реформуванню, навпаки гальмуючи й затримуючи інноваційний розвиток інститутів. Ф. А. фон Гайек, кажучи про небезпеку втручання в суспільно-політичні відносини ззовні, звертає увагу на те, що спостерігаються занадто великий ризик здійснення помилок і непередбачувані наслідки такого втручання [344]. Оцінити вплив зовнішніх факторів на публічну політику можливо тільки через емпіричні показники кластерів систем, які ще необхідно систематизувати й класифікувати.

Підводячи підсумок проведеному теоретичному огляду інституціоналізму, слід зазначити, що представники різних напрямів цього підходу розглядають інститути і в якості змінних (залежних і незалежних), і в якості постійних величин, пропонуючи свої пояснювальні сутнісні характеристики й критерії. Кожен із напрямів неоінституціоналізму автономно намагається відповісти на питання про те, як впливають інститути на формування публічної політики. Головну увагу інституціональний підхід

приділяє питанню ролі державних і соціальних інститутів у процесі визначення й формування публічної політики. Згідно з логікою цього підходу, інститути визначають сутність публічної політики, стратегію її розвитку через систему прийняття рішень. Інституціональний розвиток – це видимий процес, який можна оцінити за організаційною складовою та за результатами здійснення публічної політики.

Інституціональний підхід означає, що аналіз публічної політики передбачає врахування того, як конфігурація інтересів та ідей в інституціональному контексті формує й визначає процес вироблення політики. Інститути не існують ізольовано, вони постійно взаємодіють у процесі формування публічної політики, можуть одночасно брати участь на різних рівнях політики та виробляти альтернативні варіанти рішень.

2.2. Публічна політика як синтез полідисциплінарних методологічних підходів

Багатовимірність, багаторівневність і складність публічної політики як концепту і як політичної реальності об'єктивно привели дослідників до створення складних теоретичних побудов, що включають різні методологічні підходи, які охоплюють усі сторони цього процесу. Еволюціонування мережевої теорії від аналітичних принципів мережевого політичного аналізу на основі емпіричних методів дослідження до концептуалізації мережевої теорії політики відбувалося методом нашарування концепцій, представлених різними теоретичними напрямками мережевого підходу. Його розвиток ґрунтувався на інтеграції власне мережевих концепцій з різноманітними за науковою специфікацією, рівнями, теоріями, до числа яких належать школи соціального структурного аналізу, міжорганізаційні теорії, неінституціоналізму, академічні теорії адміністрування бізнесу, теорії суспільного вибору і неоменеджерізму країн Західної Європи та Північної Америки [207, с. 85].

Автори різних наукових шкіл констатували, що, у зв'язку з принциповими змінами в державному управлінні, формуванням управлінських структур мережевого типу в публічній сфері й мінливою соціально-політичною реальністю, в політичній науці існує необхідність пошуку нових міждисциплінарних методологічних підходів для дослідження публічних процесів.

Наукова дискусія щодо застосування мережевої теорії в дослідженні публічної політики почалась наприкінці 80-х років ХХ ст. і ще не завершена. Авторами різних наукових шкіл представлено багато модифікацій концепту «політична мережа», і в цьому сенсі протиріч практично не існує. Під політичною мережею розуміють систему державних і недержавних утворень у будь-якій сфері політики, які взаємодіють між собою на основі ресурсної залежності з метою досягнення консенсусу за загальним питанням. Проте механізм визначення прямого зв'язку між політичною мережею і формуванням ефективної публічної політики ще необхідно дослідити.

Сучасні дослідники політичних мереж Таня Бьорцель (Німеччина) і Карен Геард-Лаурьот (Великобританія) відносно доцільності застосування мережевої теорії щодо формування публічної політики фокусували свою увагу на тому, що мережі виступають у двох видах: в якості конкретних видів посередництва інтересів різних акторів і в якості специфічної форми управління [21].

У першому випадку мережа – це тип посередництва інтересів, який включає різні форми інституціоналізованих відносин обміну між державою, бізнесом та громадянським суспільством. Тобто, це такий тип посередництва інтересів, який характеризується структурними зв'язками, взаємозв'язками та динамікою відносин між суб'єктами в політичному процесі. У цьому сенсі мережевий концепт надає можливість розглядати публічну політику як децентралізовану політичну діяльність різних акторів із їх ресурсним потенціалом та інтересами [534], [430].

Другий підхід до мереж передбачає, що вони є особливою формою управління, інституціональним засобом неієрархічних моделей координації учасників, які мають ресурсну взаємозалежність. У якості засобу управління мережа має специфічні ознаки. По-перше, публічні й приватні актори формують неформальну переговорну систему, в якій вони мають рівний статус, і координують свої дії через переговорно-погоджувальні процеси на основі добровільних угод. По-друге, добровільні угоди виступають у якості колективних регуляторів і виконуються всіма суб'єктами. У процесі прийняття рішень приватні актори дорівнюються до державних, що ще раз підтверджує відсутність ієрархічного стилю управління [494], [454], [528].

Мережева теорія виділяє дві сфери дослідження: сферу вертикального й горизонтального переплетення політики між різними рівнями держави та суспільства, і сферу узгодження соціальних і економічних інтересів за допомогою організацій, союзів та інших суспільних груп. Практика осмислення чисельних інтересів, політичних умов і виробництва демократичних рішень в конкретних національних державах (компаративні дослідження мереж в окремих країнах) дозволяє емпірично перевірити мережеву теорію. При цьому слід враховувати той факт, що кожна країна має свій власний набір національних складових, інституціональну біографію, мережеву конфігурацію й попередній досвід управління політичним життям.

Мережева методологія в емпіричному сенсі представлена зрозумілими й верифікованими показниками, за допомогою яких можлива якісна інтерпретація феноменів взаємодії акторів і формування операціональних моделей мережевої публічної політики. Мережа використовується в якості аналітично формального інструменту з широким діапазоном методів і процедур збору та аналізу даних про різні соціальні й політичні об'єкти, як структур, так і окремих акторів. Проте відкритим залишається питання відносно критеріїв ефективної форми вироблення політичних рішень і стратегій.

Центральними параметрами мережевої методології, на думку дослідника соціальних мереж Ван Ваардена, є: суб'єкти та їх стратегії, функції, структури, процедурні правила, влада. До суб'єктів належать усі державні й недержавні

учасники політичного процесу, які знаходяться в процесі взаємодії. Суб'єкти визначають стратегію формування публічної політики й встановлюють процедурні правила [567].

Мережевий аналіз ґрунтується на двох головних компонентах: наборі об'єктів, званих вузлами, позиціями або акторами, і наборах відносин між цими об'єктами, які називаються фронтами, зв'язками, ланками [491]. Актори беруть участь у соціальній системі на різних її рівнях, впливають на рішення одне одного. Результативність публічної політики та ефективність взаємодії акторів залежать від того, наскільки успішним було співробітництво. Для співпраці необхідне досягнення високого рівня довіри в мережі, існування правил вирішення конфліктів з набором позитивних санкцій і механізмів координації. Пояснити розвиток процесів взаємодії акторів у мережах можна як через інституціональні можливості (ресурси й правила) [489], так і крізь призму конкретних ситуацій [548].

Наступна обставина стосується самої логіки формування й функціонування політичних мереж. Клаус Шуберт стверджує, що мережі можуть утворюватися по-різному, й виділяє три «логіки» їх формування: логіку структури, логіку суб'єктів і логіку інновацій. «Логіка структури» передбачає, що мережі функціонально і / або у зв'язку з певною метою існують відповідно до цілей і намірів суб'єктів. Приналежність суб'єкта до мережі формує ідентичність і забезпечує суб'єктові певну міру безпеки. Це забезпечує саморозвиток мереж. Термін «логіка суб'єкта» ставить у центр уваги окремого суб'єкта (індивіда або організацію), а також вирішення політичних проблем через призму інтересів суб'єктів під впливом на процес ухвалення рішень різних зовнішніх чинників. «Логіка інновацій» має на увазі, що мережі слід розглядати не лише як системи переговорів і ухвалення рішень, але і як перспективні системи, що створюються для досягнення цілей. В основі цього виду формування мережі лежить динамічний процес, орієнтований на перспективність розвитку системи [391, с. 213-214].

Згідно з теорією, що розглядається, мережі виникають не як самоціль, а формують структури, які дають можливість суб'єктам за допомогою різних ресурсів формувати й реалізовувати свої цілі. Влада в політичних мережах залежить від наявних у суб'єктів політичного процесу ресурсів. Структура як компонент системи виникає через регулярність стосунків між учасниками мережі. Основними змінними в дослідженні структур можуть бути: чисельність суб'єктів, інтенсивність, взаємність і регулярність стосунків, стабільність мереж. Змінні, що відображають динаміку систем: міра координації мереж (вертикальні, горизонтальні), характер взаємодії мереж (конфліктні, змагальні, формальні, неформальні тощо). У процесі розгляду національних мережевих практик може виникнути необхідність введення антецедентних та втручаючих змінних, які допоможуть пояснити специфічні особливості кожного окремого випадку в національному кейсі.

Структурні компоненти мережі можна в емпіричному форматі розглянути на прикладі як стабільних, так і перехідних систем, де основними акторами політичного процесу є різні політичні інститути при традиційно домінуючій

ролі держави. У мережевій теорії інститут держава представляється і як суб'єкт серед інших, будучи диференційованим у різних міністерствах, відомствах, комісіях і інтересах, і розглядається як остання санкціонуюча інстанція для процесів саморегуляції. Теорія мереж в цьому випадку здатна пояснити процес формування політики як результату ієрархічних і неієрархічних форм взаємодії між різними суб'єктами держави, а також між ним і приватними групами інтересів. У демократичних системах повноваження держави не бувають всеосяжними й централізованими, оскільки існують різні рівні управління та виробництва політики. Тому політико-адміністративні мережі мають складну структуру й переплетення вертикальних і горизонтальних зв'язків. У перехідних системах держава є одним із головних суб'єктів, що визначає стратегію розвитку при збереженні своєї ролі в процесі управління. Державні інститути в різних системах мають більше ресурсів і можливостей для артикуляції інтересів суспільства й виявлення основних соціальних, економічних, політичних та інших проблем, що вимагають свого рішення.

Окрім держави, мережевими суб'єктами виступають різні політичні й неполітичні інститути, діяльність яких регламентується нормами, які встановлює держава. Можлива конфігурація мережеских зв'язків і стратегія поведінки мережеских учасників у політичних системах в першу чергу залежатимуть від ролі інституціональних учасників мережі в процесі формування публічної політики. Це дасть можливість з'ясувати їх здатність до виконання основних функцій публічної сфери. Однією із найважливіших функцій мереж є виконання комунікаційного діалогу між учасниками процесу, що, у свою чергу, надає можливість для співпраці, формування коаліційних стратегій для прийняття політичних рішень. Якщо ця функція виконується в повному обсязі, тобто між владою і суспільством існує діалог, то це може бути показником демократичності системи.

Логіка вибору мережевого підходу для пояснення публічної політики диктується також тим, що дослідження з цієї проблеми, які існують на сьогодні, стосуються переважно ліберально-демократичних держав. Відповідно, теорія, висновки і практичні рекомендації відносяться до систем з однойменним політичним режимом. Роботи, присвячені цій проблемі, свідчать, що всі сфери аналізу публічної політики межують з теорією демократії, тобто можуть мати пояснювальні можливості при визначенні рівня демократичності системи і специфіки її функціонування. На жаль, це не дає можливості повноцінно досліджувати публічну політику держав, що знаходяться в процесі трансформації. Деяку пояснювальну можливість дістають теорії переходу (модернізації, трансформації тощо). Одними з найпопулярніших теорій в західній політичній науці є теорії демократизації. Лінійний розвиток перехідних держав із заздалегідь визначеним демократичним результатом (консолідованою демократією) – є суть цієї парадигми. На думку американського вченого Л. Уйатхеда, порівняльне вивчення демократизації допоможе дослідити процеси, що характеризуються невизначеністю, дискурсивною відвертістю і співіснуванням суб'єктивних поглядів, що

змагаються, не відмовляючись від пошуку переконливого пояснення і не ігноруючи високі стандарти перевірки [326, с. 346].

Проте, для пояснення питань формування публічної політики теорії демократизації також є недостатніми, оскільки вони більшою мірою приділяють увагу процесуальним характеристикам переходу від авторитаризму до демократії, проблемам обумовленості демократії і стратегії традиційних суб'єктів політичного процесу. Логіка досліджень у рамках цих теорій більшою мірою присвячена структурним і нормативним аспектам розвитку перехідної системи, де головним суб'єктом є держава із її режимними характеристиками. Тому пояснення формування публічної політики в перехідних системах без урахування нових суб'єктів політичного поля, що беруть участь у процесі прийняття і здійснення політичних рішень, неможливе. Мережева теорія в цьому сенсі допоможе пояснити дії різних акторів (державних і недержавних, нових і традиційних), адекватно досягти плюралізму інтересів у процесі ухвалення політичних рішень і виявлення впливу на нього, проаналізувати горизонтальні й вертикальні зв'язки між учасниками мережі, при цьому не зациклюючись на результатах переходу й рівні демократичності. Безумовно, ми не можемо стверджувати, що мережева теорія вільна від ідеологічних нашарувань. Так, на думку німецького дослідника політичних мереж Клауса Шуберта, виробництво політики в сучасних демократіях передбачає осмислення багатьох політичних інтересів і об'єктивних аргументів із урахуванням двох центральних умов. По-перше, це дотримання демократичних принципів і процедур в процесі ухвалення політичних рішень, а, по-друге, транспарентна, продумана з формально-правової точки зору і ефективна з точки зору реалізації рішень політика, яка знаходиться в нормативній залежності від конкретних інституціональних умов, від ідеалів, якими керується політика формування економічного строю і конкретного результату політичної конкуренції, але, крім того, від діяльності та ефективності політико-адміністративного апарату [391, с. 190]. Отже, мережева теорія передбачає демократичні (плюралістичні) умови, проте не робить акцент на лінійності процесу демократизації, приділяючи більше уваги мережевим зв'язкам між суб'єктами політичного процесу. Вона більшою мірою зосереджується на структурах формальних і неформальних контактів і взаємин, які формують порядок денний політики й прийняття рішень на противагу взаємодії всередині формальних організацій та інституцій і між ними [238, с. 172]. Інституціональний контекст складних процесів взаємодії публічних акторів розглядається в мережевому підході через призму міжорганізаційної теорії, яка лягла в основу численних моделей публічної політики.

Ще одним аргументом на користь мережевої теорії у використанні її в дослідженнях публічної політики є те, що вона дозволяє розглядати як стабільні, так і нестабільні системи. Формування публічної політики в перехідних системах передбачає розгляд держав, що знаходяться в процесі зміни своїх складових частин переважно в умовах конфліктності. Система в процесі трансформації не може мати стійких характеристик підсистем і елементів. Це відноситься, у тому числі, й до процесу управління. Тому знайти

загальні типологічні межі процесу формування публічної політики, властиві для всіх систем подібного типу, дуже складно. Мережева теорія дає можливість дослідникам розглядати різні національні кейси, звертаючи увагу на специфіку процесу управління у вигляді окремих конфігуративних зв'язків акторів, які можуть не повторюватися і бути нетривалими [381].

Таким чином, мережева теорія в сучасних умовах стала адекватною відповіддю на мінливі реалії політики та виявилася здатною охопити безліч аспектів суспільного процесу, пояснюючи новий, часом непередбачуваний характер відносин між традиційними й новими, інституціоналізованими й неінституціоналізованими акторами політики.

Перехід системи публічного управління в нову якість постмодерністської організаційної структури переорієнтував мережеву теорію на проблеми управлінського характеру. Прихильники мережевого управління виходили з того, що в умовах сучасного суспільства управління ними не може здійснюватися лише силами держави. Теоретичним джерелом мережевого управління стала концепція *governance*, що робить ставку на підвищення ефективності держави, застосування ринкових механізмів управління та корпоративного керівництва.

В кінці ХХ ст. традиційні моделі управління державами виявилися нечутливими до політичних реалій постіндустріального суспільства, а саме: розвитку глобалізаційних процесів і глобальної економічної конкуренції, появи наднаціональних інститутів і розвитку громадянського суспільства. Енергетична криза 70-х рр. ХХ ст. підштовхнула багато економічно успішних держав реформувати свої економіки й системи адміністративного управління. Піонерами нових адміністративних реформ, які проходили протягом 80-90-х рр., були Великобританія, Австралія, Нова Зеландія, Канада, США. На зміну класичної концепції державного адміністрування (*public administration*), державі загального благоденства (*welfare state*) і уряду (*government*) в 90-і рр. прийшло нове державне управління (*new public management*), засноване на принципах комерціалізації державного менеджменту [439] і на управлінні (*governance*), яке враховує публічні інтереси [452]. У політичній науці ця концепція отримала безліч тотожних назв: «нове державне управління» (А. Данзір, М. Гудвін, Дж. Пейнтер, М. Бейвір, Р. Родс, П. Веллер [412], О. В. Гаман-Голутвіна [42], Л. В. Сморгунов [300], Д. В. Тютін [325]), «публічне управління» (М. Г. Свірін [290], В. Дзюнзюк, В. Корженко, Н. Мельтюхова [86] та ін.), «нове публічне управління» (А. П. Циганков) [358] тощо.

Поширення ідей *New Public Management (NPM)* сприяло «перепрограмуванню» західної системи державного управління, руйнуванню «закостенілих» бюрократичних структур, перетворенню їх у більш чутливі до економічної кон'юнктури й запитам суспільства, прозорі для громадського контролю, підзвітні політичному керівництву і в цьому сенсі більш ефективні [177]. К. Райнхард підкреслював, що «мова йде про новий розподіл відповідальності між державою і суспільством. Питання полягає в тому, які завдання має виконувати сама держава та які можуть і повинні виконуватися недержавними інститутами [265, с. 9].

Однак, модель NPM у практичному полі мала такі недоліки, як: другорядність вирішення соціальних проблем і, як наслідок, підвищення рівня соціальної нерівності й бідності, особливо в країнах, що розвиваються; ерозія ролі держави й державних службовців у суспільних відносинах; акцент на універсальності пропонованих методів реформування замість обліку інституціонального контексту кожної країни. Недоліки менеджеріального підходу до державного управління спровокували появу нової управлінської моделі, яка отримала назву «good governance» (гарне управління, гідне управління), яка виходить за межі менеджеріального контексту, де суспільству відводилася роль споживача державних послуг, але ніяк не співвиробника [177, с. 52].

Концепція governance розглядалась і як свого роду методологія, що визначала засади переходу колишніх соціалістичних країн до демократії і як набір критеріїв щодо ефективного правління [453]. У цьому зв'язку Г. Гайден трактує governance як «усвідомлене управління державними структурами, що існують, із погляду посилення легітимності публічної сфери» [475]. Governance є продуктом людської діяльності (human agency), що допомагає забезпечити взаємодію між державою й суспільством [474]. До такого твердження близький висновок Дж. Марча і Дж. Ольсена про те, що governance «впливає на інституціональні кордони, у межах яких взаємодіють громадяни й державні діячі та здійснюється політика» [451].

Свою узагальнюючу інтерпретацію концепції governance представили французькі вчені П'єр Мюллер та Ів Сюрель у 2000 р.: «Governance – це система управління (у широкому сенсі цього поняття), в межах якої послідовний процес формування та реалізації публічної політики (визначення суспільних проблем, можливих шляхів їх вирішення і форм практичної реалізації наміченого) більше не є результатом діяльності відносно однорідної та централізованої політико-адміністративної еліти (яка в цьому разі втрачає монополію на визначення когнітивних і нормативних рамок (матриць) публічної політики), а відбувається за рахунок створення мультирівневого й мультисуб'єктного координаційного механізму, результат роботи якого, завжди неочевидний, залежить від здатності суспільних акторів визначити спільну точку зору, мобілізувати компетенції різної природи й реалізувати дієві способи розподілу відповідальності й легітимізації прийнятих рішень [173, с. 17].

Інтеграція моделі «Good Governance» в систему державного управління вимагає відповідного інституціонального контексту, що включає комплекс елементів у вигляді зрілого громадянського суспільства й комерційного сектора, здатних поряд з державою сформувати активні політичні мережі партнерства й співпраці при прийнятті управлінських рішень, а також професійного та відповідального бюрократичного апарату, який ефективно виконує прийняті рішення. Крім цих факторів, особливе значення має історичний і культурний контекст, що враховує ступінь розвиненості демократичної традиції та культури політичної участі суспільства. Публічна політика в рамках моделі «Good Governance», на думку М. Свіріна, це не просто

поліпшення ефективності й результативності постачання благ та послуг, а, в першу чергу, надання політичних можливостей для людей [290].

Тобто good governance орієнтована насамперед на демократичні системи, де всі основні принципи цієї концепції можуть бути реалізовані на практиці. Практичним втіленням служить модель «активізуючої держави», яка включає три базові елементи: а) надання гарантій і поділ відповідальності; б) активізація громадян і суспільства в цілому; в) ефективність і економічність [265, с. 5]. На думку В. Корженко, governance є фактично першою спробою побудувати державно-управлінську модель, у межах якої суспільство виступає не лише як об'єкт, але й як співсуб'єкт управління, тобто має місце часткова тотожність суб'єкта й об'єкта управління. Це дає змогу кваліфікувати governance як проміжну фазу між управлінням, заснованим на примусі, та самоуправлінням (самоорганізацією) [173].

Інсталювання моделі good governance в умовах переходу пов'язане з безліччю труднощів, які, в свою чергу, зумовлені неготовністю систем до реформування старих і створення нових інститутів, включення в практику нової системи управління. Реалізація принципів good governance в подібного роду системах відбуватиметься по різних траєкторіях з не завжди передбачуваним результатом, що ускладнює дослідникам завдання з виявлення критеріїв результативності та ефективного управління в умовах нестабільності.

Результативність публічної політики можна оцінити тільки тоді, коли політика, розроблена й прийнята в державі, буде реалізована на практиці. Менеджеріальний підхід створив альтернативу ієрархічному підходу, що так довго використовували для аналізу «впровадження» й «оцінювання». Нові тенденції результативності публічної політики знайшли своє оформлення в теоретичних моделях авторів, які присвячені етапу впровадження публічної політики (М. Дертік [433], Дж. Прессман, А. Вілдавські [531], Е. Бардач [404], В. Вілльямс [574], Р. Елмор [574], М. Гілл, Г. Брамлей [467], П. Сабатьє, Д. Мазмьян [546], Дж. Маджоне [502] та ін.). Класики цього підходу Дж. Прессман і А. Вілдавські вважають, що «політика – це гіпотеза, що містить у собі початкові умови й передбачені наслідки» [531]. Впровадження – це «процес взаємодії між сукупностями цілей і заходами, спрямованими на їх досягнення» [531].

Під впливом ідей менеджеріального підходу були розроблені теоретичні моделі публічної політики в двох напрямках. Перший включав у себе формування моделі раціональної системи «згори – вниз», де процес управління здійснюється ієрархічно при визначальній ролі держави. Другий напрям – «знизу – вгору» – включає громадських суб'єктів в модель співуправління, зосереджуючись на важливості зв'язків між учасниками суспільного процесу. Обидва підходи орієнтувалися на те, що політика є дія, яка повинна мати результат.

Оцінка публічної політики як теорія і практика являє невід'ємний компонент методології в нашому дослідженні (див. Розділ 4), оскільки тільки в разі використання методів оцінювання дій акторів публічного поля політики

можливе теоретичне осмислення й емпіричне підтвердження їх результативності та ефективності.

Отже, говорячи про цінності теорії оцінювання та впровадження в дослідницьких проектах з публічної політики можна стверджувати, що вони корисні тим, що виробляють конкретні емпіричні критерії ефективності публічної політики для різних типів систем, використовуючи математичні та економетричні методи. Їх формулюванням займаються не тільки в науково-академічному середовищі, але також залучаються профільні експертні співтовариства, «мозкові центри», консалтингові структури, міжнародні організації, спеціалісти-практики, які мають дані про результати публічної політики в різних країнах. Крім наукового потенціалу, вироблені критерії є практичним посібником для національних політичних еліт, які в своїй управлінській діяльності можуть орієнтуватися на національний досвід успішних практик публічної політики. Дискусії щодо універсальності критеріїв не припиняються, що веде до їх постійного уточнення й коригування відповідно до сучасних трендів глобального розвитку.

Величезне значення для дослідницької стратегії при вивченні публічної політики має **системний підхід**, використовуючи науковий інструментарій якого, ми включили в аналіз такі категорії, як «зворотний зв'язок», «взаємозв'язок», «взаємодія», «функції», «середовище» тощо, що дозволило створити повноцінну модель публічної політики.

Публічна політика як системне явище являє собою цілісну, самовідтворювальну, самоорганізовану, динамічну, саморозвинену систему, що складається із взаємозв'язаних і взаємодіючих елементів – як між собою, так і з зовнішнім середовищем. Головна властивість цілісної системи полягає в здатності синтезувати, конструювати свої елементи, переформатувати свою структуру у відповідь на внутрішні й зовнішні впливи середовища. Публічна політика, як система, що самоорганізується, здатна створювати й підтримувати як внутрішню рівновагу, тобто соціальний порядок, так і зовнішню (рівновагу з навколишнім середовищем). У той же час, вона є динамічною системою, яка за допомогою суб'єкт-об'єктних взаємодій визначає спрямованість і межі власного розвитку.

Представлене системне визначення публічної політики призвело до необхідності використання в дослідженні системно-структурного, системно-функціонального та системно-динамічного видів аналізу.

Системно-структурний аналіз акцентує нашу увагу на структурній складовій публічної політики як системи, що включає в себе процес взаємодії акторів в рамках єдиного простору. Він фокусує увагу на структурних змінах, що ведуть до узгодженої взаємодії суб'єктів, утворення структур та проблеми розподілу ресурсів в умовах зовнішньої невизначеності [266, с. 357].

Конкретний зміст і типи суспільних відносин визначаються факторами об'єктивного й суб'єктивного порядку. До об'єктивних чинників щодо публічної політики ми можемо віднести: характер режимного середовища, економічні фактори, рівень розвитку інституцій, тип політичної культури.

Суб'єктивні чинники пов'язані з індивідуальними уявленнями, ідентичністю, культурно-ціннісним змістом, потребами та інтересами людей [266, с. 171].

У системному підході для характеристики стійких аспектів структури систем використовується поняття «інститути». Так, автор теорії структурації Е. Гідденс вважає, що вони є найбільш стабільними рисами соціальних систем, покликаними упорядковувати й регулювати соціальні практики [48].

Включення в системну теорію інституціональної складової дозволяє представити публічну політику як особливу цілісну інституціональну систему, що складається із сукупності інститутів, які знаходяться між собою у взаємозв'язках.

У різних типах систем характер інституціоналізованих практик форматується в залежності від наступних показників: тип зв'язків і відносин між акторами системи (превалювання горизонтальних або вертикальних зв'язків); спосіб регуляції соціокультурної системи (переважно нормативно-правова, морально-психологічна, «змішана» (ціннісно-нормативна, морально-правова)); ступінь формалізації зв'язків усередині системи (жорстко-ієрархізований, неієрархізований вид зв'язків); характер виникнення й розвитку системи (природний, інстальований, імітаційний тощо); ступінь відкритості системи (відкрита, закрита, напівзакрита); тип членства в системі (приписаний, інсталяційний, природно-обумовлений, добровільний тощо); рівень виконуваних функцій [266, с. 281].

Публічні інститути, що розглядаються крізь призму системного підходу, умовно діляться на цивільні й негромадянського типу (за Н. Луманом, що належать до життєвого й системного світів) [193], які характеризуються горизонтальними (громадські інститути) й вертикальними (державні інститути) практиками взаємодії [20].

Громадські інститути – це історично певний різновид соціокультурних систем, які характеризуються в цілому горизонтальними й неформальними зв'язками, добровільним типом членства, відкритістю, що встановлює й підтримує організаційні, ціннісно-нормативні та інші межі автономної діяльності й конвенційної взаємодії людей, а також спрямовує їх активність у бік більш ефективної та всебічної актуалізації діяльності відповідно до критеріїв громадянськості (цілісність, свобода і самодіяльність) [266, с. 282].

Такий тип інститутів забезпечує горизонтальну взаємодію акторів (зв'язок координації) при домінуючій ролі громадянського суспільства в публічній політиці. Рівень розвитку координаційних зв'язків визначає траєкторію публічної політики «знизу – вгору». Якщо громадянське суспільство інституціонально готове брати участь у процесі прийняття рішень, відповідно, зв'язки координації матимуть інтенсивний характер, а значить, і вплив «публіки» «знизу – вгору» буде продуктивним.

Вертикальні практики суспільно-політичної взаємодії – це традиційний вид відносин, де ключовими акторами є державні та інші інституціоналізовані суб'єкти, що забезпечують ієрархічний зв'язок між учасниками суспільного процесу за траєкторією «згори – вниз» (зв'язок субординації).

Обидва види практик взаємодії (взаємозв'язку) відзначаються зворотним зв'язком, який забезпечує розвиток системи, її зміну, відтворення й реакцію на передачу імпульсів як згори – вниз, так і знизу – вгору. Основні принципи функціонування зворотного зв'язку в громадських системах носять універсальний характер. Так, в усіх випадках стійкий дефіцит такого зв'язку загрожує кризою, а в кінцевому рахунку навіть розпадом системи [41, с. 40].

У відносинах між громадянським суспільством і державою зворотний зв'язок є показником розвитку системи. Вертикальна структуризація суспільства зазвичай призводить до того, що канали зворотного зв'язку працюють не на повну потужність (або взагалі перестають працювати). Політична система, замикаючись на собі, перестає відстоювати загальний інтерес, громадянське суспільство набуває корпоративних рис, перестає впливати на суспільно-політичний процес, у суспільстві спостерігається відчуження [41, с. 40].

Співвідношення вертикальних або горизонтальних практик взаємодії публічних акторів, що виявляється або в зв'язках кооперації, або в конфліктних зв'язках, є показником *функціонування системи* та її *динамічної рівноваги*.

Функціональний аспект системного аналізу публічної політики пов'язаний із вивченням стійких, організаційно й інституціонально оформлених видів діяльності суб'єктів. Оптимальне функціонування системи забезпечує досягнення максимізації її функцій, які виконуються множинними акторами.

Системно-функціональний аналіз спрямований на вивчення функціональної складової публічної політики, яка може бути представлена як система інститутів та інших інституціональних утворень, що встановлюють і підтримують стійкі форми діяльності акторів. Системно-функціональний аналіз також орієнтований на вивчення причин і факторів оптимізації (гармонізації або дисгармонізації) відносин між різнорівневими суб'єктами політики, на виявлення кооперативної готовності й конвенціональних можливостей суб'єктів, що реалізуються в процесі їх спільної діяльності з виробництва, розподілу та використання ресурсів.

Основна функція публічної політики як системи – це інтеграційна, яка орієнтована на солідаризацію й соціальну злагоду інституціоналізованих і неінституціоналізованих акторів, що досягається в процесі дискурсивних практик і конвенційної взаємодії. Публічні інститути несуть на собі основне навантаження у справі інтеграції суспільства. Вони володіють більшою організаційною можливістю системно брати участь у виробництві й реалізації політичних рішень.

Крім інтегративної функції, публічні інститути забезпечують реалізацію таких функцій у системі, як соціально-продуктивна, дистрибутивна, соціалізуюча, комунікативна, інформаційна, медіативна, нормативно-правова тощо. Настільки різнобічна участь (за видами функцій) у публічному процесі має відповідати такій умові, як функціональна сумісність акторів публічної політики, яка виражається в загальній взаємозалежності їх дій з точки зору ефективного та оптимального функціонування цілого системного організму. Публічна система, будучи «живим організмом» і постійно саморозвиваючись,

знаходиться в стані динамічного розвитку (динамічного процесу) всіх своїх структурних елементів.

Динамічні процеси – це процеси взаємоузгодженого й взаємопов’язаного розвитку суб’єктів, за яким недостатні здатності одних суб’єктів компенсуються за рахунок переваг (ресурсів) інших. В умовах контрольованого суперництва програм діяльності суб’єктів більше можливостей для самореалізації отримує той суб’єкт, програма якого виявляється більш ефективною з точки зору оптимального використання ресурсів [266, с. 185].

Системно-динамічний аналіз динамічних процесів публічної політики орієнтований на:

- вивчення причин, чинників та механізмів публічної політики, що розглядається в єдності її структурних і функціональних змін;
- огляд і визначення логіки змін кількісних і якісних характеристик в межах певного публічного простору та протягом певного часу;
- поетапне вивчення різних типів системної динаміки процесуальних характеристик публічної політики;
- виявлення чинників, тенденцій і результатів діяльності суб’єктів, які в умовах конфлікту та конкуренції прагнуть до власного коеволюційного й синхронного саморозвитку.

Взаємодіючи між собою в динамічному просторі, актори публічної політики в певний момент можуть досягати точки біфуркації у виборі варіантів рішень. Головним джерелом їх розвитку є соціальні інновації, тобто організовані дії людей, спрямовані на оновлення їх якісного змісту й структурного розмаїття. Ще одним джерелом служать комунікаційне середовище та дискурсні практики, які формують інформаційне поле, визначають ціннісно-ідеологічний зміст публічної сфери, створюють публічні майданчики для обговорення питань, що цікавлять і впливають на прийняття рішень.

Динаміка інституціональних змін у полі публічної політики визначається конструктивними й творчими діями автономних акторів, які прагнуть досягнення та реалізації власних інтересів. Нові інституціональні структури, що виникають у результаті впливу зовнішніх факторів і складання нових цивільних відносин у різних типах систем, формують нові системи зв’язків і формат відносин відповідно до нових викликів ззовні й зсередини.

Розглянувши можливості використання трьох видів системного аналізу у вивченні публічної політики, можна зробити висновок, що вони допомагають розкрити концептуальний зміст системної публічності й розширити теоретико-методологічні межі дослідження.

Таким чином, публічна політика як багатовимірний концепт вимагає складного методологічного обґрунтування та створення відповідних теоретичних конструкцій. Включені в нашу методологічну схему мережева теорія, менеджеріальний і системний підходи допомогли включити в аналіз різні аспекти публічної сфери політики й представити їх крізь призму теоретичних і методичних рамок цих підходів.

Так, мережева теорія серед багатьох методологічних підходів є оптимальною для пояснення багатосуб'єктного, переплетеного й поліваріантного процесу формування публічної політики в сучасних політичних системах. Вона може бути застосована як пояснювальна теорія процесу взаємодії акторів публічного поля політики, формування та прийняття ними політичних рішень, при аналізі ефективності публічного управління як у стабільних, так і динамічних системах.

Мережевий підхід, у силу складності концепту публічної політики, може бути використаний і в теоретичному моделюванні, і в емпіричних дослідженнях. Сила методології мережевого аналізу заснована на добре відпрацьованих процедурах збору даних, які доступні для аналізу й вимірювання властивостей структурних компонентів.

Менеджеріальний підхід дав поштовх у дослідженні результативності публічної політики, що підготувало ґрунт для розробки більш детальних тематичних напрямів, що стосуються окремих аспектів ефективності публічного процесу. Він сприяв розгляду публічної політики на різних етапах її формування та реалізації.

Складне переплетіння політики та управління, яке й створило публічну політику, сьогодні знаходить своє відображення в сучасних концепціях врядування *governance*, *new public governance*, *good governance*, у яких публічна політика виступає як ціль і водночас як результат державного управління, тобто їх можна вважати теоретичною та практичною складовими публічної політики. Запропоновані науковою та експертною спільнотами критерії ефективності моделей управління стали орієнтирами для держав, які починають реформування політико-адміністративних систем, і показником стану системи (результативністю) в цілому.

У межах теорії політичних систем можна розглянути публічну політику як відповідь системи на запити, що надходять із зовнішнього середовища. Застосування системно-структурного, системно-функціонального та системно-динамічного видів аналізу в межах системного підходу наблизить нас до розуміння того, як влаштований публічний простір, які функціональні можливості публічних інститутів визначатимуть системну динаміку й ефективність системних змін у процесі взаємодії акторів політики.

Проте не слід забувати, що представлені теорії та підходи, як і більшість методологічних підходів політичної науки відповідає своєму часу і сучасному політичному процесу, так і вони також не можуть бути аксіоматичними, і для дослідників постають нові наукові питання, які потребують свого вирішення в теоретичному й практичному сенсі.

2.3. Конфліктологічна парадигма у розгляді публічної політики

Публічна політика в сучасних політичних системах пов'язана з конфліктами та кризовими станами, які вносять свою специфіку в процеси її формування. У зв'язку з цим в дослідницькій стратегії вивчення публічної

політики виникають питання, які потребують свого теоретичного й практичного осмислення крізь призму конфліктологічної парадигми.

Вихідним пунктом будь-якого аналізу в політичній сфері є той факт, що інтереси та цінності, що представляють для людей певну значущість, часто призводять до конфліктів. Один із класиків конфліктології соціолог Р. Дарендорф вважав, що конфлікти іманентно притаманні політичній сфері й безконфліктних товариств не існує, «бо сама думка про безконфліктне суспільство є акт насильства по відношенню до людської природи» [71, с. 374].

Від здатності системи регулювати й попереджати конфлікти залежать внутрішньо- й зовнішньополітичний курс держави, а також ефективність політичного управління та якість взаємодії влади й суспільства. Політичні конфлікти, будучи частиною політичного життя держав, визначають специфіку публічного простору кожної системи в залежності від способів виявлення та регулювання існуючих протиріч. Оскільки сучасний концепт публічної політики виходить за межі держави й передбачає включеність різнорівневих суб'єктів (громадських груп, державних і недержавних інституцій), то знаходження механізмів узгодження інтересів і пошук компромісних і консенсусних рішень являють собою складний і багатокомпонентний процес, який залежить від різних чинників: режимної характеристики держави, інститутів, способів комунікації, культурних традицій в суспільстві тощо.

Конфліктологічна парадигма, на думку Л. І. Ніковської, застосована до опису міжсекторальних взаємин, може дати продуктивний результат у розумінні складності, амбівалентності, часто різноскерованості взаємодії бізнесу, держави та некомерційних організацій, оскільки дозволяє чітко зафіксувати якісні характеристики суб'єктів і особливості їх взаємовідносин. Вихідною точкою такої взаємодії, згідно з конфліктологічним підходом, буде, перш за все, певна сукупність суперечливих відносин, що існують об'єктивно, заданих природою взаємодіючих суб'єктів – держави, бізнесу, НКО [221, с. 125].

На кожному етапі формування публічної політики існує конфліктна ситуація між акторами політичного процесу, що вимагає виявлення, актуалізації та рішення. Так, наприклад, Сандра Кауфман, спираючись на конфліктологічній теорії в своєму дослідженні, звертала увагу на те, що впровадження публічної політики відбувається в ситуації, коли конфлікт між численними інтересами, акторами й організаціями неминучий [483].

Неминучість конфлікту характеризує не тільки внутрішнє середовище публічного простору, але і його глобальний рівень, де взаємодія акторів направлена на вирішення глобальних проблем.

Принципове значення у використанні конфліктологічного підходу має також те, що конфлікт у публічному полі політики виступає у множинному форматі: і як стимулятор дії, і як причина проблем, які потребують свого вирішення, і як результат неузгодженої діяльності держави й суспільства, що виявляється в кризі влади та протестної активності громадян.

З кінця XX – початку XXI століття намітилися об'єктивні складності в осмисленні питань взаємодії громадянського суспільства й влади, пов'язані зі

зміною якості публічних політичних інститутів і їх становищем у політичній системі. В першу чергу зміни торкнулися інституту держави, яка втратила своє монопольне право на управління і була змушена адаптуватися до нових внутрішніх та зовнішніх викликів, поєднуючи свою позицію з позицією та інтересами інших акторів публічної політики. Сучасну позицію щодо ролі держави в процесі формування публічної політики представила Н. Беляєва, яка вважає, що «публічну політику» робить саме «публіка» (public), яка зовсім не обов'язково асоціює себе з державними інститутами. Більш того, вона себе їм значною мірою протиставляє. Зараз на Заході, стверджує дослідниця, та й в усьому світі, активно йде «реполітизація» – виникають спонтанні масові політичні рухи громадян, які потребують врахування їхньої думки в управлінні державою. В основі протестів не економічні вимоги патерналістського характеру, звернені до «держави загального благоденства». Протестуючі вимагають реалізації своїх цивільних прав, вимагають забезпечення можливості громадської участі у виробленні та прийнятті політичних рішень [16].

Таким чином, з'являються нові учасники публічних процесів, з новими вимогами та ресурсними можливостями, які визначають траєкторії розвитку системи, ступінь її конфліктності та керованості. Однак, незважаючи на «утиск» позицій держави, варто відзначити, що вона залишається основним генеруючим початком усіх процесів у будь-якій політичній системі, який визначає через політичну еліту механізми взаємодії з суспільством і способи регулювання конфліктів.

Оскільки публічна політика здійснюється в різних режимних середовищах, отже, рівень конфліктності, варіанти управління й регулювання конфліктами істотно розрізняються. А також істотно відрізняються характер інституціоналізації конфліктів і, відповідно, тактика й стратегія поведінки публічних акторів у цьому процесі. У такому випадку можна припустити, що, чим менше організовані інституції публічної політики і не оптимізований процес їх взаємодії, тим вище рівень конфліктності в державі, за умови заданих параметрів режимних характеристик системи.

Під інституціоналізацією конфліктів слід розуміти процес формування комплексу формальних і неформальних правил, принципів, норм, установок, що регулюють сферу конфліктних взаємодій і роблять форму їх прояву в результаті цього передбачуваною та керованою [221, с. 134].

Дотримання принципів інституціоналізації конфліктів є важливою умовою для успішного управління ними в різних типах систем, а також зниження ризиків у полі політики. Керованість конфліктами залежить також від стану самих інститутів, від ступеня їх організованості, від рівня їх легальності та легітимності.

Важливою інституціональною умовою цивілізованого регулювання конфлікту є рівень організації сторін. Чим вище рівень організації суб'єктів публічної політики, тим більш рівновеликі ці рівні, тим сприятливіша інституціоналізація конфлікту. Якщо одна сторона добре організована, а друга – аморфна, роздроблена, не мобілізована за своїми громадянськими й політичними ресурсами, то велика ймовірність того, що перша придушить

другу або постарається витіснити її із соціально-політичного простору, тим самим порушуючи умови цивілізованого регулювання конфліктів.

Однією з умов цивілізованого регулювання конфліктної ситуації є наявність інституціональних механізмів, що забезпечують інформаційні наради, консультації, переговори, дослідження можливих альтернатив і пошуки взаємоприйнятних рішень. І навпаки, перспективи тупика або структурного примусу зростають, якщо інституціональні механізми обмежують можливості угоди [221, с. 134].

Ефективність інституціональних механізмів безпосередньо залежить від публічних інститутів на кожному рівні конфлікту, які в різних режимних середовищах мають свою ступінь відповідальності, ресурсну можливість і результативність впливу. При цьому слід розуміти, що інститути та інституціональні механізми не раз і назавжди задані величини. В умовах конфліктних взаємодій вони не тільки виступають у ролі регуляторів і амортизаторів, але й самі можуть оновлюватися (відбуваються зміни форм правління, устрою, виборчої системи, переформатування партії або громадської організації тощо), зникати (перестають функціонувати політична система, партія, організація тощо), з'являтися в нових формах (створюються нові органи управління, партії, організації, рухи тощо).

Ще однією умовою успішного регулювання конфліктів у публічному полі політики є дотримання «правил гри». Формальні «правила гри», тобто правові норми, закріплені на законодавчому рівні в державі та володіючі найвищою силою, мають змогу регулювати відносини між учасниками конфлікту через юридичні процедури (арбітраж, суд) і носять обов'язковий характер. Соціальні норми носять необов'язковий характер, вони є скоріше громадськими уявленнями вузькогрупового або загального характеру по відношенню до конфлікту. Їх вплив відбувається через громадську думку, за допомогою засобів комунікації та діяльності суспільно-політичних суб'єктів. Поєднання формальних і соціальних норм у процесі регулювання конфліктних ситуацій дає можливість виробити певну традицію та створити формулу вирішення спірних питань, не піддаючи небезпеці систему в цілому.

Тим часом не можна все зводити тільки до механізмів регулювання, тим самим спрощуючи цей процес. Йдеться також і про можливість запобігати конфліктам, виявляти потенційний конфлікт, знаходити шляхи усунення конфліктних ситуацій на ранніх стадіях, створювати в публічному просторі уявлення про цивілізоване ставлення до конфліктів.

У результаті взаємодії трьох секторів соціуму в громадському менталітеті має бути присутня специфічна конфліктна парадигма світосприйняття, яка виходить із визнання перманентності конфлікту й можливості позитивного впливу на нього в будь-яких ситуаціях [221, с. 134].

І суспільство, й еліта повинні бути готові на своєму рівні сприймати та усвідомлювати конфліктну ситуацію як природний, а не ворожий системі стан і мати здатність брати участь у її вирішенні.

Ситуацію, за якої суб'єкти здатні усвідомити реально існуючу сукупність суперечливих відносин, задану специфікою їх соціальної природи та

особливостями їх діяльності, трансформувати в позитивну форму взаємодії зі «зняття» цього протиріччя можна, на думку Л. Ніковської, через призму такого явища, як протоконфлікт [221, с. 126].

Протоконфлікт передбачає «дрімаючий», не розгорнутий до конфронтації, режим існування соціального конфлікту, який тим не менш завдяки взаємним зусиллям сторін дозволяє зняти протиріччя, не доводячи його до антагонізму, що призводить найчастіше на практиці до взаємознищення (виснаження) або соціальної деградації [221, с. 127].

Протоконфлікт не доводить до відкритого протистояння сторін, але здатний впливати на владу за допомогою акцій акторів, які прагнуть реалізувати свої цілі. Розкритий конфлікт, тобто такий, що переріс у відкрите протистояння, здатний змінити конфігурацію суб'єктів, що беруть участь у ньому. З одного боку, це може призвести до глибокого розколу в суспільстві, збільшення політичної кризи, протестним настроям тощо. Однак, з іншого боку, він може виявитися каталізатором тих процесів, які давно визрівали в системі, але в силу різних причин (політичного стримування, ігнорування, відсутності діалогу й комунікації між владою та суспільством, підміни конфлікту тощо) не вирішувалися. Отже, функціонально аналізована конфліктність у взаєминах між громадянським суспільством і державою є необхідним елементом соціальної динаміки й умовою розвитку соціальної системи.

У різних типах систем механізм взаємодії суб'єктів публічної політики в умовах конфлікту має різну природу й результативність. Закритість виступає як середовище, що визначає стратегію й тактику поведінки акторів та характер їх взаємодії, який варіюється від партнерства до конфронтації.

Демократичне середовище, генеруючи плюралізм соціальних інтересів і їх конкуренцію, створює умови для позитивно функціонального використання потенціалу соціальних конфліктів, перетворюючи їх тим самим у потужний структурний елемент соціальної динаміки [221, с. 126].

Можна сказати, що конфлікти в демократичних системах виступають як механізми зняття напруги в суспільстві і як стимулятори інновацій.

У демократичних системах колективні та групові актори мають можливість висловлювати в легальній формі свою позицію, тим самим впливаючи на суспільно значущі проблеми в політичному житті системи. На думку Р. Патнема: «Демократія дозволяє громадянину скористатися основними політичними правами, внаслідок чого він стає головним джерелом політичного життя країни та може вільно використовувати ці права для організації та мобілізації інших громадян. З цієї точки зору, демократія – гра, недосконалість якої можна виправляти за допомогою виборчих каналів, установлених законодавством. Сплеск громадської непокори в демократичному суспільстві – показник того, що політична система не працює належним чином» [240, с. 26].

Р. Дарендорф бачив у конфліктах, які притаманні демократії, і засіб її захисту, і інструмент розвитку суспільства. Головну роль при цьому він відводив інститутам. «Інститути – це інструменти вдосконалення; кращі з них перетворюють устремління відкритого суспільства на реальність, це роблять, наприклад, інститути демократії, що дозволяють нам вибирати тих, хто нами

править, і, що ще важливіше, звільняти їх від посад, коли ми відчуваємо, що збилися зі шляху. Громадянське суспільство – джерело життєвої сили для свободи; його творчий хаос дає людям шанс жити, не стоячи з простягнутою рукою перед державою або іншими силами» [70, с. 69].

Найактивнішими інституціональними акторами формування й реалізації принципів публічної політики в наш час виступають держава й громадянське суспільство, які, взаємодіючи в конкретному режимному просторі, визначають моделі відносин, орієнтовані або на ієрархічні, або на координаційні, або на діалогові зв'язки. Виходячи з характеру та спрямованості діяльності цих суб'єктів, важливо визначити реальний рівень протиріч в системі, які можуть вивести конфлікт з латентної фази у відкриту й сприяти його вирішенню.

Вплив глобалізаційних процесів у публічній сфері позначився на зміні місії держави, структури, функцій і технологій її політики й управління в сучасному суспільстві. В публічній сфері це призвело одночасно до підвищення ролі державних і недержавних акторів у виробництві й здійсненні публічної політики й змінило систему їх відносин в напрямку співпраці. При цьому здійснився перехід від адміністративної держави до держави координаційної, а в сфері недержавної активності зросло значення «залучення в суспільні відносини». Роль координаційної держави в цьому випадку полягає в тому, щоб забезпечити рівний доступ до політичного рішення, захистити зрозуміле використання й стимулювати відповідні інститути публічного управління [297].

Для демократичних систем, які орієнтуються на діалогову модель відносин між акторами, головна роль відводиться інституту громадянського суспільства. Роль громадянського сектора в демократичних системах можна визначити як діяльнісну характеристику громадян у публічній взаємодії, яка передбачає: здатність дискутувати й формувати суспільні цінності; здатність формувати позитивний політичний порядок; готовність співпрацювати на горизонтальному рівні, розвиваючи соціальний капітал громадянського суспільства в цілому, а не тільки його окремих груп; змогу взаємодіяти з органами державного управління з метою підвищення ефективності публічного управління; здатність використовувати й просувати гуманітарні (а не маніпулятивні) технології взаємодії; готовність проявляти протестну активність у межах правового поля.

Демократичне суспільство не може погодитися зі стихійним, нерегульованим розвитком конфліктних процесів, адже це загрожує руйнуванням його структур. При цьому можливі форми й методи їх регулювання різноманітні та багато в чому визначаються параметрами соціальних відносин. Якщо конфліктні відносини інституціоналізовані, це не означає, що сформовані принципи регулювання влаштовують усіх, хто в них бере участь. Люди можуть використовувати певний інститут для своїх проблем і в той же час бажати його зміни. В умовах поділу на керуючих і керованих перші можуть нав'язувати другим ті способи інституціоналізації, які представляються для еліт найбільш прийнятними. Тому для визначення механізмів, що дозволяють виробляти «правила гри» з урахуванням вимог усіх учасників, на основі досить широкого суспільного погодження, необхідно

звернутися до демократичних принципів політичного устрою суспільства [168, с. 41-42].

Цю думку пропагували також відомі класики політичної науки Г. Лассуелл, Ю. Габермас та ін., вважаючи, що всі спірні питання суспільного життя повинні вирішуватися демократичним шляхом, а саме шляхом обговорення. Г. Лассуелл вважав, що правильні політичні рішення й оцінки виробляються – в процесі обговорення й на основі досвіду – переважно добре поінформованими людьми, що мають право на прийняття рішень [497].

Таке розуміння суспільного процесу, на наш погляд, не відображає всієї глибини питання, оскільки шляхом дискурсу відбувається формування публічної політики на різних етапах циклу. Обговорюється постановка питання на різних рівнях, потім йде складний процес визначення послідовності проблем, у який включені різні за своєю ресурсною можливістю актори, вибираються альтернативи вирішення питань, дається оцінка уявлень про результати, приймаються рішення.

Дискурсивність публічного простору має двоїсту природу, яка обумовлюється існуванням комунікативного дискурсу «суспільство – влада» й політичного дискурсу, в інтерпретації Ю. Габермаса, процесу комунікативного виробництва легітимної влади (комунікативно породжена влада) і процесу досягнення легітимації через політичну систему (адміністративно застосовувана влада) [342]. Узгодження інтересів у вигляді дискурсивних практик у публічній сфері, за допомогою яких актуалізуються суспільно значущі конфлікти, є для демократичних систем фактором забезпечення стабільності [448].

Дискурсивні практики – це свого роду майданчики для публічного обговорення проблем, що виникли в системі. Для конфліктуючих сторін вкрай важливо встановити комунікативний простір, де міг би здійснюватися обмін інформацією й відбувалося б обговорення. Публічні інститути на різних рівнях відіграють тут виключно важливу роль, забезпечуючи інформаційне поле для початку діалогу між громадянським суспільством і державою.

Одним із найбільш поширених в західних демократіях форм інформаційних нарад у масштабах усієї державної системи є публічні майданчики у вигляді громадянських форумів. Вперше форуми стали проводитися в США. Практика цивільних форумів набула широкого поширення на національному й на глобальному рівнях. Завдання подібних форумів полягає в розвитку навичок громадської участі, у формуванні громадської думки з важливих питань політики, у розвитку діалогу між владою й громадянським суспільством [211, с. 141].

Однак, не тільки комунікація та можливість обговорення проблемних питань формують публічну політику й сприяють запобіганню й управлінню конфліктами. Зараз усе більше уваги приділяється проблемі переговорів як методу взаємодії акторів з метою досягнення компромісів і згоди. Уміння й бажання конфліктуючих сторін вирішувати проблеми шляхом переговорів говорить про рівень стабільності системи та інституціональної зрілості публічних акторів. Переговорну функцію в публічному полі політики

виконують інститути-медіатори, які забезпечують діалог між конфліктуючими сторонами й впливають на прийняття ними рішень.

Демократичне середовище створює умови для суб'єктів публічної політики усвідомлювати існуючі протиріччя, ефективно реагувати на них і створювати різні форми взаємодії з питань запобігання конфліктам, тобто не допускати переростання їх в активну фазу.

Таким чином, сучасна публічна політика в умовах демократії формується в умовах активного діалогу та взаємодії між громадянським суспільством і державою з приводу численних проблем і конфліктів, які потребують своїх політичних рішень. Конфлікт є необхідною умовою для забезпечення реальної можливості громадян впливати на публічний процес через механізми контролю, громадської експертизи, легальної участі. У демократичній системі конфлікти є регульованими, їх дозвіл відбувається за певними правилами, і тому вони є обмеженими.

В авторитарних системах із жорсткою вертикальною системою управління здійснення взаємодії між суспільством і державою відбувається за допомогою прямих, директивних рішень, що виключають діалог між учасниками політичного процесу. Держава при цьому є монополістом у визначенні відносин із суспільством. На думку О. В. Глухової, в закритих і «гібридних» громадських системах динаміка політичної активності має інший, циклічний характер. У періоди «замерзання» активності має політика часто витісняється політичними технологіями, набором різноманітних методик досягнення цілей за рахунок маніпуляції масовою свідомістю за допомогою ЗМІ та використання адміністративного ресурсу для нав'язування суспільству рішень в інтересах певної соціальної групи. Чим інертніші маси, тим ефективніші політичні технології. Свідома політика правлячих кіл у таких системах полягає в тому, щоб якомога довше перешкоджати трансформації мас у політичний суб'єкт, блокуючи канали конвенційної політичної активності. Тому в закритих суспільствах накопичуються протиріччя, здатні створити високий ступінь ризику їх раптової та неконтрольованої дестабілізації [55, с. 163].

Яскравим підтвердженням цього можуть слугувати масові виступи в країнах Близького Сходу (2011 р.), Туреччини (2013, 2015, 2016 рр.). На пострадянському просторі прикладом можуть служити Грузія (2003 р.), Україна (2004, 2014 рр.), Молдова (2009 р.), Вірменія (2015 р.) та ін.

Держави, що знаходяться в умовах трансформації, постійно відчують системні труднощі, що призводять до різного роду конфліктів, запобігати яким і регулювати які складно й через перебудови підсистем і елементів самої системи, й через зміни функціональних можливостей суб'єктів політики. Публічна політика, формуючись у таких умовах у більшій мірі, ніж при стабільних обставинах, буде залежати від здатності інститутів регулювати цей процес.

Питання про готовність інститутів в умовах трансформації системи адекватно відповідати викликам внутрішнього й зовнішнього характеру, бути готовими до публічного дискурсу, розділяти із суспільством функції управління й контролю, регулювати конфлікти в перехідних системах є ключовим. У

динамічній системі взаємин держава буде постійно генерувати й намагатися вирішити протиріччя між плюралізмом громадянської сфери суспільства й цілісністю (єдністю, суверенністю) державної влади [221, с. 126].

Результат такої взаємодії буде залежати від того, наскільки сильні авторитарні позиції в системі, або наскільки демократичні тенденції беруть гору, що визначить баланс відносин між акторами публічної політики: громадянським суспільством, державою й бізнесом.

На думку Л. В. Сморгунова, в перехідних системах спостерігаються суперечливі тенденції взаємодії акторів публічної політики: (1) пріоритет публічної сфери по відношенню до всіх сфер життя людини; (2) захоплення публічної сфери державою і нав'язування нею своїх мірок і практик дисциплінування публічного простору за допомогою мобілізації (залучення в публічність), боргу участі й конституційного патріотизму; (3) перетворення сфери громадянського суспільства на сферу діяльності професіоналів (її бюрократизація), а не самоорганізації громадськості; (4) проведення політики ідентичності на основі етнонаціоналізму з бажанням стати акторами глобальних процесів, що викликало зростання в ряді випадків націоналізму й консерватизму; (5) симбіоз публічного й приватного у сфері життєвого світу людини – науці, культурі й моралі, перетворення їх на сферу конкуренції й підприємництва під контролем держави й на цій основі позбавлення автономії та самоорганізації; (6) розвиток спільнот (мереж) як інструменту державної політики та управління [297].

У політичних системах, що знаходяться в умовах переходу, політичні конфлікти мають тенденцію накладатися один на одний, тому регулювання їх за допомогою традиційних методів, вироблених для стабільних систем, не може бути ефективним. Велика частина цих конфліктів набуває характеру довгострокових і затягнутих. Причинами можуть бути змінені статусні ролі інститутів, дотримання формальних та неформальних «правил гри», відсутність досвіду участі публічних акторів у політичному процесі й традицій регулювання конфліктів.

Дотримання «правил гри» учасниками конфлікту є, як ми вже зазначили вище, однією із ключових проблем для всіх видів систем. Складніше з виконанням цієї умови йдуть справи у перехідних системах. Інституціоналізація конфліктів у перехідних системах може ускладнюватися наступними обставинами:

- Конфлікти в умовах перехідних систем можна охарактеризувати як хаотичну, неорганізовану боротьбу різних ресурснозабезпечених груп без дотримання «правил гри». Під «правилами гри» ми розуміємо формальні (юридичні) та неформальні (соціальні) норми прийняття в політичній системі.
- «Правила гри» можуть змінюватися у процесі самої гри. Наприклад, зміна законодавчої бази, що робить конфлікти в трансформаційних системах слабкокерованими й часто непередбачуваними.
- Соціальні норми, як неформальні «правила гри», не носять у перехідних системах обов'язкового й загальноприйнятого характеру та, відповідно,

не можуть забезпечити в суспільстві консенсусного розуміння шляхів вирішення проблеми [188].

У системах, де сильні авторитарні тенденції, регуляторні функції недержавних учасників публічного процесу у вирішенні конфліктів знижені, ієрархічний варіант управління при домінуючій ролі держави не дає можливості громадянському сектору репрезентативно представляти свої інтереси та брати участь у співуправлінні державою. О. І. Соловйов правильно визначив проблему співвідношення й характеру функціонування публічної, напівтіньової й тіньової форм державної влади та управління в такого роду системах [303]. На прикладі сучасної Росії, де сильні авторитарні тенденції, він показав, що публічна влада, з одного боку, демонструє граничне звуження механізмів представництва цивільних інтересів (у межах якого електоральні механізми не надають населенню можливості політичного вибору, а партійні структури, НКО й громадянська експертиза в цілому, по суті, виведені за межі прийняття рішень), а з іншого – свідчить про послідовну заміну співпраці з громадськістю адміністративним (і поліцейським) контролем і наглядом за політичними правами й свободами населення [304, с. 298].

Тобто держава не виступає в ролі конструктивного партнера, а скоріше імітує публічний процес, ігноруючи громадянське суспільство й вступаючи з ним у конфронтацію. Такий варіант дисфункції публічної сфери веде до руйнування масового дискурсу, посилення державно-центристських тенденцій, абсолютизації функцій бюрократії, розвитку тіньової й напівтіньової форм державного управління. Згодом такий тип взаємин може проявитися у вигляді активного протистояння громадянського суспільства та держави, що є показником деструктивної конфліктності.

У перехідних системах практика взаємодії громадянського суспільства й влади проходить ряд етапів, який може варіюватися в залежності від особливостей держави, що знаходиться в полі зору науковців. Американські політологи Марш Вейгль і Джим Баттерфілд в 1992 р. запропонували модель розвитку громадянського суспільства в умовах транзиту, виділивши чотири етапи його трансформації: оборона, становлення, мобілізація, інституціоналізація [571].

На кожному етапі громадянське суспільство, відповідно до своїх інтересів і цінностей, виявляє себе через конвенціональні й неконвенціональні види участі, ефективність яких залежить від того, наскільки активно, усвідомлено й добровільно великі групи громадян («публіка») об'єднуються для вирішення загальнозначущих проблем. Активна взаємодія за віссю «влада – суспільство» призводить до появи численних громадянських об'єднань та інституцій, що мають або конструктивні (партнерські), або деструктивні (конфронтаційні) варіанти взаємин із державою. До конструктивних ми відносимо структури громадянського суспільства, які вступають у партнерські відносини з державою, працюють на загальний результат, оптимізують суспільний розвиток, сприяють підвищенню ролі громадян у публічному процесі.

Конфронтаційні відносини між громадянським суспільством і державою, як правило, виражаються в протестних формах (демонстрації, пікетування,

страйки тощо), які слабо прогнозуються, погано керуються й мають безліч наслідків. На думку автора теорії відносної соціальної депривації Т. Гарра, появі протестних настроїв сприяє ослаблення політичного режиму, його нездатність впоратися з існуючими протиріччями й конфліктами в системі [43, с. 52].

Таким чином, можна вважати, що політичні протести (в різному режимному середовищі) як публічна форма незгоди є реакцією на помилки державної політики та результуючою політичних проблем у суспільстві.

Традиційно політологами розглядаються п'ять типів протестних акцій: збір підписів під петиціями до влади; участь у пікеті, мітингу або демонстрації; участь в актах громадянської непокорі й бойкот рішення влади; участь у неофіційному (несанкціонованому владою) страйку; заняття будівель й припинення руху на дорогах. Зараз можна виділити новий тип протестів – «мережевий протест», який активно входить у політичне життя різних держав.

Американський політолог Грем Робертсон, аналізуючи протестний рух, піднімає питання про те, як оцінювати значення й роль протестів у гібридних режимах. У своєму дослідженні він висуває таку гіпотезу: необхідно виділяти специфічні форми протесту, породжувані гібридним авторитаризмом [535]. Він підкреслює, що нова парадигма авторитаризму ХХІ століття, заснованого на інноваційних технологіях і авторитарному контролі призводить до того, що межа між соціальним і політичним протестом виявляється стертою, і в результаті режиму не вистачає інструментів, щоб придушити невдоволення в зародку [535]. Таким чином, з'являються нові форми гібридного протесту, які ще належить вивчити, зрозумівши їх роль у публічному процесі.

Щодо різноманітних форм протесту, перед дослідниками виникають такі наукові питання, як «аргумент вулиці» – це необхідне щеплення для демократизованої політичної системи або загроза суспільству? Чи може така форма політичної участі забезпечити комунікацію між владою та суспільством? Чи буде це публічним діалогом або неусвідомленим тиском маси на владу? Відповіді на них можна отримати, дослідивши взаємозв'язок протестного потенціалу суспільства та рівень ефективності публічної політики в державах.

Американський політолог Б. Пауелл у своєму дослідженні політичної ефективності одним із критеріїв виділяє політичний порядок (рівень конфліктності: повстання, кількість загиблих, повалення уряду чи зміна режиму), який, на його думку, вказує на те, наскільки влада спроможна вирішувати протиріччя в системі й зберігати політичну стабільність. На прикладі демократичних систем він доводить, що демократія – це стратегія урядування, яка ґрунтується на припущенні, що пропонований нею потенціал для реагування на суспільні запити, а також пропоновані форми участі громадян у формуванні політики уможливлюють мирне розв'язання конфліктних ситуацій. Там, де з'являються широкомасштабні насильство або примус, система опиняється під загрозою. І справа не лише в тому, що послаблюються демократичні механізми, а в тому, що нездатність уряду підтримувати порядок та безпеку викликає у громадян більш прихильне ставлення до авторитарних альтернатив [240, с. 160].

Спираючись у своїй емпіричній частині дослідження на «Світовий довідник політичних та соціальних показників» (World Handbook of Political and Social Indicators), він стверджує, що мирні протести й повстання (бунтівництво) мають певний зв'язок. Мирні протести – це організовані заходи, у яких бере участь велика кількість громадян з метою поширення підтримки певного політичного курсу з боку інших громадян або влади. Мирні протести відрізняються від повстань тим, що потребують великих зусиль для організації дій громадян з боку політичних партій та політичних організацій [240, с. 135]. Повстання визначаються як незаконні організовані чи неорганізовані дії, які призводять до знищення майна та фізичного насильства [240, с. 129].

Чи можливе існування публічного через насильство? Чи можна стверджувати, що насильство є важливою детермінантою публічної політики? Новий погляд у політичній науці на цю проблему представили у своїй роботі неоінституціоналісти Дуглас Норт, Джон Уолліс, Баррі Вайнгаст. Насильство, за їхньою версією, має бути чи не головним чинником будь-яких пояснень того, як поводяться суспільства. Необхідною передумовою для формування довговічної великої соціальної групи є здатність контролювати насильство [227, с. 215].

Запобігання проявам насильства – одне із завдань будь-якого демократичного режиму. Сучасні відкриті системи здатні за допомогою інституціональних важелів регулювати конфлікти й запобігати неконтрольованим актам насильства. Як писав Н. Боббіо: «Що ж є демократія як не набір правил ... для залагодження конфліктів без кровопролиття?» [261, с. 152].

Примус – це легальна функція будь-якої державної системи – й демократичної, й недемократичної, проте в умовах посиленої взаємозалежності держав її застосування стає все більш неефективним і збитковим. Наприклад, майже нічого не варта національна валюта урядовим наказом може бути визнана легальним засобом обміну – але лише в межах національних кордонів. Так само, використовуючи примусові заходи, можна взаконити політичний курс, що не викликає довіри, але знову-таки в межах лише однієї держави й досягнутим дорогою ціною для всього суспільства. На думку Дж. Маджоне, в нових політичних умовах довіра стає основною умовою політичної ефективності, а застосування сили в якості підміни політичної довіри веде до неефективності й загрожує нестабільністю [194, с. 595].

Т. Лоуї відзначав, що взаконене використання примусу є невід'ємною рисою процесу управління. За його словами: «Прагнення до одержавлення функцій – інакше кажучи, проведення державного політичного курсу – обумовлене законним характером державних санкцій, завдяки яким соціальний контроль стає набагато ефективнішим» [191, с. 398].

Отже, насильство з боку суспільства як засіб впливу на владу й примус як спосіб зупинити насильство з боку влади знаходяться в нестійкому співвідношенні, яке забезпечується характером управління системи. Ефективне управління, орієнтоване на діалогічність взаємодії між публічними акторами й цивілізовану конфліктність, забезпечить баланс системи, її саморозвиток,

самозбереження й довіру до неї з боку суспільства. Нездатність системи ефективно керувати веде до зниження довіри з боку суспільства до влади, надалі до алієнації (відчуження від влади), але в той же час формування в окремої частини суспільства усвідомлення неправильності дій керівництва країною та необхідності щось міняти шляхом протестних акцій. У цьому випадку використання насильства з боку суспільства й влади призведуть до порушення принципу зворотного зв'язку й системної нестабільності.

Але протести як показник конфліктності в суспільстві не можна розглядати тільки як негативне явище для публічної політики. Протест – це також вид суспільної діяльності громадян, які не згодні із владою та готові заявляти про це публічно. У цьому випадку в демократичних системах «аргумент вулиці» – це стимул до інновацій та коригування курсу в публічному просторі. У перехідних системах – це «щеплення демократії», яке необхідне країнам, що знаходяться в процесі формування публічного діалогу між владою та суспільством.

Таким чином, протестна поведінка, будучи наслідком і проявом конфліктності в системі, може показати, якою мірою держава, як головний політичний інститут, здатна протистояти використанню насильства та які амортизаційні механізми можуть бути задіяні в різних типах систем.

Підсумовуючи вищевикладене, ми можемо стверджувати, що конфлікти в різних типах систем мають різні фактори впливу на публічну сферу. Якщо в демократичних системах конфлікти об'єктивно впливають на розширення діалогового вікна між суб'єктами політичного процесу й сприяють виробленню сучасних легітимних форм регулювання суперечностей, то авторитарна система не здатна до гнучкості управління та вирішує конфлікти в основному адміністративними методами, виключаючи зовсім і / або імітуючи публічний дискурс у межах своїх національних кордонів. Перехідні системи, перебуваючи в процесі зміни всіх підсистем і ще не усталених інститутів, мають більший потенціал протиріч і безліч варіантів рішень конфліктів. Ці системи ще не мають досвіду регулювання й попередження конфліктних ситуацій, вони ще не виробили свою конфліктну парадигму світосприйняття та діалогічну парадигму взаємодії.

Конфліктологічна парадигма дає нам підставу бачити роль конфліктів у публічному процесі полюсно. З одного боку, конфлікти сприяють виявленню проблем, які вимагають свого вирішення в критичних умовах, і цей факт можна розглядати як позитивний, тому що безліч внутрішньо- й зовнішньополітичних питань, які могли ще довгий період часу перебувати в латентному стані й чекати свого розв'язання, починають не тільки усвідомлюватися суспільством й елітою, а й переходять у стадію інституціоналізації. З іншого боку, в умовах кризи проблеми, які виявляються (їх, як правило, безліч) не можуть бути представлені в системі згідно з державним планом (стратегією, державною програмою). Хаотичний характер появи та усвідомлення проблем у суспільстві веде до неможливості їх одночасного вирішення в силу недостатності всіх видів ресурсів (країна, що знаходиться в кризі, апріорі має обмежені ресурси) і, як наслідок, обмеженої результативності.

Висновки до розділу 2

Публічна політика представлена в політичній науці як полікомпонентна й багаторівнева категорія, тому в науковій літературі не існує одновимірного та універсального пояснення її сутнісної характеристики. Починаючи з 50-х рр. ХХ ст., дослідники знаходяться в методологічному пошуку, вибираючи все нові й нові теми для аналізу публічної політики, включаючи інноваційні методи дослідження, формуючи нові теорії відповідно до сучасних парадигмальних тенденцій у науці й подій, які є одним із головних каталізаторів наукових змін.

Методологічний інструментарій з проблеми публічної політики за весь період свого існування збагатився завдяки таким підходам, як системний (субсистемний, неомарксистський), структурно-функціональний, структуралістський (дискурсивний), плюралістично-елітистський (неокорпоративістський), інституціональний (неоінституціоналізм: соціальний, політичний, структурний, нормативний), теорія прийняття політичних рішень, новий менеджеризм, теорія раціонального вибору, мережева теорія та ін. Ці підходи й теорії, що стали згодом традиційними, в силу своїх можливостей (теоретичних, методичних) розкривають сутність інформаційно-дискурсивного, діяльнісного, управлінського й просторового вимірювань публічної політики, тим самим поглиблюючи знання про цю дефініцію й даючи поштовх для нових наукових напрямів.

У практичному вимірі публічна політика являє собою динамічний процес, що трансформується в сучасних умовах під впливом різних ендогенних і екзогенних факторів, утворюючи специфічні просторові варіанти й результати публічних взаємодій акторів, які вимагають оновленого теоретичного осмислення та емпіричної перевірки.

На підставі проаналізованого теоретичного матеріалу з проблеми публічної політики та обліку нових сучасних тенденцій сучасної публічної політики була розроблена авторська методологія, в якій пропонується оригінальний аналітичний інструментарій для глибокого теоретичного та емпіричного дослідження.

На нашу думку, тільки комплексний підхід, що включає неоінституціональну парадигму, менеджеріальну й мережеву теорії, системну методологію із залученням напрацювань авторів інших підходів і дисциплін, дозволить прийти до нового осмислення теми й введення в науковий обіг нових концепцій.

Інституціональний підхід, який є провідним у нашій синтетичній концепції, включає в аналіз публічні інститути й інституції, які формують публічну політику на різних її етапах і рівнях. На кожному етапі розробки політики публічні інститути й інституції, в залежності від своїх ресурсних можливостей, є тією силою, від спрямованості дій якої залежать ефективність і результативність всього процесу. Інституціональні структури фактично визначають контекст вироблення політичних рішень і зміст публічної політики в сукупності з більш динамічними факторами політичного життя.

Використовуваний у роботі політичний неоінституціоналізм акцентує увагу на автономності інституцій і домінантній ролі інститутів у процесі формування публічної політики як в стабільних, так і в динамічних системах. Інституціоналізовані актори, за нашим припущенням, більш ефективно представляють свої інтереси в публічному полі політики й конфігурують реальність політики.

Оскільки процес формування публічної політики пов'язаний із діяльністю інституту держави й політико-управлінськими процесами, тому розглядати їх у відриві один від одного неможливо й непродуктивно. Складне переплетіння політики та управління, яке й створило публічну політику, сьогодні знаходить своє відображення в сучасних концепціях врядування *governance*, *new public governance*, *good governance*, у яких публічна політика виступає як ціль і водночас як результат державного управління. Використання теоретичного й практичного потенціалу менеджеріальної теорії дасть можливість оцінити публічну політику в конкретному національному просторі та визначити рівень її ефективності, орієнтуючись на ідеально-типові критерії «гарного врядування», запропоновані глобальним експертним співтовариством.

Ускладнення процесів управління та збільшення учасників вироблення політики призвели до необхідності використання для аналізу публічної політики мережевої теорії. Мережевий підхід дозволяє прояснити складний комплекс взаємодій інституціоналізованих і неінституціоналізованих акторів у публічному просторі, їх здатність на змагальній основі аргументовано представити свій інтерес як інтерес надособистий, що відповідає очікуванням і запитам більшості. Мережевізація публічної політики проявляється в широкій практиці взаємодії й комунікації акторів публічного простору, які прагнуть реалізувати свої цілі шляхом використання доступних для них ресурсів. У здійсненні публічної політики залучаються різнорівневі актори, утворюючи мережі взаємодії, які мають значний потенціал для конфліктів.

Аналіз публічної політики з позиції конфліктологічного підходу дасть можливість побачити, яку роль грає конфлікт у процесі її формування, а також визначити характер зв'язків між політичними інститутами в процесі вироблення й прийняття рішень у різних типах систем і на глобальному рівні.

Системний підхід дозволяє зцементувати і в комплексі уявити публічну політику – як систему, що динамічно саморозвивається, прагне до референтності й ефективності, де кожен елемент, взаємодіючи, функціонально забезпечує її існування. Таким чином, методологічна основа дослідження є сукупністю підходів і методів, що дозволяють розкрити як окремі аспекти теми, так і представити узагальнену модель публічної політики.

На підставі комплексної методології в роботі була запропонована авторська теоретична акторно-мережева модель «зустрічних траєкторій» публічної політики, при побудові якої ми вибірково спиралися на теоретичні моделі, представлені різними методологічними підходами (конфліктна модель Кауфман, модель «потоків» Кінгдона, модель впровадження «згори – вниз» Сабатьє – Мазманяна та «знизу – вгору» Г'єрна). При розробці акторно-мережевої моделі «зустрічних траєкторій» публічної політики

обґрунтовувалася необхідність виділення двох напрямів суб'єкт-об'єктних взаємин, у межах яких формулюються соціально-політичні проблеми й визначаються способи їх рішення в публічному просторі політики. Перший напрям – це напрям ієрархічних відносин («згори – вниз»), де ключова роль належить інституту держави та його структурним компонентам, а також іншим інституціоналізованим акторам, які ієрархічно беруть участь у розробці й прийнятті політико-адміністративних рішень (партії, організації). Другий напрямок – напрямок діяльності недержавних акторів, які впливають на процес формування публічної політики «знизу – вгору», де основним актором є громадянське суспільство, яке представляє собою мережу інститутів, що утворюють основу суспільства. Обидва напрями не існують незалежно один від одного, оскільки актори можуть бути одночасно учасниками мережевої взаємодії на різних рівнях публічної політики (глобальному, національному, регіональному) і етапах формування публічної політики. Наприклад, держава (на всіх рівнях) може одночасно виступати і в ролі ініціатора постановки проблеми, і в ролі її впроваджувальника (через законотворчу діяльність), і в ролі виконавця (наприклад, медіатора), і в ролі того, хто бере участь в аналізі результатів політики. У свою чергу, інститут громадянського суспільства може одночасно представляти свою суб'єктність і в формулюванні загальнозначущих проблем, і як активний учасник дискурсивних практик на етапі обговорення, і як протестний актор публічного поля політики тощо. Більш того, всі актори знаходяться в постійній взаємодії між собою і з зовнішнім середовищем, здійснюючи зворотний зв'язок (координації або субординації) і виконуючи певні функції. Функціональна сумісність суб'єктів виражає загальну взаємозалежність їх дій з точки зору ефективного й оптимального функціонування цілого (публічної політики). *Див. мал. 7.*

В основі нашої теоретичної моделі лежить етапний підхід формування публічної політики, де ключова роль відводиться інституціональним акторам, які знаходяться в постійній взаємодії між собою як по вертикалі, так і по горизонталі, створюючи мережеві конструкції, які спираються на ідеї деліберативної демократії й співпраці. Принциповим моментом є те, що автор не наполягає на жорстко розмежованій етапності публічної політики, оскільки вона більшою мірою необхідна в дослідженні швидше як логічна зміна «декорацій», ніж суворо регламентований процес для акторів публічної сфери. Таким чином, етапи більшою мірою виступають в ролі проблемних точок, які інтегрують акторів для участі в публічному процесі, показуючи тим самим ступінь їх інституціональної суб'єктності.

Для емпіричної перевірки моделі «зустрічних траєкторій» у роботі були поставлені такі дослідницькі гіпотези, які на кожному етапі аналізу доповнюють критеріальну історію змінних публічної політики. Основна гіпотеза дослідження сформульована таким чином: чим вище рівень інституціоналізації публічних акторів, каналів і форм взаємодії між ними, тим вище рівень ефективності публічної політики в умовах заданого режимного середовища.

Для доказу основної гіпотези був проведений відбір показників, найбільш точно відображаючих якості інституціонального розвитку в межах розробленої теоретичної моделі.

Організованість та суб'єктність громадських інститутів і рівень інституціоналізації практики взаємодії держави й суспільства як незалежна змінна можуть бути емпірично представлені наступними індикаторами: законодавче закріплення їх статусу в нормативних документах, нормативна база діалогової активності державних і недержавних інституцій, платформи для комунікативних зв'язків, надання публічних послуг населенню, громадський контроль і публічний аудит, стабільність інститутів, рівень довіри / легітимності публічним інститутам, рівень самостійності й незалежності інститутів. Ключовими критеріями залежної змінної були представлені багатовимірні показники ефективності державного правління, для чого ми використовували емпіричні дані глобальних індексів.

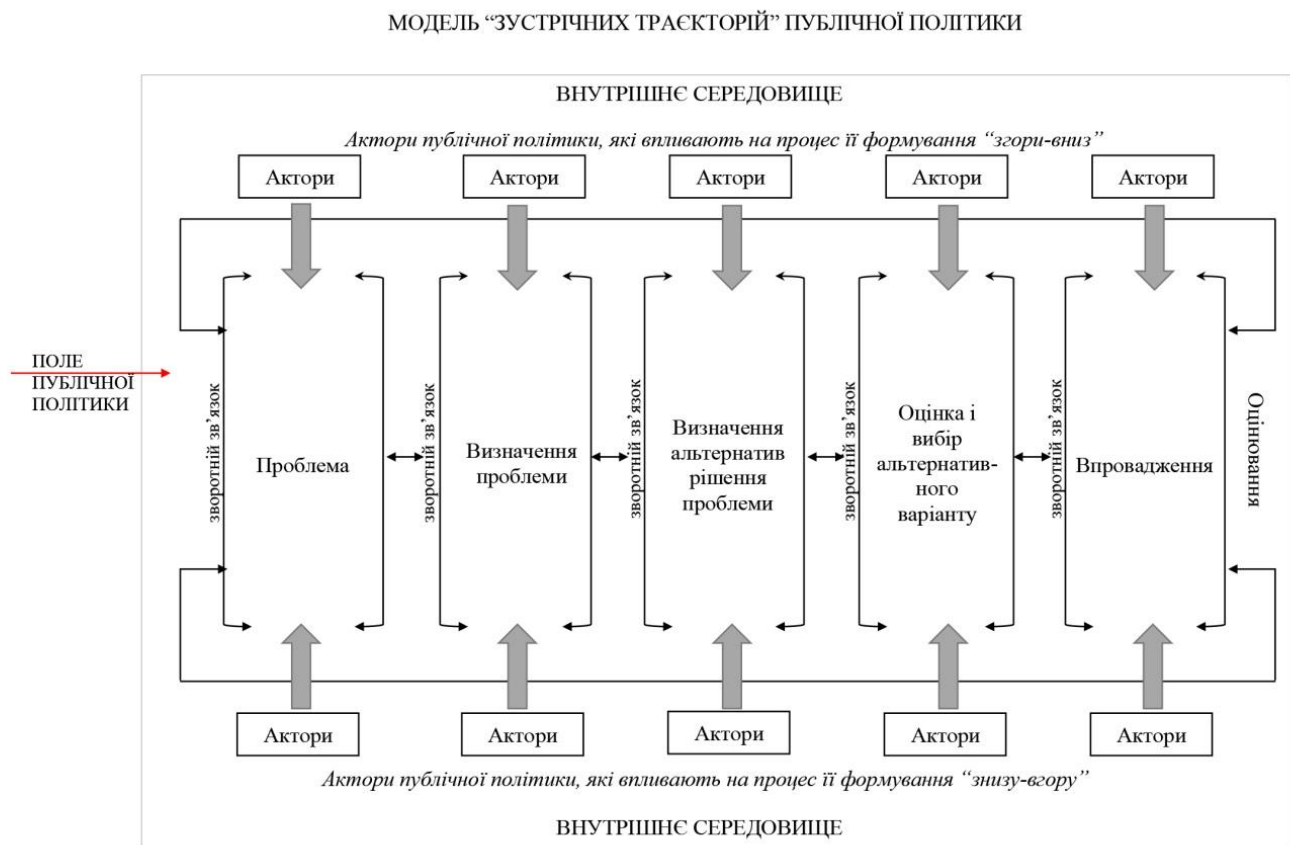
У процесі дослідження були висунуті наступні робочі гіпотези, які дозволяють більш детально проаналізувати окремі аспекти публічної політики:

- Взаємодія (імітаційна або діалогова) між інституціоналізованими акторами публічного процесу залежить від багатьох факторів, які включають у себе середовище (для внутрішньодержавної політики – режимне, соціально-економічне), рівень підготовленості інститутів до публічної практики, традиції співпраці й рівень конфліктності системи.
- Рівень участі громадянського суспільства в процесі управління державою залежить від здатності інститутів (держави, партій, груп інтересів, еліти) оптимізувати (інституціоналізувати) публічну взаємодію (умови й механізми). Для доказу цієї гіпотези потрібен аналіз взаємовідносин державних і недержавних акторів (зворотний зв'язок), включених у процес публічного поля політики, характер яких буде розглядатися в залежності від рівня їх суб'єктної інституціоналізованості й інституціоналізованості каналів взаємодії.
- Ефективність публічної політики залежить від рівня конфліктності в системі (конфліктність у державі є показником неефективної публічної політики). Можна припустити, що, чим менше розвинені інститути публічної політики, тим вище ступінь соціальної напруженості й конфліктності в системі, тим гірші показники соціальної взаємодії між акторами публічного поля й використання їх потенціалу для формування порядку денного, рішення соціально-значущих проблем, що стоять перед усіма учасниками політичного процесу. І, відповідно, навпаки: при конструктивному вибудовуванні діалогічності публічної політики громадянське суспільство підтримує легітимність адміністративних рішень, включене в процес вироблення рішень, що приймаються, і має інституціоналізовані канали для взаємного інтенсивного обміну інформацією, зняття напруги й врегулювання конфліктних ситуацій.
- Глобальна публічна політика, яка формується в анархічному міжнародному середовищі, залежить від рівня організованості

глобальних суспільних інститутів і здатності глобального громадянського суспільства впливати на політичні процеси.

В емпіричній частині дослідження було проведено компаративний (регіональний, синхронний, темпоральний) аналіз трьох кластерів країн і дана спроба пошуку знаходження кореляційних зв'язків між показниками ефективної публічної політики та факторами, що впливають на неї (режимністю, рівнем соціально-економічного становища, рівнем політичної стабільності та конфліктності, якістю інститутів, рівнем інтерактивного розвитку інститутів) за даними глобальних індексів 14 країн. Окремий випадок був досліджений на прикладі України як перехідної держави зі специфічною моделлю публічної політики.

Малюнок 7. Модель «Зустрічних траекторій» публічної політики

РОЗДІЛ 3

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

3.1. Сучасні тенденції зміни суб'єктності акторів публічної політики у формуванні публічного капіталу

Одним із структурних компонентів публічної політики є актори, які мають свої позиції, і за допомогою доступних ресурсів реалізують її та / або впливають на неї. Публічна політика здійснюється численними традиційними акторами, серед яких необхідно виділити: державу та її інституції, що здійснюють регулювання та управління політичними процесами зверху; органи місцевого самоврядування як сполучну ланку між владою й суспільством на місцевому інституціональному рівні; політичні партії як групи вираження певних інтересів, націлені на боротьбу за владу; громадські об'єднання, створювані для вираження й реалізації групових інтересів; бізнес-структури, які лобіюють у державному середовищі свої інтереси за допомогою монетарних ресурсів; окремих особистостей, що впливають на політику на індивідуальному рівні. Однак, усталений характер відносин суб'єктів у політичному полі під впливом різних екзогенних і ендегенних факторів піддався в останні 20 років ХХ ст. змінам, що, в свою чергу, суттєво вплинуло на конфігурацію положення й статус традиційних акторів в сучасних умовах і призвело до появи нових видів акторів.

У політичній науці дозріла необхідність переосмислення проблеми суб'єктності публічної політики. Наразі потрібне поєднання багатьох теорій для пояснення процесів співуправління та співучасті у владі різних акторів у сучасних умовах.

Проблема інституціоналізації публічних акторів і форм їх взаємодії в різних типах систем є, на думку автора, визначальною для розуміння характеру їх поведінки, статусності й оцінки їх ефективності. У зв'язку з цим нам належить з'ясувати: що являють собою сучасні публічні актори в умовах постмодерного періоду й чим їх діяльність відрізняється в різних типах систем; виділити нові типи суб'єктності, визначити їх ресурсні можливості й функції, які вони виконують у політичному процесі управління і / або співуправління на глобальному, національному, регіональному рівнях, формуючи публічний капітал.

Дослідження означеної проблеми, на думку автора монографії, може бути здійснене за допомогою комплексного використання, суб'єктно-орієнтованого соціального неінституціоналізму й мережевої теорії, які дадуть можливість розглянути роль і взаємодію публічних акторів у політико-управлінському процесі в сучасних умовах. Перший підхід дозволить визначити організаційні та інституціональні риси публічних акторів, що, в свою чергу, зробить можливим виділити й конкретизувати структурно-функціональну сторону

цього питання. Мережева теорія допоможе у вивченні характеру взаємодії учасників публічних спільнот у політичному процесі.

У науковому дискурсі термінологічної однаковості щодо основних публічних учасників не існує, і кожен автор орієнтується на індивідуальний науковий інструментарій визначень. Наприклад, І. Гоффман, Е. Гідденс, П. Сабатьє, П. Циганков та ін. їх визначають як «акторів», П. Кньопфель називає їх «дійовими особами», представники наукових шкіл на пострадянському просторі, такі як Н. Беляєва, Л. Сморгунов, А. Сунгуров та ін. наполягають на терміні «суб'єкти». У роботі найбільш доречно використовувати термін «актори» («actors»), під яким ми розуміємо «дійових осіб», здатних визначити й реалізувати власний порядок денний. Допустимим також є використання терміна «суб'єкт», що позначає того / тих, хто приймає рішення та діє відповідно до своїх інтересів та / або цінностей. Таким чином, обидва терміни не суперечать один одному і їх можна вважати тотожними.

Різноманіття використовуваних термінів у політичній науці, що позначають публічних акторів, ставить перед нами складні завдання щодо уточнення та доцільності використання в науковому дискурсі таких категорій, як: «публічна влада», «публічні інститути», «публічні інституції», «стейкхолдери», «медіатори», «гібридні суб'єкти» тощо.

Наукові уявлення про публічних акторів з'явилися завдяки теоретико-концептуальним орієнтирам, заданим представниками європейської та американської політичних шкіл, починаючи з 60-х рр. XX ст.: Ю. Габермасом, Х. Арентт, В. Парсонсом, П. Кньопфелем, П. Флінгстіном та ін. З 90-х рр. XX ст. можна констатувати появу інтересу дослідників на пострадянському просторі до ролі публічних суб'єктів у державах, які трансформуються: С. Дацюк, В. Дзюндзюк, О. Соловійов, Н. Беляєва, Л. Сморгунов, О. Сунгуров, В. Якімець, Л. Ніковська, А. Колодій, В. Степаненко, О. Третяк та ін.

Категорію «публічний актор» в першу чергу пов'язують із такими поняттями, як «суспільство», «громадськість», «публіка», «публічність». Ю. Габермас використовував у своїх роботах термін *Öffentlichkeit*, який у XVIII ст. був аналогом терміна *publicité* у старофранцузькій і *publicity* в англійській мовах [457]. Слово «*Öffentlichkeit*» походить від середньовічного німецького «*offen*» («відкритий»). У кінці XVIII ст. термін використовувався для позначення громадських місць і процедур [472]. В англomовних перекладах Ю. Габермаса частіше використовувався термін «публічність», де основна увага приділялася просторовій проблемі публічності у вигляді певних соціальних умов через комунікативні практики. Згодом термін «публічність» активно увійшов у науковий обіг, а також став незамінним і популярним у політичному дискурсі та журналістиці.

Через діяльність публічних акторів як носіїв публічності, що функціонують в умовах конкретних політико-адміністративних режимів і, відповідно, мають свої інституціональні форми, ресурсні можливості й поля взаємодії, можна оцінити сутність політичних процесів на різних рівнях. Спочатку тема публічності придбала своє концептуальне узагальнення завдяки ліберально-демократичній традиції в політичній науці, спрямованій на

теоретизування публічної політики як процесу формування та реалізації державної політики з урахуванням громадських інтересів в умовах демократії.

Західноєвропейська й американська політична думка пропагували ідею про демократичну державу як ідеальну форму організації політичної системи. Тільки така система, на їх думку, дає можливість суб'єктам публічної політики брати участь у політичному процесі (громадянам в ім'я своїх інтересів впливати на владу, а владній еліті бути легітимною).

Публічна політика формувалася в нинішніх демократичних системах різними шляхами (ініціативою знизу, політичними реформами влади, цивільними акціями, політико-адміністративними рішеннями тощо), але загальною рисою було те, що завжди були присутні діалог і зворотний зв'язок між суб'єктами цього непростого процесу. Тобто вироблення й реалізація публічної політики державними й недержавними суб'єктами при активному діалозі між ними можуть бути здійснені тільки за умови усвідомлення громадянами своїх інтересів, розуміння владою проблем держави й суспільства, здібності політичної еліти реагувати на потреби громадян. У демократичних системах різні публічні суб'єкти, маючи владні ресурси, можуть забезпечити не імітаційний, а реальний діалог із суспільством, що має власні інтереси. Таке розуміння суб'єктності в публічній політиці стало традиційним для англосаксонської наукової течії й було цілком адекватне своєму часу та типу систем.

Процеси глобалізації, які вплинули на суспільні, політичні, економічні основи держави та суспільства, призвели на початку XXI ст. до переосмислення в політичній науці проблеми суб'єктності в демократичних системах [12]. У роботах сучасних дослідників можна побачити різні погляди на якість публічної політики та роль акторів у процесі прийняття рішень у демократичних державах [256]. Так, американський дослідник С. Гантінгтон звертав увагу на зміну положення суб'єктів у політичному процесі. На його думку, об'єктивні обставини призвели до того, що в сучасні політичні відносини включена більшість громадян [345, с. 7]. Однак не всі згодні з таким твердженням, наприклад, автор «партисипаторної» моделі демократії К. Пейтмен вважає, що в західних демократичних країнах існує дефіцит участі громадян, тому що хвилі їх активності не досягають тих висот, де приймаються рішення [241]. Причиною того, на думку французького компаративіста М. Догана є те, що західна демократія, поширюючись вшир, одночасно відчуває щораз більші дисфункції, а її інститути – партії, парламенти, уряди, адміністративно-бюрократичний апарат, сама система формування влади – втрачають колись властивий їм високий суспільний авторитет [88], [89]. Підтвердженням служать дані Edelman Trust Barometer: у 25 країнах за рівнем довіри населення до владних та громадських інститутів у 2012 році спостерігалось найглибше падіння довіри до влади за весь час проведення подібних досліджень – з 2000 року. У 2015 році показники не набагато покращилися, але тенденція збереглася [562]. *Див. табл.1.*

Інститути/роки	2011	2012	2014	2015
НКО	61%	58%	66%	63%
Бізнес	56%	53%	59%	57%
Медіа	49%	52%	53%	51%
Уряд	52%	43%	45%	48%

Джерело: Trust Barometer Global Results 2012, 2015 Edelman Trust Barometer Available at: <http://trust.edelman.com/trust-download/global-results/>

Криза інститутів демократичного управління призвела до трансформації демократичної західної електоральної демократії, перегляду класичних теоретичних концепцій і пошуку нових пояснень соціальної практики, яка об'єктивно посприяла розширенню поля публічної взаємодії.

У сучасних демократичних системах, стверджує Н. Ю. Беляєва, через неефективність демократичних інститутів змінюються форми поведінки суб'єктів публічного процесу. Криза представницької демократії змусила найбільш думаючи, активну й готову до консолідації публіку побачити альтернативу «представництву» у прямій особистій політичній участі [16]. Цей різновид участі властивий не тільки демократичним режимам, де громадяни мають можливість вільно висловлювати свою позицію й прагнуть впливати таким чином на політичну владу. У країнах, де демократичні традиції слабкі, протестні форми найчастіше є результатом кризових проявів у системі, низького рівня легітиматії влади, відсутності принципу зворотного зв'язку й вихолощеного публічного капіталу.

Отже, нові форми протестної участі зараз активно перетворюють буквально весь світ, та інтенсивність такого впливу в різних типах систем постійно збільшується [424]. Революції на Близькому Сході в 2011 р., в Україні в 2004 і 2013-2014 рр., у Грузії – в 2003 р., національні протести в Великобританії – в 2011 р., Іспанії – 2011 р., Туреччині – 2013 р., США – 2011 р. та ін. демонструють ефективність нових акторів політики, незважаючи на різницю цілей і результативність. «Вулична» або «протестна публічна політика» стають уже невід'ємним елементом політичних процесів у багатьох державах. Усе це – не що інше, як новий запит на публічну політику як на «працюючу демократію». У цьому випадку традиційні схеми «аналізу електорату» або «партійної боротьби за владу» не працюють. Це запит на участь в управлінні, й треба знайти форму діалогу та механізм вироблення прийнятних загальних рішень [407].

Таким чином, активізація протестних рухів перетворює останні в повноцінних акторів публічної політики, які сприяють змінам системного характеру й ведуть до формування нового типу відносин влади й суспільства, відкриваючи нові канали впливу на прийняття політичних рішень. Реакція влади на конфронтаційну стратегію поведінки нових публічних акторів залежить від національної специфіки проблеми й від режимних даних системи. Оскільки діяльність цих акторів набуває частого й регулярного характеру,

виникає об'єктивна необхідність шукати механізми запобігання антагоністичним настроям і регулювання конфліктів, що вже вийшли з латентної фази. З цією метою держави змушені створювати спеціальні інститути, що виконують функції посередництва.

Появу нових форм участі пов'язують із розвитком **інформаційних технологій**, які все більшою мірою стимулюють і мотивують громадян до безпосередньої індивідуалізованої участі у віртуальному політичному просторі. Нові інформаційно-комунікативні механізми формують новий тип соціальних відносин, у яких задіяні як реальні, так і віртуальні учасники політичного процесу. Нові види комунікації породжують нові можливості для акторів публічного поля формувати порядок денний, контролювати його виконання, брати участь у процесі його реалізації за допомогою мережевих ресурсів. Інтерактивні механізми (електронний уряд, електронні послуги, електронні ЗМІ тощо) в сучасних умовах конструюють публічну політику «знизу – вгору», визначаючи нову практику публічно-приватного партнерства (Public Private Partnership – PPP). Таким чином, інформаційні технології стають одним із головних інструментів реалізації публічної політики в сучасних політичних умовах, які в перспективі можна розглядати в якості основи трансформації політичних систем всіх типів [380].

Зміна положення суб'єктності в сучасних умовах – це не тільки структурно-інституціональні проблеми. Насправді, зміни, що відбуваються в суспільстві, мають глибинне соціокультурне коріння, пов'язане зі зміною положення індивіда й соціуму в цілому.

Зміна ролей політичних суб'єктів пов'язана з такою соціокультурною властивістю сучасного етапу розвитку суспільства, як **індивідуалізація**. На думку І. С. Семененко, «відмінною рисою суспільства сучасного є поширення політичної суб'єктності на всіх його членів», що пов'язано з формуванням нового типу особистості – «людини постмодерну» індивідуалізованого суспільства, представника «суспільства знань» і носія «гібридної ідентичності», який може реалізувати свою політичну суб'єктність в багатошаровому форматі публічної політики [287, с. 12]. Індивідуалізований суб'єкт, за допомогою механізмів **ідентифікації** та соціалізації, знаходиться в постійному процесі формування власної ідентичності, знаходячи ціннісні установки й орієнтири в поведінковій практиці. В результаті, відбувається соціальне позиціонування індивіда, ототожнення себе з інтересами й цінностями, укладеними в інших суб'єктах [371]. Людина / індивід у полі соціально-політичного життя є носієм множинних ідентичностей та інтересів, від усвідомлення яких залежить його становлення як повноцінного самостійного актора політики. Самоідентифікація людини, що має ієрархічний характер при виборі груп, з якими вона себе ототожнює, і ролей для самовираження, впливає не тільки на самого індивіда, а й на характер політичних уподобань і участі, на специфіку політичних інститутів, на структуру громадянського суспільства, на механізми взаємодії в полі політики.

Участь людини як самостійного актора в політиці, набуває нового характеру, пов'язаного одночасно з індивідуалізацією і, в той же час, із

прагненням інтегруватися в численні колективні групи об'єднань, мережеві спільноти тощо. Це по-новому актуалізує проблему превалювання або поглинання приватного над суспільним, або навпаки. Вирішити цю проблему можливо за допомогою ідентифікації, яка виступає, тим самим, ефективним інструментом інтеграції макроспільнот, що дозволяє їм до певної міри протистояти викликам індивідуалізації та мережевої інтеграції віртуальних спільнот епохи infomodernity [185].

Зміна в характері ідентичності й політичної культури веде до появи такої тенденції в політичній практиці, як **гібридність**. На сьогоднішній день існує безліч прикладів гібридності: гібридні режими, держави, партії тощо. Ця нова характеристика суб'єктності призвела до того, що сучасна політична реальність поповнилася новим видом акторів політичного процесу, поряд з традиційними інститутами (що носять гібридний характер, що знаходяться на різних етапах політичної інституціоналізації). Одним із прикладів такого роду гібридних акторів можуть служити піратські партії (антиістеблішментські), що ставлять собі за мету реформу законодавства в галузі інтелектуальної власності, патентів і авторського права. У національних масштабах досягли успіху у Швеції, Німеччині та Франції. Піратська партія Швеції провела двох своїх кандидатів у Європарламент. Найбільшого електорального визнання домоглася Піратська партія Німеччини, провівши трьох кандидатів в Бундестаг. У 2012 році піратські партії існували в 62 країнах світу, 26 з них були об'єднані в неурядову організацію Інтернаціонал піратських партій, яка модерує їх міжнародну діяльність [209, с. 91].

Гібридизація торкнулася не тільки інституту політичної партії, але й багатьох інших інститутів публічного простору: громадських організацій, груп інтересів, держави та її структури. Наслідком гібридизації можна назвати переформатування характеру зв'язків акторів, які, з огляду на зміни статусних ролей і ресурсних можливостей, ускладнили взаємини між собою, поєднавши неієрархізовані та ієрархізовані типи спілкувань.

Взаємодії між акторами публічної політики набувають усе більш неієрархізованого характеру, зростає значення переговорної мережевої моделі горизонтальних практик. Включеність різних різнорівневих акторів у рішення колективної проблеми створює новий характер їх взаємодій, який призводить до нового розуміння суб'єктності. У практичному вигляді мова йде про появу нового типу акторів публічної політики – **мережевих спільнот**. Мережевий підхід представляє публічне мережеве співтовариство як складне утворення через розгляд п'яти взаємопов'язаних, але відносно автономних по відношенню один до одного, сегментів: 1) публічний простір як місце, арена, на якій стикаються комунікаційні потоки й суб'єкти (організації, групи, індивіди, влада, бізнес, громадські організації, приватні особи й групи); 2) позиції акторів публічного простору (ті, хто формує смисли та ставить завдання); 3) ресурси; 4) модератори публічних комунікацій, що займають легітимні позиції генерування смислів і уявлень, що розвиваються іншими: журналістами, експертами, ньюсмейкерами та ін.; 5) знакові конструкції – архетипи, порядок

денний, тобто форми організації перформансів та громадських процесів, що створюють основу взаємодії різних суб'єктів політики [288, с. 64].

Мережеві спільноти (об'єднання) виникають із конкретного питання, яке вимагає свого вирішення. У науковій літературі пов'язують мережеві спільноти з подієвістю, як якоюсь низкою смислових актів в медіапросторі, в результаті чого формується публічне поле [513]. Інституціоналізовані та неінституціоналізовані актори публічного поля включаються в складний і переплетений механізм взаємовідносин, проявляючись у різних практиках участі – таких, наприклад, як краудсорсинг, мережева інтерактивна участь тощо.

Мережевізація певною мірою є механізмом «зшивання» політики в місцях «розломів», що виникли в результаті неефективності або неспроможності державної політики. З одного боку, політична участь іде з партійно-представницького сегмента й трансформується у громадянські ініціативи, формуються принципово нові актори публічної політики. З іншого боку, мережеві спільноти не можуть ефективно представляти свої інтереси, не використовуючи традиційні та визнані в політичній організації суспільства інститути [56]. Обидві тенденції, незважаючи на явну суперечливість, відображають суть мінливого положення акторів у публічному полі та показують об'єктивну необхідність їх інституціоналізації для повноцінної участі в політиці як на рівні горизонтальних, так і на рівні вертикальних практик взаємин. Мережевізація публічного простору – це скоріше реакція на неефективність традиційних управлінських практик і запит на оновлення, або, можна сказати, апгрейд організації політико-управлінського процесу. Чи можна говорити у зв'язку з цим про демократизацію системи управління? На думку А. Колодій, мережева політична організація (networked polity) сама по собі не призводить до поглиблення демократії чи застосування її найбільш радикальних форм, наприклад, учасницької моделі та включення до процесу управління громадянського суспільства, але може створити політичні й нормативні умови для учасників взаємодії, де вони матимуть рівний доступ до вирішення проблеми, хоча й маючи різні ресурсні можливості [167].

Створення умов для залучення громадян до політичного процесу є об'єктивною необхідністю для розвитку постмодерних інноваційних політик та оновлення управлінської практики. Усвідомлення цієї проблеми на глобальному рівні призвело Комітет експертів з державного управління ООН до формування нової інституціональної стратегії «доброго врядування» (good governance), заснованої на широкій участі громадян у процесі управління. Інституціоналізація участі громадських об'єднань проявляється в розробці політики, наданні послуг, складанні бюджетів та публічної підзвітності. Беручи участь у процесах державного управління, людина й громадянин реалізує своє право на участь у політиці як основне право людини. Використання інструментів участі в державному управлінні сприяє досягненню громадянами інших прав та інтересів – розвитку демократії, зміцненню соціального капіталу, підвищенню ефективності державного управління. Створення урядами партнерств з інститутами громадянського суспільства, бізнесом та

профспілками забезпечує міжсекторну взаємодію при реалізації спільних програм і проектів у діалоговому режимі. Дієва участь – це участь, що сприяє забезпеченню економічного росту, ефективності, рівності й справедливості через визначення інституціональних механізмів, структур стимулювання та мобілізації громадськості.

Реалізувати на практиці вищепредставлену інституціоналізовану форму співучасті громадян у процесі управління державою можливо лише за умови нового типу демократії (моніторингової, діалогової, деліберативної, повсякденної), де в процесі розвитку людських ресурсів включається кожен учасник, здобуваючи знання, доступні навички, в постійній дії в заданому напрямку застосовуючи та вдосконалюючи їх. Різні соціальні структури, включаючись у цей процес, виробляють згоду щодо легальних і ефективних процесів та процедур, за допомогою яких йде рух до поділяємої співтовариством мети [288, с. 66]. Таким чином, інституціональна стратегія «доброго врядування» (good governance) проектує сучасний публічний простір за траєкторією «згори – вниз», визначаючи бажані диспозиції акторів із можливістю їх адаптування під національні умови державних систем. Успішність інсталяції цієї моделі буде залежати від здатності системи організувати політико-управлінський процес із залученням до нього всіх інституціоналізованих і неінституціоналізованих публічних акторів та забезпечити їм політико-правові умови для ефективної взаємодії.

Розширення поля публічної політики в умовах глобалізації за кордони національних систем призвело до того, що діяльність громадських акторів стала носити **транскордонний характер**. Публічні актори стають одночасно учасниками взаємодій на локальному, національному, регіональному й глобальному рівнях, таким чином ускладнюючи характер політики та збільшуючи свої функціональні можливості. Публічна політика постає як багатоплоскова мережа вертикальних і горизонтальних взаємодій, де в кожному окремому сегменті й рівні відбувається формування порядку денного й пошук вирішення проблеми.

Вищевказані тенденції властиві всім видам систем, проте роль акторів у схильних до трансформації державах має свою специфіку, яку ми повинні враховувати при загальному аналізі публічної політики в конкретних національних контекстах нестабільних систем.

Усі перехідні системи вирішують проблеми модернізації держави, реформування управління та переформатування соціально-політичних відносин в залежності від економічних, політичних, історичних, інституціональних, соціально-культурних і зовнішньополітичних обставин [369]. У результаті цих перетворень, які країни проходять із різним ступенем динамічності та інтенсивності, формується особливий національний варіант публічного простору. Зрозуміти, який він буде в підсумку, яка перспектива та які актори політичного процесу будуть грати в ньому визначальну роль, можна, проаналізувавши стан і співвідношення трьох сфер політичного простору, які розкривають особливості взаємин держави й суспільства, характер організації

влади та специфіку реального позиціонування базових управлінських інститутів.

Різноманітні форми перехідних держав народжують таке ж розмаїття національних представницьких практик, яке важко піддається типологізації в силу множинності неусталених критеріїв цього феномена, а також з причини динамічності й постійної мінливості структурних компонентів систем. Але все ж можна виділити загальні проблеми в розвитку публічності, які мають практично всі системи, що трансформуються, хоча й у різний темпоральний період.

Перше, на що звертають увагу практично всі дослідники, це на те, чи є актори публічного простору реальними або **імітаторами**? Можливість акторів повноцінно брати участь у публічному полі прямо пропорційна режимним та інституціональним можливостям системи. Якщо національна модель публічної політики характеризується: обмеженням інформаційно-дискурсивним простором, інституціональною слабкістю держави й громадянського суспільства, неповноцінністю інституціонального комплексу каналів політичної участі в системі публічного управління, деформованою системою політичного представництва, нездатністю акторів формувати й реалізовувати порядок денний, контрольованим характером публічності, – то вона буде носити імітаційний (фальшивий) характер. Відповідно, в такому варіанті публічної політики актори не зможуть виконувати свої функції й гратимуть роль імітаторів у формуванні позагромадянської публічності.

Нерозвинені інститути й суб'єкти-імітатори політики нездатні забезпечити діалог і досягти консенсусу між владою, громадянським суспільством і бізнес-структурами із соціально значущих питань, формуючи неповноцінний і спотворений варіант публічної політики, небезпечний тим, що з великою ймовірністю призведе до підвищення соціальної напруженості та **конфліктності** в державі. Відповідно, система може увійти у стан турбулентності й невизначеності, при цьому одночасно можуть посилитися тенденції монополізації влади державними і / або кланово-олігархічними структурами, розвинутих корупція, посилення контролю над цивільним середовищем. У ситуації виключаючого або обмеженого представництва громадяни можуть перейти до пошуку нових неінституціоналізованих каналів впливу на владу й нових форм представництва та реалізації своїх інтересів, від електоральної рутинної квазіполітичної участі до реальної політичної дії (протестні форми участі).

Неповноцінна, усічена публічність як декорація до псевдodemократичного спектаклю може призвести до незворотних наслідків для демократизації держав, які за допомогою адміністративного управління ліквідовують масовий дискурс і канали громадянської участі, зміцнюючи вертикаль влади шляхом посилення контролю за політичними правами й свободами населення. Результатами такого варіанту імітаційної публічності можуть бути кілька сценаріїв розвитку подій. По-перше, з великою ймовірністю це може призвести до соціально-політичних протестів у країні, зміни політичної влади й реформування системи (Грузія 2003, Україна 2004, Україна 2014 років); по-

друге, може бути повний демонтаж публічних інститутів і остаточне скочування країни в авторитаризм (Росія, Білорусь); по-третє, поступальне тривале перетворення системи за наявності політичної волі еліти. Кінцевою метою для трансформаційних систем в ідеалі повинні бути рішуча модернізація політичної системи й формування нових інститутів публічного представництва та громадянської участі.

Ще одна тенденція, на якій слід особливо зупинитися, – це **інституціональна невизначеність акторів публічної політики**. Інституціональна невизначеність як наукова категорія ще не в повній мірі відрефлексійована і тому не має точного пояснення. Наше розуміння невизначеності базується на положеннях Д. Норта [226], Х. Арендт [6], Д. Москвіна [210], згідно з якими під цим терміном ми можемо розуміти ситуації, коли актори не мають стійкої інституціональної структури (в умовах трансформації системи, появи нових інститутів) і не знаходять компромісу щодо політичних і поведінкових процедур і правил. Інституціональна невизначеність наражає систему на ризик, впливає на ефективність її функціонування та спричиняє появу неформальних правил і домінування сильнішого суб'єкта в боротьбі з іншими суб'єктами за нав'язування своїх правил і практик поведінки [210].

В умовах нестабільності систем інституціональна невизначеність має більше проблем для пояснення й осмислення. У перехідний період особливе значення має якість інститутів, які є базовим інструментом політики. Саме від них залежить успіх проведених у країні реформ і перетворень. Які саме інституціоналізовані суб'єкти можуть гарантувати успішність трансформації систем і забезпечити рівний доступ до політики, сказати важко, тому що всі вони мають нерівні можливості доступу до влади й процесу прийняття рішень, свою історію існування / виникнення та різний рівень легітимації в суспільстві. Однак можна з упевненістю стверджувати, що тільки сильні й стабільні інститути здатні адаптувати систему до будь-яких політичних змін, максимально знизивши ризики. На думку ряду експертів, історія провалів і успіхів трансформаційного періоду постає аж ніяк не як історія послідовних (успішних) і непослідовних реформ. Головне – збереження дієздатних і створення нових ефективних інститутів. Інституціональний розвиток, як і технологічний, включає два компоненти – інноваційний, що породжується в результаті природного відбору або конструювання, і трансплантацію інститутів із більш передових інституціональних систем [246]. Органічне поєднання традиції та інновації дасть можливість інституціональним публічним акторам розширити поле можливостей і подолати ситуації невизначеності та ліміальності в нових обставинах. Природно цей варіант можливий лише за умови поступальної еволюційної демократизації системи, де всім суб'єктам будуть надані (на законодавчому рівні) та гарантовані рівні можливості здійснювати публічну діяльність і брати відкриту участь в ухваленні політичних рішень. Хоча й це ще не є гарантією успішного оформлення нового інституціонального дизайну відповідно до нормативної моделі публічної політики. У цьому випадку система стикається з двома проблемами. Перша – це

неготовність самої системи інсталивати нові інститути, пов'язана насамперед з тим, що необхідні умови ще не створені. Наприклад, впровадження інституту електронної демократії не може бути повноцінно здійснене, якщо країна має низький рівень інформаційно-комунікативних технологій. Друга проблема – це виникнення в результаті помилкової діяльності державної політики так званих інституціональних «пасток» – неефективних стійких інститутів (норм), що перешкоджають нормальному розвитку соціально-політичних процесів і гальмують суспільні процеси в державі [164].

Такою «пасткою» може бути збереження старої рутинної системи управління без урахування сучасних вимог. Наприклад, існування адміністративно-командного управління у схильних до трансформації системах, система самоврядування в пострадянських республіках. Ще один вид «пастки», який сформувався в 1990-2000-і рр., називається «стежкою залежності» – коли виникли нові інститути, створені за західним зразком, виявилися не здатні до політичної дії в недемократичних умовах. Як наслідок, інституціональні «пастки» не тільки перешкоджають реалізації суспільством історично накопиченого в ньому потенціалу розвитку, але запускають у дію механізм його незворотної деградації й дегенерації соціальних структур та інститутів [294].

Публічна сфера, не встигнувши розвинути в таких умовах, згортається, а в системі починають переважати вузькогрупові інтереси, гальмуються реформи, розвивається корупція, повністю перекривається доступ цивільного сектора до прийняття рішень тощо. Один із головних засобів вирішення цієї проблеми – розвиток демократії, що забезпечує врахування думки різних акторів у процесі формування порядку денного й управління, інституціональне оформлення представництва й самоорганізації інтересів на всіх рівнях, реформування системи поділу влади.

Таким чином, сценаріїв розвитку публічної політики в перехідних системах може бути безліч, як і варіантів суб'єктності в нестабільних державах, однак аксіомою має бути розуміння того, що тільки розширення меж і якості соціально-політичного представництва інтересів, розвиток форм соціального партнерства допоможуть амортизувати й врегулювати проблеми в суспільстві, піти інноваційним шляхом розвитку, створити публічний капітал і сформувати національну модель публічної політики.

Ключовим механізмом розвитку політичних практик акторів є конвертація різних видів ресурсів у публічний капітал, який є частиною політичного капіталу. Під політичним капіталом розуміється здатність акторів, що взаємодіють на основі міжособистісної довіри та спільних для всіх учасників норм і цінностей, до мобілізації колективних дій і участі в цих діях; здатність інституціоналізованого й / або індивідуального суб'єкта репрезентувати інтереси інших агентів, які делегують йому права на представництво своїх інтересів [264].

П. Бурд'є вважав, що політичний капітал, як решта видів капіталу, може існувати в трьох станах:

1) інкорпорована форма політичного капіталу [embodied state] – це сукупність відносно стійко відтворюваних диспозицій і демонстрованих здібностей, якими наділений власник тієї чи іншої форми капіталу;

2) об'єктивована форма [objectified state] – означає набуття капіталом упредметнених форм, які доступні безпосередньому спостереженню й передачі у їх фізичній, предметній формі (представлена політичними партіями, громадськими об'єднаннями, готовими до колективних дій);

3) інституціоналізована форма [institutionalized state] – передбачає об'єктивовані форми визнання цього виду капіталу як ресурсу. Інституціональні стани, у свою чергу, можуть бути формалізовані та неформалізовані (інституції, структури лідерства, еліти й інші елементи стратифікаційної системи) [414].

Політичний капітал у представлених формах присвоюється акторами й перетворюється ними в індивідуальні або групові властивості, які дозволяють формувати порядок денний, контролювати процеси прийняття рішень і розподіл ресурсних потоків. Політичний капітал акумулює й конвертує всі інші види капіталу (адміністративний, соціальний, економічний), що дозволяє йому визначати стратегію розвитку суспільства й формувати політичний порядок [263].

Публічні актори, володіючи такими видами ресурсів, як право (юридичний ресурс), сила (ресурс насилля), персонал (людський ресурс), кошти (монетарний ресурс), інформування (когнітивний ресурс), організація (інтерактивний ресурс, або ресурс взаємодії), консенсус (ресурс довіри), час (часовий ресурс), інфраструктура (майновий ресурс), політична підтримка (мажоритарний ресурс) [163, с.80], формують публічний капітал, який можна уявити як співучасть у владі публічних акторів, які здійснюють свою діяльність за допомогою доступних ресурсів з метою реалізації загальнозначущих для них і суспільства цілей.

Основою публічного капіталу є консенсусні взаємини між суб'єктами політичного процесу, засновані на довірі та взаємній зацікавленості з приводу вирішення політичних проблем. Якість публічного капіталу, що є показником ефективності політичної системи, залежить від знань, досвіду, волі, рівня інституціоналізації та здатності публічних акторів використовувати наявні в їхньому розпорядженні ресурси і через інституціоналізовані канали впливати на політичний процес.

Публічні актори діють у конкретних інституціональних режимних межах, мають інкорпоровану здатність брати участь у колективних та індивідуальних діях, ґрунтуючись на своїх інтересах, перевагах та ідентичностях. Це багато в чому зближує публічний і соціальний капітал, який трактується Р. Патнемом як певна сукупність характеристик, представлених потенціалом участі (participatory potential), орієнтаціями у сфері громадянської активності (civic orientation), міжособистісною довірою (trust in others) [192].

Активна, усвідомлена, мотивована, самостійна участь акторів у публічному полі політики можлива лише в умовах відкритої демократичної системи. Демократії з високою якістю публічного капіталу, як правило, мають

високий показник ефективності систем і, відповідно, високий кредит довіри з боку суспільства. Чого не можна сказати про ті держави, де відсутність або імітація публічної політики визначає низький рівень ефективності політики й призводить до кризи легітимності влади та деструктивним тенденціям у системі.

В умовах системної кризи політичний капітал не може носити стійкий характер і повноцінно акумулювати потенціал інших видів капіталу. На прикладі колишніх республік СРСР, таких як Росія, Україна, Казахстан, Молдова та ін., на початковому етапі переходу можемо побачити, що традиційні політичні актори, потрапивши в нові умови, не стали носіями демократичних цінностей, без національної стратегії реформування систем політичні еліти виявилися не здатні очолити демократичний перехід і, як і раніше, формували свій політичний капітал на адміністративному капіталі, який активно використовувався всіма провладними силами й на всіх рівнях виконавчої влади [385, с. 43]. Нові публічні актори у вигляді організацій громадського сектора, аналітичних центрів тощо не мали ресурсів, що дозволяють впливати на владу, а вже тим більше брати участь у ній і контролювати її. Одночасно формувалася тіньовий капітал, який представляє сукупність капіталів груп інтересів, при домінуванні кланово-олігархічних груп. Адміністративний і тіньовий капітали оформляли політику в цих країнах у вигляді латентних нестабільних систем, створюючи поступовий і вибухонебезпечний потенціал для ще глибшої кризи.

У країнах, які намагаються змінити традиційну модель управління (Грузія, Україна, Молдова та ін.), актуалізувалося питання про вплив суспільства на владу у формуванні суспільного капіталу. Однак, слабка інституціоналізованість публічних акторів, низька представленість цивільного сектора в процесі вирішення проблем і неформалізованість інституціоналізованих каналів взаємодії з владою є основною перешкодою для легального діалогу, що найчастіше переводить спілкування в конфліктну площину і характеризується високою протестною активністю суспільства. У таких обставинах, будучи відображенням діяльності політичних акторів, публічний капітал, як частина політичного капіталу в цілому, має фрагментований і нестійкий характер. Однак, варто зазначити, що конфліктне поле політики носить не тільки негативний характер. Воно також є платформою для висунення нових і відновлення традиційних акторів із подальшою їх інституціоналізацією й переформатуванням політичної системи в цілому. Який буде результат змін, передбачити складно, але можна припустити, що залежати він буде від стратегій, ресурсів, мотивів та інституціональної спроможності публічних акторів, які будуть режисерувати публічну політику й наповнювати змістом публічний капітал.

Отже, в сучасній публічній політиці, під впливом глобальних тенденцій, з розвитком інформаційних технологій і внутрішньосистемних змін, пов'язаних із проявами індивідуалізації поведінки, пошуком нових ідентичностей, переходом суспільства на новий щабель організаційного розвитку й формуванням модернізованих інституціоналізованих структур включення

громадян у процес управління, відбулися істотні зміни, які призвели до якісних трансформацій традиційних і появи нових суспільних акторів, зміни характеру їх взаємодій у публічному полі. У різних типах режимів публічні актори формують особливі форми публічного капіталу, який відображає ступінь ефективності, відкритості та конфліктності політичної системи.

3.2. Інституціоналізація акторів публічної політики

Одним із головних показників ефективності публічної політики є рівень її інституціоналізації. Можливість публічних акторів реально брати участь (бути включеними) в політико-управлінський процес залежить від рівня їх суб'єктності (інституціоналізації) і ресурсних можливостей (в тому числі, здатності самостійно формувати порядок денний).

Проблема інституціоналізації в політичному дискурсі набула популярності з розвитком різних напрямків неоінституціонального підходу, які наповнюють цей термін своїм різнобічним і поліваріативним змістом. Але все ж більшість дослідників схильна розуміти під інституціоналізацією когнітивний у своїй основі процес, який являє собою не норми та цінності, а вимагаючі обґрунтування сценарії, правила та класифікації, раціоналізовані безособові приписи й узагальнені типіфікації, з якого будується інститут. Виникаючі інститути мають на меті встановити стабільний порядок, у якому вони знизять невизначеність взаємодії між людьми й тим самим зроблять політичні та соціальні трансакційні витрати в суспільстві такими, що піддаються обліку й мінімізації [225].

Щодо нашого дослідження є необхідність вивчення таких видів інституціоналізації, як інституціоналізація публічних акторів та інституціоналізація форм і каналів їх взаємодії. Під інституціоналізацією в такому випадку ми маємо на увазі всеосяжний процес, який складається з безлічі компонентів, включаючи індивідуальних і колективних акторів, практику їх взаємодії, характер зв'язків, специфічне середовище тощо. Облік процесуального компонента в аналізі публічної політики вельми показовий, тому що дозволяє не тільки виявити склад задіяних у ній учасників, але й ступінь їх впливовості на політичний процес прийняття рішень, ступінь співробітництва та конфліктності.

Інституалізація публічних акторів є формуючою основою **інституціонального дизайну**, під яким розуміється набір, внутрішнє поєднання й структурування інститутів публічної політики, за яким вони в сукупності представляють собою щось цілісне та єдине. Або, інакше кажучи, систему інститутів. З цієї точки зору, публічна політика – це система інститутів публічної політики, що має властиву їй конфігурацію або архітектуру, тобто інституціональний дизайн у вигляді системи структурних елементів публічної сфери суспільства, розташованої на стику держави й громадянського суспільства [107].

Аналізуючи процес інституціоналізації публічних акторів, необхідно виділити основні параметри, за якими ми будемо вивчати цей феномен. У

першу чергу, для більш чіткого уявлення про них і пояснення їх діяльності необхідно структурно представити акторів публічного процесу, виділивши фактори, які впливають на їх статусність. По-друге, з'ясувати специфіку інституціоналізації публічних акторів (влади, держави, партій, громадянського суспільства, ЗМК) і визначити їх функціональні можливості в публічному полі політики.

Одну із класичних інституціональних типологій акторів публічної політики представив П. Кньопфель, який подає діяльнісне визначення суб'єктності й вважає доцільним застосування терміну «дійові особи», під яким розуміє як одну конкретну особу (міністр, депутат тощо) або декілька осіб (які складають бюро, чи відділ в адміністрації), так і юридичну особу (приватне підприємство, синдикат тощо) або соціальну групу (селяни, городяни тощо) [163, с. 60]. Він виокремлює 5 типів дійових осіб публічної політики: політико-адміністративні особи, приватні особи, цільові групи (або групи-мішені), кінцеві користувачі, треті групи. Таким чином, публічну політику, на його думку, задумують та втілюють публічні й приватні дійові особи, які спільно вибудовують складну (часто дуже складну) мережу взаємозв'язків та обізнані з проблемами горизонтальної (відносини між особами одного рівня влади) та вертикальної взаємодії (відносини між центральними, регіональними й місцевими дійовими особами) [163, с. 61].

Підхід П. Кньопфеля, безумовно, важливий для розуміння того, яким чином публічна політика буде вироблятися і які ресурсні можливості є в окремих акторів, проте він оминає проблему інституціоналізації учасників цього процесу. Без урахування цього параметра неможливе конструювання моделі публічної політики та її відтворення в реально заданих умовах. На це звертав увагу ще в 60-і рр. XX ст. С. Гантінгтон, підкресливши, що основна різниця між розвиненими країнами й країнами, що розвиваються, полягає не в рівні добробуту, освіти та здоров'я, а в рівні їх політичної інституціоналізації [474].

Ще одну класифікацію публічних акторів представив Дж. Кінгдон, де основними критеріями є показники включеності в урядові структури й володіння ресурсами. На основі першого критерію він виділяє акторів, які перебувають всередині урядових структур, і акторів, які не включені в урядові структури. На основі другого критерію виділяють спеціалізованих і неспеціалізованих акторів. Неспеціалізовані актори володіють статусними ресурсами, а спеціалізовані актори – інформаційними ресурсами. І ті, й інші актори можуть діяти як всередині урядових структур, так і поза ними. Неспеціалізовані актори, що діють всередині урядових структур, називаються відповідальними особами, спеціалізовані – агентами. Спеціалізовані актори поза урядових структур називаються зацікавленими особами, а неспеціалізовані – приватними особами. Дж. Кінгдон уточнює, що в межах однієї й тієї ж системи особистість або інший суб'єкт може грати будь-яку роль і одночасно представляти різні типи акторів [488].

Різні рівні політичної системи виробляють різних акторів публічної політики. У деяких випадках досить складно провести межу між одними

акторами та іншими, у зв'язку з чим важливим є питання про їх ролі в процесі формування публічної політики. Для усвідомлення цього процесу важливе розуміння того, що на кожному рівні публічні актори мають певний набір ресурсів і виконують певні функції.

Р. Кобб і К. Елдер, вивчаючи становлення політичного порядку, виділили кілька факторів, що дозволяють акторам отримати доступ до тих груп, що впливають на формування публічної політики. Одним із таких факторів є той факт, що деякі актори, в порівнянні з іншими, мають більший обсяг ресурсів, що дозволяє максимально мобілізувати підтримку з боку інших акторів. До ресурсів акторів відносять усе те, що дає можливість їм здійснювати свою діяльність. Відповідно до класифікації ресурсів за П. Кньопфелем, можна виділити такі види ресурсів: сила (ресурс насилля), право (юридичний ресурс), персонал (людський ресурс), кошти (монетарний ресурс), інформування (когнітивний ресурс), організація (інтерактивний ресурс), консенсус (ресурс довіри), час (часовий ресурс), інфраструктура (майновий ресурс), політична підтримка (мажоритарний ресурс). Ресурсні можливості акторів публічної політики безпосередньо залежать від соціально-політичних відносин, у які вони включені й у межах яких взаємодіють. Ресурси створюють для акторів перспективу виконання покладених / взятих функцій у публічному полі політики [163].

Виконання певних функцій здійснюють на практиці конкретні актори, тому структурно доречніше в нашому дослідженні представляти їх як певних суб'єктів публічного поля, а саме владу, державу, громадянське суспільство, ЗМІ, партії, окремих особистостей.

В узагальненому вигляді можна представити діяльність публічних акторів у наступному вигляді. Актори впливають на кожному етапі / циклі формування публічної політики, але з різним ступенем інтенсивності, витрачених ресурсів і виконаних функцій, у результаті виникає своя конфігурація відносин та ефект зворотного зв'язку учасників публічної політики, а також результативність їх дій у цьому процесі, яка залежить від наступних ендогенних факторів:

- якості політичного режиму, що існує в країні;
- ступеня організованості (структура, порядок формування, порядок організації їх діяльності, канали й форми взаємодії, регулярність взаємодії);
- нормативно-конституційного статусу інституцій;
- завдань, які вони вирішують;
- інформованості з приводу політичних проблем (інформаційний дискурсивний простір, у якому різноманітні диференційовані інтереси різних суспільно-політичних акторів узгоджуються в позиції щодо вирішення загальнозначущих питань);
- ступеня підготовленості до публічної практики (культурно-ціннісні орієнтації, вміння комунікувати, досвід участі в публічних акціях);
- готовності брати участь відкрито (нелатентно) в публічних процесах.

Розгляд акторів слід почати з публічної влади, яка є одним із головних процесуальних акторів політики, що визначає її спрямованість за траєкторією «згори – вниз».

Перед вченими, які досліджують проблему політичної влади як суб'єкта публічної політики, постають три дуже складні проблеми. Перша – це проблема категорій. Друга – поєднання теорій влади та теорій публічної політики. Третя – проблема використання вже існуючих методологічних підходів для дослідження перехідних систем або необхідність вироблення чогось кардинально нового. Усі перераховані проблеми пов'язані між собою й потребують свого вирішення.

Поєднання теорій політичної влади й теорій публічної політики представляє складну дослідницьку проблему, проте саме цей симбіоз дозволить сформулювати загальну концептуальну схему та за допомогою емпіричного матеріалу виявити глибинні питання формування публічної політики в різних типах систем. Для досягнення цієї мети перш за все необхідно детально зупинитись на проблемі категорій. Включення в аналіз публічної політики категорії «політична влада» представляє складність з кількох причин. По-перше, сама категорія влади є багатоаспектною та неоднозначно вираженою. По-друге, накладання однієї на одну складних у визначенні категорій, а саме *влада* і *публічна політика*, призводить і до ускладнення дослідницьких конструкцій у теоретичному, категоріальному та критеріальному планах. Хоча, неможливо не помітити й позитивний момент такого категоріального тандему, – а саме можливість отримання оригінальних пояснень у дослідженнях і, ймовірно, отримання нових теорій [370, с. 6].

Традиційна концептуалізація влади представлена в політичній науці крізь призму авторитету та ресурсної можливості. За правильним зауваженням російського дослідника В. Ледаєва, при всіх відмінностях концептуальних схем, які використовувались у класичних дебатах між елітистами й плюралістами, вони, так чи інакше, спиралися на веберівське визначення влади – як влади над кимось, де суб'єкт здатен реалізувати свою волю в стосунках з об'єктом, незважаючи на можливий опір [186, с. 66]. Це обґрунтовує зв'язок влади з таким політичним інститутом, як держава. Влада в політичних дослідженнях розглядалася переважно як державна влада. В американській політичній науці предметом вивчення довгий період була не власне влада, а державне управління (government). Ця категорія включала й державне адміністрування, й публічну політику. Поступово, в силу об'єктивного ускладнення взаємозв'язків громадянського суспільства та держави в демократичних системах, сформувалося нове уявлення про владу як компонент публічної політики, й з'явилася нова категорія – «публічна влада».

Російська дослідниця Т. Олексєєва вважає, що: «Державна влада, – це публічна влада. Але прикметник публічна відноситься до неї тільки в контексті турботи про публіку, тобто забезпечення загального блага для всіх легальних елементів суспільства» [2]. Якщо розглядати публічну владу крізь призму традиційного розуміння влади, то з цим визначенням можна погодитися, але при цьому слід враховувати, що механізм взаємодії громадянського

суспільства, політичної еліти та державних інститутів у сучасних системах став носити новий характер. На це звернув увагу американський вчений С. Гантінгтон. На його думку, в сучасних суспільствах, на відміну від традиційних, влади стає більше, так само як і велика частина соціуму виявляється залученою до владних відносин. Здійснення політики в таких умовах ускладнюється й ставить виклики, як перед національною елітою, так і перед громадянським суспільством [345, с. 7].

Ще один тренд сучасної політики, на думку Ю. Габермаса – це криза легітимації [345]. Власні групи, які концентрують у своїх руках усе більше ресурсів, стають усе більш впливовими, проте не можуть ігнорувати послаблення зв'язків із суспільством. Така тенденція спостерігається і в трансформаційних системах, і в стабільних демократіях. Тому *публічність влади* в різних типах систем ставиться під сумнів.

Такий стан речей впливає на ускладнення та уточнення категорії «публічна влада». Загальним визначенням публічної влади може бути наступне: публічна влада – це легальний процес взаємодії політичних інститутів, громадянського суспільства, груп інтересів, еліти, консультативних центрів у процесі формування й реалізації публічної політики, з урахуванням власних інтересів, за допомогою доступних для акторів ресурсів. Публічна влада в ідеалі передбачає відкритість, готовність до діалогу, співучасть у виробленні державної політики. Демократичні й перехідні системи мають обмежені політичні практики публічної влади. Перша група країн переважно намагається реалізувати той самий ідеал, хоча й не без проблем. Друга група все більше нагадує імітаційну форму публічної влади. Такий варіант можна назвати політичною владою з елементами публічності [377].

Ще одна категоріальна проблема – це використання авторами словосполучення *публічність влади*. Тобто будь-яка влада має таку характеристику, як *публічність*. Однак реалізувати повністю ідеали публічної влади неможливо. Для емпіричного аналізу публічної політики необхідно робити наголос на тому, що демократичні системи мають більше ознак публічності, ніж авторитарні та перехідні системи, й на тому, що політичні актори мають більше інституціональних (нормативних і організаційних) можливостей впливати на процес прийняття й впровадження рішень, а також забезпечують контроль за їх виконанням.

У зв'язку з цим необхідно звернути увагу на концептуальні дискусії дослідників влади ХХ ст., що почалися в 80-і рр. й тривають досі. Вищезгаданий дослідник В. Ледаєв, проаналізувавши всю наявну з цієї проблематики літературу, вважає, що в центрі наукових дискусій західних політологів опинилося питання про співвідношення «влади над» і «влади для». Першим розширити концепцію влади запропонував американський вчений К. Стоун, який досліджував міські співтовариства. На його думку, для повноцінного аналізу влади потрібен облік не лише командної влади, але й інших її форм («влада для») – «договірної влади» (*bargaining power*), «інтеркурсивної влади» (*intercursive power*) й «екологічної влади» (*ecological power*). Таким чином, він виділив три виміри влади: командна, інтеркурсивна й

екологічна. *Командна влада*, як приклад «влади над», має місце у випадках відкритого конфлікту, де владні стосунки асиметричні й один із акторів домінує над іншим. Якщо актори знаходяться у стані відкритого конфлікту, але не мають достатніх ресурсів для домінування, то в цьому випадку вони можуть почати торг. Інтеркурсивна влада (або модель соціального виробництва) пов'язана із формуванням коаліцій. Актори зі взаємодоповнюючими типами ресурсів і / або які мають командну владу у своїх сферах вступають у переговори для вироблення умов кооперації. Кооперація дозволяє їм досягти цілей, які вони не можуть досягти самотійно. Інтеркурсивна влада – це зразок «влади для». *Екологічна влада* означає здатність суб'єкта забезпечити збереження сприятливих інституціональних правил соціальної взаємодії. Вона спирається й на командну, й на інтеркурсивну владу. Поняття екологічної влади виражає можливість «формувати контекст» і «вносити зміни в соціальне оточення». К. Стоун сформував нову концепцію влади, назвавши її «моделлю соціального виробництва» [186, с. 32-33]. Ця концепція піддавалася критиці за жорстке розділення «влади над» і «влади для», оскільки в реальній політиці ці дві влади знаходяться в постійному діалектичному зв'язку. Незважаючи на це, теоретична концепція К. Стоуна може бути корисна для розуміння суті публічної влади особливо через концепт інтеркурсивної влади та кооперативної співпраці.

Оскільки публічна політика припускає співучасть у владі громадянського суспільства, політичних інституцій, груп інтересів, еліти тощо, то її вивчення вимагає включення в аналіз усіх акторів цього складного процесу й дослідження їх ролей. Публічна влада – це скоріше колективний і водночас процесуальний актор, який включає в себе різних суб'єктів, які в процесі взаємодії формулюють порядок денний і виробляють політичний курс, який би мав задовольнити суспільство за допомогою своїх ресурсів. Носієм публічної влади може бути будь-який інститут, наділений публічними характеристиками та який має легітимні можливості й інструменти для її втілення. Публічна влада – це більшою мірою якісна складова публічної політики, яка характеризує систему владних стосунків.

Публічна влада, будучи одним із основних колективних акторів публічної політики, в емпіричних дослідженнях представлена через діяльність таких інституціоналізованих суб'єктів, як: державні органи різних рівнів управління; політичні партії; загальнодержавні, регіональні та місцеві ЗМІ; великий бізнес; еліти; громадські організації та рухи; місцеві спільноти. Очевидно, що не тільки між цими видами, але й всередині кожного з них актори дуже сильно відрізняються – причому, не тільки «політичною вагою», але й за іншим критерієм, на наш погляд, не менш важливим – за ступенем самотійності поведінки в політичному полі (здатність формувати свій порядок денний і домагатися його просування). Саме цей критерій представляється центральним для політичного аналізу, оскільки звернений до власних, «внутрішніх» якостей актора, що дозволяє або що не дозволяє йому самотійно вибудовувати стратегію своєї політичної поведінки [255].

Зміна якості публічності під впливом глобальних і внутрішньосистемних чинників, при збереженні фасадності традиційних інститутів, змушує дослідників по-новому розглядати можливості акторів, які, реалізуючи власний порядок денний, співвідносять свої інтереси й ресурсні можливості з умовами мінливого політичного середовища й вибудовують нові стратегії поведінки. Баланс публічної сфери визначається ступенем активності всіх акторів, але роль інституту держави залишається визначальною, завдяки його можливості від імені всього суспільства звертатися до громадян, розкриваючи свої дії для обговорення й критики, контролю й залучення в різні форми громадської участі, в суспільні процеси активної більшості, забезпечуючи соціалізацію та інтеріоризацію громадян. В умовах відкритості та прозорості діяльності органів влади, легітимності режиму за умови дотримання високих стандартів якості життя суспільства й ефективного державного управління, реалізація публічної політики під координуючим початком держави можлива й буде підтримана громадянами. Такі умови можна вважати ідеальними, але в реальності жодна держава не в змозі гарантувати їх у повному обсязі. Численні емпіричні дані, існуючі на сьогоднішній день (глобальні індекси, регіональні компаративні дослідження країн, які будуть представлені в емпіричній частині роботи), дають нам підставу стверджувати, що більш відкриті й демократичні системи в більшій мірі можуть забезпечити організацію впливу громадян та інститутів громадянського суспільства на прийняття державних рішень.

Як було вже зазначено, фактори зовнішнього й внутрішнього середовища піддали політичні інститути, зокрема й державу, структурно-адміністративним і управлінським змінам і в демократичних, і в авторитарних, і в перехідних системах. Л. В. Сморгунов пояснює зміну ролі держави в публічній політиці таким чином: «Трансформаційні процеси в публічній сфері призводять одночасно до підвищення ролі державних і недержавних акторів у виробництві та здійсненні публічної політики й змінюють систему їх відносин у напрямку співпраці. Здійснюється перехід від адміністративної держави до держави координаційної, а в сфері недержавної активності зростає значення «залучення в суспільні відносини» [300, с. 65]. Роль координаційної держави в цьому випадку полягає в тому, щоб забезпечити рівний доступ до політичного рішення, захистити й стимулювати відповідні інститути публічного управління [295, с. 31]. Однак це твердження не зовсім правильне, тому що функція координації, яка виконується державою, зовсім не виключає взаємодії між владою й суспільством й по вертикалі. Слід звернути увагу на те, що координаційні взаємозв'язки припускають зв'язок на рівні горизонталі, а в нашому випадку, мають місце бути й субординаційні зв'язки – такі, що передбачають ієрархію у відносинах. Таким чином, взаємодіючи й по вертикалі, й по горизонталі, держава та суспільство конструюють новий тип відносин, який доречніше було б назвати мережевим – при цьому держава в нових умовах швидше є державою-модератором, а не координатором.

Держава, залишаючись основним публічним актором, починає адаптуватися до нових реалій і вбудовуватися в нову багатопланову систему управління, змінюючись як в структурно-функціональному, так і в культурно-

ціннісному плані. Відбувається поступове зміщення акценту з держави на взаємодію держави й суспільства. Інституціональна трансформація призводить до відмови від монополії держави в процесі управління та включення в процес формування інституціонального дизайну різноманітних представників громадянського суспільства. Парадигмально ці інституціональні зміни концептуалізовані в управлінських моделях New public management (NPM) і Good governance (GG), а соціокультурна еволюційна інституціональна інновація представлена в концепції «Соціалізації інституціонального будівництва» (path dependence) [182]. На практиці впровадження та реалізація цих моделей і концепцій відбуваються за різними сценаріями, що залежать від здатності держави адаптуватися до зовнішніх і внутрішніх факторів середовища. Досвід реформування політико-адміністративної сфери в різних країнах показав, що координувати суспільні процеси й погоджувати інтереси в стабільних демократичних системах, у порівнянні з системами, що знаходяться в умовах трансформації, вдається більш ефективно й менш конфліктно. При цьому, провідна роль держави в якості модератора без монополізації публічного сектора є основою успішності перетворень на всіх рівнях прийняття рішень.

Держава-модератор використовує у формуванні публічної політики взаємодії зі своїми інститутами, громадськими організаціями, бізнес-організаціями, групами інтересів, політичними партіями тощо. Для ефективної взаємодії вона повинна забезпечити виявлення зацікавлених учасників створенням механізмів їх залучення й виробленням нових механізмів участі в співуправлінні. Нові форми роботи вимагають підвищення динамізму органів державного управління в задоволенні потреб громадян, інституціоналізації механізмів визначення політики й створення інститутів, що забезпечують участь, але не пов'язуються безпосередньо з виборчим процесом, а доповнюють його [288, с. 69].

У державах нового типу діяльність усіх органів управління повинна бути підпорядкована принципам компетентності, прозорості та відповідності правам і свободам громадян. З цією метою в державних інститутах формуються нові інституціональні структури для взаємодії з громадянами. Створюються при органах влади різні інституції, що дозволяють громадянам брати участь у нормотворчості й впливати на політичні рішення в державі [166]. Наприклад, з'являються системи консультацій із громадськими організаціями, що представляють інтереси певних груп населення, оформлені у вигляді постійно діючих структур (консультативні ради, громадські палати, цивільні ради, постійні комітети й комісії у сфері нагляду за виконанням рішень тощо). За допомогою інтерактивних можливостей створюються умови для громадян задля впливу безпосередньо на політичний процес, таким чином забезпечуючи принцип зворотного зв'язку. Наприклад, подача електронних петицій, участь у створенні законів загальнодержавного (Конституція Ісландії) й місцевого рівня (референдуми в Швейцарії) тощо.

Взаємодія на основі діалогу передбачає вільний доступ до урядових даних публічного характеру. Наприклад, урядові дані публічного характеру

надаються в стандартному форматі в США, Великобританії, Австралії, Фінляндії, Норвегії та ін.

Отже, держава все більше перетворюється на партнера й медіатора між органами влади та управління, з одного боку, та громадськими об'єднаннями, що виражають приватні, особливі й загальні інтереси, – з другого [486]. Змінюючи свою структуру й функції, держава включається в публічну сферу, одночасно залучаючи та стимулюючи до співробітницької діяльності інших акторів політики, які в процесі політичної діяльності стають повноцінними учасниками, а не сторонніми спостерігачами.

Роль інституту політичної партії як суб'єкта публічної політики ще недостатньо вивчена в політичній науці, а дослідники, які розглядали цю проблему, дійшли діаметрально протилежних висновків. Наприклад, Р. Даусон, Дж. Робінсон [431], Т. Дай [440], С. Дженкінс на підставі досліджень, проведених у США в 60-70-і рр. XX ст., стверджували, що результати публічної політики мало пов'язані з діяльністю політичних партій [477]. На противагу їм, такі вчені, як Д. Барнс [417], І. Бадж [414], Х. Кеман [484, 485], Р. Роуз [540], П. Девіс [539] та ін., стверджують, що партії можуть значно впливати на публічну політику [238], [512]. Таку відмінність позицій дослідників можна пояснити еволюцією інституту політичної партії в часі та зміною його ролі в політичному просторі по відношенню до суспільства й держави. З 60-70-х рр. всі класичні теорії партології розглядали діяльність інституту партії за віссю «громадянське суспільство – партія – держава», де аналізувалися диспозиції акторів і їх зв'язки в умовах формування влади й партійної демократії. Партіям у демократичних системах відводилася роль сполучної ланки між інтересами громадянського суспільства й політикою держави, де публічні функції партій зводилися до репрезентативності та захисту інтересів тих груп громадян, які проголосували на виборах в законодавчому органі. Подальша еволюція суспільства, пов'язана з посиленням його внутрішньої диференціації, розмиванням жорстких кордонів між групами, появою нових політичних акторів, ускладненням соціально-економічної системи, зміною функціональних можливостей держави, призвела до того, що партії змушені були пристосовуватися до нових умов і формувати по-новому відносини з громадянським суспільством. Сам інститут партії все більше дрейфував у бік держави, перетворюючись на інститут професійних політиків, які борються за владу, використовуючи інтереси суспільства в своїх цілях. Такий тип партій Р. Кац і П. Мейр назвали картельним [480], [481]. При цьому типі партій стратегічний курс держави буде залежати від політики партії, що перемогла (коаліції). Про це свідчить дослідження Х.-Д. Клінгеманна, Р. Хоффберта і Я. Баджа «Партії, політика і демократія» [490]. Вони перевіряли відповідність партійних передвиборчих програм публічної політики в десяти країнах. У результаті досліджень вони дійшли висновку, що передвиборчі партійні програми є більш значущим провісником майбутньої публічної політики; партії, що увійшли в уряд, і ті, які не ввійшли в нього, розглядають свої програми як здатні впливати на публічну політику, але перемагаючи партійні програми сильніше пов'язані з публічною стратегією; відносна здатність партій

проводити свої програмні проекти не залежить від інституціональних ознак (більшість або коаліція, об'єднана або роз'єднана влада), які розглядалися як такі, що впливають на обов'язки партій у тих чи інших демократичних системах. Школа Катрайта – Віленського стверджує зворотнє: що на політичний курс держави не впливатимуть передвиборчі програми партій, тому що, незалежно від того, яка партія переможе, публічна політика буде проводитися одна й та ж. Основний фактор, що впливає на публічну політику, це економічний розвиток держави. У політичній літературі з 90-х рр. йде пошук нових класифікацій, які фіксують нові зміни цього інституту (С. Уоллінес, А. Панебьянко та ін.) в політичному полі й вплив його на публічний процес.

Якісно нові форми зв'язків між мережевим громадянським суспільством і оновленим інститутом партії не применшують ролі останнього – він, як і раніше, залишається найбільш значущим механізмом, що забезпечує чутливість держави до суспільних інтересів; виразником концентрованих політичних інтересів суспільних груп у державі; організатором публічного майданчика для артикулювання та агрегування питань порядку денного й учасником процесу прийняття рішень.

Залучення в публічні практики громадян знову актуалізувало в політичному дискурсі питання про роль **громадянського суспільства** як основного контрагента держави в полі публічної політики. Численні теорії з цієї проблеми досі є дискусійними й незавершеними через постійну мінливість зазначеного інституту та його функціональні можливості в публічних процесах. Сучасне становище громадянського суспільства знову поставило дослідників перед завданням поновлення теорії та аналізу політичної практики цього інституту.

Робота Дж. Л. Коена і Е. Арато, що стала класичною, «Громадянське суспільство і політична теорія», доводить «неполітичний» характер громадянського суспільства, під яким слід розуміти такі структури, як соціалізація, асоціація й організовані форми в тій мірі, в якій вони інституціоналізовані або знаходяться в процесі інституціоналізації. У зв'язку з його «розпиленням і неефективністю», між громадянським суспільством і державою необхідний посередник в особі «політичного суспільства» як сфери «життя партій, політичних організацій і органів публічної політики (зокрема, парламентів)» [176]. Це положення про громадянське суспільство в політичній науці мало безліч послідовників, проте змінний характер цього інституту як одного з головних учасників публічних процесів поставив під сумнів тезу про необхідність посередництва між державою та громадянським суспільством [242, с. 139]. Громадянське суспільство, інституціоналізуючись, набуло рис політичної та фінансової самостійності, яка характеризується активним просуванням своїх інтересів і включенням в процеси співуправління як на національному, так і на глобальному рівні. Безумовно, ми не можемо стверджувати, що цей інститут абсолютно незалежний у своїх рішеннях і діяльності, тому що він є частиною великих систем із різнорівневими учасниками і включений у простір множинних інтересів, але в той же час

громадянське суспільство виступає в ролі каталізатора змін і показником стану настроїв соціуму й політичної системи в цілому.

Найважливіший критерій формування громадянського суспільства – це залученість кожної людини в усі основні види діяльності політичного життя. Індивід стає частиною політики шляхом включення в інституціоналізований діалог між суспільством і владою. *Чим більше громадянське суспільство залучене в процес управління, тим ширше поле публічної політики та вище рівень легітимації влади.*

Діяльнісний аспект громадянського суспільства полягає в цивільних відносинах, що розгортаються в публічному просторі. Цивільні відносини – це спільна й добровільна діяльність людей, об'єднаних спільними інтересами, що виключає ринкові та ієрархічні стосунки між ними й спрямована на досягнення (рішення) спільної мети (проблеми) [207, с. 61]. В інституціоналізованій формі цивільні відносини постають через діяльність третього сектора, стейкхолдерів, соціальні рухи, мережеві структури громадянського суспільства тощо.

Третій сектор, або інакше його називають «добровільний громадський сектор», є одним із структурних інституціональних компонентів громадянського суспільства, якому приділяють усе більше й більше уваги. Історично цей сектор був проявом держави соціального захисту, де добровільні групи прагнули допомогти бідним і соціально незахищеним групам. На початку ХХІ ст. роль добровільного сектора стає більш важливішою й помітною, порівняно з ХХ ст., оскільки держава з різних причин переклала свої обов'язки на інших акторів політики. Обов'язки, покладені на цей сектор внаслідок скорочення державних видатків і політики «згортання» держави соціального захисту, означають, що він містить у собі ключову складову суміші систем здійснення в сучасній державі, навіть у тих суспільствах, які традиційно мали потужну державу соціального захисту, а ще більше у тих (як США), де програми державного соціального забезпечення менш розвинені [238, с. 425].

Добровільні організації – це інститути, які надають публічні послуги та які поєднують у собі приватні й публічні форми «партнерства». Вони виступають певним посередницьким органом між індивідом, державою та діловими інституціями. Практика передачі місії виконання послуг добровільному сектору за контрактом різко зросла у Великобританії, США, Хорватії, Україні та ін. країнах, що впливає на появу нового типу відносин між державою і публічним сектором. Хоча існує небезпека, на яку звертають увагу дослідники, – що тісні відносини між державним, приватним і добровільним секторами негативно впливатимуть на незалежність добровільних агенцій як надавачів послуг, оскільки вони конкуруватимуть за ресурси. Крім того, добровільний сектор може бути більш залежним від держави та приватного сектора і перестане відігравати роль представника суспільства в публічному просторі [238, с. 42]. Протидіяти цим загрозам можливо не тільки за умов надання публічних послуг, а також за умов розвитку громади (самоорганізація, підвищення соціальної вмотивованості поведінки, включення до вироблення політики).

Одним із ключових контрагентів громадянського суспільства в просторі публічної політики є бізнес. Участь бізнесу в політичному житті реалізується стейкхолдерами (stakeholders, «власники інтересу»), тобто громадянами, спільнотами та організаціями, в тій чи іншій мірі причетними до діяльності корпорацій. Поряд із персоналом компаній і акціонерами в число стейкхолдерів прийнято включати місцеві спільноти, НКО та органи влади, з якими корпорація стикається в процесі вирішення своїх виробничих, комерційних і політичних завдань. Основна їх роль у якості представників громадсько-політичних сил та інтересів – спонукати корпорацію як інститут до соціально відповідальної поведінки по відношенню до них самих і суспільства в цілому й перетворити її з «корпорації власників», яка опікується своєю вигодою, в «корпорацію громадянина» [243, с. 5].

Серед західних корпорацій, що орієнтуються на корпоративне громадянство, розвиваючих волонтерську та філантропічну діяльність, можна назвати «IBM», «Microsoft», «Hewlett-Packard», «Wells Fargo» і «Levi Strauss», «British Petroleum» та ін. В Україні, наприклад, стейкхолдерством активно займаються такі компанії як «СКМ», «ДТЕК», «Метінвест» та ін.

Зміцнення й розвиток цього виду взаємодії бізнес-структур з іншими суб'єктами поля політики однозначно веде до розвитку публічної політики та демократії участі. Однак, як і у випадку з попереднім суміжним актором (добровільними організаціями), не слід забувати про можливу загрозу замкнутості й звуження публічного поля в силу тиску на публічний сектор з боку бізнесу й підпорядкування громадських інтересів вузькокорпоративним.

Для недопущення такого варіанту взаємовідносин необхідне створення владою нормативних і політичних умов для формування нового типу «відповідального громадянина», зміцнення традиційних і нових суспільних посередницьких інституцій, стимулювання громадянської взаємодопомоги, формування нового виду соціального партнерства.

У демократичних системах утвердження нового соціального партнерства й практики корпоративного громадянства пояснюється перш за все зрілістю громадянського суспільства, здатністю його організацій не просто брати участь у взаємодії з владою і корпораціями, а й впливати на ті правила, за якими ця взаємодія здійснюється.

Практика реалізації моделі соціального партнерства в перехідних системах повноцінно здійснитися не може в силу несаможитності й недостатньої розвиненості інститутів громадянського суспільства, неготовності бізнес-структур проявляти себе в суспільно-політичних взаємодіях, крім як філантропічній, і нездатності держави виступати в якості модератора в публічному полі політики. У недемократичних системах інститути громадянського суспільства в основному виявляються не включеними в публічний процес і не мають можливості брати участь на рівних у механізмах прямого й зворотного зв'язку з державою, позбавляються стимулів до нарощування активності. Імітаційний характер публічної політики може здійснюватися в перехідних системах за допомогою неурядових громадських

об'єднань, створених із ініціативи та / або за участю влади і які працюють на інтереси держави.

Однак поряд з констатацією кризового стану громадянського суспільства й соціальних мотивацій політичної участі в перехідних системах водночас іде пошук організаційних складових, які можуть стати основою розбудови публічної сфери.

Таким чином, громадянське суспільство як один із провідних акторів публічної політики, модернізуючись і набуваючи нових рис у сучасних умовах епохи постмодерну, виробляє нові форми участі й соціального партнерства, тим самим адаптуючись до нових реалій та інституціоналізуючись у новому вигляді.

Ще одним актором публічної політики, чинним в інформаційній сфері, можна назвати ЗМІ, особливо недержавні засоби масової інформації, роль яких у публічній сфері є надзвичайно важливою.

Разом із тим, ЗМІ сьогодні, на думку О. Третьяка, є нерівнозначним актором публічної сфери політики. На сьогодні медіа, як посередник між елітою й масами, не до кінця виконує свою функцію, оскільки стає активним відтворювачем та організатором подій. Також піддається сумніву інформаційна складова ЗМІ, в якій переважає розважальність, інтерпретація та коментарі. Тим часом, роль ЗМІ як технологічної системи зростає через активну інтернетизацію. Якості ЗМІ, як актора публічної сфери, є позитивними через поширення інформації, поєднання всієї системи в єдиний порядок денний, забезпечення відкритості, комплексну увагу до життєдіяльності суспільства. Негативні риси – це перекручування фактів, обмеження уваги до важливих, з певних точок зору, подій та фактів [323, с. 87-88].

В ідеалі ЗМІ покликані інформувати громадянське суспільство про діяльність влади, про спроби обмежити права індивідів і суспільства, про незаконні дії представників влади. Саме через них громадянське суспільство повинно здійснювати контроль за діяльністю держави, і саме вони підтримують «зворотний зв'язок» між державою й громадянським суспільством, інформуючи органи влади про ставлення населення до дій влади та проблеми індивідів і їх об'єднань, які потребують допомоги держави. ЗМІ повинні також забезпечувати ефективний комунікативний процес із громадянським суспільством для визначення системи громадських цінностей і соціалізації населення.

У демократичних системах інституціоналізовані незалежні засоби масової інформації представлені в публічному просторі друкованими, телевізійними, інтернет-структурами, які не належать державі й групам інтересів. Розвиненість цього актора публічної політики залежить від можливості його бути самостійним у формуванні інформаційного контенту й здатності впливати на політичні рішення в державі. ЗМІ виступають індикаторами проблем в суспільстві; формулюють проблеми, тим самим сприяючи формуванню порядку денного й виконуючи роль громадських контролерів, проводячи журналістські розслідування з проблем, що вимагають рішень у політичному полі.

У перехідних системах, які, трансформуючись, все-таки не демократизуються, ЗМІ обмежені у своїх публічних функціях державними і / або кланово-олігархічними структурами, які контролюють інформаційний контент і позбавляють їх можливості впливати на владу. Обмеженість або відсутність незалежних ЗМІ в державі не дає можливості здійснювати дискурсивну практику взаємодії між суспільством і державою, що неминує веде до формування позагромадянської публічності. Таким чином, ЗМІ в цих системах, по суті, перетворюють політичний дискурс на форму легітимації діючих правил розподілу суспільних ресурсів (шляхом їх символічної конвертації й трансформації в спонукання для потрібної владі поведінки публіки, державні та / або кланово-олігархічні структури перетворюють медіасферу на потужний канал збільшення публіцитного капіталу влади [304, с. 298].

Отже, роль ЗМІ як публічного актора проявляється в різних типах систем по-різному в залежності від можливості бути самостійними у формуванні контенту й незалежними від держави та груп інтересів. Демократичні системи створюють більше свобод і можливостей для прояву публічної суб'єктності ЗМІ, і, відповідно, у них вище ступінь впливу на публічний процес.

Проблема структурування різних типів спільнот і аналіз їх впливу на політичний процес знаходяться в останні роки в центрі уваги досліджень, присвячених залученню в політику різних видів акторів. Одними з таких, що швидко розвиваються в епоху інформаційного суспільства та інституціоналізують учасників публічного поля, є інтелектуальні спільноти (аналітичні центри, «фабрики думки»), які формують нові смисли й пропонують інноваційні шляхи розвитку економік і суспільств. Під аналітичними спільнотами розуміються групи професіоналів в області аналізу публічної політики, які організаційно шикуються навколо аналітичних структур (центрів), аналітичних майданчиків і неформальних інтелектуальних груп [3, с. 36].

Спочатку аналітичні центри були феноменом політичної системи США, в меншій мірі – Канади й Західної Європи. Бурхливе розповсюдження аналітичних центрів по всьому світу почалося в кінці 70-х рр. XX ст. Зараз аналітичних центрів налічується понад 6800 в 169 країнах світу. Кількість мозкових центрів у світі розподілено нерівномірно: в Північній Америці – 1984, в Європі – 1818, в Азії – 1201, в Центральній і Південній Америці – 662, в Океанії – 612, на Близькому Сході і в Північній Африці – 511. За даними глобального індексу, в Східній Європі лідерами за кількістю аналітичних центрів є Росія – 122, Україна – 47, Угорщина – 41 і Польща – 41 [559]. *Див. табл. 2, 3, 4.*

Таблиця 2

Країни-лідери за кількістю аналітичних центрів у світі в 2013 р

№	Країна	Кількість аналітичних центрів
1	United States	1828
2	China	426
3	United Kingdom	287
4	India	268
5	Germany	194
6	France	177
7	Argentina	137
8	Russia	122
9	Japan	108
10	Canada	96
11	Italy	89
12	South Africa	88
13	Brazil	81
14	Sweden	77
15	Switzerland	71
16	Mexico	60
17	Kenya	57
18	Netherlands	57
19	Egypt	55
20	Israel	55
21	Spain	55
22	Romania	54
23	Belgium	52
24	Taiwan	52
25	Nigeria	51

Джерело: Global Go To Think Tank INDEX Report 2013// <http://gotothinktank.com/dev1/wp-content/uploads/2014/01/GoToReport2013.pdf>

Таблиця 3

Рейтинг аналітичних центрів у світі (включно із США)

1	Brookings Institution (United States)
2	Chatham House (United Kingdom)
3	Carnegie Endowment for International Peace (United States)
4	Center for Strategic and International Studies (United States)
5	Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) (Sweden)
6	Bruegel (Belgium)
7	Council on Foreign Relations (United States)
8	Rand Corporation (United States)
9	International Institute for Strategic Studies (IISS) (United Kingdom)
10	Woodrow Wilson International Center for Scholars (United States)
11	Amnesty International (United Kingdom)
12	Transparency International (TI) (Germany)
13	Japan Institute of International Affairs (JIIA) (Japan)

14	German Institute for International and Security Affairs (SWP) (Germany)
15	Peterson Institute for International Economics (United States)
16	International Crisis Group (ICG) (Belgium)
17	Heritage Foundation (United States)
18	Cato Institute (United States)
19	European Council on Foreign Relations (ECFR) (United Kingdom)
20	Chinese Academy of Social Sciences (CASS) (China)
21	Fundação Getulio Vargas (FGV) (Brazil)
22	Fraser Institute (Canada)
23	Centre for European Policy Studies (CEPS) (Belgium)
24	American Enterprise Institute for Public Policy Research (AEI) (United States)
25	French Institute of International Relations (IFRI) (France)
26	German Council on Foreign Relations (DGAP) (Germany)
27	Centre for Economic Policy Research (CEPR) (United Kingdom)
28	Carnegie Moscow Center (Russia)
29	Asian Development Bank Institute (Japan)
30	Center for American Progress (CAP) (United States)
31	Clingendael, Netherlands Institute of International Relations (The Netherlands)
32	Institute for World Economy and International Relations (IMEMO, RAS) (Russia)
33	Konrad Adenauer Foundation (KAS) (Germany)
34	Friedrich Ebert Foundation (FES) (Germany)
35	Centre for European Studies (CES) (Belgium)
36	China Institute of International Studies (CIIS) (China)
37	Carnegie Middle East Center (Lebanon)
38	Consejo Argentino para las Relaciones Internacionales (CARI) (Argentina)
39	World Economic Forum (Switzerland)
40	Royal United Services Institute (RUSI) (United Kingdom)

Джерело: Global Go To Think Tank INDEX Report 2013// <http://gotothinktank.com/dev1/wp-content/uploads/2014/01/GoToReport2013.pdf>

Таблиця 4

Рейтинг аналітичних центрів у світі (без США)

1.	Chatham House (United Kingdom)
2.	Bruegel (Belgium)
3.	Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) (Sweden)
4.	International Institute for Strategic Studies (IISS) (United Kingdom)
5.	Transparency International (TI) (Germany)
6.	European Council on Foreign Relations (ECFR) (United Kingdom)
7.	Amnesty International (United Kingdom)
8.	Centre for European Policy Studies (CEPS) (Belgium)
9.	Chinese Academy of Social Sciences (CASS) (China)
10.	International Crisis Group (ICG) (Belgium)
11.	Center for Economic Policy Research (CEPR) (United Kingdom)
12.	French Institute of International Relations (IFRI) (France)
13.	Japan Institute of International Affairs (JIIA) (Japan)
14.	Korea Development Institute (KDI) (Republic of Korea)
15.	Konrad Adenauer Foundation (KAS) (Germany)
16.	Friedrich Ebert Foundation (FES) (Germany)

17.	German Institute for International and Security Affairs (SWP) (Germany)
18.	Carnegie Moscow Center (Russia)
19.	Fundação Getulio Vargas (FGV) (Brazil)
20.	Carnegie Middle East Center (Lebanon)
21.	Asian Development Bank Institute (ADBI) (Japan)
22.	Royal United Services Institute (RUSI) (United Kingdom)
23.	Human Rights Watch (United Kingdom)
24.	Clingendael, Netherlands Institute of International Relations (The Netherlands)
25.	Danish Institute of International Studies (DIIS) (Denmark)
26.	Fraser Institute (Canada)
27.	German Council on Foreign Relations (DGAP) (Germany)
28.	China Institutes of Contemporary International Relations (CICIR) (China)
29.	Kiel Institute for World Economy (Germany)
30.	China Institute of International Studies (CIIS) (China)
31.	Lowy Institute for International Policy (Australia)
32.	Centre for International Governance Innovation (CIGI) (Canada)
33.	Barcelona Centre for International Affairs (CIDOB) (Spain)
34.	Centre for European Reform (CER) (United Kingdom)
35.	Centro Brasileiro de Relações Internacionais (CEBRI) (Brazil)
36.	Overseas Development Institute (ODI) (United Kingdom)
37.	Consejo Argentino para las Relaciones Internacionales (CARI) (Argentina)
38.	African Centre for the Constructive Resolution of Disputes (ACCORD) (South Africa)
39.	German Development Institute (DIE) (Germany)
40.	Singapore Institute of International Affairs (SIIA) (Singapore)
41.	Institute of Development Studies (IDS) (United Kingdom)
42.	Turkish Economic and Social Studies Foundation (TESEV) (Turkey)
43.	Norwegian Institute of International Affairs (NUPI) (Norway)
44.	North- South Institute (NSI) (Canada)
45.	South African Institute of International Affairs (SAIIA) (South Africa)

Джерело: Global Go To Think Tank INDEX Report 2013// <http://gotothinktank.com/dev1/wp-content/uploads/2014/01/GoToReport2013.pdf>

Статус і рівень впливу аналітичних центрів у державах істотно відрізняються – в першу чергу вони безпосередньо залежать від існуючого політичного режиму. У демократичних системах мозкові центри виступають як суб’єкти демократичного конкурентного політичного процесу, в авторитарних – знаходяться в залежному від держави становищі. Цілий ряд дослідників інтелектуальних спільнот тісно пов’язує розвиток феномена аналітичних центрів з розвитком плюралізму, демократії та громадянського суспільства [269]. Група дослідників, авторів монографії «Аналітичні спільноти в публічній політиці...» під редакцією Н. Беляєвої, стверджує, що мозкові центри можуть виникати, розвиватися й впливати на політичний процес тим більше, чим вільніше політичний простір, чим він більш конкурентний; чим більше політичних акторів, тим більше вони можуть діяти між собою й залишати простір для комунікаційного обміну, обміну думками та спонтанного виникнення аналітичних і дискусійних майданчиків. Емпіричним підтвердженням цієї тези є масштабні дослідження університету Пенсильванії в межах проекту «Аналітичні центри, політична боротьба і розвиток публічної

політики» під керівництвом Дж. Мак Генна разом з колегою Е. Джонсоном [507]. До числа найбільш значущих чинників, взятих об'єктом аналізу підсумків багаторічного моніторингу аналітичних центрів, автори відносять: рівень політичних свобод, характер політичної системи, характер і рівень впливу політичних партій, рівень впливу і автономії громадянського суспільства, показник валового внутрішнього продукту, населення країни, кількість і рівень автономії університетів [508]. При цьому Дж. Мак Генн емпірично не зафіксував наявності зв'язку між збільшенням кількості аналітичних спільнот і такими факторами, як рівень склепіння слова, рівень економічних свобод, рівень попиту недержавних акторів на незалежну аналітику, традиції і культура філантропії, рівень глобальної інтеграції, традиції демократії [506]. Хоча сам Мак Генн стверджує, що за такими чинниками другої, зазначеної вище групи не вистачає статистики, тому не вийшло значущої залежності, ці фактори не є причинами поширення або збільшення кількості аналітичних спільнот у світі, а є факторами росту суб'єктності (автономії і впливу) аналітичних спільнот у цій країні [505, р. 21].

Дослідники інтелектуальних спільнот виділили такі групи чинників, які впливають на становлення їх суб'єктності як акторів публічної політики:

- Інфраструктурні – це необхідні та важливі умови з точки зору формування ідентичності аналітичних спільнот. Це наявність інфраструктури для аналітичних спільнот (структур, центрів, «майданчиків», неформальних груп) та аналітиків, які здатні видавати інтелектуальний продукт.
- Чинники політичного процесу включають: рівень розвитку громадянського суспільства, рівень політичної конкуренції, інституціоналізації, відкритості та прозорості політичного процесу, а також здатність аналітичних спільнот вибудовувати коаліції з недержавними акторами. Рівень допустимої політичної конкуренції та плюралізму в політичному процесі є каталізатором становлення аналітичних спільнот як суб'єктів політики. Рівень інституціоналізації політичних процесів впливає на зростання їх суб'єктності, підвищення загальної стійкості та впливовості на політику.
- Глобалізації – включеність і орієнтація аналітиків на глобальний «ринок ідей», професійна мобільність.
- Доступність філантропічних ресурсів – розвинена культура благодійності, розгалужені мережі жертводавців тощо [3, с. 224-225].

Аналіз інтелектуальних спільнот у різних куточках світу показує, що з трьох основних ознак аналітичних центрів (автономія (дослідницька та фінансова), проведення прикладних досліджень і розробок для забезпечення політико-управлінського процесу, наявність установок на вплив і власне вплив на процес вироблення, прийняття та реалізації політичних рішень) найбільш показовим є проведення прикладних досліджень. А ось автономія і вплив, особливо автономія від держави і державних джерел фінансування та вплив у формі маркетингу свого аналітичного продукту, виявляються не настільки показовими, точніше – яскраво вираженими ознаками аналітичних структур для

не англо-американської традиції аналітичних центрів [15]. Система, де влада бере під контроль аналітичні центри та інші інтелектуальні спільноти, перетворює їх на кон'юнктурного актора, який обслуговує інтереси пануючої еліти й не здатний стати повноцінним учасником суспільного процесу.

Сприятливий вплив усіх груп факторів спричиняє підвищення суб'єктності інтелектуальних спільнот у державі та збільшення їх впливовості на вироблення «порядку денного»; формування альтернативних державних рішень; зміну соціальної реальності й оцінки політичного курсу, реалізації політичних рішень. Таким чином, розглянувши сучасних публічних акторів, можна констатувати, що рівень їх інституціоналізації впливає не стільки на становлення, скільки на їх розвиток і зростання суб'єктності. Завдяки інституціоналізації роль акторів стає все більш значущою й підвищує їх статус у публічному полі. Інституціоналізовані актори публічного процесу можуть представляти свої позиції структуровано й організовано і, за умов наявності й дотримання демократичних правових норм, повноцінно впливати на процес прийняття та здійснення політичних рішень. Гарантією ефективної діяльності інституціоналізованих акторів виступають демократичні умови внутрішньополітичного середовища, усвідомлення індивідуальних / групових інтересів, свобода самовираження, досвід і бажання участі. Усе це створює широке «вікно можливостей» для акторів бути причетними до формування публічної політики.

3.3. Інституціоналізація каналів та форм взаємодії публічних акторів у сучасних умовах

Протягом минулого століття в державах світу було вироблено безліч публічних інститутів, що забезпечували різні форми взаємодії між громадянським суспільством і державою та відповідали своєму часу й умовам політичного життя. Однак розвиток цього процесу в умовах постмодерну набув нового змісту й нового концептуального та практичного втілення. На сучасному етапі відбуваються інституціональне оформлення та впровадження інтерактивних механізмів взаємодії влади та суспільства, активне включення громадян до процесу управління, створення нових форм співпраці та формування нового простору публічної політики, сконструйованого не тільки за траєкторією «згори – вниз», але й за траєкторією «знизу – вгору».

У країнах, які стали на шлях постіндустріального розвитку, ієрархічна система управління перестала задовольняти сучасні вимоги систем. Поступово домінуючою стає мережева логіка співробітництва, управління й комунікації, заснована на індивідуальному використанні інформаційних технологій у процесі взаємодії між владою та суспільством. Мережевізація публічної політики відбувається в результаті інтеграції взаємодіючих зусиль, які рефлексують політичних акторів, кожен із яких формує «порядок денний», визначає свою конфігурацію зв'язків і стратегію розвитку соціально-політичного порядку в конкретному (глобальному, регіональному, національному, місцевому) політичному просторі.

Мережева публічна політика розширила свій простір за рахунок нових і змінених функціонально традиційних акторів, принципово модифікувавши форми взаємодії між усіма учасниками політичного поля в різних режимних середовищах. Актори, взаємодіючи в умовах конкретного режиму й специфічного соціокультурного середовища, характеризуються різним ступенем ресурсних можливостей, пов'язані між собою різною щільністю й інтенсивністю комунікації, різним рівнем інституціоналізації каналів і форм співробітництва.

Інституціоналізація взаємодії акторів публічної політики – це другий вид розглянутої нами інституціоналізації, під яким, за логікою Н. Флінгстіна, розуміється процес, за допомогою якого правила з абстракцій перетворюються на конструюючі елементи моделей взаємодії в просторі полів, що повторюються (Jepperson 1991) [335].

Інституціоналізація взаємодії публічних акторів – це створення й розвиток вертикальних, горизонтальних і мережевих каналів, по яким відбувається обмін інформацією та здійснюються регулярні практики соціального партнерства. Через функціональні можливості акторів публічної політики ми можемо визначити характер і специфіку цих взаємодій, виділити статусні ролі суб'єктів і дати оцінку їх впливу на політичну систему в цілому.

Канал обміну інформацією між державою та суспільством називають **діалогічною взаємодією**, яка являє собою основу для ефективної публічної політики й виконує безліч функцій.

Актори публічної політики комунікують, ведуть переговори, кооперуються, координують дії, конфліктують, конкурують, лобіюють свої інтереси тощо, тобто здійснюють ці та інші типи діалогічної взаємодії у сфері публічної політики. Діалогічність є основою узгодження інтересів між політичними акторами, без якого неможлива дискурсивна демократія [19]. Тільки відкрита дискусія дозволяє артикулювати інтереси, визначати орієнтації та ідентичності всіх учасників взаємодії й легітимізувати владу [292]. Діалог завжди багатоплановий: він є обміном когнітивними комплексами (інформація, знання про щось); оціночними компонентами (думки, судження); конативними (бажання, прагнення, цілепокладання, вольові інтенції) і прагматичними міркуваннями (способи дії, методи й ресурси рішення загальної проблеми); прогностичними припущеннями [54, с. 13].

Діалогічність взаємодії між суспільством і державою в публічній сфері в політичній науці розглядають крізь призму ширшого концепту «соціального діалогу», який, на думку українського політолога В. Давіденко, є найдосконалішою формою дискусії довкола інтересів суспільства, у якій на партнерській основі рівноправно беруть участь різні сторони – учасники діалогу, причому жодна зі сторін не домінує з огляду на власний статус або інтерес, а в аспекті права не має переваг, при цьому право сильнішого не береться до уваги, а розбіжність точок зору нівелюється в результаті взаємоприйнятних поступок [68, с. 28]. Беручи до уваги це визначення, можна стверджувати, що соціальний діалог як більш широка категорія включає в себе різні види діалогів, в тому числі, й публічний діалог.

Діалогічність соціальної взаємодії передбачає рівноправну співучасть акторів у публічному процесі й виконує функції інституціонального діалогу держави та громадянського суспільства в інституціональному дизайні публічної сфери: функція легітимації політичної влади (довіра до владних інститутів) [408]; *нормативна функція* (законодавче оформлення взаємовідносин між суспільством і державою) [239, с. 283]; *комунікативна функція* (що міститься в забезпеченні зв'язку влади з громадянським суспільством на основі двостороннього обміну інформацією); *інтеграційна функція* (що дозволяє за допомогою діалогу домагатися об'єднання зусиль суспільства та влади у вирішенні життєво важливих політичних проблем); *конфліктологічна функція*, або *функція медіації* (що дозволяє на основі діалогу фіксувати конфліктні ситуації та своєчасно вживати необхідних заходів для ефективного врегулювання виникаючих проблем або інституціоналізації конфліктної інтеракції держави та організацій громадянського суспільства); *аксіологічна функція* (що реалізується у спільному пошуку й визначенні політично та соціально значущих цінностей – як для держави, так і для громадянського суспільства); *прогностична функція* (що дозволяє визначати на основі двосторонньої політичної комунікації перспективи й пріоритетні напрямки розвитку громадянського суспільства й держави, а також проблеми, що виникають в політичній, економічній і соціальній сферах); *функція політичної соціалізації* (що дозволяє залучати до активної соціально-політичної діяльності широкі верстви населення, які до залучення в політичний діалог не виявляли громадянської активності та бажання безпосередньої участі в суспільному житті); *функція контролю за діяльністю влади* (що дозволяє боротися із такими негативними явищами у владі, як бюрократизм, черствість, байдужість, протекціонізм, клієнтелізм, формалізм, хабарництво, використання службового становища в особистих цілях тощо); *гуманістична функція політичного діалогу* (яка виражається в ненасильницькому здійсненні влади); *політико-управлінська функція* (покликана, на основі зворотного зв'язку держави з громадянським суспільством і отриманої інформації, приймати відповідні політико-управлінські рішення) [107]. Виконання перерахованих вище функцій не є парафією тільки одного актора або інституції, оскільки статусні ролі, ступінь організованості, ресурси включені в особливу екосистему взаємодій, яка буде мати свої можливості й порядок існування.

Функцією публічного діалогу є функція легітимації політичної влади [408]. Зацікавленість влади в діалозі із суспільством властива всім системам, але методи здійснення цієї функції мають принципові відмінності. У відкритих системах діалогічність буде забезпечуватися через відкриту дискусію та доступність всіх акторів до каналів взаємодії. За допомогою публічного інституціонального діалогу у вигляді перманентної деліберації, тобто громадських дискусій, дебатів, обговорень, нарад, слухань, «круглих столів», формується громадська думка й створюються умови легітимації влади. У недемократичних системах, навпаки, ми можемо спостерігати або імітацію діалогу, або взагалі його повну відсутність. У цьому випадку влада для

підтримки своєї легітимності створює фальшиву картину публічності, яка через комунікаційні канали презентується в суспільстві як реальна.

У процесі інституціоналізації інтерсуб'єктивних практик взаємодії в публічній сфері суб'єкти діалогу стають інституціональними суб'єктами публічної політики, тобто носіями певних норм і правил комунікативної дії, що регулюють і накладають інституціональні обмеження на поведінку суб'єктів хабітуалізованої (узвичаєної) інтеракції [107]. Інституціоналізація публічних практик взаємодії прив'язана до політичного простору конкретної системи та відображає режимні, історичні, соціокультурні, комунікативні характеристики різних верств публічної політики. У результаті інтегрування нових інституціональних практик взаємодії держави й суспільства в традиційне середовище з'являються різноманітні нові форми зв'язків і види співпраці, які можуть мати свої національні відмінності. Таким чином, хабітуалізовані інтеракції будуть результуючою конфігурації мережі акторів в умовах певного мережевого ландшафту публічної політики.

Інституціональні основи взаємодії між громадянським суспільством і державою мають на увазі наявність різних структур, агентств, механізмів і норм, які вирішують конкретні завдання співпраці на центральному та місцевому рівнях. Характер діалогової взаємодії може мати різні сутнісні та структурні форми відносин (неформалізовані й формалізовані, неінституціоналізовані та інституціоналізовані), з різним ступенем залученості туди організацій громадянського суспільства (від ситуативного інформування до системних консультацій і участі в діалозі з офіційними державними органами) та різним рівнем масштабу (місцевий, регіональний, міжрегіональний, глобальний). При цьому, за твердженням дослідників взаємодії громадських об'єднань і держави Н. Буллейн, Р. Тофтісова, не існує єдиної моделі такої інституціональної основи, а прийняті нею форми ще більш різноманітні й специфічні для конкретної країни та ситуації [64, с. 43].

Такої ж думки дотримується О. В. Зайцев, який вважає, що в науці ще не запропонована універсальна класифікація діалогової взаємодії, тому частіше для характеристики такого виду відносин вдаються до вже існуючих практичних моделей [108]. Успішним прикладом може служити наднаціональна система ЄС, де були розроблені й застосовуються три форми громадянського діалогу: «вертикальний діалог» (між громадянським суспільством і державними органами); «трансверсальний», або поперечний діалог (між структурами ЄС і громадянським суспільством); «горизонтальний діалог» (між структурами громадянського суспільства) [339]. Можна було б додати варіант «мережевого» діалогу, оскільки політична практика взаємодії акторів у публічному полі має поліцентричний характер і все частіше формується навколо проблемних зон політики, які потребують рішень на різних рівнях одночасно.

Інституціоналізація публічного діалогу є необхідною процедурою для демократичного розвитку систем та представляється конкретними інституціями. В ЄС, наприклад, уже давно вироблені чіткі критерії, для того щоб вважати ту чи іншу громадську структуру / інституцію репрезентативною і маючою право на участь в інституціоналізованому публічному діалозі. До

таких критеріїв належать, наприклад, стабільність цієї структури, рівень її показності й масштаб діяльності (місцевий, регіональний, національний), прозорість, незалежність від будь-яких бізнес-структур, наявність досвіду й прав участі в переговорах тощо [108].

З боку держави учасниками діалогу можуть бути державні і / або наддержавні структури, представлені законодавчими та виконавчими органами, з боку громадянського суспільства – неурядові організації, стейкхолдери, профспілки, професійні асоціації, благодійні організації, низові організації, які залучають громадян до місцевого та муніципального життя. Безумовно, рівень суб'єктності вищепредставлених акторів у кожній країні буде виражений у різному ступені, та в кінцевому підсумку це визначить форми й характер діалогу.

Ініціатива для діалогу може походити від різних за рівнем і ресурсними можливостями акторів, але взаємодія повинна ґрунтуватися на взаємних інтересах і спільній меті, яка гарантує регулярний обмін думками. Діалогічна взаємодія проходить у формі публічних дебатів, фокус-груп, цивільних платформ, наукових досліджень і в результаті веде до вироблення конкретних рекомендацій, стратегій або законодавчих ініціатив.

Публічні актори здійснюють свою діяльність в «інституціональному середовищі», під яким прийнято розуміти політичні діючі формальні й неформальні правила, що утворюють політичні, соціальні та юридичні межі взаємодії між суспільством і державою, що забезпечують інформацію й координацію дій. До формування інституціонального середовища мають відношення ті актори, які причетні до нормотворчості [239, с. 283].

Інституціоналізація громадянського діалогу у країнах, де цей процес активно й успішно реалізовується, має не тільки хабітуалізований, але й формально-правовий характер. У процесі публічної взаємодії інституціоналізовані актори виконують *нормативну функцію* прозорості взаємодії між державою та громадянським суспільством, де обидва актори здійснюють свій внесок у розробку нормативних документів. Так, з юридичної точки зору, основним актором, ініціюючим законодавче оформлення взаємовідносин між суспільством і державою, є держава. Історично закладаються й розвиваються, як зазначає І. І. Санжаревський, п'ять базисних принципів, що знаходять своє інституціональне вираження в першу чергу в положеннях основного державного закону – конституції: по-перше, принцип прозорості формування органів влади, організації та здійснення державної влади; по-друге, принцип відкритості й прозорості в організації державної служби та здійсненні владних повноважень; по-третє, принцип прозорості державного замовлення та здійснення закупівель, надання державних послуг; по-четверте, обов'язковість розкриття інформації публічних органів влади; по-п'яте, принцип участі громадян у формуванні органів влади, визначення цілей, завдань державної політики та її здійснення [284].

Прикладами нормативних документів (нормативний ресурс), які фіксують договори соціального партнерства, де в повній мірі враховані інтереси громадянського сектора, можна назвати прийняті в ЄС: Білу книгу з питань

державного управління в Європі (2001 р.), Білу книгу про європейську політику комунікації (2006 р.) [573], Статтю 11 договору про Європейський Союз у редакції Лісабонського договору (2009 р.), Договір про Європейський Союз (в редакції Лісабонського договору) [90]. У цих документах викладені основні принципи діалогової взаємодії (відкритість, співучасть, підзвітність, ефективність і координація) між громадянським суспільством, з одного боку, і центральними та місцевими органами влади, з іншого. Укладання договорів на рівні національних держав демонструють такі країни, як Великобританія (Договір між урядом і громадським сектором Уельсу [93], Шотландська угода [390], Угода між урядом та суспільним сектором Північної Ірландії [92], Угода про відносини між урядом та суспільним сектором Англії [91], Хорватія (Національна програма співробітництва між урядом Республіки Хорватія та суспільним сектором «Разом заради кращого») [215], Канада («Працюємо разом»: спільна ініціатива уряду та суспільного сектора Канади, Доповідь про спільні круглі столи) [262], Естонія (Концепція розвитку громадянського суспільства) [172], Данія (Датська хартія зі взаємодії Мережі добровольців і суспільних організацій Данії з державним сектором) [72].

Національні договори формулюють основи та межі партнерства між об'єднаннями громадян і публічною владою з метою поживлення громадянської активності та зміцнення демократії в державах. Показовим документом у цьому сенсі є естонська Концепція громадянського суспільства, де чітко визначені принципи соціальної взаємодії, а саме: *громадянська активність* (добровільна участь людей у суспільному житті і в рішенні питань повсякденного життя свого краю є важливою складовою частиною демократичного устрою суспільства); *співучасть* (об'єднання громадян є каналами репрезентації існуючих у суспільстві різних понять та інтересів, через які громадяни отримують інформацію й висловлюють свою думку з приводу планованих рішень); *повага* (громадянська ініціатива й публічна влада відіграють при формуванні та здійсненні політик різні, взаємодоповнюючі ролі; публічна влада поважає право громадян та їх об'єднань самим ставити перед собою цілі й керувати своєю діяльністю в межах конституційного ладу); *партнерство* (партнерство об'єднань громадян та публічної влади забезпечує здійснення доцільної співпраці й розподілу обов'язків, щоб краще діяти згідно з громадськими інтересами); *політична активність громадянської ініціативи* (об'єднання громадян є у процесі постановки цілей, прийняття рішень та діяльності вільними та незалежними в межах закону й за підтримки громадської ініціативи, плюс за рахунок бюджетів та фондів публічного сектора вони прагнуть уникати обмежень політичного характеру); *запобігання корупції* (при виборі органами публічної влади договірних партнерів для співпраці з числа об'єднань громадян, при наданні публічних послуг і делегуванні інших обов'язків об'єднанням громадян уникають відносин, які роблять можливим виникнення корупції); *щадний і збалансований розвиток та рівність при поводженні* (об'єднання громадян і органи публічної влади поважають принципову рівність усіх громадян і їх об'єднань при доступі до можливостей участі в суспільному житті) [172].

Договори між громадянським суспільством і владою ще не є повсюдною практикою в державах, однак необхідність в інституціоналізації таких відносин зростає, тому що нормативна оформленість цього виду партнерства дає можливість сторонам брати участь у процесі вироблення й реалізації політичних рішень на легальній, систематично-регулярній основі з урахуванням взаємних вигод і відповідальності.

Ініціатива формулювання, прийняття та реалізації цих договорів може носити як односторонній (з боку держави або з боку громадських асоціацій), так і двосторонній (державна і цивільне суспільство разом) характер. У країнах, де відсутній досвід громадської участі, ініціатива, як правило, може походити від держави, яка буде виступати в ролі координатора цього формально-легального етапу взаємодії публічних акторів. Якщо державна влада зацікавлена в реально діючому варіанті взаємодії з громадянським суспільством, то цей процес повинен бути максимально публічним (за участю якомога більшої кількості учасників), добре організованим, фінансованим та інформаційно забезпеченим.

Вертикальна інституціоналізація діалогу держави й громадянського суспільства в різних типах систем здійснюється спеціально створеними при управлінських структурах (парламенті, уряді, міністерствах, радах, спільних комітетах, агентствах, місцевих органах влади тощо) інституціями. У парламенті типовою інституціональною формою співпраці є спеціалізовані комітети, що займаються взаємодією держави та громадянського суспільства. Наприклад, в Угорщині з початку 1990-х існують парламентський Комітет з підтримки організацій громадянського суспільства та Цивільне управління Парламенту, в Німеччині з 2003 р. діє підкомітет Комітету у справах сім'ї, людей похилого віку, жінок та молоді (Підкомітет з громадянської активності). В уряді, у його складі може бути центральний департамент, відповідальний за зв'язки з громадянським сектором незалежно від лінійних міністерств. В Угорщині в 1998 р. при апараті прем'єр-міністра був створений Департамент зі зв'язків з громадянським суспільством, в Хорватії з 1998 р. діє Державне управління зі співпраці з НУО, у Словенії при Державному управлінні з європейських справ був призначений Національний координатор зі співпраці з НУО [64, с. 44-45].

Прикладом партнерства влади й громадянського суспільства на місцевому рівні можна назвати діяльність муніципалітету в місті Алмере (Нідерланди) [580]. Кожного четверга о 19:00 муніципалітет організовує «політичний ринок» у будівлі міської ради. У першій половині вечора різні питання обговорюються окремо в залах для нарад, вхід у які має бути відкритим. Будь-який громадянин може увійти й обговорити ці питання з відповідальними за них членами ради та з іншими громадянами. У другій частині вечора проводиться пленарне засідання ради, на якому можуть прийматися рішення з обговорюваних питань. Теми для обговорення на «політичному ринку» публікуються на міському сайті, а також у безкоштовній газеті. Будь-який громадянин, який проживає в Алмере, може додати тему для обговорення на раді, зібравши 50 підписів інших громадян на підтримку цієї

ініціативи. На сайті «політичного ринку» можна дізнатися всю інформацію з цих питань у Раді, подати електронну петицію (<http://gemeenteraad.almere.nl>). Досвід цього міста став прикладом для багатьох невеликих самоврядних громад, які на практиці реалізують публічну політику, включаючи громадян у процес управління.

Ще однією типовою формою співпраці є створення офіційних консультативних органів у складі представників держструктур (центрального, регіонального та місцевого рівнів) і громадянським суспільством у вигляді Громадських Рад, консультаційних комітетів, конференцій тощо. Наприклад, Громадські Ради, які функціонують у формі так званих Цивільних журі (Citizen jury) у США, цивільних Workshop у Великобританії, Бюро консультацій для громадян Великобританії, цивільних конференцій та конференцій з досягнення консенсусу в ЄС, Громадських Рад в Україні, Громадських палат в Росії та ін.

Досвід демократичних держав показує, що створення спеціальних структур для залучення громадянського суспільства до процесу прийняття рішень є невід'ємним компонентом публічної політики, який забезпечує взаємодію між владою і суспільством «знизу – вгору». Однією з інституціональних форм такої взаємодії є Суспільно-консультативні структури (далі СКС), що представляють собою організації, які включають у себе як представників інститутів громадянського суспільства (насамперед НКО), громадськості, бізнесу, держави. Основна функція таких структур – обговорення суспільно значущих питань і прийняття рекомендацій для органів державного управління.

Виконуючи роль майданчиків для міжсекторної взаємодії, ОКС широко поширені в західноєвропейських країнах. Так, на рівні ЄС був створений Економічний і соціальний комітет, який представляє такі групи інтересів, як профспілки, об'єднання роботодавців, НКО, що працюють у сфері освіти, охорони здоров'я, екології тощо. Цей орган був створений для посилення демократичної легітимності й ефективності Європейського Союзу за допомогою залучення організацій громадянського суспільства до процесу прийняття рішень на рівні ЄС. Основна функція консультативного органу полягає у підготовці рекомендацій для інститутів прийняття рішень в ЄС (Європейська комісія, Європейський парламент і Європейська Рада). Щорічно комітет готує близько 170 документів і звернень рекомендаційного характеру. Причому, тільки 15% з них розроблені за ініціативою Комітету, тобто порядок денний у значній мірі формують органи, які приймають рішення.

На рівні національних держав також існують подібні консультативні органи. Так, наприклад, у Польщі створена в 2003 р. Рада із суспільно-корисної діяльності при Міністерстві з питань праці та соціальної політики; Естонська економічна і соціальна рада, Економічна й соціальна рада Іспанії; Трипартистська рада Республіки Литва, Економічна і соціальна рада Португалії, Національна тристороння соціально-економічна рада при президентові України, Економічна і соціальна рада республіки Болгарії та ін.

Часто Громадські Ради створюються на рівні місцевого самоврядування. Класичним прикладом є місто Порту-Алегре (Бразилія), де діє рада участі з

питань бюджету міста. Позитивний досвід формування й функціонування цієї ради був використаний іншими містами та адаптований до умов їх країн, наприклад, м. Сан-Дені (Франція), м. Барселона (Іспанія), м. Торонто (Канада), м. Брюссель (Бельгія). Прикладами діючих міських Громадських Рад можуть служити так само консультативно-дорадча рада в Щецині (Польща), Пріоритетна рада м. Дейтона (США), оперативна група з виконання наказу мера міста Сан-Франциско (США) про прозорість діяльності державних органів та ін.

Аналіз досвіду міжсекторної взаємодії в різних країнах показує, що створення спеціальних механізмів залучення організацій громадянського суспільства (насамперед НКО) до процесу прийняття рішень може мати позитивні наслідки для врахування думки громадськості в управлінні й розвитку публічної політики. Забезпечення міжсекторної взаємодії та здійснення експертизи – не єдині цілі функціонування ОКС. Несподіваним чином створення подібного роду органів стало не тільки показником відкритості й демократичності тієї чи іншої політичної системи, але також відповіддю на слабкість парламентів – традиційних інститутів, що забезпечують представництво громадських інтересів. ОКС, таким чином, служать для усунення «дефіциту демократії» та забезпечують громадську участь, впливаючи на легітимацію політичних рішень [316, с. 11].

Ефективність діяльності подібних структур у публічному полі залежить в першу чергу від рівня свободи діяльності громадських організацій у політичній системі і від можливості артикулювати, актуалізувати та впливати на політичні рішення. У державах, де громадський сектор не має можливості виступати в ролі самостійного актора політичного процесу, структури цивільних представництв носять формальний характер, імітуючи публічну практику (Росія, Білорусь, Казахстан та ін.) і створюючи ілюзію співучасті суспільства у владі. Для реалізації такого виду взаємодії використовуються ДОНДО «державою організовані недержавні організації» (англ. government-organized (або operated) non-governmental organization, які є номінально неурядовими, а в реальності створюються з ініціативи та / або участі влади і які працюють на інтереси держави. Як приклади можуть служити: російський рух «Наші», казахстанська Асоціація НКО і НГО, венесуельські Боліваріанські гуртки та ін., які у своїй діяльності сприяють підтримці режиму та є інструментом формування позагромадянської публічності.

Відмінною рисою участі ДОНДО в демократичних системах є те, що, незважаючи на «приналежність» державі, вони незалежні від політичного істеблішменту з точки зору керівництва організацією і, щонайменше, з професійної точки зору. Вони можуть набувати різноманітних форм і грати різні ролі – від фондів, що займаються збором коштів і видачею грантів (наприклад, державні фонди в Угорщині або Франції), до просування певних суспільних інтересів та надання послуг (наприклад, асоціації муніципалітетів) або некомерційної проектної діяльності (наприклад, суспільно-корисні компанії в Угорщині) [64].

У зв'язку з активним розширенням цивільного сектора в процесі співуправління на місцевому рівні з'являються інноваційні форми взаємодії. Наприклад, однією з нових форм є телекотедж – це «Інфотека», мета якої – зв'язати завдяки новим інформаційним технологіям ізольовані сільські громади з рештою світу. З'явившись уперше в 1985 р. у Швеції [584] з метою надання послуг населенню, практика телекотеджів була поширена спочатку на скандинавські, а пізніше на всі європейські країни. Для координації дій був створений Міжнародний союз телекотеджів (ТСІ), до якого увійшли 75 держав.

Телекотедж об'єднує в собі функції навчального центру, бібліотеки, пошти, магазину телекомунікаційної техніки та центру зв'язку, де проводяться курси з роботи на комп'ютері і використання телекомунікаційного обладнання. Завдяки фінансовій підтримці урядів і неурядових організацій діяльність телекотеджів сприяє підвищенню активності місцевих жителів, задоволенню потреб місцевого розвитку, підвищенню доступності послуг, поліпшенню умов праці й побуту, поширенню інформації для формування та зміцнення місцевих громад [64]. У цілому, телекотеджі як форма взаємодії суспільства й держави сприяють розвитку демократії та громадянської активності на місцевому рівні. Ця форма є однією із потреб сучасних демократій, які прагнуть до включення в публічний процес якомога більшої кількості учасників, особливо на місцевому рівні.

Необхідність вирішення безлічі проблем у конфліктному політичному просторі – як на рівні держави, так і на глобальному – актуалізувала питання про *інститут медіатора та, відповідно, функції медіації* в діалоговій взаємодії між суспільством і владою.

Складність і конфліктність процесів публічної політики в різних типах систем між державою і громадянським суспільством актуалізують проблему формування інститутів-медіаторів (посередників). Медіація – форма розв'язання суперечок, що припускає участь у їх вирішенні нейтральної незацікавленої сторони, авторитетної для всіх учасників, а також є доповненням і одночасно альтернативою судовому процесу.

В ідеалі посередницькі послуги можуть надаватися акторами публічного процесу з метою досягнення компромісу між конфліктуючими сторонами з окремого питання, де інтерес остаточного рішення вище, ніж задоволення власних інтересів посередника. Така участь, досягнення двосторонньої взаємодії громадських і державних структур має на увазі відкритість влади по відношенню до суспільства, а також наявність різноманітних інститутів посередництва (медіаторів), які сприяють реалізації подібної взаємодії через конкретні практики участі [37, с. 105].

До інститутів-медіаторів (у широкому сенсі слова) відносять державу, ЗМІ (media), політичні партії, громадські організації тощо. Але поряд з ними існує і ряд специфічних (профільних) інститутів посередництва; до їх числа можна віднести інститут уповноваженого з прав людини (омбудсмена), «фабрики думки», Громадські Ради, громадські палати, консультативні ради різного рівня [313], окремі особистості – медіатори.

Інституціональне та законодавче оформлення посередницьких інституцій відбувалося в державах відповідно до існуючих у політико-правовій науковій літературі підходів до інституту медіації. Перший розглядає медіацію як посередництво, де медіатор має власну позицію й підводить до неї учасників процесу (Росія), при цьому роль держави є визначальною. Другий підхід представляє медіацію як примирення сторін, де медіатор тільки сприяє зближенню сторін (США), але не визначає підсумок переговорного процесу.

Кожна країна інституціоналізує практику медіації, орієнтуючись на одну з моделей і оформляє її на законодавчому рівні. Так, у США в 2001 р. видано Єдиний закон про медіацію (Uniform Mediation Act), який об'єднав понад 2500 існуючих до цього в США законів, що регулюють посередницьку діяльність у різних штатах у різних сферах застосування [585]. Аналогічні закони були прийняті в Австрії (2003), Словенії (2008) та ін.

У процесі здійснення функції медіації акторами політичного процесу в полі публічної політики можуть бути представлені дві моделі взаємодії між ними: «асиметрична вертикальна» і «мережева горизонтальна». Перша передбачає здійснення медіативних функцій «згори – вниз», де ініціатива й провідна роль належить державі та її інституціям, а роль громадських структур формально регламентована та обмежена рамками інституціональних структур. Особливістю медіації між суспільством і владою відповідно до цієї моделі є «асиметричний» обов'язок влади брати на себе ресурсне забезпечення всіх процедур медіації. Відповідно, інститути й норми медіації створюються й забезпечуються владою, але, в залежності від режимних характеристик системи, виникають також механізми якщо не повної незалежності цих інститутів від влади, то з явною і суттєвою автономією. У демократичних системах влада прагне до забезпечення відкритості, прозорості, підконтрольності та підзвітності суспільству, тому медіативні практики орієнтовані насамперед на перетворення конфлікту на співробітництво. Ефективність медіаторства в публічному просторі буде залежати від характеристик самої системи (рівня її конфліктності, стабільності, емерджентності) та від даних акторів, а саме їх нормативних, культурно-ціннісних, статусних якостей.

Інституціональна асиметрично-вертикальна модель медіації оформилася спочатку в Європі у вигляді інституту Омбудсмена (Швеція в 1809 р., Фінляндія в 1919 р., Норвегія в 1952 тощо), який був вбудований у систему державного управління для контролю діяльності виконавчих та інших органів влади шляхом розгляду скарг громадян щодо дій тих органів, які призвели до порушення прав і свобод людини й громадянина. Наприклад, у Великій Британії в 1967 р. була введена посада парламентського комісара з контролю за діяльністю адміністрації (різновид омбудсмена), на якого було покладено функції з розгляду скарг на погане управління. Інституціональна практика інституту Омбудсмена, без сумніву, є важливою і затребуваною в процесі вирішення проблемних питань, що стосуються порушень з боку держави по відношенню до суспільства, проте цей інститут охоплює тільки правову сферу й не може бути універсальним медіатором.

Останнім часом усе частіше використовуються практики мережевої горизонтальної моделі медіації, для яких характерні погоджуючі, комплементарні схеми узгодження інтересів сторін і вирішення існуючих проблем у суспільстві. Прикладом горизонтальної медіації може бути Спільнота рад Сан-Франциско (з 1976 р.), яка є найстарішим співтовариством посередництва в США. Подібні медіатори існують у Європі. З розвитком інтернет-технологій з'являються інноваційні види мережевого посередництва, які узагальнено називають е-медіацією, яка може здійснюватися та здійснюється в онлайн-просторі. Ідея про можливість використання інтернету в рішенні публічних суперечок описана в роботах американських учених у галузі юриспруденції Е. Шмітс, Д. Зелезніковим, Х. Бетанкур, Е. Златанською, які ставлять питання, наскільки може бути ефективним використання інтернету для вирішення суперечок (Online Dispute Resolution (ODR)) [586].

На сьогоднішній день практика політичної медіації ще знаходиться на стадії свого концептуального й практичного оформлення, тому ще не вироблені чіткі межі та функції цього виду взаємодії між суспільством і державою. Але можна з упевненістю сказати, що ця форма співпраці є необхідністю для сучасних політич, які в силу ускладнених відносин мають високий потенціал конфліктності.

Безліч конфліктних ситуацій, що виникають між суспільством і державою, вимагає великої різноманітності видів медіації та великої кількості ресурсів. Інституціоналізація й оновлення каналу співпраці сприятимуть запобіганню конфліктів і перетворенню вже існуючих конфліктів на співробітництво. Вони будуть ненасильницькою, цивілізованою альтернативою протестним рухам і насильницьким способам вирішення протиріч між акторами політики. Особливо це актуально для систем, які трансформуються й знаходяться в умовах апіорно нестабільного стану системи та перманентно у стані конфлікту. У такому випадку медіація є конструюючим механізмом системи, завдяки якому можливі зниження напруги в суспільстві і створення автентичної традиції регулювання конфліктів.

Таким чином, медіатизація публічної політики на кожному етапі її формування веде до більшої її ефективності – за рахунок зниження рівня конфліктності, можливості виявляти й лікувати конфлікти на ранніх етапах і знаходження нових практичних способів регулювання конфліктів демократичним шляхом. Розвиток мережевої моделі медіації як на національному, так і на глобальному рівні буде сприяти появі нових видів і практик медіаторства, впливати на включеність громадянського суспільства в переговорний процес і розвивати діалогову демократію. У цьому сенсі не можна не погодитися з Д. Драйзеком, який стверджує, що «демократизація, за великим рахунком, це питання зростаючого включення різних груп і категорій громадян у політичне життя» [438].

Розширення участі громадян у політичному процесі та реалізація діалогової взаємодії між владою і суспільством забезпечуються виконанням такої функції публічної політики, як громадський контроль. Тема громадського контролю розглядається вченими різних напрямків (економічних, юридичних,

політичних), тому й ставлення до сутності цього явища в житті суспільства має свою предметну спрямованість і до кінця невідрефлексійоване. У політичній літературі ця тема розглядалася в межах держуправління, тому в більшій мірі автори концептуалізували проблему крізь призму вертикальних відносин влади й суспільства за траєкторією «згори – вниз». Однак для розгляду питання про роль громадян у здійсненні громадського контролю в різних інституціоналізованих його формах необхідне усвідомлення значущості цього процесу в напрямі «знизу – вгору», оскільки рівень активності суспільства в процесі співуправління є важливим показником публічності та демократичності держави. Серед авторів, що розглядають проблему громадського контролю, слід виділити: Е. Остром, Ж.-Р. Алвентозу, Р. Вакеса, Ж.-Л. Шартє, А. Тіткова, Ю. Нісневич, А. Крупника, М. Лацибу, А. Буханевич та ін.

У процесі формування публічної політики громадський контроль може мати відношення до всіх етапів / циклів, проте ключова його роль – це оцінювання з боку громадянського суспільства дій влади, тобто реакція індивідів / колективу на суб'єктну діяльність влади. Публічна політика в цьому випадку постає не тільки як «вихід, голос, лояльність» (А. Гіршман) [468], проте також як «голос, вухо, повага» (П. Хейлі) [462]. Ідеї цих двох учених відобразили ключові моменти, на які слід звернути увагу при дослідженні громадського контролю. Гіршман за допомогою організаційної теорії намагався звести публічну політику до ринкових відносин, в той час як Хейлі орієнтував нас на стимулювання демократичних навичок. Громадський контроль, без сумніву, включає в себе й те, й інше, даючи можливість активним громадянам бути залученими в політичний процес як на індивідуальному, так і на колективному рівнях відповідно до своїх ціннісних установок і раціональних інтересів, оцінювати політику, отримувати навички публічності, контролювати владу й брати участь у процесі прийняття рішень.

Інституалізовані практики громадського контролю в демократичних державах представляють досить широкий набір інструментів, який будується, перш за все, навколо принципів прозорості державної влади й участі суспільства в її роботі.

Акторами, які здійснюють громадський контроль, можуть бути відповідальні й активні громадяни, об'єднання громадянського суспільства різної спрямованості, експертні співтовариства, журналісти, які ставлять собі за мету захист та забезпечення інтересів суспільства, недопущення з боку влади незаконної діяльності. Інституалізованими формами контролю є: громадсько-публічний аудит (забезпечує перевірку підзвітності органів державної влади, виконання ними організаційно-функціональних зобов'язань) та громадсько-публічна експертиза (процесуально-правова форма громадського контролю, яка забезпечує аналіз державно-управлінської практики шляхом з'ясування її адекватності інтересам громадськості) [29].

Ініціатива громадського контролю може виходити від громадянського суспільства, яке згодом має підтримуватися державними органами різних рівнів [7]. Ініціатором можуть бути й державні структури, які залучають до процесу контролю експертні співтовариства та громадські об'єднання, але при цьому

дають їм можливість самостійно себе позиціонувати. Найчастіше утворюються мережеві групи громадського контролю з метою вирішення проблем у державі, в які можуть одночасно входити й експертні співтовариства, й державні структури, й громадські об'єднання, й міжнародні некомерційні організації.

Механізмами здійснення громадського контролю як засобу розвитку громадянського суспільства є прийняття державою особливих нормативних актів про розкриття інформації; формування інституту звернення громадян; контроль з боку громадян, некомерційних організацій, рад, комітетів при державних органах. Також істотну роль відіграють волонтерські рухи, громадські ініціативи, голосування, обговорення, слухання, петиції, експертизи, журналістські розслідування.

Громадяни та їх об'єднання можуть де-факто здійснювати цивільний контроль в основному тих напрямків діяльності публічної влади, про які влада в тому чи іншому відкритому вигляді і достатньому обсязі надає інформацію. Як зазначає Ю. О. Нісевич, у сучасному світі навіть у тих державах, у яких публічна влада з різних, насамперед, політичних причин не прагне до прозорості й відкритості своєї діяльності та не може або не здатна в повній мірі протидіяти корупції, інформація про діяльні органи влади, хоча і в обмеженому обсязі та в недосконалому вигляді, але все ж надається громадянам. Відбувається це, головним чином, під впливом зовнішньополітичних факторів, внаслідок необхідності держави дотримуватися норм міжнародного права й виконувати міжнародні зобов'язання, якщо вона прагне до повноправної участі в діяльності світової спільноти [223, с. 1].

Основою громадського контролю виступає достовірна й об'єктивна інформація про діяльність органів публічної влади та інших суб'єктів публічної влади та господарювання, що стосується ефективності управління, формування та використання суспільних ресурсів / цінностей, яка розглядається в контексті законності, достовірності, доцільності та результативності [230]. У поле громадського контролю потрапляють усі види діяльності публічної влади (фінансова, політична, правова) й самі фігуранти публічного процесу (депутати, політичні діячі, представники законодавчої влади тощо).

Здійснення контролю неможливе без відповідної нормативної основи. Інституалізація суспільного контролю в правовому полі в кожній країні має свою юридичну історію. Більшість країн, приймаючи закони про легалізацію громадського контролю, орієнтується на вже існуючі нормативні документи та рекомендації ООН і ЄС: Конвенція ООН проти корупції (2003), Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи щодо правового статусу неурядових організацій у Європі № CM/Rec (2007), Європейська хартія місцевого самоврядування та ін.

Актуальною для всіх держав є тема ролі громадського контролю в боротьбі з корупцією, яка, на думку багатьох експертів і дослідників, є основною перешкодою для ефективності управління та публічності влади. Інституціоналізація громадського контролю в боротьбі з корупцією набуває безлічі національних форм і реальних практик та має різні результативність і ступінь інтенсивності.

Наведемо кілька успішних прикладів зі світової практики щодо участі громадян у громадському контролі для боротьби з корупцією, а саме в контролі держзакупівлі як інституціоналізованій формі взаємодії акторів на різних етапах формування публічної політики. Так, у США був створений Портал для моніторингу закупівель (Civil Society Procurement Monitoring (CSPM)), на якому представлені різного роду інструменти громадського контролю закупівель: довідкова інформація про процес закупівель і законодавчі засади закупівель, рекомендації щодо громадського контролю закупівель, корисні посилання, форум активних громадян, онлайн-тренінг [426].

Загальноєвропейською практикою громадського контролю можна назвати проект Digiwhist, який спрямований на підвищення довіри до урядів та ефективності державних витрат в Європі шляхом розширення можливостей громадянського суспільства, журналістів, які проводять журналістські розслідування та державних службовців з інформацією та інструментами, необхідними для підвищення прозорості державних витрат. Проект був розроблений такими мозковими центрами, як: науково-дослідницький центр Європейського товариства боротьби з корупцією та державного будівництва (ERCAS), Кембриджський університет, Дослідницький центр з вивчення корупції в Будапешті, Компанія Datlab у Празі, Німецький фонд відкритих знань у Берліні тощо. Фінансово проект підтримала Восьма рамкова програма ЄС обсягом фінансування в 3 млн. євро. В Азії – це Філіппінська Організація громадянського суспільства Procurement Watch Inc. (PWI), яка була створена в 2000 р. для проведення державної реформи системи держзакупівель (GPRA) на Філіппінах, де спостерігався високий рівень корупції. Після закінчення реформи продовжує здійснювати моніторинг закупівель, проводить конференції, круглі столи та тренінги на тему державних закупівель, працює над створенням системи подачі скарг, допомагає в розробці оцінки ефективності закупівель, консультує уряд з існуючих закордонних практик у галузі закупівель [334].

Успішні практики застосування громадського контролю у сфері державного та муніципального замовлення можуть грати важливу роль в ефективному витрачанні бюджетних коштів і в цілому в боротьбі з корупцією, проводячи незалежний моніторинг державних і муніципальних закупівель; здійснюючи громадську експертизу документації і перевірку якості реалізації бюджету; сприяючи розвитку й зміцненню громадянського суспільства як інституту, який контролює процес розміщення державно-муніципальних замовлень; реалізуючи проекти у сфері державних і муніципальних витрат; розробляючи освітні програми для громадських контролерів та освіти громадян у цій галузі.

Поширеним є також використання практики громадського контролю в електоральному процесі (моніторинг виборчої кампанії та спостереження в день голосування за процедурами голосування та підрахунку голосів), де з боку влади й груп інтересів можуть спостерігатися порушення виборчого законодавства та корупція. Спостереження за виборами можуть здійснювати як міжнародні організації (наприклад, Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і

прав людини (БДПЛ)) [30] і внутрішньополітичні громадські об'єднання, які, залучаючи волонтерів, здійснюють контроль. Таке спостереження за активної позиції громадських структур дозволяє підвищити прозорість і підзвітність виборів та не допустити або знизити кількість порушень. Практика контролю за діяльністю влади є розгалуженою й крапковою в тих державах, де розвинене громадянське суспільство, що усвідомлює свої інтереси й права, та є влада, готова відповідати за свої дії, створюючи умови, що не перешкоджають аудиту та експертизі. У перехідних країнах процес інституціоналізації громадянського контролю проходить успішніше в тому випадку, якщо вищезазнані актори готові до взаємодії й співпраці. Прикладом успішного застосування практики громадянського контролю в перехідних системах можна назвати Польщу, де громадський контроль набув системного характеру з різною спрямованістю (правозахисна, моніторингова, благодійна, соціальна, виборча). Активно використовуються інтернет-технології для розширення участі громадян, наприклад, діяльність Товариства 61, яке збирає офіційну інформацію про людей, які виконують виборні державні функції, й поміщає їх у базу даних на сайті <http://mamprawowiedziec.pl> [584]. Іншим прикладом є портал www.sejismometr.pl, де, у свою чергу, можна без перешкод стежити за інформацією про роботу сейму й зміни законодавства в Польщі. З'являються також короткі й дуже конкретні ініціативи з моніторингу вибору осіб на найвищі державні посади, напр., Генерального Прокурора <http://www.hfhrpol.waw.pl/prokurator/>, кандидатів у судді Конституційного Трибуналу <http://inpris.yumistudio.pl/wazne/omx-monitoring/wybory-do-tk-omx-tk/>, Генерального інспектора особистих даних <http://www.panoptikon.org/content/zaczynamy-obywatelskimonitoring-wybor-w-giodo>. На інтернет-сайтах з'являються біографії кандидатів, їхні відповіді на питання, поставлені в процесі моніторингу, інформація для громадської думки про характер цієї посади, обсяг обов'язків і необхідну компетенцію. Щодо дотримання права доступу до публічної інформації існує Неурядовий центр доступу до публічної інформації (що ведеться Асоціацією лідерів локальних громадських груп), який займається підвищенням у Польщі гласності www.informacjapubliczna.org.pl, <http://msps.su/files/2013/09/usppraktkontr.pdf>

Незважаючи на представлені позитивні приклади здійснення громадянського контролю в державах, необхідно звернути увагу на існуючі проблеми цієї інституціоналізованої практики громадянського контролю, з якими стикаються в більшій або в меншій мірі практично в усіх державах, а саме: оформлення комплексної правової основи діяльності; координація й регулярність взаємодії між учасниками; публічна звітність; технічна доступність для всіх бажаючих брати участь у контролі; інформованість суспільства з приводу проблеми, яку слід перевірити; досвід участі в представників громадянського суспільства в публічному аудиті; визначення міри відповідальності за порушення; рішення, що носять переважно рекомендаційний характер. Вирішення цих та інших проблем залежить від готовності держави до відкритого діалогу з суспільством і адекватного

реагування на проблеми, які необхідно вирішувати на основі солідарності, субсидіарності та консенсусності.

Практика громадського контролю сприяє розвитку громадянського суспільства; залученню його у процес формування публічної політики (самостійно або в мережових групах); розвитку нових інституціоналізованих форм взаємодії влади й суспільства; підвищенню легітимації влади; виявленню конфліктів між суб'єктами політичної сфери й знаходженню способів їх вирішення; забезпеченню законної, результативної, ефективної та прозорої діяльності органів публічної влади.

Інституціональні зміни в положенні та функціях акторів політичного процесу незворотно призвели до відновлення традиційних і появи нових практик публічного співробітництва, які ще більшою мірою посприяли включенню громадянського суспільства в політику, посиливши тим самим ефект зворотного зв'язку, розширивши поле публічної політики та створивши умови для підвищення ефективності й керованості державної системи.

Інституціоналізація практик взаємодії між акторами – це різноспрямований процес, який може мати як траєкторію «згори – вниз» (ієрархічна вертикальна взаємодія), «знизу – вгору» (горизонтальна взаємодія), так і мережовий варіант взаємозв'язків, що встановлює систематичний і регулярний порядок відносин між акторами. Аналіз інституціоналізованих форм взаємодії держави й громадянського суспільства показує, що кожен публічний актор, відповідно до своїх інтересів, може брати участь у цих процесах, займаючи відповідне статусу становище, використовуючи свій ресурсний потенціал і виконуючи покладені на нього функції.

Діалогічний зворотний зв'язок в інституціональному дизайні публічної політики виступає в якості механізму й інституту публічної політики для узгодження інтересів, досягнення консенсусу та / або компромісу.

Успішні практики інституціоналізованих каналів взаємодії між владою і суспільством в демократичних системах здатні виступати моделями, які можуть бути адаптовані відповідно до національного ціннісно-культурного контексту тих країн, де йде процес трансформації систем і де процес проектування публічного простору долає імітаційність. Реальна та в соціально-політичному і в правовому полях забезпечена включеність у політичний процес індивіда, суспільних груп, неурядових організацій на всіх рівнях формування публічної політики дозволить створити так званий «ефект громадянської причетності».

3.4. Інтерактивні практики публічної політики

Одним із основних інструментів політики в сучасних умовах є інтерактивні технології, що дозволяють розширити публічний простір, залучити до нього більшу кількість учасників і оновити систему управління. Це підтверджують ідеї М. Кастельса про те, що людство стоїть на порозі історичного зсуву в галузі публічної політики – від інституціональної сфери до сфери, що формується на основі мереж горизонтальної комунікації [158]. У зв'язку з активним включенням інтерактивних технологій у політичний процес,

під їх впливом відбувається неминуча зміна ролі публічних інститутів та інституціональних практик взаємодії громадянського суспільства й держави. Сучасна практика публічної політики все більше вимагає уваги до проблеми співучасті громадянського суспільства в процесі управління й формування горизонтальних форм взаємодії між публічними акторами за допомогою інформаційно-комунікативних технологій. Комунікативне середовище публічної сфери виходить за межі реальності та поширюється в online-просторі, який сміливо можна називати новим полем політичних практик. Публічна політика в online-просторі – це сукупність спроектованих користувачами систем публічної політики, заснованих на застосуванні технологій web 2.0 і web 3.0, які створюють і розширюють єдиний інформаційно-комунікативний простір публічної сфери за допомогою впливу соціального середовища на створення, використання, відтворення контенту online-простору, що впливає, в свою чергу, на суспільство. Технології web 2.0 та web 3.0 здатні не тільки змінити взаємини між громадянами та ввести нові форми управління й досягнення політичного результату, але й змінити рівень і якість політичної участі, які сприяють формуванню конструктивної та дієздатної конкуренції всередині online-простору між різними соціально-політичними акторами [281, с. 154]. Таким чином, технології web 2.0 і web 3.0 є інноваційними інструментами вбудовування політичних акторів у процес публічної політики на кожному процесуальному етапі (визначення порядку денного, формування політики, реалізація політики, аудит, оцінка). Аналіз віртуальної діяльності акторів у публічному просторі дозволить оцінити ступінь їх реального впливу на політику.

Online-простір надає можливість реальним акторам, на підставі принципів відкритості, доступності та індивідуальності, бути поінформованими, висловлювати свою думку, брати участь у процесі формування порядку денного й вироблення рішень, вирішувати суперечливі питання та отримувати послуги. Для виконання цих функцій online-простір створює публічні майданчики та надає різні механізми й інструменти для створення «соціальних мостів» між політичними акторами, залучаючи та мотивуючи все більше й більше учасників до співпраці [374].

Соціально-політичне конструювання публічних майданчиків online-простору може відбуватися за двома напрямками – «згори» (ініціатива й контроль влади) та «знизу» (визначальна роль належить громадянському суспільству) [281, с. 68]. Ефективність публічних майданчиків обох напрямків буде залежати від того, наскільки вони орієнтовані на потреби більшості суспільства, від можливостей ІКТ держави, від прагнення до співпраці акторів і від їх здатності реагувати на проблеми в публічному полі політики.

Інституціоналізація online-простору публічної політики призвела до появи нових практик взаємодії акторів, які можна представити у двох формах: «медіа-ком'юніті» і «електронне урядування».

Медіа-ком'юніті (горизонтальне спілкування всередині громадянського суспільства) являє собою форму публічної політики, в межах якої відбувається обмін інформацією між користувачами соціальних мереж і блогосферою, що

сприяє формуванню громадської думки і прийняттю політичних рішень, де основним елементом публічної політики є мережеве громадянське суспільство. Інституціонально медіа-ком'юніті представлені online-соціальними мережами, інтернет-блогами, незалежними online-ЗМІ і «громадськими організаціями 2.0» (неурядові / недержавні добровільні об'єднання громадян на основі реалізації спільних інтересів і цілей) [281, с. 118].

Важливо відзначити, що блоги та соціальні мережі, будучи одночасно діючими мережевими структурами, не конкурують між собою, а діють цілком автономно в сучасному інтернет-просторі. Це пояснюється принципами організації блогів і соціальних мереж, у яких по-різному визначається ступінь включеності учасників [288, с. 205].

Під online-соціальними мережами (Facebook, Twitter, Однокласники, ВКонтакте та ін.) розуміється певна платформа, створена в online-просторі, що служить переважно для горизонтальної взаємодії користувачів. Публічне мережеве спілкування передбачає спільне обговорення контенту (медіа-шарінг) різними людьми з можливістю коментування інформації за допомогою каналів і платформ, що дозволяють користувачам відправляти один одному посилання й файли, висловлювати своє ставлення тощо. У процесі масових горизонтальних комунікацій в Інтернеті може вироблятися власний інформаційний контент, який створюється самими користувачами і який важко контролювати ззовні.

Блоги – це відкриті громадські організації, в яких, не будучи їх прямим учасником, можна виконувати різного роду дії по відношенню до системи й у самій системі. Практика політичного блогінгу виражена в діяльності політиків, громадських діячів, блогерів, які ведуть свої сторінки в соціальних мережах або мають веб-сайти і тим самим формують контент, що, на їхню думку, носить важливий у певний момент часу характер. Публічність розміщеної інформації про які-небудь події дозволяє користувачам брати участь у її обговоренні на основі коментування. Виконуючи інформаційно-комунікативну функцію за допомогою блогосфери, блогосфера призводить до формування й трансформації громадської думки, визначення порядку денного роботи і, як наслідок, до соціально-політичних акцій в інтернет-просторі. Не завжди це може мати позитивний характер, тому що часто блогери можуть виконувати інформаційне «замовлення» зацікавлених суб'єктів у розповсюдженні потрібної інформації, виконувати роль маніпуляторів, підтримуючи суспільний інтерес до певної проблеми і тим самим створювати видимість громадянської активності.

Завдяки активному розвитку online-простору і таких форм медіа-ком'юніті, як блогосфера та соціальні мережі, відбувається оформлення у віртуальному соціальному просторі громадянської мережевої спільноти. Інституціоналізація мережових спільнот як акторів публічної політики безпосередньо залежить від їх здатності відтворювати соціальні ресурси [48, с. 491], конвертація яких сприятиме розвитку практик цивільної та політичної участі й розвитку нових форм соціального партнерства.

Політичний простір конкретної держави та структурованість online-спільноти будуть відправними точками у формуванні інституціоналізованих практик взаємодії акторів у віртуальному полі публічної політики.

Як відзначав С. В. Володенков, online-спільнота чітко структурована на рівні горизонтальних зв'язків і не є тією аморфною масою, моделі комунікації з якою розроблялися в межах класичних теорій політичної комунікації. Функціонування численних тематичних співтовариств в online-просторі структурує інтернет-користувачів за групами, в яких можна в більшості випадків чітко виділити політичні, соціальні, релігійні та інші характеристики, що також виділяє інтернет-спільноту в окремий феномен сучасного суспільного життя [38, с. 150].

Мережеві online-спільноти, що виникають у соціальних мережах і блогосфері, стають контекстуальним середовищем для формування мереж громадянської мобілізації, які почали актуалізуватися як інституціоналізовані актори публічного процесу в сучасних державах [280]. У всіх видах систем такий вид практики взаємодії пов'язаний із вирішенням проблем, що виникають всередині системи. Особливого значення набули online-спільноти протестної спрямованості, наслідки діяльності яких мають двояку оцінку. З одного боку, вони представляють думку громадянського суспільства щодо політичної проблеми, яка вимагає рішення, а з іншого становлять загрозу для держави, адже протести можуть «вийти» з мережевого формату й вилитися у вуличний протест, який, у свою чергу, може призвести до насильницьких дій.

Ступінь державного регулювання публічною політикою в online-просторі визначаються Н. Рябченко та І. Мірошніченко приналежністю до конкретної моделі взаємодії держави й громадянського суспільства, а саме:

- 1) «Асиметричної моделі публічної політики, заснованої на державному абсентеїзмі», у якій online-простір є домінуючим каналом інституціоналізації акторів публічної політики в умовах монополії держави на традиційну публічну сферу і в умовах відчуження держави в питаннях свого політичного позиціонування в online-просторі та надання впливу на його розвиток. Прикладами можуть бути держави Близького Сходу (єгипетська блогосфера).
- 2) «Симетричної моделі конструктивної взаємодії держави й громадянського суспільства», де забезпечується ефективність акторів і механізмів публічної політики в традиційному політичному просторі. Реалізацію цієї моделі ми можемо спостерігати в демократичних державах (краудсорсинг у вигляді прийняття конституції в Ісландії).
- 3) «Асиметричної моделі публічної політики, заснованої на державній монополії», яка характеризується жорстким регулюванням державою всього національного сегмента online-простору й традиційної сфери публічної політики. Прикладом служить китайський Сінет, контрольований державою [281, с. 118].

Крім представлених «чистих» моделей, існують і проміжні, які можуть мати характерні риси різних моделей одночасно в змішаному вигляді, оскільки й сам online-простір, і суб'єктність традиційних акторів – категорії динамічні й розвиваються в залежності від режимності системи та від рівня підготовленості суспільства до інтерактивної взаємодії.

На рівні державної політики тенденція стимулювання залучення громадян у процеси управління через мережеві інтернет-технології концептуалізувалася в **електронне урядування (e-governance)**, яке представляє собою мережеву взаємодію громадян і державних структур у прийнятті політико-управлінських рішень. Концепція електронного урядування істотно розширила сферу участі громадян до включення їх безпосередньо в процеси державного управління з метою підвищення ефективності публічної влади. Її принципова відмінність – зсув центру ваги парадигми управління від держави до громадян. Інституціонально концепція електронного урядування оформилася у вигляді електронного уряду (e-government).

Електронний уряд – це спеціалізована комплексна система взаємодії структур виконавчої влади з громадянами, громадянським суспільством і бізнес-структурами за допомогою Інтернету [223, с. 69].

З кінця 90-х рр. XX ст. електронне урядування почало практично реалізовуватися в постіндустріальних країнах Заходу і Сходу, формуючи дві основні політичні моделі. На Заході концепція електронного уряду з'явилася інституціоналізованим втіленням стратегії good governance (GG), new public management (NPM) та електронної демократії. У східних державах e-government реалізується на основі застосування принципів традиціоналізму (конфуціанства) та «раціональної бюрократії». Слід зазначити, що і Західна, і Східна моделі мають свої переваги й недоліки, тому виділити якусь одну як виграшну неможливо. Більш того, кожна країна має свої специфіку державного управління, ресурси, соціально-економічні можливості, проблеми, рівень правової та політичної культури громадян, доступність інтернет-технологій для суспільства (від 30% для населення і всіх державних інститутів) тощо, тому особливості формування та реалізація концепції електронного уряду завжди будуть носити особливий національний характер. У зв'язку з цим показовими є дані Індексу E-gov за 2014 р., де лідерами за темпами реалізації електронного уряду є і Східні, і Західні країни: Південна Корея, Австралія, Сінгапур, Франція, Нідерланди, Японія, США, Великобританія, Нова Зеландія, Фінляндія [137]. Див. табл. 5.

Таблиця 5

Індекс розвитку електронного уряду 2014

РЕЙТИНГ	КРАЇНА	ІНДЕКС
1	Південна Корея	0.9462
2	Австралія	0.9103
3	Сінгапур	0.9076
4	Франція	0.8938
5	Нідерланди	0.8897

6	<i>Японія</i>	0.8874
7	<i>Сполучені Штати Америки</i>	0.8748
8	<i>Великобританія</i>	0.8695
9	<i>Нова Зеландія</i>	0.8644
10	<i>Фінляндія</i>	0.8449
11	<i>Канада</i>	0.8418
12	<i>Іспанія</i>	0.8410
13	<i>Норвегія</i>	0.8357
14	<i>Швеція</i>	0.8225
15	<i>Естонія</i>	0.8180

Джерело: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2014>

Електронний уряд покликаний забезпечувати: по-перше, інформаційний супровід діяльності органів державної та муніципальної влади, що припускає доступність і відкритість інформації для всіх громадян у будь-який час (принцип публічності); по-друге, об'єднання в єдину сервісну організацію всіх органів державної влади й управління на різних рівнях, яка надає державні послуги населенню (принцип здійснення онлайн-транзакцій); по-третє, забезпечення участі громадян у прийнятті публічних рішень на основі механізмів зворотного зв'язку (принцип участі громадян).

Для реалізації функцій електронного уряду державами було вжито заходів щодо створення офіційних системно-мережевих порталів для інформування та надання послуг населенню у зручний час. Наприклад, багато країн надають для цих цілей офіційні веб-портали «електронних урядів»: США (<http://www.FirstGov.gov>), Сінгапур (<http://www.gov.sg>), Республіка Корея (www.egov.go.kr), Фінляндія (<http://www.om.fi>), Канада (<https://www.canada.ca> і <http://www.serviccanada.gc.ca/eng/home.shtml>), Бельгія (<http://www.belgium.be>), Франція (<http://www.gouvernement.fr>), Великобританія (<https://www.gov.uk>) та ін. Має свій інформаційний портал і ЄС «Еуропа», будучи найбільшим публічним веб-сайтом світу <http://europa.eu/> [247].

Відкриті державні портали включають необхідну для суспільства інформацію, а також відомості про надання електронних послуг для громадян і бізнесу. Електронний уряд став новим інститутом, який забезпечує підвищення ефективності органів публічного управління та зниження управлінських витрат, що дозволяє якісно надавати державні послуги широкому колу споживачів (бізнесу і громадянам) відповідно до формули «24/7/365» [99].

Крім урядових порталів, виникають окремі електронні інформаційні центри, створювані урядами й використовуючі всі можливі засоби інформування (електронні, радіо, телебачення, листівки). Один із таких інформаційних центрів «Поштова скринька № 51» (Голландія) (<http://www.postbus51.nl/>), створений голландським урядом, надає інформацію про урядову політику в усіх сферах від імені всіх центральних органів державного управління, а також дає можливість громадянам відправляти свої запити з будь-якого питання.

Концепція електронного уряду не стоїть на місці, а продовжує розвиватися у відповідь на нові технічні виклики, вважає О. Г. Дякова, виділяючи два основних напрямки такого розвитку – це «мобільний уряд» (m-government) і «відкритий уряд» («open government») [99].

«Мобільний уряд» здійснює доступ до послуг і дає можливість взаємодіяти з населенням за допомогою бездротового мобільного зв'язку і переносних мобільних терміналів [513], [520]. Іншими словами, m-government технологічно розширює аудиторію одержувачів послуг і робить процес взаємодії з громадянами практично безмежним [517]. Одним із успішних проєктів є проєкт «Мобільне обслуговування громадян» (Mobile Bürgerdienste = MoBüD), який був розроблений у Берліні в 2002-2005 рр. в межах ініціативи «Мобільні комунікативні засоби» (MobilMedia) з метою розробки та впровадження в практику мобільних відомств з обслуговування громадян. MoBüD – об'єднаний проєкт, який реалізується в консорціумі, що складається з управління сенату з питань внутрішніх справ і Фрауенхофського Інституту телекомунікацій за сприяння Міністерства економіки та праці. Мобільне відомство з обслуговування громадян дозволяє здійснювати подальшу обробку послуг на місці – від довідкової інформації й консультування до прийому заяв та сплати – за допомогою мобільного обладнання (ноутбук, принтер, карта UMTS, платіжний термінал тощо) [514].

Розвитку концепції «open government» сприяла ідея максимальної репрезентації діяльності влади й відкритості даних державних інститутів. Це повинно забезпечити прозорість у діяльності влади та підвищити рівень впливу громадян на прийняття управлінських рішень. Інституціоналізовану форму концепція відкритого уряду отримала в 2011 р., коли з ініціативи держав Бразилія, Індонезія, Мексика, Норвегія, Філіппіни, Південна Африка, Великобританія, США було створено Міжнародне партнерство (Open Government Partnership, OGP), прийнята Декларація «Відкритого уряду» і оголошений план дій для всіх країн [522]. З вересня 2011 р. уряди 47 країн приєдналися до Партнерства заради миру в OGP, а в 2015 р. їх налічується 69. Декларованими цілями OGP є: підвищення прозорості в діяльності влади; зростання громадянської участі; підвищення інформованості акторів політичного процесу; протидія корупції; ефективне, відкрите й підзвітне державне управління [522]. У своїй діяльності Відкритий уряд на основі інтерактивних технологій і відкритого обміну інформацією створює канали та майданчики мережевої взаємодії влади й громадян для вирішення

загальнозначущих проблем. Країни-учасниці OGP публічно формують свою управлінську модель розвитку відповідно до прийнятих критеріїв і на підставі:

- аналізу розробки політичного курсу, відповідно до інтересів суспільних груп;
- здійснення горизонтальних консультацій і публічного діалогу для вибору оптимальних варіантів вирішення;
- оцінювання наслідків рішень для суспільства в цілому [522].

Залучення громадян до політичного процесу за допомогою інтернет-технологій дозволяє розширити можливості для суспільства безпосередньо впливати на розробку, реалізацію публічних рішень, а також забезпечити контроль за їх виконанням на різних рівнях управління, тим самим електронний уряд створює ефект зворотного зв'язку «держава – суспільство». Для дослідження онлайн-взаємодії (мережі, блоги, мобільний зв'язок) громадянського суспільства й держави показовий Індекс електронної участі (e-participation), лідерами якого за 2014 р. є Нідерланди, Південна Корея, Франція, Японія, Великобританія, Австралія, Чилі, США, Сінгапур [137]. Див. табл. 6.

Таблиця 6

Е-Участь. Індекс провідних країн 10

РЕЙТИНГ	КРАЇНА	ІНДЕКС
1.	Нідерланди	1,0000
2.	Республіка Корея	1,0000
3.	Уругвай	0,9804
4.	Франція	0,9608
5.	Японія	0,9608
6.	Сполучене Королівство Великобританії і Північної Ірландії	0,9608
7.	Австралія	0,9412
8.	Чилі	0,9412
9.	Сполучені Штати Америки	0,9216
10.	Сінгапур	0,9020

Джерело: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2014>

Дедалі більше залучення громадян до політичного процесу свідчить про парадигмальні зміни в системі управління в бік суспільства. Якщо стандартний набір елементів електронного уряду включав блоки G2C – Уряд громадянам і G2B – Уряд бізнесу, то в е-урядуванні до нього додаються блоки C2G – Громадяни уряду і B2G – Бізнес уряду [181, с. 65]. Нова парадигма отримала назву collaborative governance – правління в співробітництві [402], [565].

Отже, інституціоналізуючись, електронний уряд сприяє формуванню нового типу «електронного» громадянина й нового типу управлінського мислення. Створюються нові можливості репрезентації публічних інтересів і впливу цивільних структур на процес виробництва публічної політики. У західних країнах цей процес пов'язують із розвитком «електронної демократії»,

під якою більшість дослідників розуміє використання інформаційно-комунікативних технологій у демократичному й управлінському процесі [399], [459], [471], [504].

Концептуально «електронна демократія» представлена в політичній науці двома напрямками – демократії участі або прямої демократії (І. Масуда) [504] та комунітарної демократії (А. Етціоні, Х. Рейнгольт) [444], [533]. Перший напрямок обґрунтовує запит сучасного суспільства на пряму участь, де «електронна демократія» виконує цю функцію. Аналізуючи різні форми «електронної демократії» в публічному полі політики, М. Б. Конашев зазначає, що вони представлені як електронною демократією правлячих еліт, так і електронною демократією суперечливих у соціально-політичному й економічному відношенні спільнот, які перебувають у підпорядкуванні, що належить до другого напрямку [169].

Одним із видів практичного втілення електронної демократії та прямої участі можна назвати online-вибори. У 2005 р. Естонія стала першою країною, що надала можливість своїм громадянам взяти участь у виборах місцевих органів влади через систему online-виборів (на сайті Центрвиборчкому www.vvk.ee або на порталі громадянина www.eesti.ee) [352]. Число виборців, які проголосували online, склало 24,5% від загального числа – 140 846 голосів [395]. Практика електронної системи голосування стала в цій країні постійною, наприклад, в 2015 р. на виборах в парламент громадяни могли отримати всю необхідну інформацію та проголосувати через сайт <http://www.valimised.ee>. Електронне голосування в масштабі всієї країни використовують також такі держави, як Франція, Бельгія, США, Великобританія та ін.

Електронна демократія, відзначає І. Мірошніченко, як соціально-політичне явище має двоїсту природу. З одного боку, електронна демократія відображає рівень розвитку системи електронного уряду національних держав, в якому гармонійно поєднуються потреби громадян брати участь у публічній політиці на основі використання інтернет-технологій і здатність держави забезпечити їм реалізацію своїх потреб на основі різних механізмів електронної демократії. З іншого боку, якщо діяльність системи державного управління, відображена в архітектурі електронного уряду, не націлена на вирішення суспільних проблем, не надає можливості участі громадян у процесі розробки й реалізації публічних рішень, то цей дефіцит публічності в політичній системі компенсується політичними практиками електронної демократії певних соціальних груп [207, с. 227]. При цьому, низова практика електронної демократії реалізується за допомогою логіки соціальних взаємодій і комунікацій, заснованих на індивідуальному використанні інфокомунікаційної інфраструктури мережевого типу, за допомогою якої здійснюються конструювання та політична інституціоналізація мережевої громадськості.

Електронна демократія швидше виступає в ролі сутнісного, соціокультурного, ідеологічного наповнення електронного управління. Ця концепція органічно вбудовується в концептуальну схему пояснення публічної політики, оскільки остання неможлива без демократичної складової, яка є

умовою повноцінного, прозорого, взаємовідповідального діалогу між владою та суспільством.

Інтерактивні технології призвели до появи нових інституціоналізованих форм взаємодії громадянського суспільства й влади, серед яких слід виділити краудсорсинг (crowd – натовп і sourcing – використання ресурсів). Термін був введений Джеффом Хауї і журналістом Марком Робінсоном для опису моделі бізнесу, яка ґрунтується на залученні простих споживачів, користувачів Інтернету та добровольців для виробництва й розповсюдження товарів і послуг, генерування ідей і рішень [346].

Політичний краудсорсинг є цілеспрямованою діяльністю суб'єктів політики з використання ресурсів громадян, організованих у соціальні мережі в online-просторі для колективного створення (ідей, проекту) і / або закріплення (рішення, практики) політичних інновацій у сфері публічної політики. Джерелом інновацій буде колективний розум індивідуальних акторів, які здійснюють краудсорсингову діяльність в організованих мережах.

Ініціативи щодо впровадження краудсорсингових практик можуть виходити як від влади («згори – вниз»), так і від громадянського суспільства («знизу – вгору»), але при цьому джерелом інноваційних ідей і рішень будуть громадяни. Суб'єкти, які ініціюють краудсорсинг, створюють для цих цілей онлайн-майданчики, на яких буде відбуватися процес взаємодії. Підсумком краудсорсингової діяльності в публічній політиці є затвердження інституціональних інновацій, закріплених у політичних практиках громадян.

Виділяють три види краудсорсингу в публічній політиці: створення краудсорсингових ресурсів в умовах надзвичайних ситуацій; законотворчий краудсорсинг; співпраця органів влади та громадянського суспільства в регіонах / муніципальних утвореннях [288, с. 215].

Краудсорсингова практика, виникнувши у вигляді інформаційної програми «Ушахіді» (свідокство) в 2007 р. в Кенії в умовах міжетнічних конфліктів (система менеджменту інформації, що дозволяє обробляти повідомлення з різних джерел і представляти всі дані в мережі Інтернет, де кожна подія пов'язана з певною географічною точкою), продемонструвала ефективність саме в умовах надзвичайних ситуацій [288, с. 215]. Краудсорсинг використовувався при ліквідації землетрусу на Гаїті в 2010 р., в Японії створювали краудсорсинговий ресурс для збору відомостей про радіаційний фон у регіонах країни та ін.

Краудсорсинг починає активно використовуватися публічними інституціями на кожному етапі формування публічної політики та в різних цілях (створення інформаційного контенту, законотворчість, управління, формування програми, голосування, збір інформації, пошук людей, просування продукту, залучення прихильників, служба підтримки, збір коштів (краудфандінг) та ін.).

Співучасть усіх акторів у формуванні законів є одним із базових положень сучасної публічної політики. Практичне втілення можна побачити на прикладі використання краудсорсингових практик: інтерактивне прийняття громадянами конституції в Ісландії, відкрита участь у законотворчості в таких

країнах, як США, Південна Корея, Фінляндія, Норвегія та ін. Міністерство юстиції Фінляндії в березні 2012 року відкрило інтернет-сайт, на якому кожен зареєстрований виборець може опублікувати власний законопроект – і в тому випадку, якщо його за півроку підтримають 50,000 інших виборців, законопроект автоматично виноситься на голосування у фінському парламенті. Уряд Естонії розробив законодавчий інтернет-форум під назвою «Themis» (Феміда).

Краудсорсинг досить швидко впроваджується у практику електронних урядів держав для організації постійної співпраці органів влади та громадянського суспільства в регіонах / муніципальних утвореннях. У публічному полі політики різноманітні політичні актори, взаємодіючи, використовують такі практики краудсорсингу, як: політичний ринок прогнозів (діяльність з придбання інформації про розвиток ситуації в майбутньому й очікувані результати), брейнсторм (мозкові штурми для генерації різноманітних ідей з певної проблеми), законотворчий краудсорсинг, проектний краудсорсинг (постійно діючий інформаційний ресурс, контент якого забезпечується громадянами, експертами), мережева взаємодія та ін., які можуть застосовуватися як самотійно, так і в комплексі. Так, наприклад, в США краудсорсингові проекти об'єднані в межах ресурсу «Центр нових медіа та залучення громадян США», де відбувається інформування громадян, а також розробка та імплементація мережевих цивільних проектів, спрямованих на взаємодію з органами влади на всіх рівнях [354].

Інституціональне закріплення практик краудсорсингу відбувається через соціальне навчання, в процесі якого учасники набувають необхідних знань та навичок інноваційної діяльності, які з часом відзначаються вже хабітуалізованим характером.

Отже, краудсорсинг як інституціоналізована форма взаємодії між владою і суспільством сприяє консолідації та активізації мережевого громадянського суспільства для артикулювання, агрегування й вирішення існуючих політичних і соціальних проблем; є публічним майданчиком для мережевої комунікації громадян і держави, де кожен зацікавлений член суспільства може взяти участь в індивідуальній формі й кооперуватися з іншими учасниками політичного процесу, що сприяє трансформації принципів ефективної взаємодії між акторами; впливає на включення в практику політичного менеджменту інновацій, а саме мережевого інструментарію, який якісно покращує та модернізує окремі сфери життєдіяльності людини. Швидко розвинені інноваційні політичні краудсорсингові проекти можна віднести до стартапів (start-up – «запускати», компанія з коротким періодом операційної діяльності, яка застосовує інноваційні технології виходу на ринок пропонованих продуктів або послуг і форсовану стратегію їх просування), які сприяють активному просуванню нових менеджеріальних практик і практик good governance в управлінні й модернізації соціального партнерства, які можуть впливати на кожному етапі формування публічної політики.

Таким чином, процес взаємодії між громадянським суспільством і державою може реалізовуватися в різних інституціональних формах, різними

способами з використанням різних інструментів – від традиційних референдумів до сучасних електронних форм взаємодії. Нові інформаційні технології web 2.0 і web 3.0 змінили практику соціального спілкування в цілому і публічну політику зокрема, розширивши її поле й наділивши великими можливостями, хоча й ускладнивши систему управління. Online-інструменти дали поштовх включенню нових механізмів мережевої взаємодії – як для традиційних акторів, так і для новопосталих, створили умови включення більшої кількості громадян до політичного процесу, забезпечили майданчики для комунікації, призвели до появи нових інноваційних інституціоналізованих форм партнерства громадянського суспільства й влади, наповнили новим ідейним змістом публічну політику. Стрімко розвинену публічну політику в онлайн-просторі можна сміливо назвати е-політикою, яка з розвитком технологій буде продукувати нові інститути й можливості для людства.

Висновки до розділу 3

Підводячи підсумок розділу, можна зробити висновок, що в умовах постмодерного розвитку світу під впливом ендогенних і екзогенних факторів відбулася зміна статусних ролей і функціональних можливостей традиційних акторів політики (держави, партій, груп інтересів, ЗМІ), з'явилися нові види інституціоналізованих акторів (інтелектуальні спільноти, гібридні партії, інститути-медіатори, онлайн-мережі тощо), набули популярності й стали діяти на постійній основі протестні види участі.

Вплив акторів на публічну політику залежить від рівня їх суб'єктності (здатності позиціонувати себе в політичному конкурентному середовищі незалежно, формувати свій порядок денний і домагатися його просування), відповідно до якого можна відрізнити самостійного політичного актора від залежних агентів. У недемократичних системах суб'єктність акторів публічного поля політики обмежується рамками режиму й традиційними інституціональними та соціокультурними факторами, які не дають повноцінно проявляти себе та впливати на політичний процес. У перехідних системах актори, перебуваючи в умовах інституціональної невизначеності й потрапляючи в інституціональні «пастки», формують свою суб'єктність, виходячи з ресурсного потенціалу, який є в їх арсеналі, і прагнуть нав'язати свої правила та стратегію розвитку.

Суб'єктність акторів публічної політики повноцінно може реалізуватися тільки в умовах демократії, яка забезпечує учасникам свободу в реалізації своїх інтересів у процесі прийняття політичних рішень; розширює публічне поле за рахунок залучення нових суб'єктів; створює множинні дискурсивні майданчики, гарантує їм у правовому полі захист інтересів; включає нові механізми взаємодії. Залучення громадян у політичний процес є одним із основних критеріїв публічної політики, який показує рівень їх суб'єктності як повноцінних і самостійних акторів, здатних формувати й просувати порядок денний і контролювати через інститути громадського контролю, громадської експертизи та публічного аудиту ступінь його виконання. Одним із головних

показників громадянської самостійності є рівень її інституціоналізації (третій сектор, стейкхолдери, соціальні рухи, мережеві структури громадянського суспільства), завдяки чому роль публічних акторів стає все більш значущою і підвищує їх суб'єктний статус.

Процеси зміни суб'єктності акторів у публічному просторі вплинули на характер взаємодії між різними учасниками публічної політики, на інституціоналізацію нових соціальних практик співпраці, спрямованих на співучасть в управлінні громадянського суспільства й призвели до розуміння того, що публічна політика вже не може бути обмежена лише електоральними процесами та практиками участі населення у вирішенні питань, поставлених політичним порядком денним.

Інституціоналізація взаємодії публічних акторів передбачає створення й розвиток вертикальних, горизонтальних і мережевих каналів, за допомогою яких відбувається обмін інформацією та здійснюються регулярні практики соціального партнерства, що включають у себе як оновлені традиційні, так і нові інтерактивні інституціональні форми співпраці. Однією з таких форм є Відкритий уряд, який дозволив інтегрувати «електронний уряд» і «електронну демократію» в публічний простір, інституціоналізація яких сприяє формуванню нового типу «електронного» громадянина й нового типу управлінського мислення [155]. Електронна демократія являє собою інформаційно-комунікативну систему в онлайн-просторі, за допомогою якої відбуваються залучення громадян, що використовують інтернет-технології, в політичні процеси та прийняття державних рішень у межах відкритого обміну інформацією.

Важливою характеристикою нової мережевої взаємодії акторів у публічному полі політики з'явилася можливість його проектування за допомогою нових інституціоналізованих практик управління та інтерактивних технологій, завдяки яким створюються умови для конструктивної участі різноманітних акторів і можливості для діалогової взаємодії. Процес інституціоналізації діалогу – це поступове перетворення його на один із соціально-політичних інститутів держави та громадянського суспільства. Характер діалогічної взаємодії залежить від ступеня політичної свободи й відкритості системи, а також від здатності публічних акторів позиціонувати себе як самостійних учасників політичного процесу. Під час діалогічної взаємодії актори виконують функції відповідно до своїх статусних позицій, ресурсних можливостей, характеру комунікування й співпраці.

У сучасних системах механізм взаємодії акторів публічної політики набуває нового неієрархізованого й зазвичай конфліктного характеру (особливо це відноситься до систем, які трансформуються). Тому постає питання щодо нового формату переговорної мережевої моделі горизонтальних практик, де інтереси акторів мають бути представлені через нові і / або оновлені традиційні інституціональні канали взаємодії, орієнтовані на співпрацю. Розвиток та інституціоналізація практик медіації, краудсорсингу, краудфандінгу тощо красномовно демонструють переваги цих форм мережевої публічної взаємодії.

Інституціоналізація акторів публічної політики та форм їх взаємодії свідчить про те, що ці процеси – не завершені, динамічні – визначають межі поля публічної політики й траєкторію їх політичних практик. *Див. табл. 7.*

Таблиця 7

Інституціоналізація публічної політики

Інституціоналізовані актори	Структурні складові інституцій	Інституціалізовані форми взаємодії	Функції публічних акторів	Ресурси
Держава:	Законодавча влада (парламенти) Виконавча влада (уряд) Судова влада (суди різних рівнів) Адміністрації Міське самоврядування	Електронне урядування Суспільні інституції при органах управління (Громадські Ради, Суспільні ради, Суспільні палати, громадянські конференції, конференції консенсусу Online-вибори Краудсорсинг Краудфандинг Краудкастинг	Політико-правова Легітимації Формулювання порядку денного (артикуляція і агрегація інтересів) Управління Модерування Медіації Інформаційна Комунікативна діалогічна (забезпечення діалогу між державою та суспільством) Соціалізуюча Інноваційна	Нормативні Монетарні Силі Інтерактивні Інформаційні
Громадянське суспільство	НКО, громадські рухи стейкхолдери	Суспільні інституції при органах управління (Громадські Ради, Суспільні ради, Суспільні палати, громадянські конференції, конференції консенсусу) Краудсорсинг Краудфандинг Краудкастинг	Політико-правова Формулювання порядку денного (артикуляція), Громадського контролю, Публічного аудиту, Діалогічна, Медіації, Інформаційна, Комунікативна, Соціалізації	Нормативні Інтерактивні Інформаційні Людський ресурс
Політичні партії	Відділення Національного, регіонального, міського рівня	Парламентська діяльність, Позапарламентська діяльність	Формулювання порядку денного(артикуляція), Діалогічна, Інформаційна, Комунікативна, Соціалізації	Нормативні Монетарні Інтерактивні Інформаційні

Індивіди	Політичні лідери, представники груп інтересів, лідери партій, лідери суспільно-політичних рухів, неформальні лідери Пересічні громадяни	Індивідуальна участь: Електоральна, Online-вибори Краудсорсинг Краудфандинг Краудкастинг Суспільні інституції при органах управління	Формулювання порядку денного (артикуляція), Медіації, Інформаційна, Комунікативна, Соціалізації	Інтерактивні Інформаційні Людський ресурс
Протестні рухи	Легальні та нелегальні політичні рухи та організації	Проблемні online-мережі, участь у масових акціях легального і нелегального характеру	Формулювання порядку денного (артикуляція), Вироблення альтернативних рішень	Інтерактивні Інформаційні Людський ресурс
ЗМК	незалежні засоби масової комунікації: телебачення, інтернет-видання, газети, журнали	Громадське телебачення, громадське радіо, громадські інтернет-видання, громадські друковані засоби інформації	Інформаційна Суспільного контролю (журналістські розслідування) Формулювання порядку денного (артикуляція) Аналітична Інформаційна Комунікативна, Соціалізації	Інформаційні Інтерактивні Нормативні Монетарні
Аналітичні центри	Аналітичні центри, Експертні співтовариства, Соціологічні центри, політологічні центри, наукові інститути, науково-дослідницькі установи	Експертні висновки, наукові політологічні, економічні, соціологічні, екологічні, демографічні та ін. дослідження, аналітичні довідки	Формулювання порядку денного (артикуляція) Аналітична Інформаційна Суспільного контролю Публічного аудиту	Монетарні, Інформаційні, Інтерактивні Інноваційні

РОЗДІЛ 4

ГЛОБАЛЬНІ ТРЕНДИ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Безліч проблем, з якими сьогодні зіткнувся світ, мають транснаціональний характер і вимагають рішень не тільки на рівні національних держав, але і на наднаціональному рівні. Глобальні тенденції об'єктивно сприяють структурним і змістовним змінам в інституціональному, економічному, культурно-ідеологічному, інформаційному плані на різних просторових рівнях політики: національному, регіональному, транснаціональному. Не стала винятком і публічна політика, яка інтенсивно оформляється концептуально і практично в умовах глобалізованого світу. У цьому розділі ми розглянемо глобальну публічну політику як особливий вид публічної політики.

Національна публічна політика і глобальна публічна політика – це дві різні політики, які не підпорядковані одна одній, існують в різних середовищах, мають різний рівень керованості і способи формування, але при цьому нерозривно взаємопов'язані між собою і наповнюють одна одну. Їх можна уявити в якості сполучених судин, у межах яких відбувається постійний обмін цінностями, інформацією, управлінськими практиками, паттернами поведінки і діями акторів. Це єдиний організм, що реагує на виклики глобального світу в своєму просторі і прагне колективно їх вирішити.

Дослідницька стратегія в даному розділі заснована на припущенні того, що глобальна публічна політика, яка формується в анархічному міжнародному середовищі, залежить від рівня організованості глобальних суспільних інститутів і здатності глобального громадянського суспільства впливати на політичні процеси. Перевірка даного гіпотетичного припущення дозволить за допомогою моделі «зустрічних траєкторій» публічної політики пояснити кілька важливих аспектів: по-перше, сутність і структуру сучасної глобальної публічної політики, по-друге, глобальні тренди публічної політики, по-третє, характер поведінки і рівень інституціоналізації глобальних публічних акторів (суб'єктів політики); по-четверте, зв'язок глобальної політики з національними практиками публічної політики; по-п'яте, траєкторії процесу глобалізації «знизу – вгору» (через глобальне громадянське суспільство, неурядові організації, мережі та ін.) і «згори – вниз» (держава, організації та ін.).

4.1. Публічна політика в глобальному контексті

У зв'язку з розглядом публічної політики в глобальному просторі, виникає необхідність уточнення даної категорії для використання її у нашому науковому дослідженні. Як і у випадку з визначенням сутності сучасної публічної політики в межах держави, традиційні підходи політичної науки вже не дають можливості для повноцінного аналізу даної категорії в глобальному масштабі. Необхідний саме мультидисциплінарний підхід, який пояснить нові глобальні тенденції, а саме наднаціональний характер різнорівневих

взаємовідносин акторів, формування нових ідей в умовах посиленої комунікації, створення інноваційного управлінського механізму на глобальному рівні.

Протягом 70-90-х рр. XX ст. вчені різних напрямків в теорії міжнародних відносин (реалісти, неомарксистичні, постмодерністи, неоліберали та ін.) і представники різних наукових підходів (неоінституціоналісти, структуралісти, мережевіки, менеджерісти, комунікативісти та ін.) аналізуючи зміни, які відбуваються в світі, заклали основу множинних дискурсів про глобальне управління, глобальні трансформації, різні рівні взаємозалежності і в тому числі про глобальну публічну політику.

Категорія *глобальна публічна політика* може бути сформульована тільки після розуміння того, що значить глобальна політика в цілому, адже вона є природним її продовженням і похідною. На думку авторів книги «Глобальні трансформації: Політика, економіка, культура» Д. Гелда, Д. Голдבלата, Е. МакГрю і Дж. Перратона, «глобальна політика» – термін, який характеризує протяжність політичних відносин в просторі і в часі, а також поширення політичної влади і політичної активності за межами національної держави. Політичні рішення та дії в одній частині світу можуть досить швидко позначитися взагалі в усьому світі. Ідея глобальної політики змінює традиційні уявлення про відмінність між внутрішньодержавною та міжнародною, внутрішньою і зовнішньою, територіальною і не територіальною політикою, укоріненою в загальноприйнятих концепціях «політичного». Ця ідея висвітлює багатство і складність взаємозв'язків, які – в умовах глобального ладу – виходять за межі держав і суспільств. Хоча уряди і держави й досі залишаються потужними діючими одиницями, вони тепер ділять глобальну арену з масою інших владних інститутів та організацій [347, с. 58].

У 90-і рр. вчені, які розпочали переосмислення глобалізації, звертали увагу на те, що збільшення числа нових форм політичного впливу і організацій, відображає поширення транснаціональних зв'язків і бажання мати справу з колективними політичними проблемами, яке виникає у більшості держав. Крім того, збільшився тиск неурядових утворень, які сприяють розвитку нових форм підзвітності в міжнародному політичному житті [347, с. 59].

Не дивлячись на різноманітність форм, функцій і правових статусів, глобальна політика на цьому етапі була, як точно зауважив Дж. Розенау, системою «правління без урядів» [541, р. 5]. Дане твердження свідчить про те, що практика міжнародної політики в глобальному просторі вийшла за межі державоцентричної моделі і формувалася в новому форматі взаємодії акторів.

Політична наука почала пошук адекватних теоретичних пояснень тих змін, які відбувалися. Теоретики міжнародних відносин (Р. Кох, С. Краснер, О. Янг, Дж. Раггі та ін.) ще в 70-80-і рр. XX ст. запропонували дуже близьку до сьогоденного розуміння глобальної публічної політики концепцію «міжнародного режиму». Теорія «міжнародних режимів» ґрунтувалася на концепції міжнародної спільноти. Одним з авторів цієї концепції був англійський учений Х. Булл, який вважав, що до міжнародного співтовариства може привести лише дотримання трьох цілей: прагнення покласти певні межі

використання сили, створення деяких умов виконання угод і наявність домовленостей, що стосуються дотримання прав власності. Загальні правила та інститути сприяють формуванню єдиних цінностей і норм, наявність яких і означає наявність міжнародного співтовариства [358, с. 105].

Під «міжнародним режимом» представники даної теорії розуміли «неявні або явні принципи, норми, правила і процедури прийняття рішень, з приводу яких у даній сфері міжнародних відносин передбачалася загальна згода. Їх поява свідчила про зростання інституціоналізації глобальної політики і була наслідком необхідності знайти нові моделі співпраці. Вони створювали нові форми глобального управління, які відрізняються від традиційних понять правління і передбачають наявність певних центрів суверенної політичної влади [358, с. 105].

Ідея співпраці, представлена в теорії «міжнародних режимів», більшою мірою стосувалася інституту національної держави, тому аналіз взаємодії різнорівневих акторів в процесі колективної комунікації і прийняття рішень не був темою досліджень даного напрямку і вимагав більш глибокого і детального теоретичного пояснення. Вивчити і осмислити це питання допомогла концепція «глобального управління», яка отримала свій розвиток в 90-і рр. XX ст., завдяки В. Брандту і його колегам з Комісії ООН з глобального управління. Особливий внесок у розробку цього напрямку внесли представники конструктивістського підходу в теорії міжнародних відносин: А. Вендт [31], [572], Дж. Рагті [543], Дж. Розенау [541] та ін.

Глобальне управління – це не тільки офіційні інститути та організації, якими створюються і підтримуються (або не створюються і не підтримуються) правила і норми, які керують світовим порядком – державні інститути, міжурядова співпраця тощо, але також і всі ті організації та групи впливу – від багатонаціональних корпорацій, транснаціональних соціальних рухів до безлічі неурядових організацій, – які переслідують цілі і завдання, досягнення та вирішення яких залежить від транснаціональних правлячих і владних інститутів [358, с. 105]

На відміну від теорії міжнародного режиму, заснованої на інституціональному підході, теорія глобального управління орієнтована на аналіз механізмів управління та прийняття рішень в глобальному масштабі. Сучасне теоретичне визначення глобального управління представили американські історики Дж. Ботон і К. Бредфорд, які вважали, що це процес спільного керівництва, який об'єднує національні уряди, багатосторонні державні установи і громадянське суспільство для досягнення загальних цілей. Воно забезпечує стратегічний напрям і керує колективними зусиллями при вирішенні глобальних завдань. Для ефективності, глобальне управління повинно бути комплексним, динамічним і здатним охопити національні та секторальні кордони й інтереси. Воно повинно діяти шляхом застосування «м'якої», а не «жорсткої» сили. Воно повинно бути демократичним, а не авторитарним, діяти в рамках відкритого політичного, а не бюрократичного процесу і мати скоріше інтегрований, ніж спеціалізований характер [24].

Російська дослідниця І. Б. Гоптарєва, проаналізувавши різні теоретичні підходи, які характеризують дану дефініцію, прийшла до висновку, що глобальне управління не має чітко вираженого визначення і в силу зовнішніх умов, які постійно змінюються: економічних криз, негативних результатів перехідних економік в окремих державах, неспроможності традиційних інститутів вирішувати загальносвітові проблеми та ін., трансформується і доповнюється новим змістом [60, с. 48].

У зв'язку з цими обставинами об'єктивно виникла необхідність у практичній площині забезпечити реструктуризацію державного управління на основі принципів і інститутів транспарентності, відповідальності, політичної участі, верховенства права, ринкової економіки, справедливості, демократії та ін., тобто на основі «доброго врядування», в сенсі якісного (Good Governance). У теоретичному плані, поява категорій «глобального управління» і «доброго врядування», які сьогодні стали основними в міжнародних відносинах, була взаємозумовленою: «добре врядування», що розуміється в даному випадку як сукупність напрямків, методів та інструментів, які базуються на нормативно визначених принципах і формах управління, має гарантувати глобальне управління [60, с. 48].

Практичному інкорпоруванню моделі «доброго врядування» в різних країнах сприяла підтримка ООН, Світового Банку, МВФ і ОЕСР. У Програмі ООН (1997 р.), а також у спільній Декларації саміту держав-членів ООН (2005 р.) світовій спільноті були запропоновані критерії «доброго врядування», а саме: участь, прозорість, відповідальність, ефективність, рівноправність і верховенство закону, які, певною мірою, є стандартами цієї моделі, хоча і не мають юридичної сили [53, с. 20].

У глобальних масштабах ці критерії розглядаються крізь призму інтересів усіх учасників політичного процесу, які не повинні суперечити загальному благу всього світового співтовариства. Концепція Good Governance передбачає інституціоналізований діалог між державою та громадянським суспільством і фокусується на партнерських відносинах, в яких політики і державні службовці приймають рішення спільно з іншими секторами суспільства.

Оскільки поняття «глобальної політики» сьогодні розуміється як багатовладна «змішана система дійових осіб», в якій політична влада і джерела політичної дії поширені повсюдно, виникає необхідність детального вивчення механізмів взаємодії акторів у світовому процесі та їх вплив на політичні рішення в глобальному масштабі. В результаті теоретичних і практичних змін глобальна політика об'єктивно розширила свої концептуальні межі і дала поштовх розвитку нових напрямків політики у відповідь на глобалізаційні виклики. У зв'язку з цим, особливий інтерес викликає концепт глобальної публічної політики, який стає як ніколи актуальним і необхідним в різних теоретичних напрямах і політичній практиці [361].

Ідея глобальної публічної політики постала в політичному дискурсі наприкінці 90-х рр. XX ст. Одним з перших, хто сформулював концепцію глобального співтовариства публічної політики (global policy community) став Вольфганг Рейніке в 1998 р. [532]. Аналізуючи економічну глобалізацію та її

вплив на стан державного управління, він звернув увагу на об'єктивні причини виникнення глобальної публічної політики і на необхідність виробляти загальні норми поведінки, створювати спільні міжнародні, освітні, дослідницькі, аналітичні майданчики [532].

Концепція глобальної публічної політики й досі знаходиться в стадії формування і єдиної думки про те, що вона собою являє у дослідників немає. Загальним для всіх вчених, які займаються цією проблемою, є орієнтація на розуміння «публічності» як основи взаємодії і комунікації акторів в процесі прийняття рішень. Тут слід звернути увагу на те, що, як і у випадку з термінами «публічна політика», «публічність», «публіка» так само немає універсальної і загальноприйнятої думки. Складність в даному випадку полягає в інтеграції всіх представлених категорій в глобальний контекст, де існують інші правила взаємодії між суб'єктами і середовище взаємодії, яке відрізняється від внутрішньодержавного. Стирання кордонів між внутрішньою і міжнародною політикою поставило наукове співтовариство перед складним завданням формування принципово нового варіанту теорії, яка розкриває всі аспекти транснаціональної взаємодії в єдиному теоретичному конструкті.

Що ж можна розуміти під глобальною публічною політикою? Найчастіше визначення даної категорії розглядають як продовження публічної політики, тільки в глобальному просторі і за участю глобальних суб'єктів. Так, наприклад, Н. Беляєва вбачає в публічній політиці «колективне рішення загальних проблем». Причому саме загальних, а не громадських. Йдеться про проблеми спільнот. І ці спільноти можуть бути найрізноманітнішими – від спільноти жителів мікрорайону або спільноти мігрантів, що працюють в цьому мікрорайоні, до «європейської» або «глобальної» спільноти – за умови, якщо такі спільноти домовилися, які загальні для них проблеми вони вирішуватимуть спільно [16].

Проте виникає питання відносно того, які саме глобальні актори політичного процесу приймають участь у визначенні та вирішенні загальних питань? Тобто для повноцінного розуміння категорії «глобальна публічна політика» необхідно чітко уявляти, хто саме її здійснює, за якими правилами це відбувається і які наслідки від цієї співпраці можна спостерігати.

Публічна політика в глобальному масштабі вимагає максимальної співучасті акторів у формуванні нового загального управлінського, комунікативного та ідеологічного концепту світового розвитку. В умовах посиленої інформатизації, розвитку нових технологій, триваючої глобалізації світової економіки, розмивання національно-державних кордонів, збільшення конфліктності на різних континентах, появи нових проблем в області екології, охорони здоров'я та ін., об'єктивно відбувається розширення і ускладнення порядку денного, трансформація міжнародних і державних політичних інститутів, зміна ролей і функцій більшості гравців на національному, регіональному та світовому рівні. У той же час з'явилося безліч нових акторів світової політики, здатних за допомогою ресурсів впливати на політичний процес, як у внутрішньому (національному), так і в зовнішньому середовищі, що стало результатом змін і появи нових форм публічної взаємодії різних

суб'єктів політики в процесі виробництва нових культурних і ідеологічних смислів, моделей комунікації і глобального управління.

Аналіз та вирішення глобальних проблем політики, здійснюється в змінній світовій системі, яка, на думку дослідників глобальної політики Е. МакГрю і П. Льюїс характеризується такими рисами:

Складністю і різноманітністю: зростання складності і різноманітності інституцій та організацій, а також питань у «глобальному порядку денному».

- Інтенсивною структурою взаємодії: вищий рівень і ширші масштаби взаємодії між державами-націями.
- Прозорістю держави-нації: структурні зв'язки між внутрішньою й міжнародною аренами означають, що національний порядок денний публічної політики більш відкритий до досягнень в інших країнах, що у свою чергу означає, що держава-нація менш здатна контролювати порядок денний, ніж це було в минулому.
- Швидкими і каскадними змінами, які непередбачуваним чином впливають на формування порядку денного.
- Вразливістю порядку й управління: глобальна політика менш стійка і більш вразлива, ніж політика держав-націй [509, р. 317].

Головним інституціональним викликом суспільного розвитку в умовах глобалізації постає проблема поєднання національного інтересу і глобального інтересу.

Глобальні питання і проблеми взаємодіють з національними питаннями і проблемами, а національні питання і проблеми взаємодіють з місцевим рівнем. Глобалізація приводить до ще більшої взаємодії між усіма рівнями, і робить можливим виникнення нової транснаціональної публічної сфери [238, с. 219].

Встановлення порядку денного і вироблення політики як на глобальному, так і на національному рівнях відбувається під впливом міжнародних акторів, які визначають стратегію розвитку світу і ставлять державу перед фактом необхідності виконувати розпорядження в економічному, культурно-ціннісному, управлінському та ін. сферах.

Розглядаючи зв'язок глобальної і національної публічної політики, М. Гарроп влучно зауважує, що «Міжнародне докільля значною мірою формує контекст національного вироблення політики. Виробники політики у кожній країні перебувають у спільному контексті публічної політики, що утворюється міжнародним економічним циклом добробуту, спаду, депресії й відновлення... Порядок денний публічної політики також стає міжнародним...» [461].

Але водночас, з точки зору національної перспективи, це не означає, що держава-нація перестала бути глобальним гравцем. Порядок денний публічної політики може бути глобальним, але прийняття рішень і способи впровадження залишаються національними. Таким чином, держава як традиційний інститут включена у глобальні відносини на нових умовах і зберігає свої позиції як головний актор політики, хоч і в обмеженому вигляді.

З нашої точки зору, проблема насправді не в тому, що держава змушена ділити свою суверенність, а в тому, що вона бере участь і змагається в

глобальній політиці з величезною кількістю інших акторів, які претендують на частину її політико-управлінських позицій в процесі вирішення проблем.

Глобалізація поступово призведе до того, що незабаром все більше і більше питань будуть структуровані силами й рухами поза державою-нацією і поза національними рамками вироблення публічної політики [238, с. 215]. Формування порядку денного і сам процес прийняття рішень поступово ставатиме більш складним, конфліктним і включатиме в себе нові проблеми і нові практики відносин між акторами.

Існування міжнародних спільнот і мереж публічної політики, до яких входять урядові, неурядові й наукові учасники, недвозначно вказує на схильність до зближення проблем, з якими стикаються промислово розвинені суспільства, навіть якщо спроби прийняття рішень і їх виконання залишаються вельми різними [238, с. 220].

Отже, існує суперечність між поширенням, яке відбувається на глобальному рівні, де питання і способи їх визначення пов'язані з іншими питаннями і мають здатність перетікати один в одного, і реальністю підтримання національного суверенітету [238, с. 219]. Світова комісія з довкілля і розвитку (WCED) сформулювала це ускладнення як «інституціональний розрив», через який «реальні» проблеми світу конфронтують з національними інституціями й порядком денним, що не можуть впоратися зі взаємопов'язаними проблемами, які постають перед світом у цілому.

Нові організаційні форми, які виникають на противагу традиційним інститутам і претендують на глобальну ідентичність, істотно змінюють інституціональний ландшафт глобальної політики і формують нові моделі управління світовим простором. Особливістю нових гібридних транснаціональних інституцій є те, що вони є переважно колективними, що поєднують державні, недержавні та приватні практики співпраці. Наприклад, «Глобальні ініціативи» (Глобальна ініціатива Клінтона, «Глобальні комісії» (Глобальна комісія з міжнародної міграції, Глобальна комісія з наркополітики GCDP)). Нові транснаціональні актори завдяки здатності до глобального інформування та поширення глобальної політики перетворюються в суб'єкти, які заслуговують на довіру з боку світової спільноти.

Структурно сучасна глобальна публічна політика може бути представлена як процес глобалізації «знизу – вгору», через діяльність інститутів глобального громадянського суспільства, аналітичних спільнот, глобальних центрів комунікації неурядових організацій різної спрямованості, і як процес глобалізації «згори – вниз», через управлінську практику впливових держав і міжнародних організацій, глобальних міжнародних банків і фондів. Обидві траєкторії перетинаються в проблемних точках (світові проблеми, які потребують вирішення) і утворюють нові моделі взаємодії. Джордж Модельскі виражає ці нові зв'язки у вигляді загальної моделі багатопірного пирога: глобального, національного і місцевого рівнів [515].

Але більш сучасною для пояснення цих зв'язків, на наш погляд, є модель політичних мереж, де реалізуються певні функції діючих акторів, створюються

правила взаємодії між ними і виробляються способи рішень проблем, які постають перед різнорівневими учасниками мережі і перед людством в цілому.

Глобальні мережі публічної політики охоплюють різні сектори і рівні, поєднуючи разом уряди, міжнародні організації, громадянське суспільство і бізнес. На відміну від традиційної ієрархічної організації, ці мережі мають еволюційний характер і відрізняються високим ступенем гнучкості і змінності. Завдяки їм відбувається не тільки взаємодія між групами з різним баченням проблем і шляхів їх вирішення, а й об'єднання знань, отриманих з різних джерел, що сприяє формуванню на цій основі нового знання, яке характеризується більшим ступенем комплексності і цілісності. Глобальні мережі в сучасних умовах виконують, головним чином, три функції, відповідно до яких ми і можемо провести їх класифікацію. Перш за все, слід виділити певні переговорні майданчики, на яких виробляються глобальні стандарти і міжнародні правила. В рамках другої групи мереж акцент робиться на об'єднанні ресурсів і коригуванні помилок ринку. До третьої категорії відносяться ті мережі, основна мета яких – реалізація існуючих міжнародних договорів і угод. Незважаючи на реально існуючі проблеми з функціонуванням глобальних систем керування державною політикою, їх роль в сучасному світовому політичному процесі продовжує зростати.

Поява нових організаційних форм взаємодії між суб'єктами в глобальному політичному просторі і різка зміна інституціонального ландшафту спонукала дослідників до пошуку нових концептуальних узагальнень в дусі часу. Однією з теоретичних конструкцій, яка активно розвивається і застосовується в практиці глобального управління, є концепція «оркестровки», розроблена К.Ебботом, Д.Снайделом та ін [487].

«Оркестровка» – це режим управління, який широко використовується міжнародними організаціями і відрізняється від ієрархічного управління тим, що в ньому немає жорстких інструментів управління, а взаємодія здійснюється на добровільній співпраці. Міжнародні організації «вербують» і підтримують (матеріально-технічно, інтелектуально) посередницьких акторів для вирішення проблем управління [449]. Це спроба міжнародних організацій покращити свою регулюючу здатність шляхом взаємодії з приватними особами та інститутами через механізми оркестровки.

Поведінка інститутів у глобальному полі політики регламентується міжнародно-правовими нормами й запропонованими міжнародними організаціями принципами взаємодії на основі добровільного співробітництва. Як правило, ініціаторами формулювання цих норм виступають демократичні держави, які обґрунтовують концепцію публічності на основі ліберальних цінностей, демократичності й свободи.

Змістовна характеристика й теоретичний конструкт глобальної публічної політики не можуть бути повними без залучення теорій демократії, які в нашому випадку будуть служити поясненням одного зі змістовних ціннісно-ідеологічних аспектів наповнення публічної політики.

Ідеологічна першість у вигляді сформульованих ліберальних цінностей і механізмів була запропонована Заходом як універсальна. Свобода і демократія

стали невід’ємними формами поширення цієї ідеї в світі, без яких формування повноцінної публічної політики неможливе. Однак, в останні роки ми можемо спостерігати реверсивний розвиток світу в бік несвободи, згідно з даними Індексу свободи (Freedom House) [141]. Див. у табл. 8.

Таблиця 8

Динаміка змін свободи

	2016	2015	2005	1995	1985
Вільні	40%	44%	46%	40%	34%
Частково вільні	24%	30%	30%	32%	34%
Невільні	36%	26%	24%	28%	33%

Джерело: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2016>

Розвиток світу відбувається за різними сценаріями і, відповідно, моделі управлінських практик держав дзеркально відображають систему влади в країні. Як поєднувати таке розмаїття в світовій управлінській практиці? У глобальних умовах, в ідеалі, держави повинні вміти домовлятися й вирішувати глобальні проблеми незалежно від внутрішньосистемного режиму, виносячи власні проблеми за дужки. Як правило, це складно здійснити в силу відмінності інтересів, ресурсів, традицій тощо, що неминуче веде до конфліктів.

Системи влади, де превалює авторитарний режим, не припускають вільну участь суспільства в процесі прийняття рішень, тому повноцінно включатися в політичний процес не уявляється можливим. Авторитарний характер можливого глобального управління буде в корені суперечити основоположним принципам самої концепції людського розвитку. Як стверджує один із найбільш відомих протагоністів і економічних аналітиків Амарт’я Сена, свобода займає чільне місце в процесі розвитку з двох причин. По-перше, вона сприяє досягненню прогресу, який оцінюється в першу чергу станом прав людини в суспільстві. По-друге, рівень розвитку безпосередньо залежить від вільної діяльності членів суспільства. Він поклав в основу людського розвитку т. зв. «можливісний підхід», згідно з яким процес розвитку розуміється, перш за все, як збільшення реалізованих «можливостей» людей. Тим самим людський розвиток чітко ув’язується з наявністю свободи [553]. В умовах же авторитарного глобального управління здійснення подібної моделі людського розвитку буде неможливе, до того ж – в планетарному масштабі. Таким чином, поширення ідеї й практики свободи в глобальному просторі забезпечить можливість усім акторам брати участь у процесі формування й здійснення глобальної публічної політики.

З огляду на все перераховане вище, авторське узагальнене визначення глобальної публічної політики можна дати наступне: сучасна глобальна публічна політика – це взаємодія різних інституціоналізованих і неінституціоналізованих акторів політичного процесу (внутрішньодержавних, регіональних і міжнародних) з приводу виявлення та вирішення проблем, що стоять перед світовим співтовариством, заснована на принципах ієрархічної

організації «згори» і самоорганізації суспільства «знизу», свободи, широкої комунікації, зацікавленості та взаємної відповідальності сторін, із залученням інтелектуальних експертних центрів, ресурсів держав, організацій, глобального громадянського суспільства та інших міжнародних суб'єктів.

Отже, різноманіття акторів глобальної публічної політики та наслідки їх діяльності об'єктивно ускладнюють уявлення про неї, тому визначення цієї категорії буде постійно уточнюватися й корегуватися в залежності від нових тенденцій у світовій політиці й зміни ролей сучасних суб'єктів.

Таким чином, у політичній науці формуються нові підходи, які намагаються пов'язати глобальний, регіональний і національний рівні публічної політики, тим самим подолавши ту теоретичну «прірву», яка з'явилася перешкодою для пояснень інституціональних «розривів» у глобальному полі публічної політики. Нові теорії управління, мереж, неоінституціоналізму відображають сучасні тенденції публічної політики через численні практики взаємодії традиційних і нових публічних акторів, які формують власні альтернативи порядку денного та способи вирішення глобальних проблем.

4.2. Взаємодія глобальних публічних акторів

У контексті аналізу ролі акторів у процесі формування публічної політики на глобальному рівні принципово важливими є наступні питання: хто формує глобальний порядок денний? Які інститути і як приймають рішення в глобальному просторі публічної політики? У науковій літературі дискусію з цих питань почав ще в середині ХХ ст. Г. Лассуелл, пізніше ініціативу підхопили К. Дойч, А. Етціоні та ін., які вважали, що держава-нація у глобальних умовах не здатна самостійно вирішувати багато світових проблем і що взаємозалежність між системами веде до появи нових транскордонних відносин.

Глобалізація «згори – вниз» представлена глобальною владою, де ключова роль належить державі й тим акторам, які мають ресурсними можливостями впливати на процес формування глобальної публічної політики згори.

Говорячи про державу як про актора публічної політики, необхідно відзначити той факт, що в епоху постмодерну вона зіткнулася з безліччю проблем, які суттєво змінили її становище в системі відносин з іншими внутрішніми та зовнішніми суб'єктами, вплинули на якісні перетворення в системі безпеки, трансформували систему державного управління й призвели до необхідності формування нових форм соціальної взаємодії.

Тому відносини держави й публічної політики необхідно розглядати під різними кутами – і з точки зору внутрішнього середовища, і з боку світової політики. На думку С. Дацюка, публічна сфера й держава пов'язуються через дихотомію зовнішньої та внутрішньої згоди. При цьому зовнішня згода є умовою згоди внутрішньої як стабільності держави у відносинах з іншими акторами. Зовнішня згода може бути зрозумілою як якість мирного

співіснування й вирішення конфлікту різних стратегій між політичними суб'єктами [73].

В умовах зовнішнього середовища держава має захищати свої власні інтереси та співвідносити їх із глобальним інтересом. Глобальний інтерес ми розглядаємо як необхідну умову та засіб світового розвитку, а також інституціональний виклик, який призводить до можливого знищення національного інтересу або, навпаки, його реалізації в повній мірі. Це підтверджують теорії окремих дослідників, які вказують на те, що наскільки сильною сама по собі є національна держава, настільки вона здатна до реалізації національного, а потім вже і глобального інтересу. З точки зору І. Крістола, «маленька нація може відчувати, що її національний інтерес починається і закінчується на її кордонах: саме тому її зовнішня політика майже завжди має оборонний характер, тоді як велика нація з широким колом інтересів поряд з матеріальними завжди має ідеологічні» [450]. Цим можна пояснити політику сильних держав, які можуть вдаватися до того, щоб запропонувати світові концепцію свого бачення стратегії розвитку, і тоді це буде вже мати глобальний характер.

У сучасному світі виділяється група країн, які стають лідерами глобалізаційних процесів, вибудовуючи певну ієрархію у світовій політиці й формуючи систему глобального управління, виходячи зі своїх ідеологічних позицій та інтересів. Аналізуючи таку систему відносин, О. І. Неклеса доходить наступного висновку: «Чинний принцип поствестфальської системи – це виборча легітимність держав, що передбачає існування як владної еліти, яка санкціонує цю легітимність, так і особливої групи країн-вигнанців із обмеженим суверенітетом. Верхівка нової ієрархії володіє не тільки цим «священним правом», а й технічними можливостями для формування світової громадської думки, слугуючим потім основою легітимації та делегітимації національного суверенітету, а також для здійснення владних повноважень, пов'язаних з приведенням нового статусу держав відповідно до політичної реальності. Крім того, важливий елемент новоутворюваної системи – поява нового покоління міжнародних регулюючих органів (елітарних, а не егалітарних)» [218].

Лідируючі позиції глобалізації «згори» належать економічно сильним державам, які визначають характер відносин у світовій системі й формують ідеологічну складову цього процесу. Внесок сильних держав у глобальну політику різний, як і їх позиції у процесі вирішення світових проблем, що стоять перед людством.

І все ж, незважаючи на те, що держава як суб'єкт глобальної політики залишається ключовим гравцем, вона об'єктивно не може самотійно впоратися з величезним потоком проблем, що вимагають свого вирішення, й розділяє цю ношу з інституціоналізованими акторами, що включаються у процес формування політики на різних етапах – від пропозиції порядку денного до реалізації поставлених завдань у світовому просторі. До них ми відносимо міжнародні організації, глобальне громадянське суспільство, світові інтелектуальні спільноти.

Найавторитетнішою з міжнародних міжурядових організацій є Організація Об'єднаних Націй (ООН), діяльність якої спрямована на розвиток світової спільноти й колективне подолання глобальних проблем, що стоять перед людством. З моменту свого існування ООН є основним ініціатором формулювання порядку денного світу. У вересні 2000 р. була прийнята перша Декларація тисячоліття, яка зафіксувала основні глобальні проблеми. На останньому саміті зі сталого розвитку ООН, що відбувся 25 вересня 2015 року, лідерами більш ніж 150 країн був прийнятий новий Порядок денний 2030, який виділив 17 глобальних цілей, що вимагають свого вирішення: мета покінчити з бідністю, голодом і нерівністю, вжити заходів зі збереження навколишнього середовища, поліпшити доступ до охорони здоров'я та освіти, побудувати міцні інститути та партнерства, знизити рівень нерівності людей, розвивати інновації в промисловості, сприяти розвитку міст та ін. [245].

У зв'язку з процесом глобалізації європейські експерти відзначають активне формування нових інституціональних утворень – таких, як міжнародні державні служби та бюрократичні апарати міжнародних організацій (ООН, ЄС, НАТО, АСЕАН, СНД); виділення оргструктур, що відповідають за взаємовідносини з різними міждержавними організаціями; зміна національних законодавств із урахуванням міжнародних угод [98, с. 145].

Ще одним суб'єктом глобальної публічної політики, що конструює її «згори – вниз», є особливий тип політичної еліти, представленої вищими чинами тих структур, яким держави передають частину свого суверенітету і які акумулюють потенціал структурного тиску публічних ієрархій і приймають рішення в межах повноважень міжнародних організацій [387, с.136]. Цей шар еліт позначають такими термінами, як «міжнародна бюрократія», «транснаціональна адміністрація», «транснаціональна бюрократія», «глобальна бюрократія». Інституціонально цей вид бюрократії представлений через діяльність впливових неформальних інститутів, таких як Більдербергський клуб, Рада з міжнародних відносин, Форум в Давосі, G 20 і інші G-групи, які виникають як відповідь на підвищення інституціональної фрагментації держави. МПО, намагаючись закріпитися в управлінській структурі світової політики, розширює мережу елітарних «еманацій», що представляють собою трансуправлінські інститути, такі як Базельський комітет з банківського нагляду (Basel Committee on Banking Supervision), Глобальне партнерство зі зміни клімату (C40 Cities Global Leadership on Climate Change) та ін. [523].

Діяльність подібного роду інституцій може носити неофіційний або напівофіційний характер, тому охарактеризувати й визначити ступінь впливу цього актора досить важко. Прикладом тут може послужити Більдербергський клуб, що є однією з найбільш впливових міжнародних організацій, яка приймає глобальні стратегічні рішення з ключових питань фінансової, військової та соціальної політики, минаючи урядові органи провідних країн світу, а також «обирає» майбутніх світових лідерів (президентів США, прем'єр-міністрів Великобританії). Постійних членів цієї організації немає, але, на думку дослідників, в «ядро» клубу входять відомі представники фінансових і політичних кіл Європи й США, такі як: Д. Рокфеллер, Е. Ротшільд, Г.

Кіссінджер, Е. Девіньон, Г. Гейнц, Р. Голбрук, З. Бжезинський, П. Волфовіц, Р. Проді та інші [22]. Діяльність цієї організації не можна назвати публічною, проте вона задає основні політичні теми для публічного обговорення на глобальному рівні.

Особливу групу акторів глобальної публічної політики представляють міжнародні фінансові інститути, які визначають економічний порядок денний світу: Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Світова організація торгівлі, транснаціональні корпорації тощо [418].

Прикладом ще однієї впливової неурядової міжнародної організації, заснованої в 1921р. в Нью-Йорку, виступає Рада з міжнародних відносин (Council on Foreign Relations, CFR). Це організація, яка формує міжнародний порядок денний з фінансових, політичних, соціальних, військових питань як на національному, так і на глобальному рівні. Членами CFR є банкіри, фінансисти, промисловці, політики, військові, керівники мультимедійних корпорацій, вчені, представники великих університетів тощо. Усього налічується на сьогоднішній день 4900 членів цієї організації [429].

Усі вищеназвані інституції сприяють адміністративному розширенню транснаціонального управління, що, з одного боку, неминуче ускладнює процес взаємодії як для регуляторів, так і для регульованих, але, з іншого боку, сприяє інтенсифікації відносин між глобальною елітою та глобальним громадянським суспільством.

Глобальне громадянське суспільство, як ідея і як інститут публічної політики, є одним із проявів сучасного світу, який здійснює перехід до постмодерну. У політичній науці існують кілька підходів, що розкривають сутність цієї дефініції відповідно до змін, що відбуваються в світі.

Прихильники «космополітичної демократії» пропонують розглядати глобальне громадянське суспільство як результат демократизованого глобального світу, який таким чином «оцивілізується». Завдяки цьому процесу створюються можливості для розвитку груп і особистостей, що сприяє появі глобального верховенства закону, глобальної справедливості й розширенню прав і можливостей суб'єктів політики [479]. Глобальне громадянське суспільство може бути представлене як сума законів, політики та інститутів, а також як посередник транскордонних відносин між державами, культурами, громадянами, міжурядовими та неурядовими організаціями та ринком [401].

Глобальне громадянське суспільство, на думку українського дослідника В. Бебіка, є системою суспільних структур, відносин, свідомості й діяльності глобальної держави, що лише формується, але разом з тим має створити умови для самореалізації всього людства, окремих націй, соціальних груп та індивідів [79, с. 58].

Теоретики демократичного спрямування, зазначає український соціолог В. Степаненко, визначають глобальне громадянське суспільство як демократичну альтернативу глобалізації знизу у відповідь на глобалізацію зверху. При цьому традиційна диспозиція громадянське суспільство *versus* держава, яка перенесена на світовий рівень у відношенні глобальна

громадськість (global polity) versus глобальне правління (global governance). Переконливими аргументами на користь такого бачення глобального громадянського суспільства як етично-нормативного ідеалу справедливості й демократичної участі є наступні обставини. Система глобального правління з її анонімністю, невідповідністю світової громадськості при відсутності прозорості в прийнятті рішень породжують в новому глобальному громадському просторі вакуум демократії і політичної участі. Цей дефіцит і повинен компенсуватися розвитком громадянського суспільства як природної демократичної протипаги [307, с. 162]. Ліберально-демократична ідея представлена в цьому підході як свого роду універсал, на який слід орієнтуватися в умовах глобальної взаємодії. Демократія виступає не тільки як ідейний концепт, але і як механізм, що забезпечує взаємодію між суб'єктами глобального політичного процесу.

Інституціональне розуміння глобального громадянського суспільства як діяльності неурядових міжнародних організацій є одним із найбільш добре вивчених і емпірично підтверджених напрямків у політичній науці. Так, наприклад, В. Степаненко вважає, що глобальне громадянське суспільство – це громадянське суспільство, яке вийшло за межі національних держав і чинне в міжнародному масштабі, об'єднуючи в своїх мережах і організаціях представників різних країн і направляючи свою активність на сферу глобального суспільного блага, тобто на подолання наслідків стихійних лих, запобігання гуманітарних конфліктів і катастроф, боротьбу з епідемією ВІЛ / СНІДу, рішення проблем екології, проблеми прав людини, формування демократичних коаліцій тощо. Так, головна структурна ланка національних громадянських суспільств – недержавні організації (НДО) – трансформується в глобальному форматі в міжнародні громадські організації, які все ще за термінологічною інерцією визначають як міжнародні недержавні або неурядові (International nongovernmental) (НУО) [307, с. 157].

У ХХ ст. виникли нові форми багатобічної і багатонаціональної політики, які включають у себе уряди, урядові організації, численні транснаціональні групи тиску та міжнародні неурядові організації. У 1909 р. було всього 37 урядових і 176 неурядових організацій, в 1996 р. їх уже було, відповідно, близько 260 і 5472. Автори книги «Глобальне громадянське суспільство» наводять дані, згідно з якими в 1990 р. число міжнародних неурядових організацій налічувало 32 тис., а до 2000 р. вже 37 тис. організацій [401]. За статистикою, приблизно 1200 нових організацій додаються щороку [563].

Число постійних членів глобальних НУО зросло з 148 тис. у 1990 році до 255 тис. в 2000 р., тобто більше ніж на 70%. Кількість же тих, хто бере участь в їхніх акціях спорадично, навряд чи піддається обліку. Згідно з опитуваннями, проведеними тими ж авторами в 41 країні, на рубежі ХХ і ХХІ ст. у різних цивільних групах і організаціях склалися в середньому від 1 до 5,5% респондентів. А це вже мільйони й мільйони людей [401].

Зміни, що відбулися в світі на рубежі ХХ-ХХІ століть, призвели до розбіжностей у науковому розумінні інституціоналізації глобального громадянського суспільства. Міжнародні дослідницькі й експертні спільноти

виділили два підходи з цього питання. Представники першого підходу досить скептично оцінюють глобальний статус міжнародних неурядових організацій як «громадянського суспільства». Вони вважають, що, хоча воно й украй необхідне, але знаходиться поки в «найбільш початковій» стадії свого формування. Дослідники, що представляють другий підхід, вважають, що глобальне громадянське суспільство вже давно існує й активно впливає на світовий політичний процес. Але при цьому глобальне або транснаціональне співтовариство зовсім не обов'язково слідує організаційним формам, стратегіям і тактикам, які довели свою ефективність на рівні країн [180].

Представники обох підходів по-своєму мають рацію, тому що відображають сучасні тенденції інституціоналізації глобального громадянського суспільства. Так, наприклад, якщо слідувати логіці першого підходу, то можна стверджувати, що міжнародні НУО у своїй більшості не зовсім самостійні й залежать або від національної держави, або від міжнародних організацій, або від фондів, які їх фінансують.

Глобальне громадянське суспільство знаходиться в постійній взаємодії з міжнародними міжурядовими організаціями, де останні беруть на себе роль ініціаторів і організаторів такого співробітництва. Міжнародні міжурядові організації, маючи різну спрямованість, ресурси й види діяльності, в останні роки активно залучають представників громадянського суспільства (на постійній або на консультаційній основі) для налагодження комунікативного діалогу й для співпраці в межах своїх структур. Ця тенденція пов'язана, в першу чергу, з тим, що рішення проблем, що існують в глобальному масштабі, неможливе без участі громадянського суспільства, яке легітимізує ці процеси та сприяє публічному діалогу й співпраці між суб'єктами світової системи. Такий варіант глобальної публічної політики «згори» досить ефективний і продуктивний, тому що робота ведеться системно, на регулярній і довгостроковій основі.

Так, одним із тривалих варіантів взаємодії глобального громадянського суспільства можна назвати співпрацю з ООН. Один із напрямків діяльності ООН – зв'язок з неурядовими організаціями, який офіційно забезпечується Департаментом громадської інформації (ДГІ) [78]. ДГІ займається питаннями розвитку партнерських зв'язків з асоційованими НУО та надає їм широкий спектр інформаційних послуг, проводить щотижневі брифінги, комунікаційні семінари, щорічні конференції НУО та програми орієнтації для нових асоційованих НВО [78]. На сьогоднішній момент налічується більше 1500 асоційованих з ДГІ неурядових організацій. Остання міжнародна конференція «Стійкі спільноти. Чуйні громадяни» за участі НУО відбулася в Бонні в 2011 р.

Багато неурядових організацій мають зонтичну структуру й володіють консультативним статусом в ООН. Наприклад, Союз міжнародних асоціацій (Union of International Associations), створений понад сто років тому і займається науковими дослідженнями, моніторингом міжнародних організацій. Також ця організація має консультативний статус при ЕКОСОП і асоційований статус при ЮНЕСКО [563].

Однією із впливових неурядових організацій, що має представництво в ООН і більш ніж в 150 країнах, є Світовий альянс громадської участі (CIVICUS), створений для зміцнення громадянського суспільства та ініціатив громадян по всьому світу [291]. Діяльність організації спрямована на розширення комунікації між організаціями громадянського суспільства та всіма учасниками політичних процесів на національному, регіональному й глобальному рівнях; на придбання досвіду й практичних навичок спілкування між усіма зацікавленими сторонами. Стратегічними цілями цієї організації є: вплив на прийняття рішень, які важливі для людей; підключення різних джерел і цивільних учасників до активної діяльності; включення – створення умов для повноцінної діяльності громадянського суспільства.

Крім практикумів і навчання організація CIVICUS в межах проекту «Легітимність, прозорість, підзвітність» вивчає стан громадянського суспільства в світі. З цією метою був розроблений Індекс громадянського суспільства, який характеризує на основі експертних оцінок стан цивільного сектора в національних державах [132].

Взаємодія громадянського суспільства в загальноєвропейському масштабі пов'язана з діяльністю Ради Європи і Європейського Союзу. Рада Європи, починаючи з 1952 р., наділила НПО як представників громадянського суспільства консультативним статусом, а з 2003 – статусом участі. Це дозволило більш ніж 300 міжнародних НУО активно брати участь у європейській політиці й програмі роботи Ради Європи та зміцнювати співробітництво між цією організацією та різними асоціаціями в державах-членах. Головним органом, що представляє міжнародні НУО, які мають статус учасника в Раді Європи, є Конференція міжнародних неурядових організацій (МНУО), яка збирається в Страсбурзі два рази на рік під час чергових сесій Парламентської асамблеї Ради Європи. Конференція забезпечує «чотиристоронню» співпрацю між НУО, Комітетом міністрів, Парламентською Асамблеєю та Конгресом місцевих і регіональних влад, що підтверджує політичну роль громадянського суспільства в процесі прийняття рішень у Раді Європи. Конференція МНПО також розробляє стратегію і програми взаємодії з громадянським суспільством. Остання програма була представлена в червні 2015 р. [171].

У жовтні 2009 р. Конференцією МНВО Ради Європи було підготовлено та прийнято Кодекс рекомендованої практики громадської участі в процесі прийняття рішень, який був спрямований на сприяння участі НУО в процесі прийняття політичних рішень на міжнародному, регіональному та національному рівнях. Кодекс складається з рекомендованих правил публічної взаємодії різних учасників політичного процесу, і його сміливо можна назвати ідеальною моделлю публічної політики в глобальному масштабі [165].

Кодекс спрямований на забезпечення меж і керівних принципів для вдосконалення цієї участі, для взаємного навчання через обмін передовим досвідом та залучення до неї уваги як НУО, так і державних органів. У ньому виділено чотири рівні участі, розподілені від менш активних до найбільш активних: інформація, консультації, діалог, співпраця. *Див. табл. 9.*

Рівні участі за Кодексом рекомендованої практики громадської участі в процесі прийняття рішень Ради Європи

Інформація	Консультація	Діалог	Співробітництво
Це відносно низький рівень участі, який зазвичай складається з одностороннього надання інформації від державних органів і коли не потрібно, і не очікується взаємодії або участі НУО.	Припускає, що державні органи можуть запитувати думку НУО з конкретної політичної теми або події. Ініціатива запиту й теми походить від державних органів, а не від НПО.	Ініціатива може походити з будь-якого боку і може бути або широкою, або ж ґрунтуватися на співпраці. Широкий діалог – це двостороння комунікація, заснована на взаємних інтересах і потенційно спільних завданнях для забезпечення регулярного обміну думками. Це може охоплювати як відкриті громадські слухання, так і спеціалізовані зустрічі між НУО та державними органами. Регулярний діалог на основі співпраці будується на взаємній зацікавленості в конкретному напрямку політики. Результатом є розробка основних політичних стратегій, спільних рекомендацій або законів.	Найвищий рівень участі, на якому НУО та державні органи тісно співпрацюють один з одним, забезпечуючи при цьому, щоб НУО залишалися незалежними і мали право на проведення кампаній і дії, незалежно від партнерських зв'язків. Партнерство може включати таку діяльність, як надання послуг, форуми участі й створення органів з ухвалення рішень.

Джерело: Кодекс рекомендованої практики громадської участі в процесі прийняття рішень Ради Європи

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802eee46>

У Кодексі позначені чотири принципи, необхідні для конструктивної взаємодії. Перший принцип – участь. НУО збирають і поширюють погляди громадян. Це – цінний внесок у процес прийняття політичних рішень, зміцнення якості, розуміння й довгострокової реалізації політичних ініціатив. Другий принцип – довіра. Відкрите й демократичне суспільство засноване на чесній взаємодії між учасниками та секторами. І хоча НУО та державні органи відіграють різну роль, проте загальна мета – поліпшити життя людей – може бути досягнута в задовільних умовах лише тоді, коли це засноване на довірі, що має на увазі транспарентність, повагу та взаємну відповідальність. Третій принцип – підзвітність і прозорість. Діяльність на підтримку громадських інтересів вимагає відкритості, відповідальності, ясності та підзвітності – як з боку НУО, так і державних органів, при дотриманні принципів прозорості на всіх етапах. І четвертий – це незалежність. НУО повинні бути визнані як вільні

й незалежні органи щодо їх цілей, рішень і діяльності. Вони мають право діяти незалежно і виступати з позицій, що відрізняються від позицій влади, з якими вони можуть, тим не менш, співпрацювати [165].

Для успішної реалізації всього перерахованого вище були визначені необхідні умови, а саме: верховенство права, дотримання демократичних принципів, політична воля, ясні й конкретні процедури, надавання довгострокової підтримки та ресурсів для сталого громадянського суспільства, спільні простори для діалогу й співробітництва [165].

Інституціоналізовані канали взаємодії між глобальним громадянським суспільством і міжурядовими організаціями можна вважати успішною практикою співробітництва, тому що воно відбувається на регулярній і добровільній основі, має конкретні цілі, терміни виконання поставлених завдань і звітність, постійно оновлюється в структурно-організаційному плані, розширюється фізично (за рахунок включення нових учасників) і просторово (включаються нові географічні регіони), фінансово (підтримується міжнародними фондами та організаціями – донорами).

Глобальне громадянське суспільство виступає не тільки у вигляді співробітництва, а й у вигляді опозиційного актора, що виражається в діяльності альтерглобалістських і антиглобалістських рухів. Ці рухи як масовий суб'єкт асоційованої соціальної творчості став у кінці XX і на початку XXI ст. активним ідейним і суспільно-політичним чинником сучасної глобальної публічної політики.

Альтерглобалістський рух – це тип суспільних відносин і суспільної діяльності, який не випадково почався як інтернаціональний і глобальний, з широкого використання сучасних мережевих технологій (і в технічному, і в організаційному сенсі). Альтерглобалістський рух став моделлю мережевої соціальної організації. У альтерглобалізмі у багатьох випадках соціальна форма «пішла вперед», ставши поки ще опозиційним, позасистемним, але реальним соціальним викликом для розвитку політичних і економічних структур.

Серед основних рис альтерглобалістського руху як мережевого глобального публічного актора можна виділити наступні:

- неієрархічність, децентралізація, переважно горизонтальна і / або функціональна кооперація;
- гнучкість, рухливість, мінливість форм і конфігурацій;
- легкість і швидкість створення й розпаду структур;
- відкритість мережі для «входу» і «виходу»;
- загальнодоступність ресурсів (перш за все – інформаційних) мереж;
- рівноправність мереж незалежно від їх ролі, масштабу, ресурсів;
- вторинність форм і структур по відношенню до змісту діяльності;
- унікальність мереж [49, с. 36].

Мережевий принцип організації альтерглобалістського руху дозволяє бути цьому суб'єкту глобальної публічної політики динамічним, відкритим для діалогу й участі, яка виражається в трьох основних формах: масові протестні акції, соціальні форуми, діяльність організацій.

Протестні акції – це дійсно видима, масова (від 50 тис. до 1 мільйона учасників), популяризована, але в той же час суперечлива форма руху альтерглобалістів, яка проводиться з 1999 р. у місцях і під час проведення різного роду самітів агентів глобалізації (СОТ, МВФ, Давоський форум і багато інших). Акції – це відповідь на реальні виклики часу і проблеми, що зачіпають інтереси широких верств населення, спонукаючи їх до громадянської непокори. Слід зазначити, що беруть участь у протестних акціях різноманітні, принципово несхожі один на одного структури, що виявилися здатні не просто до взаємодії, а й до потужних, стійко відтворених спільних дій [49, с. 30]. З розвитком інтернет-технологій ця форма участі стала однією із найбільш постійних, що поступово призвело до інституціоналізації її в постійного актора публічної глобальної політики.

Однією з найбільш конструктивних форм альтерглобалістського руху, орієнтованого на діалог, є соціальні форуми, які є публічними майданчиками для пошуку альтернатив розвитку світу «знизу». Цей пошук заснований і на практичному досвіді організацій і рухів, на теоретичних дослідженнях вчених, даних аналітичних центрів тощо. Починаючи з 2001 р. (Перший Всесвітній Соціальний форум в Порту-Алегрі, Бразилія), було проведено 13 Всесвітніх Соціальних форумів. Крім того, проводяться регіональні та національні соціальні форуми, які також представляють собою демократичні відкриті майданчики, на яких представники різних ініціатив можуть вільно обговорювати свої пропозиції й альтернативи. Серед ініціатив глобальних соціальних форумів, які отримали практичне втілення, можна назвати: антивоєнні акції та їх координацію; розвиток різноманітних форм економічних програм; системи місцевої демократії участі; формування нових форм управління; інтернетизацію; гендерні, правові, екологічні та інші питання.

Отже, соціальні форуми стали одним із найбільших феноменів сучасної глобальної публічної політики, конструктивною опозицією, створюючи «знизу» нові глобальні смисли й альтернативи розвитку світу в інтересах громадян.

В останні два десятиліття у світі активно формуються нові соціальні рухи й організації альтерглобалістської спрямованості. Вони мають різну соціальну спрямованість (економічні, екологічні, жіночі, молодіжні, дитячі, гуманітарні, наукові, освітні, профспілкові та ін.) і рівень просторово-географічного охоплення (національний, регіональний, глобальний). Феномен такого роду рухів лише останнім часом став предметом вивчення, однак уже зараз стає зрозуміло, що цей вид альтерглобалістської участі відрізняється від традиційних громадських організацій. Рух побудовано як альтернативу відчуженню у всьому різноманітті його форм і видів, відповідно до формули, представленої Світовим Соціальним Форумом: «Інший світ можливий». Солідарність, співпраця, добровільність, свобода і відповідальність як альтернативи відчуженню і є головними принципами працюючих асоціацій, що проявляються через механізми самоорганізації та самоврядування, здатність вести діалог і добиватися своїх цілей.

Таким чином, врахування опозиційного потенціалу глобального громадянського суспільства також є частиною розкриття сучасного значення

публічної політики. Попри могутність транснаціональних корпорацій та світового уряду і мегатенденції глобального управління, глобальне громадянське суспільство та громадська думка є стримуючим фактором для прийняття неправильних рішень. Публічна сфера політики в цьому сенсі виступає і середовищем, і простором, і структурою, які дають змогу існувати альтернативі адептам глобалізації [323, с. 216].

Таким чином глобальне громадянське суспільство визначає свою стратегію в координатах вибору серед даних ідеально типових позицій по відношенню до існуючих проблем. Спектр стратегій глобального громадянського суспільства – від партнерства з міжурядовими організаціями (структурами ООН, ЄС, Ради Європи), державами і транснаціональними корпораціями (ТНК) у сфері публічної політики до політичних рухів опору глобалізації (традиційних антиглобалістських рухів і антивоєнних протестів, активності у сфері захисту прав людини й глобальної екології) – представляють часто в змішаних формах, що включають у себе як конструктивні, так і протестні види участі.

Частина дослідників пов'язує появу глобального суспільства з інформаційно-комунікативними змінами, що відбулися у світі в останні десятиліття. Ідея світу як «глобального села», в якому всі відповідальні за все, була запропонована канадським комунікативістом Маршаллом Маклюеном. За його версією, у новому електронному інформаційному середовищі вже неможливо буде ігнорувати думку меншості, коли люди знають багато чого один про одного і це середовище вимагає участі й спільної серйозної роботи [510].

Взаємозв'язок публічної сфери політики і глобального громадянського суспільства, вважає О. Третьак, забезпечується уявленням про комунікаційну природу цих явищ. Різні громадські групи, які існують по всьому світу, вступають у рівноправну комунікацію, знаходять консенсус, спільно приймають рішення, ухвалюють певні меморандуми. Усе це є ознакою появи публічної сфери політики у всесвітньому масштабі [323, с. 214].

Ще один прихильник комунікативної теорії Р. Дейберт у своїй книзі «Пергамент, друк і гіпермедіа: Комунікації в процесі трансформації світового порядку» зазначає, що глобальні комп'ютерні мережі та Інтернет зокрема серйозно змінили можливості й силу транснаціональних громадських рухів. Вони дозволили сформувати глобальне громадянське суспільство [432].

Ознакою глобального громадянського суспільства, на думку О. Третьака, в порівнянні з його історичними проявами та попередніми етапами є інформатизація відносин, взаємообмін повідомленнями, включення у дискурс особистісних оцінок. Саме тому публічна сфера політики на глобальному рівні насичується постійними індивідуальними й груповими інтеракціями, які, врешті-решт, і дозволяють говорити про існування тієї чи іншої всесвітньої мережі замість поодиноких і нескоординованих акцій глобального громадянського суспільства, забезпечує одночасні публічні виступи, які мають широку аудиторію [323, с. 215].

Розширення інформаційно-комунікативних технологій та інтенсивні процеси інтернетизації об'єктивно призвели людство до того, що мережа Інтернет перетворилась на одного із найбільш впливових та могутніх учасників світової політики. На введений запит «world network» в пошуковику Google було видано більше 500 000 000 результатів.

За останні десять років кількість користувачів Інтернету зросла більш ніж утричі: у 2005 році вона дорівнювала 1 мільярду, а до кінця 2015 року, за оцінками ООН, досягла 3,2 мільярда чоловік. Мережевізація в online-просторі інтенсифікувала комунікацію між людьми в глобальному масштабі і тим самим призвела до ускладнення суспільних відносин і появи нових інтерактивних форм участі громадян за межами своїх національних кордонів. Розширення online-простору призвело до розмивання меж поля публічної політики й формування нових інституціоналізованих практик взаємодії акторів, які можуть здійснюватися екстериторіально.

Процес комунікації у глобальному полі публічної політики відбувається за двома траєкторіями одночасно: по горизонталі і по вертикалі. Горизонтальність комунікації – одна з головних відмінних рис сучасних онлайн-ресурсів від традиційних ЗМК, яка забезпечується такими видами, як гостьові книги, форуми, блоги, сторінки в соціальних мережах, що дозволяють організувати масове обговорення суспільно значущої теми, пропонуючи різні види інтерактивної комунікаційної взаємодії з цільовими аудиторіями, наприклад, призначене для користувача коментування, онлайн-конференції й онлайн-голосування в режимі реального часу, онлайн-вікторини та конкурси, ретвіти, «лайки» тощо.

Вертикальна політична комунікація забезпечує взаємодію між залежними й нерівноправними політичними суб'єктами, які перебувають на різних рівнях ієрархії. У глобальному масштабі вертикальна комунікація здійснюється, наприклад, між ООН і державами, між неурядовими організаціями та громадськими об'єднаннями в державах тощо. Розглядаючи питання про особливості функціонування публічної політики в глобальному зрізі на горизонтальному рівні, можна говорити про роль online-соціальних мереж як про один із найвпливовіших акторів публічної політики. Найбільш відомі глобальні соціальні мережі, блоги, відеохостінги – це Facebook, Twitter, Google +, LinkedIn, YouTube та ін.

Facebook – online-соціальна мережа, заснована в 2004 р. для внутрішнього користування студентами та співробітниками Гарвардського університету. З 2006 р. Facebook став загальнодоступною мультимовною (більше 70 мов) платформою, де кожен користувач глобальної мережі міг стати її учасником. У 2014 р. мережа налічувала вже 1,32 мільярда користувачів. Користувачі Facebook можуть об'єднуватися в групи, створювати й передавати свої повідомлення, рекомендувати інформацію через механізм Like і функцію вираження емоцій, блокувати свій аккаунт тощо.

Особливого значення набула співпраця в мережі в умовах проблемних ситуацій. Так, наприклад, після терактів у Брюсселі в березні 2016 р. 891,5 тис. осіб скористалися функцією "перевірка безпеки" соціальної мережі Facebook, за

допомогою якої люди, що знаходяться в зоні ризику, можуть повідомити своїм друзям, що вони знаходяться в безпеці. Один із найпопулярніших мікроблогів Twitter, створений у 2006 р., доступний на семи мовах, призначений для розміщення текстових повідомлень по 140 символів, це текстоцентрична відкрита система, що має вільний доступ до інформації без реєстрації в самій системі.

Майже всі глобальні мережі на сьогоднішній день мають мобільні додатки, що робить їх ще більш доступними та оперативними, дозволяючи комунікувати в них практично безперервно, синхронно й безмежно.

Соціальні мережі та блогосфера виконують в першу чергу функції комунікації та сприяють залученню суб'єктів у глобальні політичні процеси. Чи можна у зв'язку з цим стверджувати, що глобальна публічна політика формується за безпосередньою участю глобального громадянського суспільства як учасника мережі? Чи можливо реалізувати на практиці глобальний варіант публічного управління за допомогою онлайн-ресурсів та інтерактивної участі? Ця проблема в сучасному науковому дискурсі має обмежений характер. В основному приділяється увага аналізу окремих інститутів і акторів offline- і online-публічної політики, а питання процесуального характеру формування глобальної публічної політики за допомогою online-ресурсів розглядаються у вузькосекторальній тематиці. Така «неувага» вчених викликана декількома об'єктивними причинами: по-перше, тим, що охопити весь світовий простір і проаналізувати глобальний варіант публічного управління складно як з теоретичної, так і з емпіричної точки зору; по-друге, розгляд глобальної публічної політики вимагає врахування характеристик світового середовища, яке за своєю природою анархічне і постає таким, де формуються ієрархізовані й неієрархізовані зв'язки учасників глобального публічного процесу.

Інтернетизація торкнулася й традиційних акторів глобальної публічної політики (держави, міжнародні організації), які забезпечують вертикальну комунікацію в онлайн-просторі. Наприклад, сьогодні не існує жодної міжнародної організації, яка б не мала свого сайту й не була б представлена у відомих соціальних мережах.

Національні системи так само представлені у світовій системі через різні форми електронного подання (сайти, соціальні мережі, форуми, блоги лідерів та ін.). Однак, не всі країни в однаковій мірі дають можливість своїм громадянам брати участь в глобальному інтернет-спілкуванні. У таких, наприклад, державах, як Іран, Китай, Пакистан, В'єтнам, Сирія, Бангладеш, Туркменістан, Північна Корея з політичних і релігійних мотивів була заблокована мережа Facebook. У Пакистані, Північній Кореї, Ірані – був заборонений відеохостинг YouTube, в Ірані й Північній Кореї – Twitter.

Глобальний онлайн-простір – це частина політичного життя світу, що забезпечує комунікацію, яка формує сучасний глобальний публічний дискурс і глобальну громадську думку за допомогою інтерактивних інструментів і платформ, що дозволяє світовій спільноті брати участь у колегіальних схемах прийняття рішень. Глобальний інтернет перетворився на повноцінного актора наднаціонального характеру, контролювати і технічно управляти яким поза

межами національних кордонів вельми скрутно. Вирішити це завдання допомагають експертні світові співтовариства, які пропонують практичні рекомендації для вирішення проблем управління глобальним Інтернетом в 21 ст. [201].

Організація «21-го століття» відповідальна за координацію глобальних суспільних ресурсів, таких як система доменних імен (DNS), і забезпечує підтримку працездатності, стабільності й безпеки єдиного глобального Інтернету на основі дотримання ключових принципів, реалізованих в інститутах управління, досягнення яких ми прагнемо і які можливі в еру безперешкодного й повсюдного доступу до інформації та комунікаційних технологій. Вирішення питань експерти бачать у наступних рекомендаціях: використання експертних мереж; впровадження краудсорсингу на всіх етапах прийняття рішень; забезпечення вільного доступу в зручних, структурованих і придатних для машинного читання форматах; перехід до загальної взаємодії й координації дій з урахуванням інтересів всієї світової громадськості.

Таким чином, розширення публічного простору на основі розвитку мережі Інтернет суттєво змінило ландшафт сучасної публічної політики в глобальному контексті, в якому формуються принципово нові мережеві онлайн-спільноти «громадянської енергії», що впливають на мережеві практики традиційної політичної реальності.

В кінці XX – на початку XXI століття широкого поширення на світовому рівні набувають різні види публічних майданчиків для забезпечення комунікації та координації дій глобального громадянського суспільства. Одним із головних видів публічних майданчиків на наднаціональному рівні є форуми, створювані різними міжнародними організаціями, що включають питання громадянського суспільства.

На міжнародному рівні одним із найавторитетніших вважається Світовий економічний форум (World Economic Forum (WEF)), створений у 1971 р. з метою вирішення економічних питань [576]. Пізніше до порядку денного було включено соціальні та політичні теми для обговорення. Щорічно проводяться загальносвітові, регіональні та секторальні зустрічі представників бізнес-структур, політиків, міжнародних діячів, представників громадянського суспільства з питань глобальних проблем, серед яких дев'ять виділено як основні: продовольча безпека й сільське господарство; економічне зростання й соціальна еміграція; зайнятість, навички й людський капітал; навколишнє середовище й природні ресурси; майбутнє глобальної фінансової системи; майбутнє інтернет-гендерного паритету; міжнародна торгівля та інвестиції; довгострокові інвестиції й інфраструктура [576]. Протягом останніх років члени НУО активно залучені в численні глобальні ради (з питань цивільної участі, юстиції, віри, міграції, прав людини, цінностей і культур) щодо формулювання й вирішення порядку денного і на підставі досвіду й знань проблем виступають із різними практичними ініціативами щодо їх вирішення. Прикладами таких ініціатив є: партнерство проти корупції, відповідальність за міське будівництво, енергетичний розвиток для суспільства, група «Друзі Ріо + 20», група з водних ресурсів тощо.

На регіональному міждержавному рівні можна назвати Форум Громадянського Суспільства Східного Партнерства. Основна мета цього форуму – сприяння європейській інтеграції, сприяння реформам і демократичним перетворенням у шести країнах Східного партнерства – Азербайджані, Вірменії, Білорусі, Грузії, Республіці Молдова та Україні. Його місія полягає в зміцненні громадянського суспільства в регіоні та сприянні співробітництву та обміну досвідом між організаціями у країнах Східного партнерства, а також встановленню в ЄС, КСФ контактів між громадянським суспільством, розвитку діалогових відносин між громадянським суспільством і державними органами [339].

У зв'язку зі швидким розвитком інформатизації у світі особливої популярності набувають онлайн-публічні майданчики. Наприклад, інтернет-платформа Somondo ("Соціальний світ"), яка концептуально розроблялася з 2012 р., а в 2014 р. була запущена в мережу за підтримки уряду Німеччини з метою інформування громадськості про діяльність некомерційних організацій по всьому світу, створення умов відкритого й публічного обміну досвідом діяльності, знаходження фінансових можливостей для реалізації громадських проектів тощо [148].

Ще одним прикладом інтернет-платформи є Глобальна коаліція для трансформації конфліктів (The Global Coalition for Conflict Transformation (GCCT)), яка об'єднує некомерційні організації, що займаються проблемами трансформації конфліктів [50]. Загальною метою коаліції є підвищення обізнаності про принципи й теоретичні та практичні підходи до трансформації конфліктів на глобальному рівні. Цей майданчик сприяє обміну передовим досвідом щодо врегулювання конфліктів. GCCT веде роботу з усіма акторами, які можуть внести вклад у сприяння трансформації конфлікту, здійснює конкретні заходи, спрямовані на підтримку поставлених цілей.

Таким чином, глобальна публічна комунікація в останнє десятиліття все більше інтенсифікується та географічно розширюється, що веде до збільшення обсягу споживаної інформації між учасниками політичного спілкування й залучення в процеси управління нових акторів з різними статусними ролями.

Так, наприклад, один із проектів Світового банку, що з'явився 2010 р., «Взаємодія Світового банку з громадянським суспільством», є яскравим свідченням цього. У звітному документі про діяльність проекту за 2010-2012 фінансові роки відзначено, що за цей час тривало розширення взаємодії всіх підрозділів Світового банку з громадянським суспільством. Цей процес був характерний для всього спектру взаємодії, що включає розкриття інформації, діалог з питань політики, консультації з питань стратегії, оперативну взаємодію та інституціональне партнерство. Найбільш яскравим прикладом розширення цієї взаємодії є зростання числа представників організацій громадянського суспільства (ОГС), які беруть участь у роботі щорічних і Весняних нарад. Згідно з представленою статистикою СБ, в 2011 на Щорічних нарадах були присутні менше 100 представників ОГС, а в 2012 р. – більше 600. Світовий банк поглиблював свою оперативну взаємодію з організаціями громадянського суспільства, заохочуючи їх участь у фінансованих Банком проектах і

співпрацюючи з громадянським суспільством у таких галузях, як освіта, зменшення небезпеки стихійних лих, екологія, розвиток сільського господарства, проблеми корінного населення, гендерні відносини та ін. сектори.

Організації громадянського суспільства брали участь у здійсненні 82 відсотків із 1018 нових проектів і програм, що фінансувалися Банком у розглянутий період. ОГО також отримали істотну частку коштів за проектами розвитку, здійснюваними силами громад, на які у 2012 році було направлено близько 4,5 млрд. \$.

Крім того, Банк активізував роботу в галузі соціальної підзвітності: він включав цей принцип у стратегії сприяння розвитку країн, розширив фінансування проектів у галузі соціальної підзвітності, а також налагодив обмін знаннями та навичками в цій сфері.

Для поліпшення якості взаємодії між Світовим Банком та цивільними організаціями у 2012 р. були розроблені наступні рекомендації. Див. табл.10.

Таблиця 10

Спектр взаємодії між Світовим Банком і громадянським суспільством

Заходи	Характер заходу	Рівень прийняття рішень	Очікувані результати
Доступ до інформації та її розповсюдження	Односторонній	Відсутній	Підвищення обізнаності зовнішніх зацікавлених сторін
Діалог з питань політики	Двосторонній	Відсутній	Підвищення обізнаності обох сторін
Консультації з політики й програм	Двосторонній	Низький	Урахування поглядів зацікавлених сторін
Співробітництво	Двосторонній	Спільний	Узгодження мети й дії (короткотривалі, випадкові)
Партнерство	Двосторонній	Рівноправний	Єдині цілі й дії (довготривалі, інституціоналізовані)

Джерело: Світовий Банк <http://info.worldbank.org>

Тема взаємодії з глобальним громадянським суспільством є актуальною і для транснаціональних корпорацій. У 2001 р. з програмною ініціативою глобального корпоративного громадянства (Global Corporate Citizenship Initiative) з метою залучення бізнесу в цілеспрямовану діяльність з формування корпоративного громадянства, обміну досвідом успішної реалізації моделей соціально відповідальної поведінки, виявлення загальних сфер інтересів і порядку денного виступив Світовий економічний форум (Давоський форум). На наступному форумі, який відбувся в січні 2002 р., керівники 34 найбільших ТНК (в їх числі Кока-Кола, Макдональдс, Філіпс, Дойче Банк, Merck & Co) підписали спільну заяву «Глобальне корпоративне громадянство – стратегічний виклик для менеджменту й рад директорів компаній». У межах дискусії навколо змісту поняття «корпоративне громадянство» визначалося в документах Форуму як «управління компанією економічними, соціальними й середовищохоронними наслідками своєї діяльності й відносинами з усіма

стейкхолдерами». Безліч галузевих ініціатив бізнесу міжсекторальних і більш вузьких за заявленими цілями припускали згодом не тільки обговорення, але й впровадження механізмів вирішення конкретних проблем (Міжнародний форум лідерів бізнесу (Prince of Wales International Business Leaders Forum), Рада управління лісовими ресурсами (Forest Stewardship Council), Конференція з поширення практики мікрокредитів (Microcredit Summit)) [243, с. 23].

Ці та подібні ініціативи формують так звані глобальні мережі дії (Global Action Networks). Самі мережеві структури не скеровують і не координують дії учасників у звичному сенсі. Вони зводять разом стейкхолдерів, зацікавлених у вирішенні проблем, які виходять за межі національного рівня й готові виробляти спільний порядок денний. Внесок, який здійснюють учасники такої мережевої взаємодії, – це підвищення рівня усвідомлення проблем і визначення пріоритетів для розробки ефективного системного підходу до їх вирішення [243, с. 24].

Таким чином, розглянуті варіанти взаємодії між МПО, ТНК, бізнесом та НУО в глобальному масштабі є продуктивними і мають чітку перспективу подальшої співпраці, хоча при цьому роль глобального громадянського суспільства не зовсім самостійна і багато в чому скеровувана міжурядовими організаціями й впливовими державами.

Одними з найбільш сучасних акторів глобальної публічної політики є аналітичні інтелектуальні центри (ширше спільноти, «фабрики думки»), які формують нові смисли, громадську думку в глобальному просторі та впливають на процес прийняття рішень на світовому рівні. У кінці 90-х рр. минулого століття центрами комунікації або «точками перетину» (focal points) спілкування учасників глобального політичного співтовариства виступали такі центри міжнародної політики, як Нью-Йорк, Вашингтон, Женева, Париж, Брюссель. У 2000-ні роки перелік таких «точок перетину» географічно розширюється, включаючи столиці зростаючих економік таких країн, як Бразилія, Китай, Туреччина, Філіппіни, Мексика, Росія [3, с. 11].

Розширення географії глобальних аналітичних майданчиків відбувається постійно, залучаючи до цього кола все більшу кількість країн і регіонів. На сьогоднішній день виділяються три основні тенденції розвитку й зростання впливу «фабрик думки» на глобальному рівні: поширення та збільшення кількості аналітичних спільнот по всьому світу; їх внесок у розробку й оцінку публічної політики на всіх рівнях (локальному, національному, глобальному); створення мереж між політичними суб'єктами та структурами й аналітичними спільнотами [3, с. 11].

У глобальному масштабі аналітичні співтовариства представлені двома групами: глобальні аналітичні центри та глобальні аналітичні мережі. Глобальні аналітичні центри – структури, представлені кількома партнерськими організаціями, підрозділами або філіями «на двох або декількох континентах, які пов'язані спільною місією, програмами й проектами, а також включають регіональні офіси з місцевими аналітиками, пропонують аналітичний продукт глобальній публіці, мають різноманітні джерела фінансування» [505]. Автори колективної монографії під керівництвом Н. Беляєвої «Аналітичні спільноти в

публічній політиці» дали більш широке визначення цього феномену, вважаючи, що форми організації аналітичних спільнот на глобальному рівні різноманітніші, ніж на національному. На глобальному рівні представлені й аналітичні центри з філіями в різних країнах; і багаторівневі організації з офісами, регіональними представництвами й аналітиками на індивідуальному контракті; і фонди з регіональними бюро, що включають у свою діяльність місцеві аналітичні спільноти; і зонтичні структури, які об'єднують аналітичні центри по всьому світу; і асоціації академічних інститутів, які проводять прикладні міждисциплінарні дослідження; і мережі з членами різних організаційних статусів – від індивідуальних до колективних; і центри з глобальною мережею позаштатних дослідників; і віртуальні аналітичні мережі, що надають професійні поради по мобільному телефону або електронною поштою [3, с. 41].

За оцінками дослідників, глобальних аналітичних центрів налічується трохи – всього близько дюжини. Однак разом із транснаціональними аналітичними центрами, які функціонують у двох і більше країнах світу (в межах одного континенту), за даними Дж. МакГенна і Р. Сабатіні, загальна кількість аналітичних структур, що мають транскордонні масштаби діяльності, може бути оцінена в 60.

Багато аналітичних центрів виходять за межі своїх національних кордонів, розширюють своє представництво у світі, тим самим перетворюються на глобальних учасників світової політики. Серед таких аналітичних спільнот можна відзначити наступні. В області міжнародної аналітики можна привести такі приклади аналітичних центрів як: Брукінгський інститут (The Brookings Institution (BI)) (Вашингтон) [26], РЕНД Корпорейшн (RAND Corporation) [279], Австрійський інститут міжнародної політики (Austrian Institute for International Affairs (OIP)) (Відень) [1], Європейський центр (European Centre) [105], Міжнародний інститут світу (International Institute for Peace) [205], Міжнародний інститут прикладного системного аналізу (International Institute for Applied Systems Analysis) [204], Група досліджень та інформації з питань миру і безпеки (Groupe de Recherche et d'Information sur la Paix et la Sécurité (GRIP)) [66], Міжнародна служба інформації у сфері безпеки (International Security Information Service, Europe (ISIS Europe)) [206], Франкфуртський інститут досліджень миру (Peace Research Institute Frankfurt (PRIF)) (Франкфурт) [336], Центр прикладних політичних досліджень (Center for Applied Policy Research) (Мюнхен) [355], Міжнародний дослідницький інститут світу (International Peace Research Institute (PRIO)) (Осло) [203] та ін.

Аналітичні центри, які займаються економічними питаннями: Центр стратегічних економічних досліджень (Centre for Strategic Economic Studies (CSES)) (Мельбурн) [357]; Віденський інститут міжнародних економічних досліджень (Vienna Institute for International Economic Studies) (Відень) [32], Інститут Адама Сміта (Adam Smith Institute (ASI)) (Лондон) [149], Інститут економічних проблем (Institute of Economic Affairs (IEA)) (Лондон) [152], Міжнародний Золотий Меркурій (Gold Mercury International) (Лондон) [200], Оксфордський інститут економічної політики (The Oxford Institute for Economic

Policy) (Оксфорд) [231], Центр досліджень економічної політики (Centre for Economic Policy Research (CEPR)) (Лондон) [353], Африканський центр економічного розвитку (African Centre for Economic Growth (ACEG)) (Найробі) [9], Інститут світової економіки і політики, Китайська академія соціальних наук (Institute of World Economics and Politics, Chinese Academy of Social Sciences (IWER)) (Пекін) [150] і ін.

Аналітичні центри досліджують соціальні проблеми суспільства: Європейська соціальна обсерваторія (The Observatoire social European) (Брюссель) [102], Фонд соціального ринку (Social Market Foundation (SMF)) (Лондон) [338] тощо.

Наведена вище статистика й приклади аналітичних спільнот не враховують таку групу, як глобальні аналітичні мережі. Суб'єктність аналітичних спільнот зростає в тих випадках, коли вони в більшій мірі включені у глобальні мережі. Глобальні аналітичні мережі мають різну спрямованість і сферу застосування. Вони виникають у конкретних державах і поширюють свою діяльність по всьому світу, маючи в своєму розпорядженні штаб-квартири за межами країн, де вони утворені.

Серед глобальних аналітичних мереж в області економіки можна назвати: Фонд економічних досліджень АТЛАС (Atlas Economic Research Foundation or Atlas network) [337], який являє собою «зонтичну організацію» інтелектуалів-підприємців, які поділяють цінності лібералізму, у вигляді грантів і технічної підтримки новим інституціям. Мережа Атлас об'єднує понад чотириста організацій з понад 80 країн світу.

В умовах глобалізації, коли циркуляція інформації про досвід інших країн і суб'єктів політики у вирішенні аналогічних політичних проблем посилюється й зростає, попит на аналітичні компетенції та послуги аналітичних центрів тільки збільшується. Одним із ефективних видів участі аналітичних центрів на глобальному рівні є розробка моделей, методик і технологій, призначених для використання на практиці в державах. Розробка практичних рекомендацій щодо запозичення успішних політичних практик, які довели свою ефективність у вирішенні гострих соціальних проблем публічної політики однією країною, іншими країнами, з урахуванням контекстуальних особливостей конкретної системи, є однією з головних задач аналітичних центрів.

Отже, інститути досліджень публічної політики (або аналітичні центри) розширюють можливості вирішення проблем публічної політики й звертаються до тих проблем публічної політики, які набувають усе більшого глобального звучання. Роль аналітичних спільнот полягає не тільки в допомозі у процесі вироблення та оцінки публічної політики на різних рівнях, але також і в посередницькій діяльності між політиками-професіоналами й групами громадянського суспільства при розробці політики. За допомогою аналітичних центрів глобальна публічна політика сприяє забезпеченню й досягненню глобальних суспільних благ, які стають реальністю [3, с. 12].

Таким чином, актори публічної політики в глобальних умовах діють різноспрямовано й мають різну ресурсну можливість впливати на політичні

рішення. Глобальна публічна політика може бути представлена як процес глобалізації «знизу», через діяльність глобального цивільного суспільства, протестних акцій, соціальних рухів та форумів, аналітичних співтовариств, онлайн-співтовариств, неурядових організацій різної спрямованості, глобальних центрів комунікації; і глобалізації «згори», через управлінську практику впливових держав і міжнародних організацій, глобальних міжнародних банків і фондів. Кожна з представлених інституцій має свій спектр впливу на глобальні колективні рішення й свою долю відповідальності. Однак слід пам'ятати, що єдиного центру, який би мав можливість коригувати політичні процеси, у світовій політиці не існує. Поліцентричність глобального простору створює свої закони взаємодії між суб'єктами і свої мінливі правила гри, які залежать від інтересів найбільш сильних і ресурсно впливових гравців на політичній арені. Саме вони визначають головні тренди глобальної політики, формують мережеву конфігурацію зв'язків, генерують ідеологічні паттерни і створюють комунікативний простір. Проте глобальне громадянське суспільство як масовий суб'єкт глобальної публічної політики є тим фільтром, який може стримувати негативні впливи управління без урахування інтересів громадян.

4.3. Ефективність публічної політики: практика глобального вимірювання

Тема емпіричного аналізу публічної політики постала в політичній науці з того моменту, коли з'явилася ця дефініція в теоретичному плані і у дослідників виник інтерес до її вивчення в практичному полі. Комплексність, багаторівневність і диференціація публічної політики зумовлює її дослідження з позиції різних методологічних підходів і величезного масиву емпіричних даних.

Оцінка публічної політики в науковій літературі найчастіше відображена в показниках рівня ефективності діяльності держави та її інститутів по відношенню до суспільства. Як зауважують дослідники, що займаються вимірами ефективності політики (Б. Ротштейна, Дж. Теорелла, А. Ахременко, В. Курочкіна та ін.), емпіричні дослідження випереджає побудова цілісної теоретичної моделі. Тому на сьогоднішній день в науковій літературі існує безліч критеріїв ефективності публічної політики та публічного управління, які необхідно систематизувати і проаналізувати [363].

Виділення критеріїв ефективності публічної політики є одним з найважчих завдань, що стоять перед дослідником. По-перше, через те, що багато аспектів публічності важко емпірично перевірити; по-друге, ще немає універсальних чітко вироблених оціночних характеристик ефективної публічної політики (з огляду на унікальність кожної просторової моделі); по-третє, різні зміни в ході дослідження складно контролювати; по-четверте, складність об'єднання в одному зведеному індексі диференційованих ефективних показників публічності «згори – вниз» (показники управління) і «знизу – вгору» (показники громадянського суспільства); по-п'яте, збір даних по всіх параметрах публічності в різних державах не може бути представлений якісно і об'єктивно.

Звернення до терміну «ефективність» вимагає пояснення його застосування в дослідженні публічної політики. Говорячи про лінгвістичні складнощі, Р. Туровський звертає увагу на те, що не можна використовувати прямі аналогії між поняттями, вживаними в англomовній літературі (де їх дуже багато), і тими, які використовуються в переказному варіанті в науковому дискурсі в іншому лінгвістичному просторі. Так, ефективність позначається в англійській мові двома не ідентичними термінами – *effectiveness* і *efficiency*, – до яких на практиці додаються ще кілька: *efficacy*, *performance*, *output* і *outcome*, *quality*. Що стосується політики, то в зарубіжній літературі оцінюється ефективність уряду (*government*), управління (*governance*), а також окремих політичних програм (*policies*). В результаті існує безліч понятійних комбінацій, кожна з яких має свої смисли [324].

Здебільшого автори різних наукових напрямків пов'язують «ефективність» з результативністю. Так, в менеджменті під ефективністю діяльності розуміють якусь сумарну оцінку результату, що співвідноситься з витратами на його досягнення. Наприклад, в широко використовуваному ISO 9000: 2000 (серія міжнародних стандартів, що описують вимоги до системи менеджменту якості організацій і підприємств) «ефективність» визначається як співвідношення між досягнутими результатами і витраченими ресурсами [293].

Результативність відображена і в загальносистемному понятті «ефективності», де вона розуміється як ступінь реалізації системою своїх функцій з точки зору появи нових можливостей або досягнення якісно нового стану; міра повноти і якості вирішення системою поставленого завдання [266, с. 508]. А. Ахременко розуміє ефективність як структурну властивість динамічної системи, яка проявляється в характері зв'язків між параметрами моделі (ефективності держави в наданні публічних послуг) у часі [10, с. 127].

Організаційне бачення ефективності надає український політолог В. Дзюндзюк, який вважає, що вона пов'язана із співвідношенням між витраченими ресурсами й отриманим кінцевим продуктом; зменшення кількості затрачуваних ресурсів чи зниження їхньої вартості; зменшення тривалості процесу; співвідношенням кінцевого продукту і кінцевого результату [86].

Аналогічну думку відносно ефективності публічної політики висловлює Т. І. Виноградова. На її думку, публічна ефективність передбачає те, що політико-адміністративна система виробляє результати, які адекватно відповідають потребам людей на основі найкращого використання ресурсів [36, с. 13-14]. Із цим твердженням можна погодитися, додавши кілька уточнюючих моментів, важливих для аналізу ефективності публічної політики. Результуюча публічної політики – це не тільки кінцевий результат, а ще й процес, який здійснюється в певних умовах і конкретно-заданих режимних рамках з включенням позицій різнорівневих акторів політичного поля. Взаємодіючи в публічному просторі, актори прагнуть комунікувати і брати участь в процесі формування політики, використовуючи свої ресурси для реалізації спільних цілей. Ефективність публічної політики залежить також і від того, чи задовольняє вона акторів політичного процесу; для кого здійснюється публічна

політика; який результат отримують від політичної взаємодії учасники. Мова йде не тільки про те, чи буде задоволено суспільство і / або індивіди, а й про те, які результати від публічного взаємодії матиме держава й інші актори публічної політики.

Саме поняття результативності важливо розуміти крізь призму виділених рівнів цього явища, і тут, на наш погляд, цілком логічно використовувати прийняту в багатьох розвинених країнах схему з п'яти рівнів:

- Показники входять ресурсів (Input measures) – це показники, що характеризують витрати на здійснення певної діяльності і (або) набір вимог до професійних і особистих навичок виконавців проекту.
- Показники процесів (Process measures) – це показники, що характеризують терміни і нормативи виконання певної діяльності.
- Показники безпосередніх результатів (Output measures) – це показники, що характеризують обсяг виконаної роботи (наданих послуг).
- Показники кінцевих ефектів (Outcome measures, Performance measures); показники, що характеризують ступінь досягнення цілей і завдань організації і (або) зміну в стані цільової групи споживачів послуг.
- Показники впливу (Impact measures) – показники, що характеризують ефект впливу проекту на певну цільову групу.

Аналіз результатів діяльності згідно із вищепредставленими рівням добре вписується в логіку циклової моделі публічної політики. Останні три рівні показують результативність діяльності і можуть бути віднесені до етапу оцінювання.

Оцінювання публічної політики – це об'єктивна, систематична, емпірична перевірка впливу, який мають поточні політики й публічні програми на свої цільові групи з точки зору цілей, які вони мають досягти [440].

Інтерес до оцінювання ефективності держави виник в 60 – XX ст. в США внаслідок активізації державної політики в соціальній сфері з метою підвищення легітимності рішень. З цього часу спостерігається зростання використання різних методів оцінювання в багатьох розвинених країнах, але вони застосовувалися переважно для внутрішнього оцінювання та проводилися урядами або окремими органами влади. Для поглибленого аналізу конкретних систем вченими була запропонована велика кількість методик вимірювання ефективності держуправління. Такими методиками можна назвати: оцінювання програм і політики Policy and Program Evaluation, метод OD (розвиток організації, заснований на децентралізації, розвитку здібностей людей в організації, співробітництво), TQM (метод вимірювання якості, заснований на стандартах якості), HRM (менеджмент людських ресурсів) і ін. Це емпіричні дослідження, які дозволяють проаналізувати внутрішні результати діяльності політики і потім включити цю інформацію для коригування реалізованої програми та підвищення якості політики в державі.

З розробкою і впровадженням моделей New Public Management (NPM) і Good Governance в політику держав з кінця 80-х рр. XX ст. оцінка ефективності управління стала проводитися з використанням нових менеджериальних підходів, де були представлені критерії governance, які включали в себе

інституціонально-структурні та процедурні результати діяльності держави. З цього часу підвищилася потреба і в зовнішньому оцінюванні ефективності публічної політики в кількісних вимірах і моніторингу, що дозволяють контролювати здійснення реформ в державах.

Комплексні концепції governance з оціночними індикаторами якості ефективного правління були розроблені міжнародною Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) [233], Інститутом Світового банку в проекті Worldwide Governance Indicators (WGI) [577], Економічної і соціальної комісією ООН для Азіатсько-Тихоокеанського регіону (ESCAP) [100], структурними підрозділами ООН і представлені в Програмах розвитку. Аналітичні розробки цих організацій з проблеми державного управління показали, якою мірою турбота про менеджмент публічного сектора і ролі в процесі співуправління громадянського суспільства вийшли за межі держави і стали глобальним явищем.

Перше узагальнююче визначення і змістовну характеристику терміна governance на глобальному рівні було представлено в глосарії ОЕСР в 1987 р., де під ним розумілося здійснення політичних, економічних і адміністративних повноважень, необхідних для управління справами держави [519]. Ефективне управління характеризувалося участю, прозорістю, підзвітністю, верховенством закону, ефективністю, справедливістю і не повинно бути корупційним. Ефективність державного управління була представлена через такі показники, як результати (блага / послуги надаються державними організаціями) і наслідки (вплив наданих благ / послуг на значення соціальних і економічних індикаторів) [519].

Визначення governance, запропоноване Інститутом Світового банку в проекті Worldwide Governance Indicators (WGI), включало в себе сукупність традицій (як неформальних норм) і інститутів, за допомогою яких органи влади керують країною. Управління – це здатність уряду (контрольованого) ефективно формулювати і реалізовувати раціональну політику, а також повагу громадян і держави до інститутів, які регулюють економічні та соціальні взаємодії між ними [576].

Економічна і соціальна комісія ООН для Азіатсько-Тихоокеанського регіону (ESCAP) визначала governance як процес, за допомогою якого приймаються і здійснюються (або не здійснюються) рішення різнорівневими акторами (формальними і неформальними, створеними для прийняття і реалізації рішень). Комісією були сформульовані 8 основних вимог, яким має відповідати правління, яке гарантуватиме сталий розвиток: участь, орієнтація на досягнення консенсусу, підзвітність, ефективність і результативність, рівноправність і включеність, дотримання верховенства права. Якщо відповідати цим вимогам, можна мінімізувати корупцію, враховувати думку меншості під час прийняття рішень [393].

Безумовно, державне правління, яке задовольняє всім вимогам, – це ідеальна модель, до якої, як зазначає Комісія ООН, на практиці наблизилися лише деякі країни. Але критерії оцінки якості правління створюються для того, щоб визначити рівень фактичної ефективності діяльності держави, спонукати

його до проведення реформ і дати можливість контролювати динаміку змін в процесі управління, а також для орієнтації при формулюванні стратегії розвитку держави.

У щорічній доповіді про розвиток людини, де підбиваються підсумки двадцятирічних досліджень Програми розвитку ООН, зазначалося, що в теоретичній та практичній літературі основним показником розвитку вважався економічне зростання. Відповідно, моделі розвитку були сфокусовані переважно на впливі політичних інститутів на економіку. Зараз відбулося переформатування системи взаємовідносин держави і суспільства і основним орієнтиром стала людина і розвиток її потенціалу. Це є головним завданням держави і критерієм оцінки ефективності державного управління [95].

Усе це знайшло своє відображення в Основних принципах Good Governance, які були представлені в Програмі ООН і складаються з наступних положень, що поширюються на всіх учасників політичного процесу: 1) участь у прийнятті державних рішень; 2) консенсус при прийнятті рішень; 3) стратегічне бачення; 4) зворотний зв'язок; 5) ефективність під час проведення державної політики; 6) відповідальність всіх учасників процесу; 7) прозорість; 8) рівноправність; 9) верховенство закону [576].

Як ми змогли помітити, в представлених проектах однаковості щодо визначення governance не існує, як і не існує загальної теоретичної моделі, яка б дозволила пов'язати окремі аспекти ефективності в цілісну конструкцію, однак критерії, розроблені авторами цих глобальних проектів, є орієнтирами для емпіричних досліджень як на міжнародному, так і на місцевому рівнях і включаються в різні Індекси, що відображають різні сфери публічної політики.

Глобальні Індекси, представляючи кількісну оцінку якості публічної політики виконують такі завдання:

- Зовнішнє оцінювання, яке дає велику об'єктивність і ефективність в порівнянні з внутрішнім оцінюванням.
- Рекомендації, які можна використовувати в політико-управлінському процесі для підвищення ефективності політики.
- Формування і операціоналізація універсальних індикаторів ефективності публічної політики, відповідних з одного боку концептуально-теоретичних моделей публічного управління, а з іншого відповідають запитам часу і змін в політиці.

Розглянемо найбільш поширені по цитованості і масштабні по вимірюванню дослідження для відбору необхідних критеріїв і емпіричних даних, які можна використовувати для аналізу ефективності публічної політики та публічного управління.

Одним із найбільш цитованих досліджень, що стосуються питань ефективності державного управління, є проект регулярного міжнародного моніторингу Світового банку The Worldwide Governance Indicators (WGI), розпочатий в 1996 р., що охоплює понад 200 країн, на підставі даних більш ніж 30 різних міжнародних міжурядових і неурядових організацій, інститутів, соціологічних, експертних, аналітичних центрів. Ці показники спираються на чотири різні типи джерел даних:

- дослідження домашніх господарств і фірм (9 джерел даних, включаючи Афробарометр опитування, Gallup World Poll, і Глобальний огляд конкурентоспроможності звіт);
- комерційна діяльність постачальників інформації (4 джерел, включаючи дані Economist Intelligence Unit зі Global Insight, політичних ризиків та послуг);
- неурядові організації (9 джерел даних, включаючи Global Integrity, Freedom House, Репортери без кордонів);
- організації державного сектора (8 даними джерел, включаючи CPIA оцінках Світового банку та регіональних банків розвитку, ЄБРР про процес переходу, французькому Міністерстві фінансів Інституціональна база даних профілів) [482].

Грунтуючись на концепції governance, автори дослідницької методології проекту Д. Кауфман, А. Крея і М. Мастрucci виділили шість агрегованих аспектів управління, які характеризують інститути і неформальні практики державного управління, що визначають в сукупності його якість в сприйнятті громадянського суспільства, підприємців, зарубіжних інвесторів:

- «Право голосу та підзвітність» (Voice and Accountability) – індикатор показує ступінь можливості і вільної участі громадян у виборі влади і її підзвітність. Він включає показники, що вимірюють різні аспекти політичних процесів, рівень захищеності цивільних свобод і політичних прав, а також незалежність мас-медіа.
- «Політична стабільність і відсутність насильства» (Political Stability and Absence of Violence) – індикатор включає групу показників, що вимірюють ймовірність дестабілізації правління Неконвенціональні засобами, включаючи насильницькі і державні перевороти.
- «Ефективність уряду» («ефективність управління») (Government Effectiveness) – цей індикатор показує якість надаваних державою послуг, компетентність держслужбовців і їх політичну незалежність, якість формування політики та її здійснення і рівень довіри людей до політики, що проводиться урядом.
- «Якість регулювання» (Regulatory Quality) – індикатор дає можливість оцінити здатність влади формувати і здійснювати політику, що сприяє соціально-економічному розвитку в умовах ринкової економіки.
- «Верховенство права» (Rule of Law) – індикатор показує міру довіри громадян до правових норм суспільства і їх готовність до виконання цих норм; якість роботи правоохоронних органів і органів правосуддя; очікуваність правопорушень та насильства.
- «Контроль корупції» (Control of Corruption) – індикатор вимірює сприйняття корупції (використання державної влади для отримання приватної вигоди). Показники включають різні аспекти корупції, участь еліт в корупції [482].

Представлені в проекті дані свідчать про наявність каузальної залежності між значенням governance за показниками індикаторів, представлених вище, і результатами розвитку країни, зокрема такими його показниками, як рівень

доходу на душу населення, рівень грамотності і ін. Особливістю розглянутого індексу є відсутність у нього єдиного зведеного показника. У проєкті розглядається залежність індикаторів один від одного в межах конкретних національних кордонів.

Для аналізу стану публічної політики часто вдаються до даних досліджень, проведених німецьким фондом Бертельсманна. Дослідження оцінки ефективного управління представлені в статусному індексі (Status Index) і індексі управління (Management Index) на підставі даних 31 країни, які є членами Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) [146].

У статусному індексі використовуються 147 змінних, об'єднаних в два індекси: Якість демократії (Quality of Democracy) та Політична стратегія (Policy Performance). Кожен індекс представлений групами показників, які в свою чергу діляться на окремі індикатори. Так, наприклад, індекс Якості демократії включає в себе верховенство закону, вибори, доступ до інформації, цивільні права. А показник вибори: процедуру відбору кандидатів, участь громадян в голосуванні, обмеження в реєстрації кандидатів, доступ до масової інформації, фінансування партій.

Індекс Політичної стратегії включає такі показники: економіка і зайнятість (економіка, ринок праці, підприємства, податки, бюджети); соціальна сфера (охорона здоров'я, соціальне забезпечення, сімейна політика, пенсії, інтеграція); безпеку (внутрішня і зовнішня); ресурси (навколишнє середовище, інновації, освіта). Індекс управління (Management Index) включає дві групи показників: регулятивна здатність (Executive Capacity) і виконавча відповідальність (Executive Accountability). Регулятивна здатність включає такі критерії, як: стратегічна здатність керувати, міністерська координація, Evidence-based Instrument, соціальні консультації, політична комунікація, ефективність впроваджень, адаптованість, організація реформування. Виконавча відповідальність: компетентні громадяни, показник законодавчої влади (структура і ресурси законодавчих акторів, законодавча відповідальність), посередницькі структури (мультимедіа, партії і групи інтересів) [410].

Дані статусного індексу (Status Index) і індексу управління (Management Index) можуть стати в нагоді під час аналізу ефективного управління тільки в 31 країні, тому найбільш цитованим є індекс Трансформації Бертельсманна (Bertelsmann Transformation Index), який існує з 2003 року, метою якого є допомога щодо поліпшення політичного управління трансформаційними процесами на основі аналізу сильних і слабких сторін переходу та стимулювання передачі знань і передового досвіду успішних держав. За цей період до 2014 р. число обстежених країн збільшилося з 116 до 129. Вони розділені на сім регіональних груп: Південної та Східної Африки (19 країн), Західної і Центральної Африки (18), Азія і Океанія (21), Близького Сходу і Північної Африки (19), Латинської Америки і Карибського басейну (21), пострадянських Євразія (13), і Центрально-Східної та Південно-Східної Європи (17) [146].

Зведений індекс трансформації включає в себе Статусний індекс (Status Index) і індекс Управління (Management Index). Статусний індекс ранжує країни відповідно до стану їх демократії і ринкової економіки. Найкращі показники мають ті країни, де найбільш ефективно функціонують інститути демократії і ринкової економіки. Показник кожної країни розраховується як середнє арифметичне двох числових показників, що характеризують прогрес в області: а) політичної трансформації та б) економічної трансформації. Успішність політичної трансформації визначається на основі таких критеріїв, як суверенність, політична участь, верховенство закону, стабільність демократичних інститутів, політична і соціальна інтеграція. Дані політичні критерії базуються на 18 індикаторах. Економічні критерії базуються на 14 індикаторах. Під час аналізу економічної трансформації враховуються: рівень соціально-економічного розвитку країни, структура ринкових і конкурентних процесів, валютна та цінова стабільність, повага прав приватної власності, рівень загального добробуту, стабільність економічної системи.

Індекс Управління оцінює якість управління, здійснюваного політичними акторами. Результат кожної країни для даного рейтингу розраховується на основі числових показників рівня і складності управління. Рівень управління визначається на основі аналізу таких чинників, як здатність політичних акторів до маневрування і досягненню консенсусу, ресурсна ефективність, взаємодія з зовнішнім середовищем. Рівень складності вираховується на основі 6 індикаторів: структурні умови, традиції громадянського суспільства, інтенсивність конфліктів, рівень освіти населення, економічні показники країни і роль інститутів.

Результати індексу публікуються в аналітичних документах і містять рекомендації щодо вирішення проблем управління в окремо взятих країнах, які беруться на озброєння урядами.

З розвитком концепції Відкритого урядування і реалізації її на практиці з'явилася необхідність в глобальному кількісному вимірі якості влади, який з 2014 р. представлений в однойменному Індексі Відкритого уряду (Open Government Index). Індекс заснований на таких групах показників, як:

- Відкритість урядових даних для громадян (рівень інформованості суспільства про діяльність державних органів).
- Право громадян на інформацію (рівень доступу громадян і організацій до інформації про діяльність державних органів, включаючи механізми реалізації права громадян на отримання такої інформації).
- Громадянська участь (рівень громадської участі в процесах прийняття суспільно значущих рішень, включаючи механізми громадського контролю).
- Механізми реалізації громадянами своїх прав (можливості практичної реалізації громадянами своїх прав, включаючи механізми розгляду звернень та скарг і реакцію на такі звернення) [130].

У прагненні розвинених країн підвищити ефективність держави провідною тенденцією сьогодні стає залучення інтерактивних технологій, які дозволяють інтенсифікувати комунікацію між суспільством і державою,

максимально залучати до процесу прийняття рішень на всіх його етапах громадянське суспільство, розширити і забезпечити доступ до державних послуг всім громадянам, тим самим підвищуючи рівень публічності політики. Концептуально ця ідея реалізувалася в розвитку проектів електронного уряду (e-government). Огляд ООН розвитку е-урядування, починаючи з 2003 р., оцінює рівень ефективності управління з включенням громадян до цього процесу за трьома показниками: інформування (інформація, необхідна для участі громадян, поширюється через державні портали, соціальні мережі, блоги, форуми, групи новин та ін. комунікативні онлайн технології); консультування (портали забезпечені інструментами зворотного зв'язку, які дозволяють громадянам брати участь через свої звернення у формуванні політичного порядку денного, спілкуватися з виборними посадовими особами та ін.); прийняття рішень (показник оцінює, якою мірою держава прагне інтегрувати внесок громадян у процес прийняття рішень та інформує їх про те, які рішення прийняті на основі консультативного процесу) [137].

Дані параметри включені в глобальні індекси, що показують роль онлайн-технологій в процесі ефективного управління:

- Індекс розвитку електронного уряду (The UN Global E-Government Development Index (EGDI)), EGDI – це показник, який включає три найважливіші аспекти розвитку електронного уряду, а саме: рівень надання послуг онлайн, рівень розвитку телекомунікаційних технологій і рівень розвитку людського потенціалу. Кожен з цих показників також є складовою індексу і може бути проаналізований окремо [137].
- Індекс електронної участі (e-participation), який є складовою частиною загального індексу E-gov і спрямований на оцінку рівня взаємодії держави з громадянами (постійного, а не тільки електорального) з використанням інструментів Web 2.0, в тому числі блогів, соціальних мереж і мобільного зв'язку [133].
- Індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ICT Development Index) [138] і Індекс мережевої готовності (Networked Readiness Index)– це комплексні показники, що характеризують рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) і використання їх в управлінні [134].

Незважаючи на величезну кількість індикаторів і показників у поданих індексах, вони все-таки більшою мірою відображають діяльність держави по відношенню до суспільства («згори – вниз») і не охоплюють всі аспекти публічної політики, що враховують показники включення громадянського суспільства в процес співуправління.

Ефективність публічної політики є багатоскладовою і багато в чому залежить від характеру позиціонування окремих акторів публічного процесу в полі політики. Одним з головних акторів публічної політики є громадянське суспільство, розвиненість і самостійність якого визначають демократичність системи і якість управління. Індекси громадянського суспільства, розроблені сучасною політологією, дозволяють оцінити рівень організованості та активності громадянського сектора, ступінь його впливу на публічну політику.

Так, Індекс громадянського суспільства (Civil Society Organization Sustainability Index (CSOSI)) відображає стан структури громадянського суспільства, зовнішнього середовища в якому воно існує і працює, цінностей, яких дотримуються і які захищають його організації, і впливу, який чинять організації громадянського суспільства на державу. Індикаторами стану громадянського суспільства виступають правове середовище, Організаційна спроможність, фінансова життєздатність, кампанія громадського представництва, послуги, інфраструктура, ставлення з боку громадськості [132].

В останні роки одними з дієвих акторів публічної політики є аналітичні центри, аналіз яких на глобальному рівні реалізується Пенсільванським університетом і включає моніторинг світових АЦ (The Go To Think Tank Index) за такими критеріями, як значимість виробленого ними аналітичного продукту і вплив, який вони здійснюють на формування порядку денного публічної політики і на політичний процес в цілому, включаючи вплив на конкретних суб'єктів прийняття політичних рішень, а також на громадський дискурс в своїх країнах і глобальному світі [559].

Існує велика кількість Індексів, що розглядають загальні проблеми стану держав, але містять індикатори, що відображають рівень ефективності окремих інститутів влади і результативність їх діяльності:

- Глобальний інноваційний індекс (Global Innovation Index) GII) – це рейтинг країн світу за потенціалом інноваційної діяльності та її результатів. Розраховувався як середнє двох субіндексів. Субіндекс інноваційних витрат дозволяє оцінювати елементи системи, в яких протікають інноваційні процеси. Ці елементи розділені на п'ять основних груп: (1) інститути; (2) людський капітал і дослідження; (3) інфраструктура; (4) рівень розвитку ринку і (5) рівень розвитку бізнесу. Субіндекс інноваційних результатів відображає фактичні результати таких зусиль в розбивці по двох основних групах: (6) результати в галузі знань і технологій та (7) результати творчої діяльності [51].
- Індекс глобальної конкуренції (Global Competitiveness Index (GCI)), рейтинг, розрахований за методикою Всесвітнього економічного форуму (World Economic Forum), ранжирує країни світу за 12 показниками конкурентоспроможності: якість інститутів, інфраструктура макроекономічна стабільність, здоров'я і початкова освіта, вища освіта та професійна підготовка, ефективність ринку товарів і послуг, ефективність ринку праці, розвиненість фінансового ринку, рівень технологічного розвитку, розмір внутрішнього ринку, конкурентоспроможність компаній, інноваційний потенціал [131].
- Індекс соціального розвитку (Social Progress Index) дослідження оцінює досягнення в соціальній сфері окремо від економічних індикаторів, дає інформацію для порівнянь і містить докладні профілі кожної держави, включаючи деталізацію підсумкового положення в рейтингу, а також представляють собою керівництво за ключовими пріоритетами і недоліками. При визначенні успіхів тієї чи іншої країни в галузі

соціального розвитку враховуються понад 50 показників, об'єднаних в три основні групи: основні потреби людини – харчування, доступ до основної медичної допомоги, забезпечення житлом, доступ до води, електрики і санітарних послуг, рівень особистої безпеки; основи благополуччя людини – доступ до базових знань і рівень грамотності населення, доступ до інформації та засобів комунікації, рівень охорони здоров'я, екологічна стійкість; можливості розвитку людини – рівень особистих і громадянських свобод, забезпечення прав і можливостей людини приймати рішення і реалізовувати свій потенціал [143].

- Індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП) ООН – агрегований показник успішності держави, оцінюваний за наслідками його діяльності для громадян [139].
- Індекс сприйняття корупції, який розраховує ступінь поширення корупції (частотність і / або обсяг хабарів) в державному і економічному секторах [144].
- Індекс свободи міжнародної правозахисної організації Freedom House про стан політичних та громадянських свобод в світі будується на таких показниках, як: виборчий процес – Electoral Process (EP); рівень розвитку громадянського суспільства – Civil Society (CS); рівень незалежності ЗМІ – Independent Media (IM); рівень демократичності національного уряду – National Democratic Governance (NGOV); рівень демократичності місцевих властей – Local Democratic Governance (LGOV); рівень ефективності та незалежності судової системи – Judicial Framework and Independence (JFI); рівень корупції – Corruption (CO); рівень демократії в країні (загальна оцінка) – The Democracy Score (DS) [142]. Freedom House розробляє суміжні аналітичні проекти: Свобода в мережі [140], Рівень демократії в країнах перехідного періоду [136], Всесвітній індекс свободи преси (Worldwide Press Freedom Index) [39], який оцінює ступінь свободи, якою журналісти та інформаційні організації, мовні та онлайнові засоби масової інформації користуються в тій чи іншій країні, а також зусилля влади поважати і забезпечувати повагу до цієї свободи, та ін., що індикативно розширюють інструментальну базу досліджень.

Розглянуті вище глобальні індекси з оціночними шкалами політичних явищ використовуються для включення їх в аналіз емпіричних досліджень на регіональному та місцевому рівнях. Серед емпіричних досліджень публічної влади на пострадянському просторі варто згадати російських професорів Л.І. Ніковську і В. М. Якімця, які розробили індекс публічності (ЯН Індекс) з використанням глобальних індикаторів ефективності публічної політики [396].

В Україні вперше був представлений Індекс публічності місцевого самоврядування у 2013 р., який методологічно зорієнтований на індикатори Всесвітнього банку. Автори цього емпіричного проекту вважають, що це практичний інструмент, який дозволяє всесторонньо оцінити та порівняти між собою рівень прозорості, відкритості та підзвітності муніципальних інститутів у їхній взаємодії з мешканцями. Результатом такого дослідження є рейтинг

публічності муніципалітетів та окремих суб'єктів місцевого самоврядування – міських голів, виконавчих органів та депутатів місцевих рад [135].

Таким чином, глобальні індекси, про які говорилося вище, можуть бути використані як емпірична база для дослідників, що займаються проблемою ефективності публічної політики. Вони також можуть бути використані для реальної політики як допомога у виявленні та усуненні управлінських проблем в державі. Рекомендації для країн, запропоновані в аналітичних звітах, можуть сприяти коригуванню політичних курсів держав, сприяти підвищенню ефективності та легітимності влади в управлінській практиці, впливати на підвищення активізації та залучення громадян до процесу формування публічної політики на основі прозорості, контрольованості і взаємної зацікавленості.

Глобальні індекси, як інструмент зовнішнього оцінювання ефективності публічної політики в кількісних вимірах, тонко реагують на зміни, що відбуваються в публічному секторі і відображають нові тенденції в процесах державної практики, виражаючи їх у показниках ефективності.

Як ми змогли переконатися з представлених індексів, наявність тісного зв'язку між публічністю політики та ефективністю правління не викликає сумніву. Теоретично під час оцінки ефективності публічної політики слід робити наголос на двох аспектах – інституціональному (структура, функції, ресурси інститутів, розподіл владних повноважень між акторами) і рівні суспільної підтримки (легітимність) влади.

Перший аспект на прикладі розглянутих глобальних Індексів в емпіричному плані орієнтований на модель «доброго врядування», відповідно до якої можна уявити комплекс параметрів і через їх призму оцінити ефективність публічної політики в умовах різних режимів:

1) громадська участь, як пряма, так і через легітимні структури-посередники, заснована на інформуванні якісної організації за допомогою центрів публічної політики;

2) верховенство закону як організація юридичних рамок для забезпечення і захисту прав людини при незалежній судовій владі та неупередженій непідкупній системі правоохоронних органів;

3) прозорість, що передбачає прийняття і реалізацію рішень за формальними правилами при повній доступності інформації для різних груп громадськості;

4) спрямування інститутів і процесів на інтереси і потреби суспільства (своєчасно відповідати на запити громадян, здійснювати моніторинг політичних процесів і інституцій, агрегувати і прогнозувати проблеми);

5) включеність в пошук проблем суспільства всіх соціальних груп на рівних підставах (розширення технологічних можливостей включення громадян у процес співуправління, активізація і залучення громадян до політичного процесу);

6) орієнтація на консенсус – забезпечення сталого розвитку суспільства з урахуванням інтересів безлічі соціально-політичних акторів в історичному, економічному і соціокультурному контексті;

7) підзвітність органів державної влади суспільству, яке наділене функціями контролю.

Для повноцінного аналізу публічної політики, як вже було зазначено вище, необхідно враховувати не тільки економічні, управлінські та інституціональні показники, але також емпіричні дані про рівень суспільної підтримки політичної влади. Включення в аналіз публічної політики індикаторів, що показують рівень легітимності, дасть можливість більш повноцінно представити результативність публічної політики для суспільства. На глобальному рівні легітимність вимірюють: Міжнародна компанія Едельман в 41 країні, через показники довіри до НКО, бізнесу, уряду та ЗМІ [562] і ОЕСР, в 34 країні як один з показників в щорічних звітах «Уряд в цифрах» [235]. Невелика кількість досліджуваних країн в обох індексах свідчить про те, що тема довіри на глобальному рівні ще не досить аналізується і не має узагальнених критеріїв. Вивчення довіри до інститутів частіше є темою внутрінаціональною, і в якості індикаторів вибираються державні і недержавні інститути і ставлення до них громадян.

Таким чином, виявлення параметрів ефективності публічної політики знаходиться в стані постійного оновлення та корекції з огляду на причини наукового і практичного характеру, серед яких ми можемо назвати такі:

- операціоналізація терміна «публічна політика» ще вимагає свого уточнення та змістовного наповнення;
- з'являються нові і оновлюються класичні теоретико-концептуальні моделі публічної політики та публічного управління відповідно до змінених реально-політичних контекстуальних обставин;
- змінюється характер внутрішнього і зовнішнього середовища, під впливом глобальних процесів;
- публічні актори змінюють свої суб'єктні диспозиції і функції в полі публічної політики;
- інтерактивні технології інтенсифікують зв'язок учасників політичного процесу;
- з'являються нові проблеми, що стоять перед суспільством і владою, а також способи їх рішень в публічному полі.

Узагальнюючи вищесказане, можна зробити наступні висновки: дискусійність термінологічного інструментарію, різноманітність теоретико-методологічних підходів в дослідженні публічної політики та ускладнення політичного середовища об'єктивно привели до широкого вибору емпіричних доказів і формулювання індикаторів ефективності. Оцінювання результатів публічної політики найчастіше пов'язують з одним із головних її показників – це ефективність державного управління, яка представлена варіативним набором змінних і індикаторів, пов'язаних з інституціональними даними. З іншого боку, недооблік соціокультурних, історичних і інших чинників робить аналіз публічної політики усіченим і неповним і вимагає включення в загальну дослідницьку стратегію цих показників.

Для аналізу публічної політики показовими є глобальні індекси, які показують якість функціонування інститутів публічної політики і ефективність

діяльності влади. Цінність глобальних вимірів полягає в тому, що можна побачити тенденцію зміни того чи іншого якості публічності в розглянутих країнах і визначити спрямованість цих змін у часі, знайти кореляції між різними показниками публічності на основі емпіричних даних і виявити фактори, що викликають зміни. Однак будувати дослідження виключно на показниках індексів не можна, тому що індекси не можуть пояснити причини походження тих чи інших проблем, які вимагають більш детального і глибокого контекстуального вивчення. Вони є в більшій мірі інструментами для виявлення тих чи інших тенденцій, які можна побачити в часі і в глобальному масштабі.

4.4. Глобальні індекси як показники ефективності публічної політики

Якість реалізації інститутами прийнятих політико-управлінських рішень та залучення у цей процес громадян можуть оцінюватися виключно за результатами публічної політики. Яку роль відіграють політичні інститути в цьому процесі? Чи залежить дійсно від їх діяльності здатність системи відповідати на запити середовища й здійснювати зворотний зв'язок, забезпечуючи взаємодію з інституціоналізованими та неінституціоналізованими акторами публічного поля політики? Відповіді на ці запитання слід шукати, вивчаючи публічну політику як на глобальному, так і на регіональному та місцевому рівнях.

На підставі глибокого критичного аналізу існуючої наукової літератури з публічної політики та фактичних даних була сформульована основна дослідницька гіпотеза: чим вище рівень інституціоналізації публічних акторів, каналів і форм взаємодії між ними, тим вище рівень ефективності публічної політики в умовах заданого режимного середовища. Для доказу основної гіпотези нам необхідно знайти загальні тенденції залежності ефективності публічної політики від різних факторів, що впливають через державні та недержавні інституції як по траєкторії «згори – вниз», так і «знизу – вгору» за допомогою допоміжних гіпотез, представлених нижче.

У цій частині роботи основним завданням є пошук лінійних кореляційних зв'язків між відібраними показниками якості інститутів і режимного середовища для виявлення рівня ефективності публічної політики.

Лінійний кореляційний аналіз дозволяє встановити прямі зв'язки між змінними величинами за їх абсолютними значеннями. Значення вибіркового r -Пірсона може бути обчислене за формулою:

$$r_{xy} = \frac{\sum_{i=1}^{i=N} (x_i - \bar{X}) \cdot (y_i - \bar{Y})}{\sqrt{\sum_i (x_i - \bar{X})^2 \cdot \sum_i (y_i - \bar{Y})^2}}$$

$\bar{x}$ – математичне очікування ряду x ;

$\bar{y}$ – математичне очікування ряду y .

Для визначення сили зв'язків коефіцієнтів кореляції в роботі була використана шкала Чеддока. Див. табл. 11.

Таблиця 11

Шкала Чеддока для класифікації сили зв'язку

Величина коефіцієнту множинної кореляції R	Оцінка сили зв'язку
0,1 -0,3	слабка
0,3-0,5	помірна
0,5-0,7	помітна
0,7 -0,9	висока
0,9-0,99	вельми висока

Для цієї частини роботи важливим є відбір показників, найбільш точно відображаючих якість інституціонального розвитку акторів у межах розроблюваної теоретичної моделі. Для досягнення цього завдання були використані показники відібраних для дослідження глобальних індексів (багатовимірних кількісних, статистичних даних, експертних оцінок), що є нашою джерельною базою, і слугуючих для операціоналізації змінних висунутих у роботі гіпотез:

- Міжнародний моніторинг Світового банку The Worldwide Governance Indicators (WGI), що включає індекси ефективності уряду (Government Effectiveness (GE)), право голосу та підзвітності (Voice and Accountability (VA)), правопорядку (Rule of Law (RL)), контролю корупції (Control of Corruption (CC)), політичної стабільності й відсутності насильства (Political Stability and Absence of Violence (PS)), якості регулювання (Regulatory Quality (RQ)). Усі шість індексів можуть набувати значення від -2,5 до 2,5 (більші значення індексу відображають більш високу якість державного правління), показники розраховуються за шкалою від 0 (нижчий бал) – до 100 балів (найвищий бал).
- Індекс глобальної конкуренції (Global Competitiveness Index (GCI)). GCI вимірюється в балах від 1 (найгірший результат) до 7 (кращий результат).
- Індекс соціального прогресу (Social Progress Index (SPI)) вимірюється від 0 до 100 (чим вище, тим вище рівень соціального розвитку системи).
- Глобальний інноваційний індекс (Global Innovation Index (GII)). Субіндекси «входу» і «виходу» засновані на агрегуванні 81 первинного показника й розраховуються як середньоарифметичне всіх складових. Чим вище показник, тим більша інноваційна система.
- Індекс Свободи міжнародної правозахисної організації Freedom House (FH). Цей агрегований індекс розраховується від 1 до 7, де 7 – це нижчий рівень свободи.
- Індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП) ООН (Human Development Index (HDI)). Для розрахунку індексів, що входять в HDI (довголіття і здоров'я (ДІЗ), освіти (ІО) і індексу доходу (ІД) тощо), визначаються мінімальні й максимальні значення показників, виражених у різних одиницях для їх подальшої трансформації в індекси, значення яких

знаходяться між 0 і 1. У доповіді 2014 р. виділено чотири групи країн залежно від величини індексу людського розвитку: дуже високий – понад 0,800; високий – понад 0,700; середній – більш 0,550; низький – менше 0,550.

- Індекс сприйняття корупції (The Corruption Perceptions Index (CPI)). Індекс змінюється в межах від 0 до 10 (чим нижче, тим вища корупція).
- Індекс розвитку електронного уряду (The UN Global E-Government Development Index (EGDI)) вимірюється як зважене середнє трьох нормалізованих субіндексів для найбільш важливих напрямків електронного уряду, саме: можливість і якість online-сервісів, розвиненість телекомунікаційної інфраструктури й людський капітал.
- Індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ICT Development Index). Цей індекс зводить 11 показників (індикаторів, підстав) у єдиний критерій. Агрегування показників відбувається з вагами, при цьому країни розділені на три групи. Для Групи 1 показники агрегуються з вагою 0,2 кожен. Для Груп 2 і 3 показники агрегуються з вагою 0,33 кожен. Кожна з цих трьох груп визначає свій субіндекс. Далі субіндекси агрегуються з вагами 0,4; 0,4; 0,2 перший, другий і третій відповідно. Розраховується від 0 до 100 (чим вище бал, тим нижче рівень ICT).
- Індекс громадянського суспільства (Civil Society Organization Sustainability Index (CSOSI)). Показники оцінюються в балах від 1 до 7, де 7 – це найгірший показник. Відповідно до діапазону балів, які країни мають у цьому індексі, виділяються три стадії їх розвитку за рівнем громадянського суспільства: ранньо-перехідна стадія відповідає 5-7 балам, середньо-перехідна стадія – 3-5 балам, стадія консолідації (вищий рівень стійкості й розвитку) має діапазон балів від 1 до 3.
- Індекс Трансформації Бертельсманна (Bertelsmann Transformation Index). Індекс розраховується від 1 до 10, де 10 – це найвищий показник трансформації. Оскільки публічна політика в перехідних системах не відзначається стабільністю, не показує таку результативність і кореляційний зв'язок – так, як у стабільних демократичних системах. Тому для більш точного аналізу потрібне введення додаткових емпіричних даних. Включення в наш аналіз Індeksu Трансформації Бертельсманна (Bertelsmann Transformation Index (BTI)) дасть можливість розглянути через нього субіндекс, а саме Статусний індекс (CI), тенденції змін у полі публічної політики в перехідних системах країн 2 і 3 кластерів в умовах активної динаміки.

Використання цих індексів у якості емпіричного інструменту для широких міждержавних зіставлень дозволить нам виявити й оцінити загальні тенденції, властиві різним групам країн, а також визначити кореляційні зв'язки між показниками ефективності публічної політики.

Основною складністю в цій частині дослідження є зіставлення цих глобальних індексів, тому що вони мають різну методологію, джерельну базу, тимчасові межі, спрямованість, обмеженість у кількості розглянутих країн

тощо. Вирішення цієї проблеми ми бачимо в наявності у нашій теоретичній моделі додаткових незалежних змінних, які допомагають створити максимально повне уявлення про фактори, що впливають на ефективність публічної політики. Індикатори незалежних змінних, що показують якість інститутів, взяті нами з перерахованих вище індексів, а саме: стабільність інститутів, правовий статус, відкритість, впливовість, інноваційність, соціально-економічні показники держави, рівень розвитку громадянського суспільства, розвиток інформаційно-комунікативних технологій та електронного урядування.

Окремо слід сказати про включення в аналіз режимної змінної. Проблема взаємозв'язку публічної політики й режиму є в нашому дослідженні не ключовою, проте її недооцінка не дасть повноцінно проаналізувати характер функціонування інституціоналізованих і неінституціоналізованих акторів в умовах певного режимного середовища в процесі формування публічної політики. Таким чином, режимність у нашому випадку буде виконувати роль антецедентної змінної, яка представляє собою те, що відбувається перед іншою подією і може пояснити її. А також ми можемо вважати режимність середовищем, в якому відбувається процес взаємодії публічних акторів.

Залежна змінна – це рівень ефективності публічної політики, показником якого будемо вважати критерії Індексу ефективного правління Всесвітнього банку (WGI).

Для дослідження були відібрані групи країн, які можна поділити на три кластери, що розрізняються за системними характеристиками та траєкторією формування публічного поля політики. Перший кластер представляють стабільні демократичні системи США, Великобританії, Німеччини, Франції та Ісландії, у яких спостерігається високий рівень розвиненості державних і недержавних інститутів та громадського сектора. Досвід формування публічної політики й сформовані традиції взаємодії між владою та громадянами в цих країнах можуть бути орієнтирами для країн, системи яких активно розвиваються.

Другий кластер включає в себе перехідні країни, які здійснили перехід до демократії, – такі, як Польща, Хорватія, Словаччина, де відбулися системні трансформації й спостерігається розвиток демократизації в позитивній динаміці. Варто відзначити, що ці країни успішно подолали багато управлінських, соціально-економічних труднощів і конфліктність у суспільстві в період своєї трансформації завдяки своїм інститутам, які змогли адаптуватися до нових умов, а також розвиненим інституціоналізованим каналам взаємодії акторів публічного поля політики.

І нарешті, третій кластер представляють перехідні країни, що входили раніше в СРСР з незавершеним переходом, а саме Україна, Молдова, Грузія, Вірменія, Росія, Білорусь. Ці системи при однаковому старті й спільним радянським минулим формують свою особливу політичну історію, здійснювану традиційними й новими інститутами, що мають різну ступінь організованості, ресурсних можливостей і впливовості на публічне поле політики. Дві з шести країн, а саме Україна та Грузія мають досвід «кольорових революцій», які

призвели до системних змін і зміни влади. Усі держави цього кластера характеризуються високим внутрішньополітичним конфліктним потенціалом, чотири з шести держав (Україна, Вірменія, Молдова, Грузія) мають на своїй території територіальні конфлікти, що знаходяться на різних етапах урегулювання.

Політичні процеси в країнах нашої вибірки проходять в умовах різного режимного середовища й за різними сценаріями. У результаті порівняння показників у глобальних індексах можна буде зробити висновок про роль різних факторів, що впливають на ефективність публічної політики, й тенденції, властиві різним досліджуваним кластерам.

Найбільш значущими кореляційними зв'язками в цій роботі виділені наступні:

1. Рівень соціально-економічного стану та ефективність публічної політики.

Для емпіричної перевірки співставлень даних використовувалися: Індекс соціального прогресу (SPI), Індекс глобальної конкуренції (Global Competitiveness Index (GCI)), Індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП) ООН (Human Development Index (HDI)), Індекс ефективності Governance (GE) Індекс ефективного управління Всесвітнього банку (WGI).

Зіставляючи дані SPI та рівня ефективності публічної політики, ми прийшли до наступного висновку: в країнах з високим рівнем SPI, спостерігаються високі показники GE. Так, наприклад, Ісландія, будучи країною з високим рівнем соціального прогресу і маючи рейтинг – 4, показує високий рівень GE (WGI) – більше 90 балів. Загальна тенденція спостерігається у країн, які перебувають у статусі перехідних з позитивною динамікою розвитку демократії та ефективного правління: Словаччина має рейтинг SPI – 25, Польща – 27, Хорватія – 37, і показники GE (WGI) у них варіюються від 60 до 80 балів. *Див. додаток 1 і додаток 3.*

Однак, варто зазначити, що високі показники соціально-економічного становища країни є бажаними, але не достатніми умовами, що впливають на рівень ефективності публічної політики. Так, наприклад, Франція і США, маючи різні рейтинги глобальної конкуренції (GCI) 23 і 4 і розвитку людського потенціалу (HDI) відповідно 22 і 8, приблизно в рівній мірі володіють високими показниками ефективності публічного управління.

Пояснити показники ефективності управління виключно через зв'язок із соціально-економічними факторами не представляється можливим і у нестабільних системах. Показовими в цьому разі є приклади перехідних країн пострадянського простору з різною динамікою змін публічності: Грузії, Молдови, Росії, Білорусі, України. Так, наприклад, Молдова, яка має показники за даними HDI – 107, SPI – 70, GCI – 62 вище в рейтингу GE (WGI) – 39,9 порівняно з Білоруссю (GE (WGI) – 35,1), у якої показник HDI – 50 значно вищий. Росія, яка відповідно має HDI – 50, SPI – 71, GCI – 55, показує ефективність GE (WGI) – 51,4, в той час як Грузія істотно відстає в показниках HDI – 76, але, випереджаючи в SPI – 60, має вищий показник GE – 71. Україна, маючи показники HDI – 81, SPI – 62, GCI – 71, в рейтингу GE – 40,4 публічного правління вище за показниками, ніж Вірменія GE – 46,2, яка практично не

відрізняється від неї за соціально-економічними показниками HDI – 85, SPI – 61, але явно вище в показнику GCI – 48. *Див. додаток 1.* Дана результативність у цілому підтверджує загальну тенденцію про залежність соціально-економічних показників та ефективність управління, проте деякі розбіжності в показниках GCI, HDI і GE не дають нам повної картини у визначенні важливості впливу соціально-економічних факторів на ефективність.

При підрахунку кореляцій з'ясувалося, що зв'язок між конкурентністю GCI та ефективністю GE (WGI) має показник – 0,65, що говорить про помітну пряму залежність, але не таку сильну, як між рівнем соціального прогресу SPI та ефективністю GE (WGI) – 0,92. Достатньо сильна кореляція між HDI та GE (WGI) – 0,87. Також, спостерігається достатньо висока кореляція між показниками SPI і GCI – 0,76, HDI і SPI – 0,92, нижчий показник GCI і HDI – 0,65. *Див.додаток 7.*

Таким чином, ми можемо стверджувати, що країни з низькими рейтингами ефективності Governance в більшості своїй мають низькі показники соціально-економічного розвитку і навпаки, свідчать про пряму кореляційну залежність між цими індикаторами. Разом з тим, ми також змогли спостерігати деяку різницю у результатах ефективності і соціально-економічних показниках (особливо на прикладі перехідних систем), що вимагає додаткової емпіричної перевірки з введенням додаткових інструментальних змінних.

2. Демократія та ефективність публічної політики.

Включення режимної змінної завжди ускладнює завдання перед дослідниками і вимагає додаткових змінних для доказу гіпотези. Однак ігнорування цієї змінної не дасть повноцінного уявлення про проблему умов формування публічної політики і ролі інститутів і характер їх діяльності в цьому процесі.

У нашому випадку режимність є антецедентною змінною, яка впливає на рівень ефективності публічної політики. У теоретичній частині роботи ми вже звертали увагу на безліч теорій, де автори розглядають і доводять необхідність демократії в якості обов'язкового середовища для відкритого діалогу між суспільством і державою. Дійсно, не викликає сумнівів те, що держави, що представляють собою демократії, дають більше свободи самовираження і реалізації своїх можливостей акторів у публічному полі. За даними Індексу політичних і громадянських свобод у світі Freedom in the World міжнародної правозахисної організації Freedom House (FH), який є нашою емпіричною базою в даному випадку, країни, які є стабільними демократіями (Великобританія, Ісландія, США, Франція, Німеччина) мають високі показники GE (WGI), а країни, які перебувають у процесі системних змін, відповідно мають показники ефективності правління нижче. *Див. додаток 1.*

Вимірювання кореляції між показниками демократії та ефективністю управління підтвердили наше припущення про досить сильний зв'язок між ними – 0,85, і ще більш сильний кореляційний зв'язок спостерігався між демократією і такими інституціональними змінними як права голосу і підзвітності (VA) (WGI) – 0,97 і правопорядку RL (WGI) – 0,90. Нестача одного з показників відображається на інших показниках. *Див. додаток 7.*

У ході дослідження нами були виявлені, як і у випадку з попередньою змінною, деякі невідповідності в показниках у перехідних систем. Так, наприклад, Білорусь в рейтингу (FH) на 175 місці і відноситься до невірільних країн, має GE (WGI) – 35,1, а Росія, яка недалеко пішла в (FH), перебуваючи на 167 місці і будучи теж невірільною, у рейтингу – GE (WGI) значно вище 51,4. Україна, як частково вільна країна, за рівнем демократії (FH) знаходиться на 105 місці, тобто вище Росії та Білорусі, а в індексі GE (WGI) – 40,4, тобто поступаючись Росії більше ніж на 10 балів. Для пояснення таких невідповідностей, які порушують нашу логіку залежності ефективного правління від демократії, ми звернулися до високорелюційних показників права голосу і підзвітності (VA) (WGI) і правопорядку RL (WGI). За даними індексу (VA) (WGI) і правопорядку RL (WGI), в Україні показники вище 47,3 і 22,6, ніж у Росії – 20,2 і 26,4, і у Білорусі – 6,9 і 24,04, що пояснює позиції цих країн у рейтингу демократії, однак вони не пояснюють показник ефективності, що може свідчити про компенсаторні можливості цих даних для показника ефективності правління. *Див. додаток 1.*

Наш випадок невідповідностей не є нетиповим в аналогічних варіантах порівнянь показників демократії з іншими змінними. Пояснити даний феномен бралися багато дослідників демократизації, які шукали кореляції між демократією, економічним розвитком і якістю інститутів. Показовим у цьому сенсі є підготовлена експертами ООН Доповідь про людський розвиток за 2002 р., яка була спеціально присвячена темі демократії. У ній стверджувалося, що негативної залежності між демократією й економічним зростанням не існує, і що демократія сприяє стабільності і рівномірності економічного і соціального розвитку. Ці висновки багато в чому підтверджують роботи таких авторів, як Д. Родріка, А. Пшеворського, Р. Барроу та ін.

Тим не менш, для повноцінного доказу про вплив демократії на якість інститутів у різних типах систем, потрібні додаткові порівняльні й кейсові дослідження.

3. Якість регулювання та ефективність публічної політики.

Ще одним показником якості інститутів, що впливають на ефективність публічної політики, є якість регулювання. Наше припущення можна сформулювати наступним чином: чим нижче якість регулювання, тим нижче ефективність публічної політики і навпаки. Для перевірки цієї гіпотези ми взяли показники якості регулювання (Regulatory Quality (RQ)) і ефективності Governance (GE) Індексу ефективного правління Всесвітнього банку (WGI).

При підрахунку кореляційних зв'язків ми встановили, що вона має один з найвищих показників – 0,91, тобто спостерігається дуже сильний зв'язок. У країнах нашої вибірки ми спостерігали тенденцію до прямої лінійної залежності.

Лідерами країн нашої вибірки є Великобританія й Німеччина з показниками RQ – 97,1 і 94,2 відповідно і за даними індексу GE мають вище 90 балів. Країни з найнижчими показниками RQ з числа обраних нами країн є Білорусь – 13,9 і Україна 28,8, які мають GE – 35,1 і 40,4.

Однак, слід звернути увагу на країни, де спостерігається така тенденція, де показник RQ вище, а рівень ефективності правління нижче, ніж у держав, де показник індексу відповідно GE вище, ніж показники RQ. Наприклад, у Росії показник RQ – 36,5, а GE – 51,4, в той час як у Вірменії RQ – 60,1, а GE – 46,2, у Молдові – RQ – 53,8, GE – 39,9. Звернувшись до показника правопорядку RL (WGI), який найбільш корелюється з RQ (0,96), ми виявили, що випадки невідповідностей все ж таки зберігаються. Показники права Вірменія (43,8) і Молдова (46,6) мають явно вище, ніж Росія (26,4), а показники GE явно нижче. *Див. додаток 1.*

Як і в попередніх випадках, змінна якості регулювання є важливою в емпіричній перевірці, але для визначення рівня ефективності правління вимагається включення контрольованих змінних і додаткових контекстуальних досліджень.

4. Рівень корупції та ефективності управління.

Корупція – один з показників якості інститутів. Для перевірки впливу корупції на ефективність правління були використані: Індекс сприйняття корупції (The Corruption Perceptions Index (CPI)) і індекс ефективності Governance (GE), Індекс ефективного правління Всесвітнього банку (WGI).

Загальною стійкою тенденцією для всіх країн є каузальна залежність ефективності правління від рівня корупції. Цей висновок підтверджують наші розрахунки кореляційного зв'язку, який є одним з найсильніших і відповідає показнику 0,92. *Див додаток 7.* Так, наприклад, країни з високим рейтингом боротьби з корупцією: Німеччина – 10, Великобританія – 10, Ісландія – 13, США – 16, Франція – 23, Польща – 30, мають високі показники ефективного правління. І навпаки, на прикладі 3 кластера країн нашої вибірки, можна спостерігати, що держави, які мають високі показники корупції (Україна – 130, Росія – 119, Білорусь – 107, Молдова – 103, Вірменія – 95), в рейтингу Governance WGI займають низькі позиції. *Див. додаток 2.*

Результати в країнах нашої вибірки і загальні показники індексу вказують на ще одну деталь, яку варто врахувати в дослідженні, а саме те, що боротьба з корупцією ефективніше в демократичних системах, а в авторитарних та перехідних знаходиться на різних стадіях, які також залежать від рівня свободи в системі. *Див. додаток 2.*

Однак, звернувшись до даних усього індексу CPI, ми можемо помітити ще одну тенденцію, яка не дозволяє нам стверджувати, що тільки демократичні країни з високими показниками ефективного правління можуть мати високі показники боротьби з корупцією. Прикладом можуть служити недемократичні держави – такі як Бахрейн, Бруней, ОАЕ. Так, наприклад, ОАЕ, будучи країною з ефективним правлінням (показник 90) відповідно до Індексу сприйняття корупції, перебувають на 23 місці в світі і мають показник в 70 балів, а за показником корупції в проекті WGI вони мають високий показник в 84 бали зі 100 можливих (наприклад, у США цей показник 89). Ці феномени, безумовно, ще вимагають свого детального вивчення і пояснення, що для нашого дослідження вимагає введення додаткових інституціональних параметрів.

5. Рівень правопорядку та ефективність публічної політики.

Одним із головних критеріїв якості інститутів ми виділили правовий індикатор. Допоміжну гіпотезу в такому випадку ми можемо сформулювати наступним чином: *Чим вищий рівень правопорядку в країнах, тим вище ефективність публічної політики.* У якості емпіричного підтвердження незалежної змінної ми будемо спиратися на індекс правопорядку RL, включений в Індекс ефективного правління Всесвітнього банку (WGI) [577] і Глобальний інноваційний індекс (GII) [51]. Див. додаток 1,3,4.

За даними цих індексів ми бачимо пряму залежність (кореляційний зв'язок дуже сильний – 0,95) між показниками правопорядку та ефективністю правління у всіх країн трьох кластерів. Див. додаток 7. Високі показники RL (WGI) правопорядку спостерігаються переважно у демократичних держав. Лідерами є Нова Зеландія (99), Фінляндія (99), Норвегія (99). Із країн нашої вибірки це Ісландія (RL – 90,9; GII – 91,4), Німеччина (RL – 93,3; GII – 90,9) і Великобританія (RL – 92,8; GII – 92,2). Перехідні системи зі слабким правопорядком (Україна (RL – 23,1; GII – 25,7), Росія (RL – 26,4; GII – 26,8), Білорусь (RL – 22,6; GII – 24)) показують низькі значення ефективного правління, відповідно Україна (GE – 40,4), Росія (GE – 51,4), Білорусь (GE – 35,1). Див. додаток 1.

Серед перехідних країн за показниками правопорядку варто відзначити Польщу і Словаччину, які піднялися в індексі RL більш, ніж на 10 позицій порівняно з 2000-м роком і відповідно у яких спостерігається високий рівень GE, при цьому вони одночасно прогресували в індексі політичних і громадянських свобод у світі Freedom in the World.

Якщо розбити країни на групи за ступенем забезпечення правопорядку RL (WGI) і GII і за рівнем демократії, ми можемо на підставі наших зіставлень зробити висновок, що в країнах з низьким рівнем правопорядку спостерігається низький рівень ефективності правління і демократії. Цей висновок збігається з високими показниками кореляційного зв'язку серед країн нашої вибірки. Див. додаток 7.

Високі показники кореляційного зв'язку ми також знайшли між індикаторами права та Індекс права голосу й підзвітності (Voice and Accountability (VA)) (WGI) – 0,93, право і соціально-економічного чинника – 0,91 права та якості регулювання Regulatory Quality (RQ)) – 0,96.

6. Якість інститутів і ефективність публічного управління.

Простежити залежність цих змінних ми можемо за допомогою інституціонального субіндекса «входу» Глобального інноваційного індексу (GII) та індексу ефективності Governance (GE) (WGI). Основна мета розробки індексу GII – пошук індикаторів і підходів для кращого відображення всього різноманіття інновацій в державі. Ключовими для нас в індексі є індикатори якості інститутів, які є, згідно з нашою робочою гіпотезою, показниками ефективності публічної політики.

Підрахунок кореляцій показав досить високий зв'язок між показниками Глобального інноваційного індексу (GII) та Індексу ефективності Governance (GE) (WGI), що серед країн нашої вибірки становить 0,80. Спостерігається

також достатньо сильна кореляція 0,8 між показниками GII і показниками Індексу розвитку електронного уряду Index (EGDI), правопорядку RL і соціального прогресу SPI.

Згідно з даними GII, лідерами за рівнем розвитку інституцій у світі є такі країни, як Швейцарія, Швеція, Великобританія, США, Нідерланди, Фінляндія, Сінгапур. Найбільш розвинені інститути з країн нашої вибірки 1 кластера, в Німеччині, Ісландії, Франції. Країни 2 кластера, Польща, Словаччина і Хорватія, мають показники більше 70 балів (відповідно 34, 36 та 41 місце в рейтингу) і можна відзначити в них тенденцію до поліпшення показників з попередніми роками. *Див. додаток 3, 4, 5.*

За рівнем ефективності правління GE (WGI) та інноваційного потенціалу GII (узагальнений), країни 1 та 2 кластерів демонструють високі показники, що дає нам підставу стверджувати, що рівень якості інститутів позитивно впливає на ефективну публічну політику. *Див. додаток 1, 4, 5.*

У 3 кластері країн нашої вибірки лідерами інституціонального субіндекса GII є Грузія – 68,2 б. (51 місце) і Вірменія 67,0 б. (57 місце). Країни, що мають показники інституціонального субіндекса вище 50 балів, в рейтингу розподілилися в наступному порядку: Молдова (75 місце), Росія (80 місце), Білорусь (94 місце) і Україна (98 місце). *Див. додаток 3, 4.*

Порівнюючи показники якості інститутів та ефективності правління, ми побачили, що країни 3 кластера за рівнем ефективності правління демонструють не таку рівномірну тенденцію позитивного впливу інститутів на ефективність публічної політики, як країни 1 та 2 кластерів. Різниця в показниках 3 групи країн сягає між собою більше 20-30 балів. Так, наприклад, Грузія має показник ефективного управління GE (WGI) – 71,6, а Білорусь GE – 35,1. Але якщо цей приклад нам може пояснити однозначну залежність ефективності правління від якості інститутів, то в інших випадках ми бачимо, що якість інститутів може бути вище, ніж у країн нашої вибірки, а рівень ефективності правління нижче. Наприклад, Росія має GII – 56,6, (80 місце), GE (WGI) – 51,4 б., а Україна за GII – 52,2, (98 місце), GE (WGI) – 40,4 б. В обох країн негативний вплив інституціональних чинників пов'язаний з низькими показниками верховенства закону, рівня стабільності й регулювання. Різниця в ефективності правління може бути пов'язана з іншими показниками неінституціонального характеру і тим самим вимагає деталізації дослідження. Проте ні одна, ні інша країна з такими показниками якості інститутів не зможуть мати високий рейтинг ефективного урядування та публічної політики. Тому наше припущення про вплив інститутів на ефективність публічної політики можна вважати вірним. *Див. додаток 1.*

7. Рівень інтерактивного розвитку інститутів та ефективність публічної політики.

Сучасні системи в епоху розвитку інформаційних технологій змушені адаптуватися до нових умов і модернізувати свої інституції у цьому напрямку. Можна припустити, що рівень інтерактивного розвитку інститутів буде впливати на ефективність публічної політики. Інтерактивні якості інститутів в сучасному світі ми оцінювали за допомогою таких індексів, як Індекс розвитку

електронного уряду (The UN Global E-Government Development Index (EGDI)) та Індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ICT Development Index), зіставляючи їх з індексами ефективності Governance (GE) і якості регулювання (RQ) (WGI).

Тенденція, яку ми можемо спостерігати серед країн нашої вибірки, така, що держави, що демонструють низький рівень інтерактивного фактора, не можуть мати високі показники ефективності публічної політики. Це твердження демонструють дані країн лідерів з числа нашої вибірки: Ісландія, США, Великобританія, Франція, Німеччина, де вплив інтерактивних технологій на процес управління знаходиться на високому рівні. *Див. додаток 1.*

Але звернімо увагу на деякі відхилення для країн, що знаходяться в умовах трансформації. Держави нашої вибірки з низькими показниками ефективного правління мають показники в рейтингу ICT та EGDI вище, ніж країни, які мають показники GE вище. Так, наприклад, Росія знаходиться на 45 місці в індексі ICT, в EGDI на 27, а в індексі GE має показник – 51,4; Білорусь – ICT – 36 і EGDI – 55, а GE – 35,1. Для порівняння: Словаччина за індексом GE – 75,5 має показники ICT – 44, EGDI – 51; Хорватія GE – 73,6, ICT – 42, EGDI – 47.

У ході дослідження ми поставили питання про зв'язок інтерактивного фактора і якості регулювання політикою. Наші зіставлення привели до наступних результатів. Незважаючи на спостережуваний помітний зв'язок між даними змінними 0,63, показники регулювання в перехідних системах меншою мірою залежать від рівня розвитку інтерактивних технологій, включення їх в управління. Такі відхилення ми можемо побачити на прикладі Білорусі, яка за якістю регулювання (RQ) знаходиться на рівні 13,9, при цьому має ICT – 36 і EGDI – 55. На контрасті можна навести приклад Грузії, яка відстає від Білорусі за ICT – 78, але має приблизно рівний показник з EGDI – 55 і високий показник RQ – 79,3. *Див. додаток 1.*

Незважаючи на спостережувані відхилення, ми також не можемо стверджувати, що інтерактивний рівень і рівень електронного правління слабо впливають на ефективність публічної політики. Кореляційний зв'язок між показниками EGDI та ефективності Governance (GE) для країн нашої вибірки був зафіксований досить сильний на рівні 0,79. Розглядаючи кореляційні зв'язки між показниками заданих змінних, ми виявили, що високі показники кореляції EGDI спостерігаються з показниками Глобального інноваційного індексу (GII) (0,8) та Індексу розвитку людського потенціалу (HDI) (0,8), і меншою мірою з демократією – (0,49) і політичною стабільністю (0,46). *Див. додаток 7.*

У результаті наших спостережень ми прийшли до висновку, що розвиток інтерактивного сектора в державі та електронного уряду може створювати сприятливі умови і технологічно забезпечувати рівень взаємодії держави й суспільства, але не у всіх групах країн може однозначно гарантувати публічне управління.

8. Рівень політичної стабільності / конфліктності та ефективність публічної політики.

Методологія нашого дослідження передбачає дослідження однієї з важливих характеристик якості інститутів, що впливають на публічну політику, показник конфліктності, що виступає в якості незалежної змінної. Здатність державних інститутів попереджати й регулювати конфлікти в політичній і соціальній сферах показує, наскільки стабільна система. Гіпотеза в даному випадку буде наступна: чим вище рівень конфліктності, тим нижче ефективність управління. В емпіричному плані незалежну змінну ми будемо розглядати з допомогою індикатора політичної стабільності й відсутності насильства (Political Stability and Absence of Violence (PS)) (WGI) і показника стабільності, представленого в Глобальному інноваційному індексі (GII), залежну індексом ефективності Governance (GE) (WGI).

Країна, яка є найбільш стабільною і не схильною до насильства з розглянутих країн, – це Ісландія, яка має показник PS – 93,2 і відповідно GE – 90,9, аутсайдером є Україна, у якої PS – 6,2 і GII – 45,4 (110 місце), а GE – 40,4. Безумовно, ми можемо припустити, що така ситуація пов'язана передусім з тим, що країна з кінця 2013 р. знаходиться в глибокій політичній кризі, яка призвела до зміни політичного керівництва, а також з тим, що вона знаходиться у стані війни з Російською Федерацією, яка також має низький показник PS – 18,4, GII – 45,6 (108 місце), а GE – 51,4. Низькі показники стабільності та насильства у Грузії, де в рейтингах PS у неї – 35,9 і GII – 52,7 (94 місце), а GE – 71,6, у Молдові PS – 42,2, GII – 63,3 (68 місце), а GE – 39,9; у Вірменії PS – 37,9, GII – 65,9 (60 місце), а GE – 46,2. Спільною рисою вищепредставлених країн можна відзначити те, що всі вони є внутрішньо нестабільними і володіють високим внутрішньосистемним потенціалом конфліктності, який виражається у вигляді конфліктів у системі влади і високим рівнем протестної участі («кольорові революції», масові народні хвилювання). *Див. додаток 1, 3, 4.*

Оцінка кореляцій показала, що між показниками стабільності / відсутності насильства (PS) і ефективності (GE) спостерігається достатньо сильний зв'язок – 0,71. Високий кореляційний зв'язок також ми зафіксували між показниками PS і демократією, боротьбою з корупцією, правом і людським потенціалом. Менш сильні кореляції з якістю регулювання (0,6) та інноваційним потенціалом. *Див. додаток 7.*

Таким чином, наша гіпотеза підтвердилася і можна стверджувати, що країни, у яких рівень політичної стабільності високий, будуть більш ефективні в публічному процесі і навпаки.

9. Залучення громадян у політичний процес і ефективність публічної політики

Усі попередні кореляції свідчать про інституціональні можливості систем мати або не мати ефективний варіант управління, тобто розглянуті нами факти представляють цей процес по траєкторії «згори – вниз» при визначальній ролі держави та інших інститутів впливати на цей процес згори. Однак, публічна політика не може бути проаналізована без обліку фактора впливу суспільства в процесі співуправління, який є одним із важливих показників ефективності

публічної політики, що характеризує її траєкторію «знизу – вгору». Для вимірювання цього чинника ми використовували Індекс права голосу і підзвітності (Voice and Accountability (VA)) (WGI), в якості залежної змінної у нас виступив Індекс ефективності Governance (GE) (WGI).

Кореляційний зв'язок між показниками VA і GE виявився сильним 0,9, такий же сильний зв'язок спостерігався з показниками VA і демократії (0,97), права (0,93), якості регулювання (0,90).

У результаті наших спостережень ми дозволили собі зробити висновок про те, що залучення громадян до процесу вироблення та здійснення політичних рішень виступає однією з визначальних умов ефективності публічної політики. Країни трьох кластерів демонструють єдність у даному кореляційному зв'язку, але з різною результативністю. Так, на прикладі демократичних систем видно, що високі показники права голосу й підзвітності корелюють з високим рівнем ефективності правління. У країнах 2 кластера ситуація аналогічна, але з показниками трохи нижче, ніж у стабільних демократіях. У Польщі, Словаччині та Хорватії показники VA вище 65 і відповідно ефективність правління GE вище 70. *Див. додаток 1.*

У країнах 3 кластера, при загальній тенденції, де показники права голосу і підзвітності також корелюють з ефективністю правління, ми можемо спостерігати в деяких країнах великий розбіг в показниках VA і GE. Так, Білорусь має показник VA – 6,9, GE – 35,1; Росія VA – 20,2, GE – 51,4; Україна VA – 47,3, GE – 40,4; Вірменія VA – 30,5, GE – 46,2. Тобто ми бачимо, що країни з показником VA нижче можуть мати показник GE вище (Росія і Україна, Вірменія і Україна). *Див. додаток 1.*

В силу того, що перехідні системи мають нестабільне й суперечливе системне середовище і, отже, результативність, для доказу наших гіпотетичних припущень, виникла об'єктивна необхідність введення в аналіз додаткових емпіричних даних для такого роду держав, а саме показників Індексу громадянського суспільства (Civil Society Organization Sustainability Index (CSOSI)) й Індексу Трансформації Бертельсманна (Bertelsmann Transformation Index (BTI)). *Див. додаток 6, 8, 9.*

У нашому дослідженні звернення до CSOSI допомогло проаналізувати рівень інституціоналізації громадянського сектора в перехідних системах 2 і 3 кластерів і його вплив на ефективність публічної політики. *Див. додаток 6.*

Розвиток громадянського суспільства в індексі CSOSI оцінюється через такі індикатори, як: правове середовище, організаційна спроможність, фінансова життєздатність, кампанія громадського представництва, послуги, інфраструктура, ставлення з боку громадськості.

Результат зіставлення показав, що країни 2 кластера мають високий показник ефективності правління і високий рівень інституціоналізації громадянського суспільства. З країн 2 кластера лідером індексу CSOSI є Польща з показником 2,2. За підтримки ЄС Польща активно розвиває інститути громадянського сектора, успішно інтегрує європейські практики включеності громадян до процесу прийняття рішень. Так, наприклад, активно розвивається інфраструктура для підтримки сектора ОГС. Створюються публічні центри:

консультаційні, інформативні, освітні, громадських ініціатив та ін., які здійснюють свою діяльність на регулярній основі. Відзначається активне використання інтерактивних технологій для активної взаємодії громадян (портал NGO.pl). *Див. додаток 6.*

Активний прогресуючий розвиток інститутів громадянського сектора спостерігається і в Хорватії (CSOSI 3,2). Так, за правовим індикатором, Хорватія покращила свої показники з 6.0 в 1997 р. до 2,9 в 2014 р. Спостерігається високий рівень самоорганізації громадянського сектора (51.956 асоціацій, 249 волонтерських організацій, 1.652.956 волонтерів). Підвищення рівня інституціоналізації громадянського сектора сприяло прийняттю у червні 2014 р. Плану дій 2014-16 імплементації Open Government Partnership. *Див. додаток 6.*

Результати зіставлень країн 3 кластера не суперечать нашій гіпотезі, але спостерігається уповільнена динаміка зростання показника інституціоналізації громадянського суспільства в часі. Згідно CSOSI, гірші показники рівня розвитку інститутів громадянського суспільства в 3 кластері демонструє Білорусь з показником 5,7. Білоруські експерти й лідери громадянського суспільства відзначають, що громадянське суспільство (включаючи всі види суб'єктів, НГО, партії, профспілки, церква, громадян тощо) в Білорусі ще не цілком зрілий діючий політичний суб'єкт. В цей час спостерігається процес зростання його суб'єктності, однак, цей процес дуже сильно гальмується через посилення тиску й контролю з боку держави на цивільний сектор, низький рівень самоорганізації громадян, фінансову обмеженість і низький рівень правового регулювання в суспільстві. Слід зазначити, що правовий показник в Білорусі 6,8 в 2014 р. практично не змінився з 2000 р., коли він дорівнював 7.0, тобто позитивної динаміки цей критерій не показує [132]. *Див. додаток 6.*

За Білоруссю йде Росія з показником CSOSI – 4,5, в якій також спостерігається обмеженість можливостей і умов для громадянського сектора, що виявляється в посиленні контролю над громадськими організаціями, обмеження практичної діяльності НКО, вплив державних структур на ЗМІ, обмеження правових можливостей публічних акторів. З усіх секторів громадянського суспільства активно розвивається тільки краудфандінговий сектор за допомогою інтерактивних технологій. Прикладом можуть бути створені в Росії Crowdfunding-платформи, такі як Planeta.ru, Blago.ru і Boomstarter.ru, які зібрали кошти для проведення різних соціальних, екологічних та культурних проектів.

Нерівномірно розвинені інститути громадянського сектора в Грузії, де узагальнений CSOSI – 4,1, тобто ненабагато вище ніж в Росії, а рівень ефективності правління у цих країн істотно різниться (в Грузії GE – 71,6, а в Росії – 51,4). З усіх показників індексу CSOSI тільки в Грузії правовий показник вище (3,3), ніж в Росії (5,1). *Див. додаток 6.* У звіті 2014 р. про розвиток громадянського суспільства експерти звертають увагу на слабкий рівень самоорганізації громадянського суспільства в Грузії. Можна відзначити той факт, що там практично не розвинений волонтерський рух. Згідно з даними Кавказького барометра, в 2013 р. тільки 20% молоді у віці від 18 до 35 років

здіяно в волонтерство. Слабко розвинене регіональне представництво громадських об'єднань, які в основному представлені в Тбілісі, і практично відсутні публічні обговорення проблем на регіональному та місцевому рівнях. Питання, які публічно обговорюються, стосуються в основному загальнодержавних проблем, але не приділяється увага повсякденним потребам громадян [132].

Вірменія, Молдова та Україна демонструють приблизно однакові невисокі показники індексу CSOSI і показники GE, що говорить про слабкі тенденції змін цивільного сектора в країнах. *Див. додаток 6.*

Отже, країни 3 кластера підтверджують наше припущення про кореляційний зв'язок інститутів громадянського суспільства та ефективності публічної політики. Великий розрив між індикаторами громадянського суспільства й публічної політики спостерігається тільки у Грузії, але це не суперечить нашому спільному висновку, однак робить його не абсолютним, а з застереженням про необхідність додаткової перевірки із залученням в майбутньому додаткових індикаторів.

У перехідних системах показник участі, який характеризує публічну політику, є одним з найбільш показових, але в той же час неоднозначних, оскільки видима роль протестної участі. Слід звернути увагу на те, що високий рівень участі за даними Індексу Трансформації Бертельсманна (Bertelsmann Transformation Index (BTI)) відповідає високому показнику Статусного Індексу, що показує успішність перехідного процесу. На прикладах країн 2 і 3 кластера ми отримали явне тому підтвердження:

- країни 2 кластера: Польща (CI – 5, участь – 9,8), Словаччина (CI – 9, участь – 9,8), Хорватія (CI – 13, участь – 8,8);
- країни 3 кластера: Молдова (CI – 45, участь – 7,3), Грузія (CI – 48, участь – 8,0), Україна (CI – 57, участь – 6,8), Росія (CI – 77, участь – 3,5), Білорусь – (CI – 101, участь – 2,5). *Див. додаток 8, 9.*

Варто відзначити, що висока активність у політичній участі одночасно спостерігається і в державах, які успішно демократизуються, і в деяких країнах, які ще не досягли успіху. Так, наприклад, у країнах 2 кластера показники участі вище 8, у той же час високі показники участі демонструють Грузія – 8 і Україна – 6,8. Безумовно, ми не можемо стверджувати, що в жорстких автократіях або перехідних системах абсолютно неможливі високі показники політичної участі. Однак, політична активність в такого роду системах може носити або мобілізаційний, або протестний характер. У цілому ж ми можемо спостерігати в авторитарних системах низький рівень немобілізаційної участі. Загальна тенденція така, що країни з низьким рівнем трансформації переважно мають низький рівень участі. *Див. додаток 8, 9.*

Отже, держави 1 кластера і 2 кластера демонструють високий рівень інституціоналізації громадянського сектора й успішну практику його залучення в публічний процес, тому можна з упевненістю стверджувати про чітку кореляцію між цими показниками. У той же час 3 кластер знаходиться в зоні невизначеності, а в деяких випадках внутрішньосистемної турбулентності й показує суттєві відмінності в показниках, хоча й зберігає загальну тенденцію

високого зв'язку між зазначеними показниками. Таким чином, як вже було сказано, рівень залученості громадян у політико-управлінський процес є показником публічної політики, здійснюваної по траєкторії «знизу – вгору», ефективність якої в даному випадку залежить від здатності громадянського суспільства самоорганізовуватися, від можливості вільно здійснювати свій вибір і контролювати владу, від рівня професіоналізму учасників публічного процесу і багатьох інших факторів.

Підводячи підсумок наших емпіричних досліджень, ми прийшли до висновку, що публічна політика залежить від численних факторів, що впливають на неї як «згори – вниз», так і «знизу – вгору», між якими існує сильний кореляційний зв'язок. В цілому це підтверджує нашу гіпотезу про залежність ефективності публічної політики від якості інститутів і характеру середовища, в якому вона здійснюється. Загальною для всіх держав нашої вибірки є сильна пряма лінійна залежність ефективності управління від таких показників, як право – 0,95, боротьба з корупцією – 0,92, соціально-економічного становища (індекс соціального прогресу) – 0,91, голос – 0,90, якість регулювання – 0,91. Також ми виявили сильну кореляцію між усіма показниками якості інститутів і режимності. Видимий зв'язок відповідає показникам від 0,49 до 0,9 й вище. Варто зауважити, що найнижчий рівень кореляційного зв'язку був зафіксований між показниками демократії та електронного урядування – 0,49 (помірній зв'язок). Однак, ми не виявили між показниками слабого зв'язку на рівні 0,1-0,3, що говорить про правильність наших припущень щодо каузальних відносин між показниками режимності, якості інститутів і ефективністю публічної політики. Таким чином, високий кореляційний зв'язок між показниками публічності для всіх груп країн говорить про те, що не існує якогось одного фактора, який би підвищив ефективність публічної політики, тільки комплекс чинників може бути впливовим щодо публічного простіру.

Наше дослідження показало, що існують загальні тенденції ефективного управління, властиві для всіх країн нашої вибірки. Держави з високими якістю публічних інститутів, рівнем соціально-економічного розвитку, правопорядку, стабільності, якістю регулювання, низькими показниками корупції й включаючи в процес співуправління цивільний сектор мають ефективну публічну політику. І відповідно, навпаки, країни, що демонструють слабкість інститутів, недостатність правопорядку, низький рівень соціально-економічного розвитку, високі показники корупції, які характеризуються конфліктністю і нестабільністю системи, низькою (або взагалі відсутньою) залученістю громадян у публічний діалоговий простір, не можуть мати ефективну публічну політику, яка найчастіше замінюється штучними або імітаційними формами взаємодії влади і суспільства.

В результаті порівняння ми змогли довести, що для ефективної публічної політики принциповим є те, в якому режимному середовищі вона реалізується: авторитарному чи демократичному. Як ми вже встигли помітити, демократичні системи показують високі показники якості інститутів державного та громадського секторів і високі показники ефективності публічної політики.

Дане твердження може піддаватися критиці з боку дослідників, які не так оптимістично налаштовані на демократію, тому що показники ефективності управління можуть бути в країнах з авторитарними тенденціями вище, ніж в демократичних. Але тут, у нас є зустрічний серйозний аргумент про сильну кореляцію між демократією й іншими факторами, що підтверджує те, що тільки комплекс факторів, де одночасно спостерігаються високі показники якості інститутів і демократії, можуть впливати на ефективність публічної політики.

Дещо складніша ситуація з перехідними системами, які на загальному тлі в показниках ефективності публічної політики відстають, але все ж зберігають загальну тенденцію вже позначеного нами кореляційного зв'язку. Країни, які знаходяться в перехідному стані, демонструють різну результативність, пов'язану з рівнем розвитку систем в інституціональному плані і режимного середовища. Відмінності в показниках 2 і 3 кластерів можна пояснити тим, як країни, перебуваючи в умовах переходу, змогли подолати (або ще долають) етап інституціональної невизначеності (незабезпеченість) та уникнути інституціональних «пасток», тобто, коли старі авторитарні інститути вже були зруйновані, а нові, відсутні раніше, демократичні інститути формувалися в сприятливих або несприятливих режимних умовах.

У державах 2 кластера з позитивною динамікою інституціонального розвитку та демократії (Хорватія, Польща, Словаччина) рівень ефективності управління вище, ніж у країн, які не змогли подолати практику авторитарної моделі розвитку. У трансформаційних системах без сприйняття демократичних традицій (або зі слабким сприйняттям демократичних традицій) перехід від авторитаризму до демократії супроводжується низькою якістю інститутів і неефективністю їх діяльності в публічному полі політики. Невисокі й розрізнявальні показники публічної політики в 3 кластері країн говорять про слабкість інституціональної розбудови акторів публічного процесу і недостатньо розвинене демократичне середовище, необхідне для реалізації діалогової взаємодії між ними. У цих державах громадський сектор менш розвинений і, зважаючи на свою слабку інституціоналізованість, менш впливовий в процесі вироблення й здійснення публічної політики.

Показник участі громадянського суспільства в процесі прийняття й реалізації політичних рішень в 3 кластері, при збереженні загальної тенденції зв'язку з ефективністю публічного управління, має великий розбіг в показниках. У цьому випадку необхідно враховувати характер залученості громадян до публічної політики і вид участі, тому що не виключено, що участь може носити мобілізаційний або протестний характер.

З огляду на суперечливість емпіричних даних для третього кластера країн існує явна потреба вивчення проблем формування публічної політики в кейсовому варіанті. Аналіз результативності публічної політики у кожній окремій країні покаже властиві тільки цій національній системі проблеми, труднощі впровадження або, навпаки, специфіку успішного включення раціональної моделі публічного управління.

Таким чином, виявлені нами кореляції ще вимагають свого вивчення, операціоналізації та емпіричного підтвердження на рівні конкретних країнових

контекстів, і їх ми швидше будемо вважати науковими гіпотетичними рамками для майбутніх наукових досліджень і математичних моделювань.

Висновки до розділу 4

Глобальна публічна політика як науковий концепт і політична практика ще перебуває на стадії свого категоріального оформлення в політичній науці та сутнісного наповнення в реальній політиці, що з одного боку ускладнило роботу в даній частині дослідження, але з іншого боку дозволило більш вільно представляти авторське бачення з цього питання.

Пошук теоретичних пояснень суті глобальної публічної політики, започаткований представниками міжнародних відносин в 90-і рр. XX ст., продовжується через теоретичні концепції неоінституціоналізму, мереж, управління та ін. Наукова дискусія почала обговорювати питання, які ще не пройшли повноцінної емпіричної перевірки, а лише потрапили в поле зору вчених, тому дослідники, перебуваючи в науковому пошуці, мають зробити складний вибір: або адаптувати традиційні теорії до нового сучасного контексту, або пропонувати якісно новий теоретичний продукт.

Представники першого напрямку виходять з положень теорії міжнародних відносин, системної теорії та інституціонального підходу. Теорія міжнародних режимів, заснована на інституціональному підході, віддає перевагу інституту національної держави та її зв'язків із зовнішнім світовим середовищем. Ідея колективної співпраці, запропонована теоретиками цього напрямку, дала поштовх розвитку уявлень про спільне вирішення глобальних проблем, що стоять перед світовим співтовариством і формуванню ієрархічної системи відносин, де основним актором вважалася держава і її інтереси. Криза суверенітету національних держав призвела до формування нових багатоскладових рівнів політичної взаємодії, де традиційні і нові суб'єкти здійснюють взаємодію на основі ієрархічних і неієрархічних зв'язків, реалізуючи свої інтереси з урахуванням ресурсних можливостей. Мережевий принцип організації став основою нової взаємодії публічних суб'єктів в глобальному просторі, що спонукало дослідників звернутися до мережевої теорії.

Визначаючи глобальну публічну політику, з урахуванням класичних і нових наукових і практичних тенденцій, ми зробили висновок, що з одного боку вона є похідною від глобального простору, з іншого боку керує ним шляхом виконання функцій комунікації, моніторингу, створення інформаційних контентів, формування громадської думки, структурування соціальних просторів, формулювання порядку денного та ін.

В авторському розумінні, сучасна глобальна публічна політика – це взаємодія різних інституціоналізованих і неінституціоналізованих суб'єктів політичного процесу (внутрішньодержавних, регіональних і міжнародних) з метою виявлення і розв'язання проблем, що стоять перед світовим суспільством, заснована на принципах організації «згори» і самоорганізації суспільства «знизу», свободи, широкої комунікації, зацікавленості і взаємної

відповідальності сторін, із залученням інтелектуальних експертних центрів, ресурсів держав, організацій, глобального громадянського суспільства та інших міжнародних суб'єктів.

Безліч проблем, з якими зіштовхується світ в глобальному просторі, вимагає колективних рішень і дій усіх учасників політичного процесу. Традиційні актори і нові транснаціональні суб'єкти формують нові моделі взаємодії у полі публічної політики, які засновані на принципово інших принципах.

Координація та управління глобальним простором здійснюються колективними та індивідуальними суб'єктами публічної політики, які мають різну мету, способи розв'язання проблем, ступінь інституціоналізації, ресурсні можливості, а це безпосередньо ускладнює цей процес, робить його складним, конфліктним і важко контрольованим. Інтенсифікація зв'язків між суб'єктами за допомогою інтерактивних технологій, їх переплетіння на різних рівнях політики, поява нових інституціоналізованих форм взаємодії спричинили розширення і якісне оновлення публічної політики в транскордонному просторі. Серед основних рис сучасної глобальної публічної політики виділимо наступні:

- Виявлення провідної ролі будь-якого із суб'єктів в процесі вироблення рішень з глобальних проблем неможливе тому, що за кожною окремою проблемою формуються свій мережевий варіант зацікавлених учасників, свої комунікативні майданчики, ресурси і механізми взаємодії, способи виявлення, аналізу та вирішення проблем.
- Участь в публічному полі політики різнорівневих в ієрархічності і ресурсному відношенні глобальних суб'єктів, заснована перш за все на взаємній зацікавленості, відповідальності та інтенсивної комунікації.
- Відсутність єдиного координуючого центру регулювання публічних процесів у світі не означає того, що цими процесами ніхто не керує. Провідні світові держави, міжнародні організації як урядові, так і неурядові, світова еліта виступають ініціаторами і модераторами публічних комунікацій та співробітництва.
- Особливою групою суб'єктів глобальної публічної політики є міжнародні фінансові інститути, які визначають економічний порядок денний для світу: Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Світова організація торгівлі, транснаціональні корпорації та ін. В останні роки можна відзначити активність цих суб'єктів у взаємодії з громадянським суспільством на різних рівнях (глобальному, регіональному, національному).
- Взаємодія і інтеграція протягом останніх кількох років призвели до залучення громадянського суспільства у формування міжнародного управління та до корпоративної відповідальності за спільний порядок денний. З цією метою були створені публічні майданчики міжнародних організацій WEF, Світового банку та ін., соціальні форуми, які активно використовуються для взаємодії громадянського суспільства і держав на підставі багатостороннього діалогу та партнерських відносин.

- Залучення глобального бізнесу в цілеспрямовану діяльність стосовно формування корпоративного громадянства через діяльність стейкхолдерів, які сприяють виробленню спільного порядку денного світу і пошуку системних рішень в їх реалізації.
- Міжнародні інституції є виразниками ідеологічних і управлінських ідей, які поширюються на глобальний, регіональний і національний рівні. Ліберально-демократична ідеологія і управлінська концепція «гарного управління» та нового менеджменту пропонуються в якості орієнтирів для держав.

Інституціоналізація громадянського суспільства у вигляді ефективних демократичних інститутів узгодження інтересів на глобальному рівні відбувається як «згори», так і «знизу». «Згори» певних успіхів в цьому плані досягли регіональні європейські інститути (ЄС і Рада Європи), де були створені певні структури, що забезпечують діалог з громадянським суспільством і мають механізми залучення громадян до самоорганізації та політичної участі, через МНВО, Форум Громадянського Суспільства Східного Партнерства, віртуальні інститути громадянського суспільства та ін.

Активно розвивається глобальне громадянське суспільство «знизу» як альтерглобалістський рух масового суб'єкта асоційованої соціальної творчості і проявляється у вигляді масових акцій протесту, соціальних форумів, діяльності громадських організацій. Альтерглобалістський рух – це виклик глобального суспільства «знизу», публічний запит на актуальні для світового товариства проблеми. Специфіка цього руху ґрунтується в генезі якісно нового, масового, інтернаціонального, мережевого суспільного феномену, що представляє інтереси суспільства на глобальному рівні в поєднанні з можливістю практичної участі в формуванні альтернативного порядку денного і прийняття рішень [362].

Виявляється низька ефективність і маловпливовість системи глобальних інститутів, таких, наприклад, як ООН. Процес залучення громадянського суспільства у розв'язання світових проблем є одним із пріоритетних завдань глобальних організацій. Одним із найпродуктивніших варіантів співпраці слід відзначити взаємодію глобального громадянського суспільства та міжнародних міжурядових організацій.

Важливим джерелом глобальної публічної політики є масова комунікація, а її вузловими точками стають глобальні аналітичні центри («фабрики думки» (thinktanks)) і глобальні аналітичні мережі – науково-дослідні організації, що здійснюють аналіз, консультування в області політичного виробництва та оцінки можливих соціально-економічних і політичних наслідків рішень. Вони формують нові ідеї, громадську думку в глобальному просторі і впливають на процес прийняття рішень на світовому рівні.

Інституціоналізація глобальної публічної політики на сучасному етапі відбувається не тільки в реальному, а й в мережевому «світі». Інтернет-технології розширили можливості й способи комунікації та участі громадян різних країн в політичному житті на глобальному рівні, створили різні інтерактивні майданчики публічної політики, через які суспільство подає

сигнали про свої проблеми й потреби їх рішень. Такими майданчиками є: online-соціальні мережі, інтернет-блоги, сайти міжнародних міжурядових і неурядових організацій, сайти урядових інститутів, сайти університетів та ін. Особливу роль відіграють в глобальній публічній політиці такі нові суб'єкти, як online-соціальні мережі, які являють собою особливу платформу для вертикальної і горизонтальної комунікації в online-просторі.

Глобальна публічна політика, що виробляє універсальні тренди, властиві сучасній епосі, знаходиться в нерозривному взаємозв'язку з регіональним і національним рівнями публічної політики, які є носіями унікальних соціокультурних і управлінських матриць. Змішування і взаємовплив різнорівневих просторових трендів публічної політики визначають національні вектори розвитку політичних систем і формують свій неповторний і унікальний контекстуальний набір публічної політики та публічного управління.

Для аналізу публічної політики міжнародними аналітичними дослідницькими центрами були розроблені ідеально-типові критерії ефективності публічної політики та публічного управління, що показують якість функціонування інститутів публічної політики й ефективність діяльності влади, які використовуються в глобальних індексах.

У нашому дослідженні ми спиралися на дані глобальних індексів в якості емпіричного інструменту для порівняльного аналізу різних груп країн при визначенні кореляційних зв'язків між показниками ефективності публічної політики відповідно до поставленої гіпотези. Таким чином, проведений аналіз шляхом прямого зіставлення даних глобальних індексів дозволив нам виявити деякі загальні тенденції, властиві для країн в процесі формування практик публічної політики. І хоча дана частина роботи носить узагальнюючий, а не конкретно-казусний характер, її цінність для дослідження має важливе значення, тому що були визначені кореляційні зв'язки, які свідчать про те, що не існує якогось одного фактора, що однозначно визначає ефективність публічної політики. Публічна політика формується під впливом цілого комплексу чинників, де вирішальне значення мають рівень організованості інституцій та інституціоналізованість каналів взаємодії між владою і суспільством.

РОЗДІЛ 5

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ДИЗАЙН ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Публічна політика в Україні, що знаходиться в процесі формування та інституціонального структурування з моменту здобуття державної незалежності, демонструє суперечливість тенденцій розвитку і схильність до конфліктного характеру взаємодії соціально-політичних акторів. У чому причини багатьох помилок і невдач української держави в конструюванні публічного простору? І як з ними можна справитися? Відповіді на ці запитання ми можемо знайти, проаналізувавши український кейс формування публічної політики через призму поставленої в роботі гіпотези, де ключовою є інституціональна детермінанта. Формальні і неформальні інституціоналізовані суб'єкти і інституціоналізовані практики будуть виступати в якості незалежних змінних, при розгляді яких можна буде оцінити ефекти структурування громадського капіталу в Україні. Для визначення траєкторії розвитку публічної політики в українському контексті необхідне осмислення ендогенної і екзогенної ролі інститутів в цьому процесі і особливостей інституціонального простору, в якому відбувається публічна взаємодія мережевих акторів.

5.1. Інституціональний детермінаційний фактор формування національної моделі публічної політики України

В Україні формується особлива, унікальна національна модель публічної політики зі своїми специфічними рисами, яка орієнтується на узагальнену деліберативну нормативно-типову модель, що у зв'язку з проходженням складного процесу адаптації до українських реалій ще недостатньо розвинена і суперечлива як за формою, так і за змістом.

Змістове наповнення будь-якої національної моделі публічної політики залежить від наступних характеристик: **1) політичного режиму держави**, що розглядається, який визначає інституціональний каркас розвитку системи; **2) рівня стабільності системи**, тобто наскільки досліджувана система стабільна або знаходиться в стані трансформації, остання обставина має особливе значення для аналізу публічної політики держав, які знаходяться в процесі переходу до нової моделі свого політичного розвитку; **3) ступеня розвиненості публічних інститутів**, їх законодавче оформлення і практична діяльність в політичному просторі; **4) системи публічного управління**, в якій формується курс розвитку системи і існує інституціоналізований комплекс каналів взаємодії між акторами політичного процесу, що впливають на прийняття політичних рішень. Від заданих характеристик буде залежати те, наскільки публічна політика відповідає сучасним глобальним трендам і практиці адміністрування та управління з якісно новим рівнем громадянської участі в здійсненні функцій співуправління державою.

Кожна демократична система має свій набір національних складових владних відносин, інститутів, особливостей формування стратегії розвитку і політико-ідеологічних цінностей. Проте, загальною обставиною для всіх держав є зв'язок між режимом політичної системи і характером публічної політики. Політична система з притаманним їй режимом визначає характер і направленість публічної політики, а остання змушує проводити модифікацію структурних компонентів системи. На думку А. Соловйова, спрямованість правлячого **режиму** є синонімом державних стратегій і розвитку держави. Тому кожний суспільний актор, який намагається впливати на їх зміст, повинен як мінімум: а) мати в своєму розпорядженні вагомий для даного режиму ресурси, які неможливо ігнорувати і які, – з цієї ж причини – здатні змінити цільові і ціннісно-орієнтаційні установки обслуговуючих режим елітарних груп; б) володіти технологічними можливостями чинення тиску на правлячу коаліцію (маючи необхідні для цього «ходи», «канали» входження у владу). При цьому важливо пам'ятати, що навіть маючи ресурси, але не володіючи «засобами доставки» своїх інтересів, соціальні групи не зможуть зробити впливу на стратегічні цілі центральних виконавчих органів, що підтримують хоча і постійні, але вибіркові контакти і з іншими державними інститутами (включеними в процес розподілу ресурсів) і з певними цивільними структурами [305]. Отже, змістова характеристика публічної політики залежить від того наскільки політичний режим держави дає ресурсну можливість суб'єктам політичного процесу виражати свої інтереси і впливати на прийняття загальнозначущих рішень.

В умовах демократичного режиму публічна політика має свої сутнісні характеристики інституціонального і практичного плану, але головною її особливістю є субсидіарний, консенсусний і діалоговий характер, консолідуюча роль інститутів і опора на ліберально-демократичну ідею. Демократична нормативно-типова модель в публічній політиці передбачає не тільки існування, але і якісний розвиток: 1) громадянського суспільства, в тому числі і його організаційних інститутів, що впливають на громадське управління і одночасно здійснюють контрольно-обмежувальні функції стосовно держави; 2) широкого інформаційно-дискурсивного простору, в якому різноманітні диференційовані інтереси акторів узгоджуються в єдину позицію щодо вирішення значущих питань; 3) системи публічного управління, в якій формується в рамках деліберативного процесу політичний курс і існує комплекс каналів громадської участі в прийнятті публічних рішень. Баланс виділених нормативних констант в публічній політиці дозволяє забезпечувати практику демократичного управління з якісним рівнем громадянської участі в здійсненні управлінських функцій держави [207, с. 84].

Демократичні держави з їх варіантами публічної політики стали свого роду орієнтирами для країн, які розпочали перехід до нових політичних систем. Процес запозичення ефективних західних «ліберальних» моделей політики не є механічним, він проходить адаптацію до національних політичних реалій держави, яка запозичує цей досвід. Досить часто відбувається дискредитація цих моделей, у гіршому випадку імпорту західної моделі може привести до

виникнення так званої «гібридної держави», яка характеризується слабкою керованістю, конфліктністю і постійним впливом на свій суверенітет як ззовні, так і зсередини. У науковій літературі щодо таких політичних систем застосовують термін «недостатні держави» або «неспроможні держави», які за різних економічних, політичних, соціальних причин виявились нездатними сформувати нові і адаптувати традиційні інститути в умовах трансформаційного періоду [198], [199]. В таких країнах публічна політика не може повноцінно розвиватись, соціально-політичні актори не проявляють себе як самостійні суб'єкти і фактично не мають вплив на політичне життя країни [383].

Еволюція політичного режиму в Україні і трансформація політичної системи в цілому, створюють специфічні інституціональні рамки для дій публічних акторів, умови для інформаційно-дискурсивного простору та системи публічного управління [220]. Дослідники інституціональної моделі української держави Н. Паніна та Є. Головаха стверджують, що її особливість полягає в існуванні **подвійної інституціональної системи**, яка передбачає інституціональний простір, у межах якого діють і старі, і нові інститути. Така амбівалентність проявилася в масовій згоді жити в такому інституціональному просторі, де легальність забезпечується самим фактом узаконеного існування нових інститутів, а легітимність - збереженням мімікрованих старих інститутів, які зберігають традиційну регулятивну функцію і спираються на збережені елементи соціальної інфраструктури, старі соціальні позиції і ролі приписи [58].

З одного боку, на початку 90-х така інституціональна система забезпечувала своїм суперечливим співіснуванням наявність всіх необхідних для соціальної інтеграції та стабільності атрибутів інституціональності [58].

Але з іншого боку, такий стан справ не міг не сприяти еволюції суспільства і переходу системи в якісно інший стан. Подвійна інституціоналізація - феномен тимчасовий і явно гальмує процес демократичної трансформації суспільства. Він створює рольову, нормативну та інфраструктурну переобтяженість інституціонального простору і постійно відтворює відчуття соціальної безпорадності і незадоволеності соціальним становищем у більшості людей [59].

Дана об'єктивна в зв'язку з історичними причинами інституціональна подвійність є свідченням того, що українська держава з моменту незалежності перебуває в умовах інституціональної невизначеності і системної лімінальності, потрапивши в «інституціональну пастку», що неминуче призводить до наростання соціальної напруженості в державі, періодично до масштабних громадських протестів (2004 року, 2013-2014 рр.) і в цілому до нестабільності системи. Стан «лихоліття» в якому опинилася інституціональна система України, на думку А. Зоткіна пояснювався тим, що становлення нових інститутів і ліквідація старих гальмувалися як з боку держави, правлячих еліт, так і з боку суспільства, і тому мали обоюдопільний характер [129].

Унаслідок виниклої інституціональної невизначеності в умовах зміни режимності в Україні виник так званий «безформний плюралізм» [422], що

характеризується високим рівнем фрагментації еліт, частою змінюваністю кабінетів міністрів, високим рівнем конфліктності в системі влади, що дозволяються шляхом «каральних угод» (домінуючий актор визначає стратегію при обмеженій можливості підлеглих акторів впливати на неї) [45, с. 83].

Спроба вийти з «лихоліття» була зроблена в 2004 році, коли на повторних президентських виборах після оголошення недійсними підсумків другого туру в силу масових фальсифікацій на підтримку провладного кандидата В. Януковича, переміг представник опозиційних сил В. Ющенко. З цього моменту український режим, зберігаючи як і раніше високий рівень нестабільності, почав розвиватися в рамках «боротьби за правилами» (інституціонального компромісу), рухаючись в напрямку демократичних перетворень. Однак, невдача у реформуванні системи, низька результативність змін і стабільно висока конфліктність між елітарними групами не змогли легітимізувати цей процес, що призвело до повернення України в стан «аморфного плюралізму» і як і раніше інституціональної невизначеності [366].

Процес гальмування інституціональних перетворень був знову перерваний в результаті Революції Гідності у 2013-2014 рр., яка на думку В. Степаненка, стала фактором деінституціоналізації пострадянського соціального порядку [308].

Розпочатий новий етап конструювання інституціонального дизайну отримав характер двобічності, що включає вже не тільки владних акторів, які забезпечують ієрархічну траєкторію «згори – вниз», але й активно інституціоналізує і починає проявляти себе як повноцінний актор публічної політики громадянське суспільство, яке діє за траєкторії «знизу – вгору». Про збільшення активності громадського сектора свідчать дані індексу ефективності Governance (GE) (WGI), де Україна до 2015 років явно прогресує, маючи показник 47,78, для порівняння в 2013 році цей показник був 37,56. *Див. додаток 14.*

Однак, на тлі змін показників громадського сектора в цілому темпи змін якості інститутів залишилися попередні або погіршилися. Так за даними Інноваційного індексу в 2015 р. Україна за рівнем розвитку інститутів мала рейтинг 98 (52,2), незважаючи на сплеск інституціональної активності громадського сектора після протестів 2013-2014 гг. Ситуація не змінилася в кращу сторону і в 2016 р, в інституціональному рейтингу вона опустилася на 101 місце (48,7). Для порівняння Польща перебувала на 32 місці (75,3), Великобританія на 13 (87,6) [52].

Найгірші для України показники з інституціонального блоку згідно з даними Інноваційного індексу – це: політичне середовище (Political environment) – в рейтингу 123 місце (21,7 б.), політична стабільність і безпека (Political stability & safety) – 125 (14,9 б.), якість регулювання (Regulatory quality) – 105 (29,2), легкість в дозволі неплатоспроможності (Ease of resolving insolvency) – 113 (31,1 б.), роль закону – 110 (27,5 б.) [52].

Причини такої результативності якості інститутів пояснюються специфікою інституціонального реформування в Україні, яке відрізняється складністю здійснення, недостатністю ресурсів, історичною спадщиною

радянської системи управління, гальмуванням з боку політичних акторів зі створення нових інститутів, слабкістю регуляторних функцій системи. У підсумку, ми бачимо одночасний прояв двох протилежних тенденцій – інституціоналізації і деінституціоналізації соціально-політичних структур. З одного боку, відбувається поява нових інститутів і організацій на всіх рівнях системи, з іншого боку спостерігається поступове руйнування старих інститутів і практик взаємодії. У зв'язку з цим О.Носова звертає увагу ще на одну особливість інституціональної розбудови України, яка полягає у створенні розриву між реально функціонуючими і повторно створюваними інститутами [228, с. 24]. Українська держава, перебуваючи у процесі трансформації, опинилася перед проблемою забезпечення сумісності впроваджуваних інститутів і вже існуючих, яка проявляється в тому, що традиційні інститути (держава, партії) не виконують функції політичних суб'єктів, що персоніфікують інтереси суспільства в цілому і його окремих груп, а нові інститути ще не ефективні в сучасних умовах і знаходяться в стадії становлення. Показовими в цьому сенсі є дані соціологів стосовно ставлення громадян до розбудови інститутів в Україні за 25 років її незалежності. Цілком успішною розбудову інститутів вважають лише 2,7% громадян, переважно успішною – 21,2%, переважно неуспішною – 30,6%, цілком неуспішною – 21,9% [330].

Інституціональне перетворення залишається однією з головних проблем для країн, що знаходяться в умовах перехідного стану, в тому числі і для України. На думку ряду вчених, історія провалів і успіхів трансформаційного періоду постає аж ніяк не як історія послідовних (успішних) і непослідовних (невдалих) реформ, а як здатність системи зберегти дієздатні інститути і сформувати нові ефективні інституціональні моделі [246].

Реформування політичної системи управління і відповідних інститутів в Україні характеризується недообліком зв'язків між впроваджуваними і традиційними інститутами при виборі послідовності реформ [375].

Інституціональна специфіка, яка визначає траєкторію розвитку публічної політики в Україні, є також результатом вибору нових і адаптації традиційних інститутів управління. Тема вибору формальних політичних інститутів в перехідних державах є однією з найпопулярніших у дослідників. Як справедливо зауважив В. Рейсінгер, природа інститутів і їх взаємини впливають на політичне життя в країні і ефективність діяльності уряду. Тому ті, хто здійснює вибір демократичних політичних інститутів, повинні подбати про те, щоб ці інститути стабілізували політику, примиряли і узгоджували протилежні інтереси і вимоги учасників політичного процесу, підтримували рівень легітимності з боку громадян [267, с. 99]. Успішність вибору демократичних інститутів є результатом реформування систем в умовах переходу, яке передбачає визначення перспективної траєкторії - послідовності інсталяції демократичних інститутів, які відповідають певним вимогам і тому мають високі шанси на ефективність в публічному полі.

Практично всі вчені піднімають питання про можливість форми правління впливати на розвиток демократії. У нашому випадку – це пояснює

формально-інституціональні (екзогенні) умови в яких відбувається публічна взаємодія. У ряді робіт по демократизації присвячених вибору політичних інститутів в перехідних системах автори (Х. Лінц, А. Степан, С. Скеч, С. Мейноурінг, М. Шугарт і ін.) приходять до висновку, що парламентські системи більш довговічні, ніж президентські системи. Х.Лінц висловлює занепокоєння з приводу державних інститутів, що створюються в країнах, які переходять до демократії, особливо в тих, для яких характерна наявність глибоких соціальних протиріч і численних партій. Небезпеку він бачить в тому, що в цих країнах діє політичний принцип, згідно з яким «переможець отримує все», а наслідком його застосування є відсторонення певних груп населення від влади [189]. Іншої думки на цей рахунок американський юрист Дональд Л. Горовіц, який стверджує, що головне не те, якою являється форма правління президентської чи парламентської республіки, а який варіант виборчої системи та інших політичних установлень буде вибраний в національному варіанті [63]. Несумісним з демократизацією він вважає, по-перше, вибори за принципом відносної більшості, що призводять до отримання більшості місць шляхом відсторонення третіх партій; по-друге, демократія, побудована на суперництві, з її різким розмежуванням між переможцями і переможеними, урядом і опозицією [63].

А. Лейпхарт, М. Уоллерстайн і ін. аналізуючи демократичні системи в залежності від виборчих правил, приходять до висновку, що найбільш стабільну і ефективну форму демократії дають такі поєднання: парламентська форма з пропорційним представництвом та президентська з мажоритарним. Невдалим варіантом для розвитку демократії є президентська система з пропорційним парламентським представництвом, тому що президент, не маючи парламентської більшості, не може ефективно керувати. Незважаючи на багатоваріативність результатів досліджень з даної проблеми, вона ще вимагає ретельного вивчення і емпіричних підтверджень на основі порівняльного аналізу [364].

Український випадок в цьому сенсі є показовим прикладом того, як вибір формальних інститутів на початковому етапі перехідного періоду здійснювався в умовах «законодавчий паралічу» (Х. Лінц), який постійно призводив до політичних криз, вийти з яких Україна ще до досі не змогла, а також впливав на публічний простір, який змінювався відповідно до політичної кон'юнктури в системі влади. В таких умовах реалізувати та легітимізувати політичний курс держави дуже складно, навіть якщо він формально оформлений і презентований суспільству.

Перший вибір державних інститутів в незалежній Україні був здійснений з орієнтацією на вже існуючі зразки демократичних систем та форм публічної влади. Формально все відповідало цим зразкам і оформленню інституціонального дизайну поліцентричної публічної політики: становлення ринкової економіки та громадянського суспільства, формування законодавчої, виконавчої, гілок судової влади, інституту президенства, парламентаризму, багатопартійної системи та ін. Однак, практика показала, що консолідуючим фактором публічної політики українські владні інститути за цей час так і не

змогли стати. Показником в цьому сенсі являється вибір форми державного правління в Україні. Дискусії політиків та політичних експертів стосовно найбільш демократичної і вдалої для України форми правління ведуться весь період її незалежного існування, особливо загострюючись напередодні чергових або позачергових політичних виборів. Перша форма правління згідно Конституції України 1996 р. була обрана «змішана» (президентсько-парламентська) з широкими повноваженнями президента. Запозичення «французького» інституціонального зразка було типовим для республік колишнього СРСР, де спостерігалась відсутність традицій парламентаризму та суттєва роль лідерів. Централізована та ієрархізована система управління та досвід радянського адміністративно-командного керівництва («влади над») збудували в Україні, як і на більшій частині пострадянського простору, зразок формально демократичного, а в реальності централізовано-командного керівництва, який отримав назву «керованої демократії». Одночасно в 90-ті роки починає формуватися та закріплюватися за визначенням Р. Даля політичний режим «конкурентної олігархії» [69]. До початку 2000-х український олігархат під крилом інституту влади знайшов відносно самостійну позицію і сам став державною владою, диктуючи цієї інституції вже свої умови [129].

Український клас, як головний суб'єкт формування політичного курсу країни, весь час свого існування в незалежних умовах намагався змінити конституційний порядок переважно неконституційним шляхом у відповідності зі своїми інтересами (регіональними, клановими, груповими та ін.). Так, у 2004 р. в результаті пакетного голосування була прийнята політична реформа, згідно до якої українська форма правління стала парламентсько-президентською. Частково були обмежені повноваження президента, розширені можливості парламенту, виборча система стала пропорційною. Однак, на той час конституційна реформа не вирішила, а лише поглибила протиріччя в системі влади. В результаті в період президентства В. А. Ющенка 2005-2009 рр. ми спостерігали збереження конфліктності між гілками влади, домінування принципу «переможець отримує все», постійну зміну правил гри між політичними акторами, вільне трактування конституції, послаблену та нелегітимну президентську вертикаль влади, обмежену президентом і парламентом діяльність уряду, фактичну відсутність роботи Конституційного Суду.

Після президентських виборів 2010 р. знов «актуальним» постало питання про зміну форми державного правління, що і відбулося неконституційним шляхом у жовтні 2010 р., коли була скасована політична реформа 2004 р. і країна повернулася до конституції 1996 р., яка передбачала більш широкі повноваження президента і скорочення повноважень парламенту. В цей час укріплювалась вертикаль влади, яка була зосереджена переважно в руках однієї політичної провладної сили (Партія регіонів), політична опозиція практично не впливала на політичні рішення, Конституційний Суд контролювався «згори».

2014 р. був роком турбулентності для України, яка в результаті Євромайдану (Революції Гідності) отримала нове опозиційне керівництво і зіткнулась з агресією Російської Федерації, яка анексувала Крим та розв'язала на території Донбасу війну. В умовах глибокої політичної кризи нова українська 21 лютого 2014 р. знову внесла зміни в Конституцію України («Про відновлення дії окремих положень Конституції України») [111] і повернула парламентсько-президентську форму правління, залишивши питання про реформування відкритим.

Таким чином, пошук оптимальної політико-управлінської моделі держави в Україні нагадує п'єсу з постійно змінюваним складом акторів і незавершеним сценарієм, коли режисер регулярно його переписує з урахуванням нових обставин, але при цьому не сильно бере до уваги попередні сценарії і не має точного уявлення про фінал.

Паралельно неодноразово змінювалася і система виборчого права в Україні. Так, вибори до Верховної Ради в 1994 р. відбувалися за мажоритарною системою абсолютної більшості, в 1997 р. новий закон запровадив вибори за паралельною змішаною системою з чотиривідсотковим виборчим бар'єром, в 2004 р. була прийнята пропорційна система з тривідсотковим виборчим бар'єром, в 2007 р. вибори також проводилися за пропорційною системою із закритими списками, але без імперативного мандата і з обов'язковим показником явки в 50%. У 2014 р. було піднято у Верховній Раді питання про обрання народних депутатів за відкритими списками, що неминуче призведе до оновлення законодавства щодо даного інституту.

Реформування системи управління державою і зміна конституційних норм щодо всіх гілок влади в Україні триває відповідно до вже новими зовнішніми і внутрішніми викликами. При цьому, важливо відзначити, що владна еліта на кожному етапі здійснювала всі конституційні зміни непублічно, демонструючи фактичне ігнорування суспільством з даного питання. Хоча спроби публічного дискурсу про майбутнє конституційний устрій України були зроблені при президентах Л. Кучмі і В. Ющенко, але вони здійснювалися під контролем влади і носили явно імітаційний характер.

Таким чином, формальний інституціональний каркас України знаходиться в постійній правовій змінюваності, піддаючись корекції з боку пануючої еліти, представленої політико-економічними регіональними структурами і діючих відповідно до логіки «картельних угод». Таким чином, уповільнений і нерівномірний розвиток процесу інституціоналізації в Україні з моменту її незалежності вплинув на якість інститутів в умовах зміни політичного режиму і збереженню високого конфліктного потенціалу в системі.

Об'єктивним наслідком інституціональної невизначеності є низька ефективність політики і криза легітимності політичної влади в політичній системі України. В якості підтвердження останнього ми можемо спостерігати стабільно низькі показники кредиту довіри до ключових інститутів політичної системи за весь період незалежного існування.

Так, за даними соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України в період з 1994-2013 рр. рівень довіри президенту, як ключовому

персоніфікованому інституту за цей час коливався в коридорі від 7% до 32%. У 1998 р. і 2013 р. були зафіксовані найнижчі показники – 7% і 8,7%, найвищий у 2005 р. – 32,7%. В той же час найвищий рівень недовіри даному інституту був у 2013 р. – 66,9%, нижчий рівень недовіри у 2005 р. відповідно 19,7%. [331, с. 479]. *Див. додаток 10.* Також соціологи в досліджуваній період фіксували низький рівень довіри до представницького колективного інституту влади парламенту. У 1994 р. довіряли Верховній Раді України лише 9,7%, у 2005 – 28,5%, а у 2013 – 4,6%. *Див. додаток 11.* Критично низькі показники довіри також у виконавчого інституту влади українського Уряду: в 1994 р. – 11,4%, у 2000 р. – 13,7%, у 2005 р. – 36,6%, у 2013 – 8,1%. *Див. додаток 12.*

Окремо необхідно відзначити ставлення українців до діяльності місцевих органів влади. Рівень довіри до цього інституту у громадян взагалі не перевищував 20,1% (2005 р.). У 2002 р. місцевим органам довіряли 14,3%, у 2013 р. показники майже не змінились – 13,8%. Недовіра до місцевої влади всі роки була від 40% до майже 60%. Найвищий рівень недовіри був зафіксований у 2013 р. на рівні 59,9%. *Див. додаток 13.* [331, с. 482].

Політичні партії як посередницький інститут між владою та суспільством за даними соціологічного моніторингу як і інші політичні інституції мали низький баланс довіри до влади: 1994 – 13,9%, 2002 – 32,4%, 2006 – 42,9%, 2010 – 29,9%, 2013 р. – 21%. Хоча варто звернути увагу на те, що це єдиний інститут, де показники довіри досягли більше 40%. [331, с. 485].

Таким чином, в Україні до 2014 р. рівень довіри до політичних інститутів впав нижче своєї критичної точки, в цілому домінувала тенденція недовіри абсолютно до всіх владних інститутів на всіх рівнях, що неминуче призвело до глибокої кризи легітимності влади і зростання протестних настроїв в суспільстві. Вихолощений політичний капітал, відсутність зворотного зв'язку в системі, криза інститутів влади і нездатність еліт до запобігання і регулювання конфліктів у суспільстві вилився в масштабний протест 2013-2014 рр. Необхідність соціально-політичних змін і поповнення кредиту довіри з боку суспільства поставили перед українською елітою нові завдання, що вимагають адекватних часу і наявної ситуації політико-управлінських рішень [359].

Однак, реформи, які почались у політичній системі України після Революції Гідності на фоні економічної кризи, війни в Донбасі та внутрішніх проблем в усіх підсистемах, суттєво не вплинули позитивно на баланси рівнів довіри до владних інститутів. За даними соціологів наприкінці 2014 р. в Україні всі інститути, включаючи місцеві та центральні органи влади, ЗМІ, інститути захисту прав та органи безпеки, економічні інститути, мали негативний баланс довіри [306].

На 2016 р. згідно з дослідженням, проведеним Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» та соціологічною службою Центру Разумкова Позитивний баланс довіри-недовіри мали лише 6 суспільних інституцій: церква (+29,8%), Збройні Сили України (+36,3%), Національна Гвардія України – (+28,2) засоби масової інформації України (+4,7%), громадські організації (+8,5%) та волонтерські організації (+44,4%) [97].

Але також слід зауважити, що на тлі недовіри до владних інститутів українське суспільство вважає, що саме державна влада впливає на реалізацію державної політики та здійснення реформ в країні. На успішність нового уряду у проведенні реформ за даними 2016 р. Фонду «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва та соціологічної служби Центру Разумкова, сподіваються 26% (4% переконані у повному успіху і ще 22% – у відносному успіху). Натомість 33% мають сумніви в успішності нового уряду, а думку громадян, найбільший опір проведенню реформ чинять олігархи (55%) та бюрократія й чиновники (51%). Значна частина українців також вважає гальмом у проведенні реформ уряд (38%) та президента (36%). Щодо рушіїв реформ, українці найбільше покладаються на президента (28%), уряд (25%), населення (22%), країни Заходу (22%), громадські організації та волонтерів (19%). У порівнянні з липнем 2015 року істотно менше надій українці покладають на президента (у липні 2015 року – 37%, у травні 2016 – 28%), уряд (відповідно, 32% і 25%), натомість удвічі зросли надії на країни Заходу (з 11,5% до 22%) [97].

Отже, представлені показники легітимації політичних інститутів в Україні демонструють слабкість зворотного зв'язку в системі, нездатність влади до ефективного проведення реформ і забезпечення кредиту довіри з боку суспільства. Загалом за даними українських соціологів, недовіра до більшості соціальних інститутів суспільства залишається характерною рисою нашої країни [360].

Однак, при всьому негативному ставленні до інститутів політичної влади необхідно звернути увагу на зростаючу довіру до інституту громадянського суспільства і усвідомлення громадянами своєї ролі в політичному процесі. Звичайно ще рано судити про повноцінну участь громадянського сектора в публічному полі політики, але можна з упевненістю констатувати деяку тенденцію поліпшення якості суб'єктності та підвищенню інституціоналізації громадянського суспільства.

Позитивним є те, що потенціал громадської активності продовжує залишатись на тому ж рівні, як і одразу після завершення подій Євромайдану. Відчувають себе готовими контролювати місцеву владу 28% опитаних, увійти до консультативних/експертних рад – 18%, організовувати групи для вирішення місцевих проблем – 13,5%. [306].

Таким чином, публічна політика України, еволюціонуючи в умовах перманентних криз системи, «зависла» в часі інституціональної невизначеності, низькому рівні легітимації владних інститутів, пройшла кілька етапів, на яких відбувалися правові, політичні та соціальні перетворення конструюють національний інституціональний дизайн публічної політики:

1. 1991-2004 рр. – етап становлення, в цей час вона тільки починала формуватися під «наглядом» держави через діяльність громадських об'єднань і конкуруючих партій, роботу парламенту перших скликань, невелику кількість незалежних ЗМІ.
2. 2004-2010 рр. – етап розвитку інститутів публічної політики при домінуючій ролі держави, включення в правову систему законів, які розширюють права публічних акторів, що почалася активізації та

інституціоналізації громадянського сектора, який був ще слабо ефективним.

3. 2010-2014 рр. – етап формальної інституціоналізації практик взаємодії між владою та громадянським суспільством, включення України в глобальні структури публічного простору, імплементація нових правових основ публічної політики. Одночасно відбувалося посилення вертикалі влади шляхом повернення до конституції 1996 р., що свідчило про навмисне звуження коридору можливостей для публічного діалогу і обмеження можливостей громадянського сектора впливати на політичний процес. Цей етап був для України періодом імітації публічної політики, яка була обумовлена домінуванням ключових акторів, які використовували владні інститути в своїх цілях.
4. З 2014 р. почався новий етап формування публічної політики, пов'язаний з інституціональним оновленням ролевих функцій традиційних інститутів і появою нових інституцій публічного простору та інституціоналізованих практик взаємовідносин між владою та суспільством.

5.2. Інституціоналізація акторів публічної політики в Україні за траєкторією «згори – вниз»

Українська публічна політика, яка трансформується під впливом різнорівневих суб'єктів в умовах перманентних криз і одночасного реформування політичної системи, представляє особливий дослідницький інтерес для розуміння ролі інститутів в даному процесі, їх впливу на ефективність публічної політики і пошуках виходу зі стану ліміальності і невизначеності системи.

У даній частині дослідження на підставі поєднання методів економетрії та компаративістики (кейс-стаді та темпорального (логічного)), представлений аналіз інституціональної складової національної моделі публічної політики України та простежено перспективи її розвитку.

Метод кейс-стаді дозволив нам охарактеризувати ступінь інституціональної розбудови акторів та інституціональні практики публічної взаємодії в національному просторі публічної політики України.

Для дослідження українського кейса використовувався також комплекс емпіричних методів: аналіз нормативних документів, інтерактивний якісний аналіз електронних ресурсів, онлайн-інтерактивний збір і аналіз соціологічної інформації.

Згідно генеральної гіпотези нашого дослідження, на прикладі українського кейса ми ставимо собі за мету довести, що рівень розвиненості та організованості суспільних інститутів, а також інституціоналізованість форм їх взаємодії безпосередньо впливає на ефективність публічної політики.

У полі публічної політики інституціоналізовані форми політичного капіталу є частиною як «державного», так і «громадського» секторів, які

впливають за протилежними траєкторіями («згори – вниз» і «знизу – вгору») і використовують інструменти зворотного зв'язку, які визначають характер і ефективність публічної політики в національній системі. Ефекти зворотнього зв'язку забезпечуються взаємодіями публічних акторів як по вертикалі, так і по горизонталі в різних сферах суспільного і політичного життя, від результативності яких буде залежати якість публічного капіталу.

Проектування публічної політики в Україні по вертикальній траєкторії «згори – вниз» за визначальної ролі держави відбувається в умовах переформатування системи управління і зміни функціональних можливостей багатьох політичних інститутів, в тому числі і держави, що робить цей процес багатоплановим і суперечливим, де в умовах системної нестабільності і збереження елементів традиційного управління складно поєднуються менеджеріальні аспекти і принципи деліберативної демократії.

Держава як основний політичний інститут, створює рамкову структуру для всіх політико-управлінських процесів в системі і визначає «правила гри» для всіх учасників, сприяючи, в першу чергу, формальному етапу інституціоналізації публічних акторів.

Одним з важливих показників інституціоналізованості акторів публічної політики є рівень правопорядку, який демонструє правовий характер відносин між учасниками політичного процесу в публічному просторі. Правове забезпечення здійснення публічної політики в Україні з моменту здобуття незалежності супроводжувалося прийняттям численних законів, що сприяють інституціоналізації акторів публічної політики та каналів їх взаємодії, засновані на міжнародних правових документах: Загальна декларація прав людини (1948) [106]; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966); Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1953) [101]; Європейська соціальна хартія (1961, 1996) [103]; Конвенція «Про доступ до інформації, участь громадськості у процесі прийняття рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» (1998) [170], Європейська хартія місцевого самоврядування (1985) [104], Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах органу місцевого самоврядування (2009) [94], Йоганесбурзькі принципи (1995) [156], «Національна безпека, свобода висловлювань і доступ до інформації», Рекомендації Ради Європи (2002) [268], «Про доступ до офіційних документів» від 21 лютого 2002 р. та ін

Прийняті державою закони, які регламентують публічну політику в Україні можна розділити на три категорії:

- Перша категорія – це закони по відношенню до діяльності державних інституцій. Основними можна назвати: Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», Закон України «Про вибори народних депутатів України» [112], Закон України «Про статус депутатів місцевих рад» [125], Закон України «Про адміністративні послуги» [110], Закон України «Про запобігання корупції» [119], Закон України «Про державну службу» [116]; Протягом 2010-2011 рр. були прийняті Накази президента «Про оптимізацію

системи центральних органів виконавчої влади», «Питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади» [237].

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2012 р. № 220 «Про схвалення плану дій з впровадження в Україні Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» [273]. 5 лютого 2016р. Україна приєдналась до Декларації Відкритості парламенту [75]. У 11.02.2016р. Кабінет Міністрів України прийняв Програму діяльності Уряду та базові цілі і принципи публічної політики на 2016р. (цей документ був планом між Урядом, Парламентом і Президентом, як реально проводити реформи в країні) [253] та ін.

- Друга категорія – це закони, які передбачені для громадського сектора. Серед них: ст. 38 Конституції України згідно якої «громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування», Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» [114]; закони України про об'єднання громадян: «Про громадські об'єднання» [115], «Про політичні партії в Україні»; «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»; «Про благодійну діяльність та благодійні організації»; «Про професійних творчих працівників та творчі спілки»; «Про свободу совісті та релігійні організації»; «Про молодіжні та дитячі громадські організації»; «Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2004 р. № 1378; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» від 05.11.2008 № 976; Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [248], роз'яснення Міністерства юстиції України про взаємодію держави та інститутів громадянського суспільства від 03 лютого 2011 р. [275], Указ Президента України від 26 лютого 2016 р. № 68 «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» [329] та ін.

- Третя категорія – це закони, які відносяться до інформаційно-комунікативного змісту публічної політики: Закон України «Про інформацію» 1997 р. [127], Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [118], Закон України «Про телебачення та радіомовлення» [126], Постанова Кабінету Міністрів України від 4 січня 2002 р. № 3 «Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» [249], Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 жовтня 2004 р. № 759 «Про роботу центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення відкритості у своїй діяльності, зв'язків з громадськістю та взаємодії із засобами масової інформації [272], Закон України «Про доступ до публічної інформації» 2011 р., 2015р. [117], Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» [123], Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет і забезпечення широкого доступу до цієї мережі

в Україні» [327], Указ Президента «Про першочергові заходи щодо забезпечення доступу до публічної інформації в допоміжних органах, створених Президентом України» [328] та ін.

Отже, на кожному етапі розвитку публічної політики законодавча база наповнювалася і продовжує наповнюватися все новим і новим правовим змістом, відповідним до глобальних трендів публічності і демократичної нормативної моделі. Процес оформлення законодавчої бази публічної політики в Україні ще не завершений і вимагає вдосконалення та включення нових норм, що розширюють можливості громадянського сектора для того, щоб стати повноцінним публічним актором, що впливає на формулювання проблем в суспільстві, реалізації рішень і контролю за їх виконанням.

Парадоксальність ситуації полягає в тому, що незважаючи на формально прийняті многочисленні норми щодо публічної політики, рівень правового показника зберігається стабільно низьким. За даними міжнародного моніторингу Світового банку The Worldwide Governance Indicators (WGI) за період з 1996 р. по 2015 р. правові показники (Rule of Law) України залишилися практично на тому ж рівні: 1996 р. – 20,10, 2015 р. – 22,60, що свідчить про невирішеність проблем в законодавчому полі. *Див. додаток 15.*

Одна з причин такого стану справ полягає в тому, що прийняті державою законодавчі норми щодо публічної політики в Україні, в ідеалі мали б регламентувати взаємини влади з громадянським суспільством для ефективного співуправління на основі принципів діалогу та субсидіарності, проте в реальності спостерігається проблема несумісності нових конституючих правових установ і невідповідності для публічної діяльності інститутів, поки що не здатних забезпечити партнерські діалогічні взаємодії між акторами і виконання ними прийнятих в державі законів. У підсумку ми спостерігаємо інституціональну невизначеність, котра виявлена в кризі інституціональної структури, яка призводить, в свою чергу, до правової невизначеності, яка веде до прагнення кожного суб'єкта нав'язати свої правила і слабо застосувати (або взагалі ігнорувати) законодавчо прийняті норми.

Ще однією причиною низького правового показника можемо відзначити те, що не всі актори публічного процесу і їх діяльність включені / або не досить детально прописані їх правові можливості і зобов'язання в законодавстві. Наприклад, діяльність таких публічних акторів як стейкхолдери, мозкові центри, волонтерські організації та ін. Ще проходять процеси свого правового оформлення.

У перехідному суспільстві законодавчий процес – це не відображення реального, а, скоріше, витвір майбутнього. Тут основним режимом є не рефлексія, а проектування, яке не завжди супроводжується розумінням і підтримкою з боку громадської думки. Звідси, закони можуть сприйматися не як обов'язкові для виконання норми, а як думка законодавчої влади, що є одним з учасників здійснення влади в державі поряд з урядом, судовими органами, держпаратом. Невиконання законів, ігнорування правових засад, незнання своїх прав і обов'язків, недотримання правової етики свідчить про низький

рівень правової свідомості та культури як суспільства в цілому, так і пануючої еліти.

Наступна причина невисокого правового показника, на наш погляд, полягає в тому, що актори публічної політики в Україні не мають достатніх навичок і досвіду використання законів в реальній політиці. Для вирішення цієї проблеми акторів публічного процесу необхідно «навчити» використовувати правові ресурси для досягнення своїх цілей. Навчальну місію має брати на себе, в першу чергу, держава і активні елементи громадянського суспільства, залучаючи для співпраці в цьому напрямку міжнародні організації, інтелектуальні експертні співтовариства, політичних лідерів та ін.

Розширення правових можливостей публічної політики також має пройти стадію «усвідомлення» і «навчання» як для влади, так і для суспільства, яка дозволить подолати чинники правової невизначеності, що залишає безліч можливостей для інтерпретації формальних правил, появи і актуалізації неформальних норм поведінки, деформалізації інститутів. На цій основі і в залежності від інституціонального середовища можуть виникати і функціонувати оригінальні інституціональні зміни [239, с. 290].

Створювані нормативні умови, де держава повинна виконувати модерують функції, а роль громадянського суспільства не може носити формальний характер, ведуть до необхідності впровадження в національні практики публічного простору нових моделей управління. Публічна політика в державі безпосередньо залежить від якості управління системою, здатності еліти вчасно реагувати на виклики економічного та соціально-політичного характеру.

Управлінська модель української держави зазнає суттєвих змін, модернізуючи управлінські практики згідно концепціям New Public Management і Good Governance. Перехід від «монологічності» вертикальної моделі управління до «діалогічності» проходить з помітними труднощами і проблемами в національному контексті, що виражаються в повільному і не у всіх сферах ефективному проведенні політико-адміністративних реформ в країні і непослідовною інституціоналізації публічних акторів і форм взаємодії між ними. За даними міжнародного моніторингу Світового банку The Worldwide Governance Indicators (WGI) за період з 1996р. по 2015 р. показники ефективності управління (Government Effectiveness) України не продемонстрували тенденцій до поліпшення, коливаючись у рейтингу в межах від 16 до 40. Найгіршими за період незалежності були 1998р. і 2011 р. відповідно з показниками 16,59 і 21,80. *Див. додаток 16.*

Політична влада в Україні декларує реформування системи державного управління та перехід до моделі держави, орієнтованої на обслуговування потреб громадян і включення громадянського суспільства в процес співуправління, імплементувала, як ми вже змогли переконатися, безліч законів, регламентуючих даний процес, а в практичному плані взяла участь в міжнародних об'єднаннях, таких як: «Відкритий уряд» та «Електронний уряд», взявши на себе зобов'язання виконати принципи цих структур на

національному рівні та почавши процес реформування системи управління в нових інституціоналізованих формах.

У 2011 р. Україна приєдналася до Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд»» OGP і цим підтвердила, що розділяє основні принципи цього об'єднання: забезпечення прозорості держуправління, належний доступ громадян до публічної інформації, протидія корупції, якісне надання адмінпослуг, впровадження важливих елементів електронного урядування та електронної демократії. З цього часу Кабінетом Міністрів було затверджено План дій з реалізації Ініціативи, а на офіційному сайті президента було позначено, що Україна впроваджує європейські стандарти відкритості і прозорості в роботі органів державної влади [382]. Показники світового рейтингу Open Government Index демонструють на 2015 р., що Україна ще має проблеми реалізації цієї ініціативи. *Див. табл. 12.*

Таблиця 12

Індекс відкритого урядування (Open Government Index) 2015

№	Країна	Open Government Index 2015	
		Рейтинг	Бали
1.	Великобританія	8	0.74
2.	Німеччина	15	0.72
3.	США	11	0.73
4.	Франція	17	0.69
5.	Польща	20	0.67
6.	Хорватія	33	0.58
7.	Грузія	29	0.61
8.	Україна	43	0.56
9.	Молдова	46	0.55
10.	Росія	67	0.49

Джерело: Індекс відкритого урядування (Open Government Index 2015)
<http://worldjusticeproject.org/open-government-index>

Як показує світовий досвід, впровадження механізмів «Відкритого уряду» в інформаційному вакуумі про діяльність правлячої еліти неможливо. Системи відкритих даних органів влади і управління повинні не тільки максимально репрезентувати інституціональні та процесуально-функціональні складові їх діяльності, а й дозволяти громадянам за допомогою даної інформації впливати на процес розробки і реалізації публічних рішень. Ініціативи зі створення відкритих даних стали фундаментальною основою для реалізації адміністративних реформ в області державного управління в багатьох країнах світу. Важливим кроком на цьому шляху стало підписання Головою держави України документа «Про доступ до публічної інформації». На виконання цього закону були підписані Розпорядження президента «Питання забезпечення органами виконавчої влади доступу до публічної інформації» [237] та Указ

президента «Про першочергові заходи щодо забезпечення доступу до публічної інформації в допоміжних органах, створених Президентом України» [328]. Ці документи були покликані забезпечити реалізацію конституційного права громадян вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію. Формально українська влада декларативно заявляла про намір розвивати громадянське суспільство і реалізувати програму «Відкритого уряду». В реальності це носило імітаційний і, в цілому, закритий і не публічний характер. Держава в цей період зайняла визначальні позиції в моделі комунікації між владою і суспільством, без дискурсивного простору, системно вдаючись до методів директивного управління. У підсумку, інститути влади не змогли забезпечити повноцінний доступ суспільства до публічної інформації, нівелюючи тим самим приємні закони. Так, наприклад, аналіз 102 офіційних державних сайтів за перше півріччя 2013 р., показав, що система обліку публічної інформації багатьох органів виконавчої влади оновлювалася нерегулярно і містила відомості лише про частину документів, що знаходяться в суб'єктів владних повноважень. Багатоурядові структури взагалі не мали своїх сайтів [81]. Невдалою була спроба влади в цей період створити загальнонаціональний комунікаційний публічний майданчик для обговорення та реалізації перспектив розвитку актуальних напрямів держави, поліпшення інвестиційного іміджу країни і розвитку інвестиційної привабливості регіонів. Для цієї мети було утворено в 2010р. Держагентство з інвестицій та управління національними проектами, яке проіснувало до 2015р. і було ліквідовано через виявлення корупційних схем і розкраданні державних коштів в 2012-2013 рр.

Переформатування національної моделі української публічної політики призвело до інституціональних змін на всіх рівнях влади, в тому числі, і на місцевому. Влада на місцях також як і загальнодержавна влада орієнтована на ієрархічну управлінську традицію, яка лежить в основі всіх рівнів управління в українському політичному просторі. Публічність місцевої влади є для демократичних систем свого роду лакмусовим папірцем публічності і однією з базових характеристик публічних практик, яка показує, наскільки місцеві інститути влади легітимні, відкриті, підзвітні, діють в інтересах громадян, протидіють корупції і готові до широкого комунікативному дискурсу. Показовими в цьому сенсі є дані Індексу публічності місцевої влади в Україні за результатами дослідження мережі ОПОРА та її партнерів, де основним об'єктами, які підлягали оцінюванню в рамках Індексу публічності (2013, 2014, 2015 рр.), був міський голова (як головна посадова особа), виконавчі органи ради (органи уповноважені здійснювати виконавчі та розпорядчі функції) та депутати міської ради (як представницький орган місцевого самоврядування). Відповідно до даних індексу у 2015 р., органи та посадові особи місцевого самоврядування стали більш відкритими у співпраці з громадянам та публічнішими у поширенні інформації. Майже усі муніципалітети покращили свої результати. Винятками стали Хмельницька та Ужгородська міські ради, показники яких опустилися на 5% та 1% відповідно у порівнянні з даними 2014 р. До категорії міст із задовільним рівнем публічності віднесли 5 міських рад. Це умовні лідери рейтингу публічності, хоча жоден з органів

самоврядування так и не зміг перетнути позначку у 80% та вибороти звання «публічної». Отже, найвищі результати отримали Івано-Франківська (71%), Вінницька (70%), Київська (69%), Луцька (67%) та Сумська (63%) міські ради [135]. Див. мал. 8.

Малюнок 8

Джерело: Індекс публічності місцевого самоврядування <http://publicityindex.org/>

Міські голови, на відміну від депутатів, більш публічні. Задовільний рівень публічності демонструють міські голови восьми міст – Луцька, Івано-Франківська, Києва, Вінниці, Чернівців, Кіровограду, Херсону та Сум. Лідерами рейтингу стали Микола Романюк (78%), Віктор Анушкевичус (77%), Віталій Кличко (77%) та Віктор Моргунов (65%). Непублічною визнано роботу в.о. Дніпропетровської міської ради (39%). Головна проблема непублічності полягає в ігноруванні міськими головами обов'язку щорічного звітування про свою роботу перед територіальною громадою на відкритих зустрічах (окрім мерів Рівного, Черкас, Кіровограду, Києва, Луцька) [135].

Таким чином, проаналізувавши дані Індексу публічності місцевої влади в Україні можна стверджувати, що публічність цих інститутів ще знаходиться в стадії свого розвитку і формування. У деяких областях влада на місцях показує задовільний рівень публічного потенціалу, але, тим не менш, не досягає високих показників публічності, що говорить про ще збережених традиціях моделі односторонньої директивної комунікації, де визначальну роль відіграють вертикальні зв'язки і превалюють імітаційні форми публічної взаємодії. Слабкість інститутів місцевої влади як публічних акторів полягає в неготовності створити умови повноцінного включення в процес співуправління громадянського суспільства, ґрунтуючись на принципах діалогості і

субсидіарності і запустити механізми партнерства такі як: громадська ініціатива, соціальний контракт, безпосередня участь, соціальне проектування та ін. Один із шляхів вирішення цієї проблеми є реформа децентралізації влади на місцевому та на регіональному рівні, яка може стати фундаментом для розуміння причетності до нової системи відносин - між урядом і громадянами, між місцевим населенням та центром. Отже, національний діалог не завжди для цього ефективний, діалоги на місцях набули особливої актуальності в нинішній ситуації в країні [425].

Дії українських політичних партій дозволяють доповнити загальну детермінаціональну схему інституціонального дизайну публічної політики в Україні. Згідно зі світовою тенденцією, політичні партії як традиційний інститут втратили монопольну функцію представницького правління. В останній третині XX ст. партії прямо або побічно стали контролювати величезний обсяг публічних ресурсів, просуваючи вигідні їм законодавчі норми або впливаючи на кадрові призначення, на управління в публічній сфері. Вони освоїли патронаж і клієнтелізм, практику «розподілу видобутку» – надання партією, що перемогла, постів і привілеїв своїм прихильникам. В результаті кризи традиційної партійної системи з'явилися нові типи партій: картельні, гібридні та ін. У публічному політичному просторі політичні партії втратили статус публічних інституцій, показуючи низький рівень довіри до них з боку суспільства. Українські партії в цьому сенсі не були винятком. Невиконання програмних обіцянок, залежність партій від капіталу, економічні кризи, відсутність чітких ідеологічних орієнтирів призвели до зниження інтересу суспільства до даного інституту в Україні (68% громадян не довіряє політичним партіям) [581], політичної апатії, радикалізації настроїв в суспільстві, конфліктності в прийнятті рішень в законодавчому органі і ін.

На думку колективу авторів роботи «Публічна політика для громадських організацій», проблеми публічності полягають в тому, що між партіями та групами суспільних інтересів немає відповідності, і тому є партії особистостей, а не соціальних груп. Інститут виборів працює досить добре, але інститутів відповідальності за виконання передвиборних програм немає [257]. Проблеми публічної політики в Україні стосуються не тільки інституту партії і виборів, вони набагато ширше і масштабніше. В цілому, державна бюрократична машина пристосована для виконання директив, а не для прийняття самостійних рішень на рівні своєї компетенції в рамках загальної стратегії та пріоритетів і не може по своєму устрою бути зорієнтованою на публічний діалог. Уряд ще не вміє легітимно працювати з різними групами інтересів, а громадяни мають недостатньо навичок і процедур впливу на процес прийняття політичних рішень [258]. В результаті актори на основі усталених традиційних управлінських форм взаємодії нездатні сформулювати діалогову модель співпраці, що призводить до імітаційних практик і формалізації деліберативного процесу.

Для подолання імітаційного характеру публічної політики після Революції Гідності політична влада в Україні в рамках відповідності прийнятим на державному рівні політико-управлінських моделей і вимогам міжнародних

структур створила додаткові інституції та інструменти контролю влади з боку громадськості та попередження розвитку корупції, в тому числі і на найвищому рівні. З цією метою, Президентом України П. Порошенко був підписаний документ від 27.12.2015 р., що розширив дію закону «Про доступ до публічної інформації». Новий закон визначив порядок доступу представників засобів масової інформації на відкритті засідання комітетів Верховної Ради, що дало можливість оприлюднювати проекти рішень ще на стадії їх розробки. Суспільству на законодавчому рівні випала нагода за допомогою ЗМІ бути ознайомленими з діями влади в процесі постановки проблеми, її обговорення і вирішення, а також реагувати на рішення парламенту.

З кінця 2013 р. за допомогою держави і міжнародних донорів (наприклад, ЄС виділив 245 млн. євро на реформування та створення публічних інституцій) почався процес інституціоналізації громадських ЗМІ, які є не тільки носіями інформації, вони ще й формують громадську думку і виконують роль громадських експертів, тим самим намагаючись контролювати владу. Так, в Україні з листопада 2013 р. почалося мовлення Громадського телебачення, а з 2014 р. блоки «Громадського ТБ» почали транслювати державний канал «Перший національний канал» (з 2015 р. «UA: ПЕРШИЙ»). Восени 2017 р. за фінансової підтримки держави планує почати роботу Національна громадська телерадіокомпанія України. В рамках прийнятої концепції Відкритого уряду Департаментом інформації та комунікацій з громадськістю впроваджена стратегія «Єдиного голосу», метою якої є вдосконалення механізмів донесення до громадськості інформації про діяльність уряду, інформування суспільства про започатковані урядом реформи и комунікацію процесу їх реалізації.

Однак, незважаючи на те, що відбуваються інституціональні зміни, ставлення громадян до інформованості з приводу діяльності влади в Україні зберігається на досить низькому рівні. Згідно з даними дослідження Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та соціологічної служби Центру Разумкова 2016 р., лише 5% українців повністю задоволені станом інформування урядом суспільства про свою роботу. Натомість, на думку 39% громадян, інформація, яку дає уряд, часто не відповідає дійсності, 34% вважають, що такої інформації замало, а 22% нарікають на її незрозумілість. Водночас 13% переконані, що такою інформацією мають цікавитися фахівці, а не пересічні громадяни [97].

Інформованість суспільства є основою публічності, що дає безпосередню можливість громадянам здійснювати функції громадського контролю та аудиту, невиконання яких позбавляє можливість суспільству бути повноцінним публічним актором. Метою публічного аудиту, на думку Н. Обушної, необхідно визнати інформування суспільства про результати незалежної професійної оцінки діяльності органів публічної влади, підвищення прозорості, ефективності та результативності управлінських рішень у публічній сфері, відповідальності та підзвітності органів публічної влади суспільству. Публічний аудит, з одного боку, здатний визначати суперечності (конфлікти) інтересів у суспільстві, а з іншого – може стати спонукаючим фактором у прийнятті рішень для розв'язання проблем та стратегічних рішень для

розв'язання суперечностей (конфліктів) інтересів між суб'єктами публічної сфери. Останнє означає, що публічний аудит може стати джерелом вироблення стратегій з усунення суперечностей (конфліктів інтересів) в економічній, соціальній та інших сферах. У той же час, стратегія визначає цілі, дії (функції), структуру (відносини між суб'єктами публічної сфери) тощо діяльності органів публічної влади [230].

Інституціоналізація публічного аудиту і контролю в Україні ще знаходиться в стадії свого методологічного, нормативного та практичного оформлення і становлення. Можна виділити деякі новостворені мережеві інституціоналізовані структури публічного аудиту в політичному просторі, насамперед – це експертні співтовариства, громадські організації, мережеві структури, створювані з ініціативи держави, які об'єднують у собі аналітичні групи, представників влади, консультантів, менеджерів та ін.

Так, наприклад, з ініціативи держави для протидії корупції в Україні, як однієї з невирішених проблем, що не дозволяє системі бути ефективною і проводити якісні реформи, були створені за сприяння держави, громадських активістів та міжнародної організації Transparency International України на відкритій, прозорій, конкурсній основі спеціальної інституціональної структури. Див. *додаток 17*. Одним з інституціональних інструментів протидії кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та становлять загрозу національній безпеці було створено Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) згідно закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» № 1698-18 [122].

Для реалізації реформи у сфері публічних закупівель у протидії з корупцією, з ініціативи волонтерів і держави було створено Державне підприємство «ПРОЗОРРО», яке належить до сфери управління Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, завдяки якій впроваджено систему електронних закупівель ProZorro («всі бачать все») [286]. Також, за підтримки Transparency International була створена комунікаційна платформа «Корупція» для комунікації та експертної підтримки впровадження антикорупційних розслідувань.

Практика публічного аудиту ще не має загальної інституціональної практики в публічному просторі України, для цього потрібно включення громадських організацій в управлінську діяльність контролюючих структур і таким чином має реалізуватися публіцитний капітал товариства. Також, на думку, О. Ю. Оболенського і Н. І. Обушної, публічний аудит повинен розширити сферу своєї діяльності від фінансів на всі сфери публічного управління, використовуючи при цьому, методи аудиту інформації та екологічного аудиту, що є надзвичайно важливим в умовах впровадження «електронного урядування» в Україні [229].

Також, як зазначає О. І. Соловійов, потрібно забезпечити належну транспарентність управлінського процесу, створивши при цьому можливість втручання нижчих політичних структур в ухвалення рішень. Це основа для усунення переважного права політико-адміністративних коаліцій на

перерозподіл суспільних ресурсів, умова для будування нових управлінських взаємозв'язків. І якщо суспільство не візьме ці структури під свій контроль (непрямий або прямий), то перетікання ресурсів у бік верхніх шарів соціальної стратифікації так і збережеться [302]. Збереження традиційної моделі вертикального управління і відсутність адекватної реакції влади на імпульси знизу з боку суспільства, яке не включається в процеси прийняття рішень в країнах, які орієнтовані на деліберативну демократію, може призвести до тривалого і малопрогнозованої політичної кризи і відмови від демократичного шляху розвитку системи.

Сама по собі криза інститутів політичної влади, вважає М. Шаповаленко, ідентифікований вчасно, стимулює реформування, в тому числі і адміністративне. Але консервація колишніх моделей прийняття рішень, нарешті, відсутність будь-якого національного проекту, знеструмлюючи капітал, може викликати кризу всієї політичної системи [385, с. 145].

Якщо влада здатна сприймати сигнали на «вході» і встигати реагувати на них, то система здатна до автореференції і подальшого розвитку. Попередження криз і можливість регулювати конфліктами – одна з важливих функцій сучасної системи, яку виконують медитативні публічні інститути. В Україні даний вид інститутів ще недостатньо представлений в публічному полі політики ні в законодавстві, ні на практиці. Поки можна відзначити забезпечений владою інститут Омбудсмена в Україні [333], котрий згідно Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [127], створений з метою виявлення і актуалізації порушень законодавчо визначених прав людини (на підставі Конституції України), а також здійснення парламентського контролю за порушеннями прав людини. Кількість звернень громадян в даний інститут не можна назвати високим, хоча варто відзначити, що вона поступово зростає і необхідність в ньому збільшується. Так, загальна кількість осіб, які звернулися до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у 2015 році 56 856 осіб, з них зареєстрованих звернень від 19 030 осіб. У порівнянні у 2014 р. було зафіксовано 30 415 звернень від громадян, з них 13 583 зареєстрованих [333]. Незважаючи на видиму соціально-політичну необхідність в цьому інституті, публічний характер діяльності Омбудсмена в Україні є досить обмеженим, вузькоорієнтованим і не володіє автономією як самостійний актор публічного процесу.

В сучасній Україні існує необхідність створення багатогалузевих інститутів медіації – професійного посередництва при вирішенні конфліктів в місцевих громадах, для попередження і конструктивного вирішення конфліктів влади і громадян (в тому числі підготовки громадських медіаторів). Одним з центрів, що займаються популяризацією інституту соціальної медіації та підготовкою фахівців медіаторів, є Український центр медіації (УЦМ) [332]. Національна асоціація медіаторів України [213].

Прагнучи відповідати нормативній моделі публічної політики, українська держава на всіх рівнях управління створює мережеві інституції у вигляді різних форм міжсекторної співпраці органів влади, громадськості та бізнесу. У відповідності з цією тенденцією, був прийнятий Закон України «Про

соціальний діалог в Україні» від 23.12.2010 р., згідно якому була створена система органів соціального діалогу на національному, територіальному, галузевому і локальному рівнях у вигляді тристоронніх соціально-економічних рад, на які покладене завдання визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин [124].

Одним з активно інституціоналізуючих акторів публічного процесу у відповідності з глобальними тенденціями і внутрішнім запитом можна назвати стейкхолдерів в Україні. Стейкхолдерство, як нова суб'єктність, включає в себе безліч учасників, ще проходить стадію свого нормативного та політичного становлення, а також наукового обґрунтування і категоріального уточнення. В Україні найбільш структуровано представлено бізнес-стейкхолдерство як вид корпоративного громадянства, яке ми можемо розглянути через дії бізнес-структур, орієнтованих на соціальну відповідальність. Можна навести приклад діяльності таких українських компаній: бізнес Група СКМ, «ПриватБанк», «Нова Пошта», Майкрософт Україна, Медіагрупи Україна, ТСН. В умовах воєнного конфлікту на Сході України активно допомагають населенню, що постраждало в результаті бойових дій, компанія Метінвест, Гуманітарний штаб Фонду Ріната Ахметова «Допоможемо».

Створення ефектів зворотного зв'язку між бізнесом, державою і громадянським суспільством є однією з найбільш необхідних завдань для формування ефективної публічної політики в Україні. Взаємодія на паритетних засадах різнорівневих і ресурсно різноманітних акторів в процесі вироблення і реалізації політичних рішень за модеруючої, а не ієрархічною командно-адміністративною ролі держави, може сприяти появі нових сучасних інституціоналізованих практик і форм мережевої співпраці.

Однією з інституціоналізованих форм мережевої міжсекторної взаємодії можна назвати також експертні консультативно-дорадчі ради, що створюються при державних структурах. Основне призначення таких рад – концентрувати і доводити до відома влади альтернативні недержавні рішення, пропозиції і рекомендації. Так, при Президентові України створено понад 20 консультативно-дорадчих органів, велика частина яких є експертними радами, які працюють на професійній основі з залученням професійних аналітиків, економістів, політиків, іноземних консультантів, учених, експертів. На національному рівні після Революції Гідності була створена Національна Рада Реформ метою якої було визначення пріоритетів реформ, координація дій із реформування, моніторинг реалізації та досягнення цілей реформ [216]. Для підтримки національних реформ в Україні з ініціативи держави була створена 13 лютого 2015 року Міжнародна Рада реформ при Президенті України, головою якого був призначений экс-президент Грузії М. Саакашвілі. Серед його членів ряд відомих іноземних політиків: Карл Більдт, Елмар Брок, Мікулаш Дзурінда, Андрюс Кубілюс, Андерс Ослунд, Яцек Саріуш-Вольський, Джон Маккейн та ін. [154]. У грудні цього ж року Міжнародна Рада реформ

була скасована і створена нова Міжнародна дорадча рада [202]. В Стратегічну групу радників з підтримки реформ (SAGSUR) увійшли: Карл Більдт; Тоні Блер; Елмар Брок; Тоні Ебботт; Олександр Квасьневський; Андерс Фог Расмуссен; Радослав Томаш Сікорський; Уільям Тейлор; Штефан Фюле; Бернар-Анрі Леві та інші. При Кабінеті Міністрів України створено 23 консультативно-дорадчих органів [64].

Ефективність даного інституту публічної політики в Україні ще належить детально з'ясувати і проаналізувати, наскільки він впливає і грає роль реального суб'єкта, а не імітатора в публічному полі політики. Поки процеси реформування в країні йдуть вкрай нерівномірно і результативність не має високих показників, пояснити детермінацій по лінії «консультативний орган – держава» вельми складно. По-перше, тому що діяльність консультаційних органів носить не завжди публічний і відкритий характер. По-друге, немає чітких критеріїв оцінки даних інституцій, щоб проводити моніторинг їх діяльності. По-третє, реформування системи з відповідними результатами за різними напрямками може займати невизначений період часу. Однак, можна простежити тематичне спрямування консультацій (виявлення проблем в системі), винесення питань потребують рішень у публічній сфері, що дозволить оцінити даного актора в конкретному національному контексті.

Одним з позитивних результатів по реалізації принципів «Відкритого уряду» в Україні можна відзначити надання можливості громадянам отримувати адміністративні послуги від держави. Так, наприклад, відповідно до Закону України «Про адміністративні послуги», та Примірного положення про центр надання адміністративних послуг, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.02.2013 року № 118, була створена загальнодержавна служба «Прозорих офісів» [251], яка стала успішно реалізовуватися на регіональному та місцевому рівнях. Розпочав роботу Державний Портал адмінпослуг <https://posluga.gov.ua/>, через який громадяни мають можливість на загальнонаціональному рівні отримувати послуги від держави інтерактивно. У 2017 р. Міністерство юстиції започаткувало прозору автоматизовану систему для надання послуг населенню «Онлайн будинок юстиції» [232], де можна отримати державний документ, зареєструвати громадську організацію або ЗМІ, отримати інформацію з реєстрів та ін.

Прогрес у сфері ІКТ і поширення Інтернету дозволили почати втілення в Україні концепції сервісної держави, котра використовує ІКТ для зв'язку і інтеракцій з громадянами і бізнесом, як споживачами його послуг.

В Україні, як і в інших державах перехідного типу, впровадження електронних технологій в усі сфери процесу управління і розширення інформаційного простору дозволить державним органам надавати більш якісні послуги і бути більш відкритими і публічними для населення. Інформаційні технології дозволять провести децентралізацію, одночасно зміцнюючи горизонтальні зв'язки між ланками бюрократичної системи, посилити зворотний зв'язок між представниками органів влади та громадянами і забезпечити постійне коригування діяльності органів влади з урахуванням

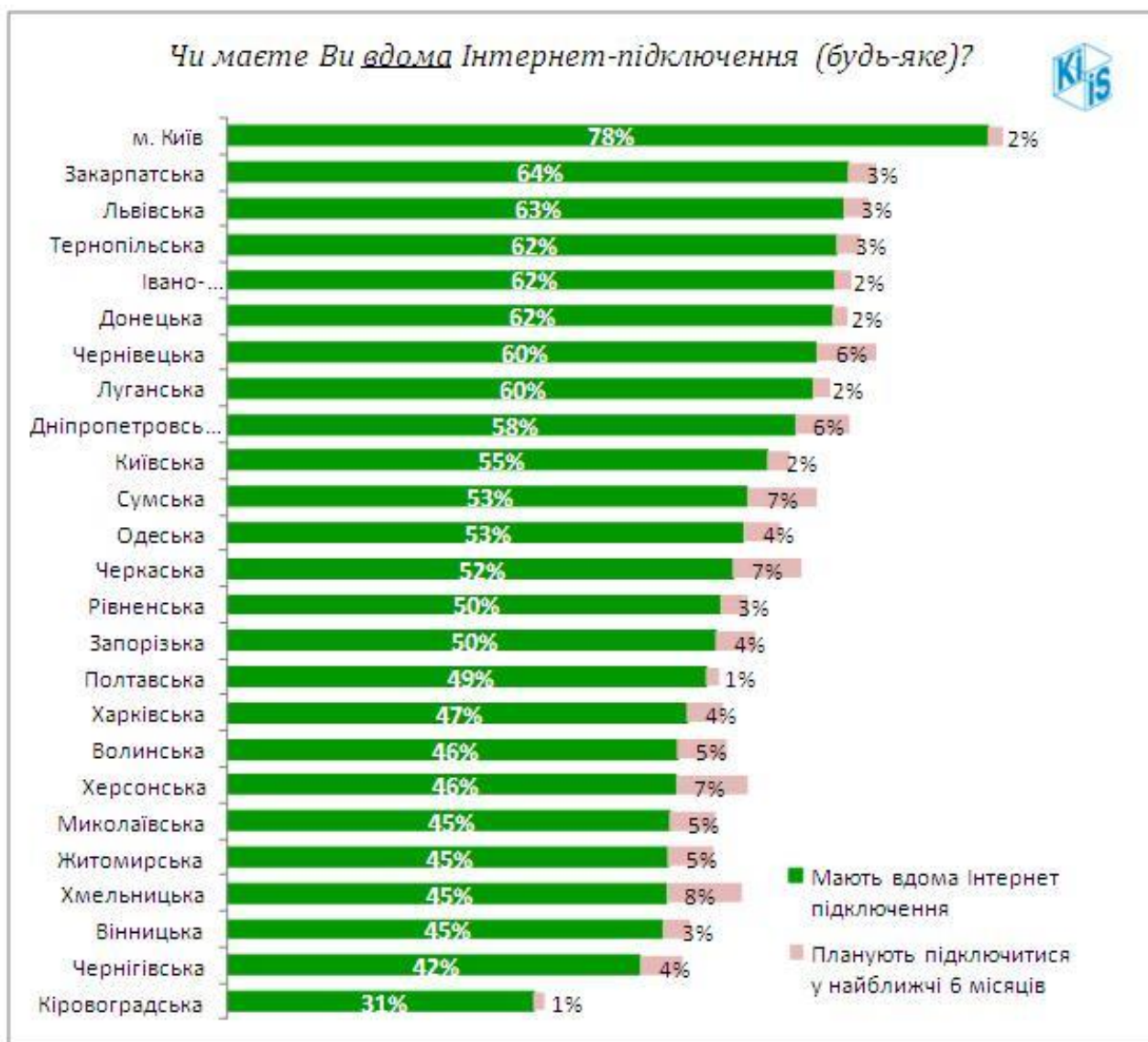
побажань і запитів населення. Іншими словами, їх впровадження розглядається як прогресивний процес, який не має негативних ефектів [99].

Для втілення принципів електронного урядування, розширення інтернетизації населення і формування інформаційного суспільства в Україні був прийнятий ряд документів: «Національна програма інформатизації» (1998 р.), Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет і забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» (2000 р.), Закон «Про електронні документи та електронний документообіг» (2003р.), Закон «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015рр.», Указ «Про проведення електронних консультацій з громадськістю на сайті «Громадянське суспільство і влада» (Мін'юст 2009 р.), Постанова «Про затвердження Порядку залучення громадян до формування та реалізації державної політики» (Кабмін 2010 р.). У серпні 2013 р. створений і незабаром почав роботу національний загальнодоступний кириличний домен верхнього рівня «УКР».

Отже, Україна активно включилася в інтерактивний процес, що можна віднести до позитивних ефектів інституціоналізації публічної політики, але, тим не менше, існує ще ряд проблем технічного та інформаційного характеру, які ще не вирішені. Згідно з даними Індексу розвитку інформаційно-комунікативних технологій (Development Index (ICT)) Україна займає 79 місце, демонструючи значне відставання, наприклад, від багатьох держав з різною режимною спрямованістю. Для порівняння США займає 5 місце в рейтингу ІКТ, Німеччина – 14, Франція – 17, Росія – 45 [138].

Використання інтернету населенням також ще недостатнє для активного використання в управлінській практиці. Так, згідно з даними всеукраїнського дослідження щодо користування Інтернетом дорослим населенням України 2016 р. Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), Україна ще недостатньо інтернетизована у порівнянні з іншими демократичними державами. На початок року 62% дорослого населення України користувались Інтернетом. Частка користувачів Інтернет серед людей 18-39 років в Україні сягнула 91%. Старший вік та проживання у сільській місцевості значно зменшують вірогідність користування Інтернетом [162]. *Див діаграму 1.*

Незважаючи на ці труднощі, Україна, вступивши на шлях постіндустріального розвитку, на рівні своїх можливостей на практиці реалізує gov-2, впроваджуючи на різних рівнях інтерактивні форми взаємодії між владою і суспільством. Згідно з даними Індексу електронного урядування України в 2015 р. займала 87 місце в рейтингу, а в 2016 р. – перемістилася на 62 позицію, тим самим покращивши свої показники [137]. Поступово йде побудова ефективних комунікативних майданчиків між публічними суб'єктами, інтеграція державних структур і організацій в онлайн простір (офіційні сайти, сторінки в соціальних мережах, участь в блогосфері), включення громадян в інтерактивну взаємодію з владою та ін [564]. Таким чином, інтерактивні технології, включені в процес управління, розширюють можливості акторів у співуправління і сприяють розвитку електронної демократії.

Джерело: Київський міжнародний інститут соціології (КМІС)
<http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=621&page=2>

Електронне урядування передбачає різне поєднання реалізації комплексу механізмів електронної демократії та відкритого уряду. Конструювання механізмів електронної демократії полягає в розвитку системи електронного уряду, що забезпечує його діяльність на основі демократичних принципів, і на сукупності різних способів і процедур включення громадян у розробку і реалізацію публічних рішень на різних рівнях і сегментах управління, що базуються на інформаційно-комунікативних технологіях [459].

На сьогодні одним з найуспішніших прикладів реалізації е-управління та е-демократії, створених в рамках Програми EGAP, є система петицій до органів влади, яка відповідає закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції» від 2 липня 2015 р. № 577-VIII [120]. Е-петиції – найбільш доступний, популярний і ефективний інструмент привернення уваги влади для важливих для громади питань. Окрім цього, цей інструмент забезпечує і активне залучення громадян до процесу прийняття

рішень та формування політики [442]. Подати петицію громадяни можуть через офіційні сайти владних структур, наприклад, в уряд <https://petition.kmu.gov.ua/>, президенту <https://petition.president.gov.ua/>. На рівні місцевих органів самоврядування проект Е-петицій, стартувавши з 11 міст, зараз охоплює більше 100 місцевих громад України. Невід’ємною формою впливу громади на публічні рішення стали електронні петиції (подано більше 7000). Лідерами за кількістю поданих петицій є міста Львів, Дніпро, Вінниця, Луцьк, Тернопіль, Хмельницький та ін. Найбільше громадян турбують питання благоустрою міста – більше 40%, транспорту і доріг – 25%. В кожній громаді розглядаються питання підвищення прозорості влади на платформі e-dem.in.ua. Таким чином, розширення можливостей для громадян впливати на процеси формування і реалізації політичних рішень за допомогою онлайн технологій стало основою впровадження впровадження на практиці принципів е-демократії.

Одним з необхідних елементів електронного урядування є впровадження системи електронного документообігу (СЕД), яке в Україні знаходиться на своєму початковому етапі і поступово впроваджується в усі сфери адміністрування.

Отже, розвиток сфери ІКТ та подальше поширення Інтернету в Україні дозволить втілити концепцію сервісної держави в національних ініціативах E-government – держави, що використовує ІКТ для зв’язку та інтеракцією з громадянами та бізнесом, як споживачами його послуг. Розширення доступу громадян і бізнесу до урядової інформації – перш за все в сфері освіти, медичного обслуговування та соціального забезпечення, зайнятості, оподаткування, ліцензування та ведення бізнесу, державних закупівель та державного замовлення, міжнародних торгових операцій, дозволить в подальшому розвивати е-демократію в українському політичному просторі.

Таким чином, багаторівневність, багатоукладність і сетевізація публічної політики – це реальність, з якою зіткнулися всі державні системи, орієнтовані на нові менеджеріальні підходи в управлінні і принципи деліберативної демократії, в тому числі і Україна. Проектування державою публічної політики в Україні по траєкторії «згори – вниз» відрізняється суперечливими тенденціями, що визначають специфіку національної моделі публічної політики. Безумовними позитивами вертикальної інституціоналізації публічного капіталу можна відзначити: законодавче оформлення публічних інститутів, створення нових і реформування традиційних інституцій з використанням інноваційних ресурсів, орієнтація на прийняті в демократичних системах програми врядування та діалогові форми взаємодії з громадянським суспільством, розвиток сектора надання адміністративних послуг, активна інтернетизація і впровадження електронних технологій в процеси комунікації, управління та контролю.

Однак, проектування публічної політики «згори – вниз» одночасно продукує в українському варіанті і негативні ефекти (впливи) інституціоналізації, в першу чергу пов’язані з імітаційними формами взаємодії держави і суспільства. На тлі тотальної недовіри до органів влади, держава, імітуючи публічний процес, прагне зміцнити свої позиції як публічний інститут

не забезпечує ефекти зворотного зв'язку і перманентно породжує конфліктність в системі.

5.3. Роль громадянського суспільства у формуванні української публічної політики

Процес інституціоналізації громадянського суспільства в Україні як одного з головних акторів публічного поля політики має свої специфічні особливості, які впливають на якість публічного капіталу та стан системи у цілому.

В умовах, коли держава як основний інститут перестала бути монополістом у вирішенні політичних і соціальних проблем, реальною потребою стає участь громадськості в політичному управлінні, залучення населення та громадських асоціацій у процес прийняття, здійснення та контролю над прийняттям рішень.

Традиція в політичній науці, яка існувала довгий період часу, представляла громадянське суспільство в інституціональному плані виключно як сукупність громадських об'єднань і некомерційних організацій. Сучасне розуміння громадянського суспільства зводиться до того, що воно представлено в політичному просторі різноманітними і численними інституціями та формами прояву громадянської активності. Громадянське суспільство – це багатогранний і диференційований ансамбль різноманітних інститутів і суб'єктів – юридичних осіб та незареєстрованих організацій, які здійснюють соціально-корисну діяльність у різних сферах суспільного життя, створюючи умови для самореалізації громадян їх об'єднань, забезпечення приватних потреб та інтересів, а також, по мірі становлення громадянського суспільства, поступового перерозподілу між цивільними інститутами і державою за вирішення важливих завдань у ході просування принципів партиципаторної демократії та розширення політичної участі [236, с.5-6].

Кризові явища в політичній системі України, які призвели до зміни влади, сплеску громадянської активності та появи нових форм взаємодії публічних акторів, актуалізували питання аналізу та моніторингу громадянського сектора в державі та визначення його ролі у формуванні публічної політики:

Аналіз інституціоналізації громадянського суспільства як суб'єкта публічної політики в Україні повинен враховувати наступні фактори:

- 1) характер змін політичного простору на різних рівнях: глобальному, регіональному, національному;
- 2) національний політичний простір має конкретно-історичний, системний і дискретний характер;
- 3) суб'єктність громадянського суспільства визначається специфічною соціокультурною диференціацією політичної ідентифікації українського соціуму;
- 4) характер і форми взаємодії між інститутами громадянського сектора та іншими суб'єктами політики, залежать від інституціонального оформлення системи соціального партнерства;

5) ступінь організаційної оформленості громадянського суспільства.

Такі глобальні тренди як процеси зміни суб'єктності в публічному політичному просторі і форматування нових інститутів та інституціоналізованих практик взаємодії акторів, спрямованих на співучасть в управлінні, привели дослідників до розуміння того, що публічна політика вже не може бути обмежена тільки електоральними процесами і практиками участі населення у вирішенні питань, які задані політичним порядком денним [13]. Залучення громадян до політичного життя перетворює їх у повноцінних і самостійних акторів, здатних формувати, просувати порядок денний і контролювати ступінь його виконання. Одним з головних показників громадянської самостійності є рівень її інституціоналізації, завдяки якій роль публічних акторів стає все більш значущою і підвищує їх суб'єктний статус.

Українська держава, перебуваючи в умовах трансформаційних змін, орієнтуючись на глобальні тенденції у сфері управління і делиберативну модель демократії, намагається адаптувати свої традиційні інститути і стимулювати появу нових інститутів у відповідності з викликами системі ззовні і зсередини. Для забезпечення стійкості суспільного розвитку і запобігання конфліктності при інституціональному реформуванні важливий принцип горизонтальної інтеграції. Останнє передбачає, що перетворення інститутів соціально-політичної сфери відбувається не ізольовано від публічної сфери та соціально політичних акторів, а навпаки, в тісному просуванні інтересів і очікувань основних агентів публічного поля в політичному просторі, зацікавлених в ефективному функціонуванні даних інститутів [222, с. 20].

Процес інституціоналізації громадянського суспільства в українському публічному просторі проходить у тісному взаємозв'язку з державними інститутами, які також структурно і функціонально змінюються, втрачаючи традиційність і піддаючись інноваціям. Інституціональні перетворення запускають механізми змін у системі взаємин акторів і формують нові практики співпраці. Складні та фрагментовані взаємодії державних і недержавних інститутів (нових і тих, що реформуються) публічної політики створюють множинність мережевих практик співпраці і формують публічний капітал сучасної політичної системи України.

Роль громадянського суспільства у мережевих конструкціях публічного партнерства залежить від рівня інституціоналізації даного виду акторів і від поведінкової стратегії держави по відношенню до суспільства.

Інституалізація громадянського суспільства регламентується правовими нормами (друга категорія законів, що відносяться до громадського сектора, див. у § 5.2) та прийнятою в 2016 р. Національною стратегією сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки (далі – Стратегія) [217].

Стратегію можна розглядати як складову стратегії сталого розвитку «Україна–2020» схвалену Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015. В ній зумовлено необхідність створення державою сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства, різноманітних форм демократії участі, налагодження ефективної взаємодії громадськості з органами державної

влади та органами місцевого самоврядування [217]. Указ Президента України від 26 лютого 2016 р. № 68 «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» [239].

Як зазначає українська дослідниця О. В. Червякова за результатами проведеного аналізу за системою основних чинників самоорганізаційної спроможності, Стратегія є важливим і основним документом для формування і розвитку громадянського суспільства та публічного управління, де добре і чітко визначено умови, як основні проблеми розвитку громадського сектора в Україні, сформовано ідеї, що являють собою мету і принципи Стратегії, а також зазначено технології через стратегічні напрями та завдання з урахуванням реалізації, моніторингу та оцінкою виконання Стратегії. Але відсутність такого чиннику як ресурси і постійного діалогу між інституціями державної та публічної влади унеможливорює реалізацію даної Стратегії на сучасному етапі [384, с. 206].

На фоні досить повільного і *запізнілого у часі* процесу формування і реалізації стратегії розвитку громадянського суспільства в публічному просторі України, сучасна практика участі громадського сектора в політичному житті країни і його організаційний розвиток мають вже свою історичну традицію і певні особливості в організаційному, ресурсному, правовому, структурному, поведінковому плані.

Рівень організаційної оформленості громадянського суспільства є одним з основних показників якості та ефективності даного інституту в процесі формування публічної політики. Згідно Індексу сталості розвитку організацій громадянського суспільства (ОГС) України в 2014 р., загальний рівень сталості громадського сектора в цілому покращився, хоча зміни стану даного інституту з 2009 р. мають незначний характер. *Див. табл.13.*

Таблиця 13

Показники Індексу громадянського суспільства (CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia в Україні у 2009–2014 рр.) (за даними USAID)*

Показник	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Сталий розвиток НУО	3,5	3,5	3,5	3,4	3,4	3,3
Правове середовище	3,6	3,6	3,5	3,5	3,4	3,4
Організаційна спроможність	3,6	3,5	3,5	3,4	3,4	3,3
Фінансова життєздатність	4,2	4,2	4,3	4,3	4,2	4,2
Кампанія громадського представництва	2,8	2,7	2,6	2,5	2,3	2,2
Надання послуг	3,3	3,3	3,3	3,3	3,3	3,2
Інфраструктура	3,5	3,5	3,4	3,4	3,4	3,4
Ставлення з боку громадськості	3,8	3,7	3,6	3,6	3,5	3,3

*1 – консолідований рівень (найвищий), 7 – початковий (найнижчий).

Джерело: Індекс громадянського суспільства CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia в Україні <https://www.usaid.gov/europe-eurasia-civil-society>

Організаційна складова формування громадянського суспільства за роки незалежності в Україні представлена достатньо великою кількістю зареєстрованих організацій громадського сектора. Так, за даними Єдиного державного реєстру установ та організацій України, оприлюдненими Державною службою статистики України (далі – Держстат), на 01 березня 2015 р. було зареєстровано 65080 громадських організацій, 25900 профспілок та їх об'єднань, 13800 благодійних організацій, 15786 об'єднань співвласників багатоквартирних будинків та 1363 органів самоорганізації населення [80].

Позитивні зрушення сталися в інституціональній спроможності організацій, диверсифікації джерел фінансування, фінансовому менеджменті, громадському представництві, наданні послуг і ставленні з боку громадськості. Завдяки своїй ролі в Революції Гідності громадянське суспільство стало ідентифікуватись суспільством, державою і політиками як повноцінний гравець, який впливає на розвиток країни [145].

Позитивним показником суб'єктності громадянського суспільства є зріст рівня довіри до нього з боку громадян. Так, згідно з дослідженням, проведеним Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» та соціологічною службою Центру Разумкова з грудня 2016 р. громадським організаціям у середньому довіряло 45% респондентів, не довіряло – 36,5%, у 2014 р. показники довіри й недовіри дорівнювали 43,6% респондентів, не довіряло – 34,8% відповідно. Найбільший рівень довіри продемонстрували окремо представлені громадські об'єднання – Волонтерські організації, яким у 2016 р. довіряли – 65,9%, не довіряло – 21,5% [97].

Згідно з даними дослідження «Волонтерський рух в Україні», підготовленого GfK Ukraine на замовлення Представництва ООН в Україні, громадяни України надавали великого значення волонтерському рухові в розвитку суспільних процесів: 62% визнавали роль волонтерів у змінах останнього року; 85% вважають, що волонтерський рух допомагає зміцненню миру; 81% схильні вважати волонтерський рух обов'язковим складником громадянського суспільства. Експерти також вказують на те, що майже 1/4 українців (23%) мали досвід волонтерства, з них 9% почали займатися волонтерством протягом останнього року. Основним напрямом діяльності волонтерів у 2014 р. стала допомога українській армії та пораненим (70% волонтерів). До подій, що сталися в Україні у 2014 р., найбільш актуальними напрямами діяльності волонтерів були допомога соціально незахищеним групам населення та благоустрій громадського простору [271, с. 12]. Помітно зросла кількість волонтерських організацій. Так, у 2015 р. було зареєстровано 215 волонтерських організацій в Україні.

В законодавчій площині волонтерська діяльність набула всіх ознак найбільш дієвої форми самоорганізації населення. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо волонтерської діяльності» від 05 березня 2015 р. № 246- VIII [113].

Зростання активності волонтерського руху, на думку авторів аналітичної доповіді, щодо розвитку громадянського суспільства в Україні, було обумовлене двома основними причинами: внутрішньополітичною кризою, що призвела до розбалансування системи державного управління, дефіциту якісних управлінських рішень, браку ресурсних можливостей, та зовнішньою агресією, яка поглибила дисбаланс між спроможністю держави ефективно виконувати свої функції та забезпеченням основних потреб громадян. Кризові процеси в Україні та зовнішні впливи поставили під загрозу її існування як національної держави, що було сприйнято громадянами як особистий виклик, загрозу їх самоідентифікації [271, с. 13].

Роль громадських і волонтерських організацій, як інституціоналізованих акторів у формуванні публічної політики в Україні в умовах трансформації держави, є однією з ключових і результативних, оскільки ці інституції швидше і ефективніше, ніж держава, здатні реагувати на виникнення проблем в політичній системі, актуалізувати їх, у міру своїх ресурсних можливостей впливати на процеси вибору альтернатив рішень, їх впровадження та контролю за їх виконанням. Але варто також відзначити, що незважаючи на позитивні зміни в організаційному формуванні громадянського суспільства та високий рівень довіри з боку громадян до цього інституту, безпосередню участь населення в громадських організаціях не висока. 85% населення не належить до жодної з громадських організацій [309, с. 121]. Такий показник свідчить про ще не сформовану традицію у населення виражати себе в організованих формах політичної активності і за допомогою організації брати участь у публічному діалозі. Але в той час ми можемо спостерігати значну кількість громадян, які готові брати участь і беруть участь на індивідуальному рівні в політичному житті країни. У політичній науці розрізняють форми і ступінь залученості індивіда в політику залежно від того, чи готовий він до участі (орієнтація щодо акції, вербальна поведінка) та/або реально він бере участь в конвенціональних або неконвенціональних формах політичної активності. Включеність громадян у політичний процес виражається у різних формах політичної участі. Однією з форм є протестна поведінка.

Політичні кризові системи, нездатність владних еліт забезпечити позитивні ефекти зворотного зв'язку призвели до алієнації – відчуження українського суспільства від політики, але в той же час – формуванню в окремій його частині усвідомлення неправильності дій керівництва країною і необхідності щось змінювати. В результаті в політичній системі України сформувалася соціально і тематично різноманітна протестна практика участі громадянського суспільства у публічному просторі України, яка стала одним з основних і регулярних способів впливу суспільства на владу. Традиційно політологами розглядаються п'ять типів протестних акцій: збір підписів під петиціями до влади; участь у пікеті, мітингу або демонстрації; участь в актах громадянської непокорі і бойкот рішення влади; участь у неофіційному (несанкціонованому владою) страйку; захоплення будівель і блокування руху на дорогах, залізничних коліях та ін. Зараз можна виділити новий тип протестів

– «мережевий протест», який активно входить у політичне життя української держави.

Інституціоналізація протестної діяльності в Україні почалася з моменту здобуття незалежності і по сьогоднішній час. За цей період даний вид активності утвердився як один із впливових чинників, що впливають на політичну систему країни і фактично перетворився на постійно діючого актора публічного простору.

Залежно від політичного режиму протестна участь законодавчо регламентується державою і впливає на політичний процес в цілому. У демократичних системах громадяни мають законодавче право виражати свою незадоволеність правлячій еліті з метою впливати на конкретні політичні рішення. Норми міжнародного права, які гарантують право на свободу мирних зібрань, закріплені в ст. 11 Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод [101]. У національних законодавствах таке право закріплюється у Конституції та інших спеціальних законах. В Україні це право задекларовано в ст. 39 Основного Закону, відповідно до якої громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи місцевого самоврядування. Протягом довгого періоду часу в Україні як на загальнонаціональному, так і регіональному та місцевому рівнях регулювання питання, щодо обмеження свободи мирних зібрань трактувалося досить суперечливо, оскільки застосовувалися різні стандарти стосовно вищезгаданого права. Суперечливий Закон "Про мирні зібрання" поданий до ВР України в 2008 р., вже в 2013 р. під впливом опозиції і самої влади був знятий з розгляду і так і не був прийнятий. У 2014 р. на тлі подій на Майдані у ВР були прийняті «Закони 16 січня» або їх інакше називають «Диктаторські закони», які суттєво обмежували участь громадян у протестах і наділяли владу широкими повноваженнями у застосуванні покарань по відношенню до протестувальників. 28 січня 2014 р. під тиском опозиції ці закони ВР були скасовані, і був прийнятий Закон «Про усунення негативних наслідків та недопущення переслідування і покарання осіб у зв'язку з подіями, які мали місце під час проведення мирних зібрань» [128]. Питання правового регулювання участі громадян в мирних політичних акціях досі не врегульовано і залишається відкритим. Правовий вакуум створює як для влади, так і для протестувальників можливості діяти за своїм розсудом, тобто поза правового поля, що у свою чергу породжує ряд проблем і політичних ризиків: кваліфікації дій протестувальників як протиправних і неконвенційних, можливого застосування насильства з боку влади по відношенню до протестувальників; визнання результатів акцій з боку держави і суспільства; звуження діалогового вікна між конфліктуючими суб'єктами публічного процесу; деконструктивний характер взаємодії між акторами та ін.

Тематика протестної активності в Україні носить економічний та політико-ідеологічний характер. Починаючи з 2000 р. помітно зросла участь громадян в акціях протесту з політичних питань. Наприклад, акція 2000-2001 рр. «Україна без Кучми», 2004 рік «Помаранчева революція». Слід

зазначити, що в період між виборами причинами протестів були в основному економічні питання, а напередодні чергових виборів збільшувалася кількість акцій з політичних питань. Найбільш помітними були виступи ліквідаторів аварії на Чорнобильській АЕС та воїнів-«афганців» проти скасування пільг, підприємців проти нового податкового кодексу, колишніх воїнів УПА з приводу святкування Дня перемоги у Львові, шахтарів Луганської області через затримки у виплаті зарплат, проти прийняття закону про мови та ін. Оскільки Україна перманентно знаходиться у стані виборів, тому участь громадян у різних політичних акціях є цілком природним. За даними Міністерства внутрішніх справ у 2011 році в Україні пройшли масові акції протесту за участю більше 8 мільйонів чоловік. У 2012 році збільшилася кількість протестів з політичних питань. Пройшли акції протесту проти кримінального переслідування інтернет-видання Lb.ua і телерадіокомпанії ТВі., проти арешту Тимошенко, проти «Харківських угод», «мережевий» протест журналістів проти ухвалення Верховною Радою в першому читанні закон про посилення відповідальності за наклеп. У 2013 однією з найпомітніших і масових була акція «Вставай, Україно».

Високий рівень політизації протестів є загальною тенденцією з часів подій на майданах України. Найвища кількість політичних акцій зазвичай чітко збігається з важливими подіями суспільного й державного життя. Першим високомобілізаційним політизованим протестом вважається Майдан 2004 р. Наступними були Революції Гідності (листопад 2013 р. – лютий 2014 р.) та позачергові вибори до Верховної Ради України у жовтні 2014 р. З 2013 р. стабільно зростала кількість протестів з ідеологічним забарвленням: 25%, 34% та 38% відповідно [271].

Після подій 2013–2014 рр. рівень протестної активності українського суспільства залишається високим. Протестні акції після Революції Гідності характеризуються меншою кількістю учасників, але в середньому суттєво вищим рівнем насильства. Значна частина протестних акцій здійснюється відносно невеликими групами (до 100 осіб) та при цьому супроводжується конфронтаційними або насильницькими діями. Якісні характеристики протестів значною мірою залежать від їх тематики: найбільш насильницькими є політико-ідеологічні протести, а найбільш масовими – соціально-економічні [271].

У світлі зазначених соціально-політичних реалій особливо тривожним симптомом є подальше зниження ролі організованого громадянського суспільства в структурі протестної активності. Так, упродовж серпня-жовтня 2014 р. лише у 18% протестів взяли участь політичні партії або окремі політики (порівняно з 35% зафіксованими до революційних подій і під час Революції Гідності). Лише у 12% протестів за серпень-жовтень 2014 р. взяли участь громадські організації (порівняно з 22% у 2013 р. до революційних подій і 14% під час Революції Гідності). Лише в 1% протестів – профспілки (порівняно з 4% та 2% відповідно) [271]. На тлі зниження ролі організаційного фактору в Україні спостерігається досить висока роль лідерів в організації політичних протестів. Прикладом є: Помаранчева революція (лідери: В. Ющенко, Ю. Тимошенко та ін.), Революція Гідності (лідери: П. Порошенко, Ю. Луценко, В.

Кличко, А. Парубій, А. Яценюк і ін), блокада торгівлі з Донбасом ветеранами та учасниками АТО (С. Семенченко, Є. Соболев, В. Парасюк та ін.) і ін.

Широке поширення отримав в Україні «мережевий протест», особливо активно проявився в період революційних подій 2013-2014 рр. У цей час активно з'являлися в онлайн просторі сайти та сторінки у соцмережах організацій та об'єднань громадян протестної спрямованості. Наприклад, ВО «Майдан» <http://maidan2013.com.ua/> (сейчас <http://maidan.org.ua/>) Дружня Країна <https://www.facebook.com/DruzhnyaKraina> и др.

Таким чином, протести в Україні в силу своєї регулярності, системності, реактивності перетворилися на повноцінних акторів публічного процесу, розширили практики безпосередньо «вуличної» участі [379]. Такий вид самоорганізації політичних акторів – відповідна реакція на відсутність результатів зворотного зв'язку з владою і ситуативний пошук рішень з питань, які стоять перед незадоволеними групами. В результаті системної перманентної протестної культури сформувалась в Україні, на думку В. Степаненка, революційна публічність, яка з одного боку викрила проблеми взаємодії між суспільством і владою, з іншого розкрила можливість для формування нових форм впливу на політику з боку громадянського суспільства [310, с. 60].

Розширення участі громадянського суспільства в політико-управлінських процесах на основі багатосторонніх комунікацій можливо тільки при створенні державою реальних умов для суспільних інститутів і готовності в організаційному плані і на рівні самосвідомості самого громадянського суспільства до такої діяльності. Для забезпечення принципу зворотного зв'язку під патронатом держави ще в 2010 р. було ініційовано створення спільних з громадянським суспільством інституцій. Поява нових інституціоналізованих мережевих структур, що включають державу і громадянське суспільство, була обумовлена кількома причинами одночасно. По-перше, українська держава як інститут у сучасних умовах змушена була в відповідності з прийнятими зобов'язаннями впроваджувати нові, адекватні свого часу, форми взаємодії з іншими учасниками публічного процесу. По-друге, державна модель управління традиційного типу вже не в змозі була регулювати стосунки у сучасній, нехай ще й не до кінця відкритій системі тільки ієрархізованим шляхом, виконуючи роль наглядача і роздаючи директивні вказівки, оскільки реакція на такий варіант управління, як правило, веде до глибоких кризових процесів.

У прагненні виконувати координуючі функції, державна влада в Україні змушена була створювати мережеві практики публічної взаємодії, забезпечуючи їх правовими основами та фрагментовано створюючи інституціональні структури в практичному публічному просторі за участю громадянського суспільства. Ідея створення на регулярній основі і на різних просторових рівнях (національному, регіональному, місцевому) комунікативних публічних майданчиків для виявлення загальнозначущих питань і їх рішень отримала в Україні інституціональне втілення у вигляді Громадських Рад (ГР) [35]. У відповідності з Постановою Кабінету міністрів «Про забезпечення участі громадськості у процесі формування та реалізації

державної політики центральними та місцевими органами виконавчої влади» при всіх органах влади (від місцевих до центральних) були створені ГР. Протягом 2010-11 рр. вони були утворені практично при всіх міністерствах Верховної Ради України та обласних адміністраціях. На 1 жовтня 2011 р. було сформовано 566 Громадських Рад із 608 запланованих (тобто 93%), а саме 9 – на рівні міністерств, 28 – на рівні центральних органів виконавчої влади, 27 – на рівні обласних адміністрацій, 487 – на рівні районних адміністрацій, 14 – на рівні районних адміністрацій у містах Києві та Севастополі [65]. Говорячи про ефективність діяльності ГР варто зазначити, що на першому етапі була зроблена спроба створити публічні майданчики, де мали б обговорюватися між владою і суспільством громадянські ініціативи на місцях, але даний інститут не зміг реалізувати себе як публічний, ставши формальним, бездіяльним і практично повністю контрольованим органом влади.

На прикладі діяльності ГР у Донецькій області на цей період, ми можемо констатувати типовий для більшості областей України ієрархічно-патронажний з боку держави механізм роботи цієї інституції. Так, наприклад, у 2011 р. Програма розвитку громадянського суспільства в області розроблялася під патронатом і керівництвом обласної адміністрації. Недостатнім було і фінансове забезпечення громадянського сектора на рівні області. Всього на підтримку громадянського суспільства в Донецькій області на 2013-2015 рр. було виділено 4,2 млн. грн., у тому числі 3,24 млн. грн. – з обласного бюджету. При цьому ключовим виконавцем всіх 47 заходів програми, від підтримки національних меншин до популяризації спорту, було визначено управління по зв'язках з громадськістю Донецької Обласної Державної адміністрації (ОДА), яке контролювало весь процес.

Поодинокі спроби протистояти вертикальному тиску держави на дані інституції і виступати з власними ініціативами були зроблені на той час, наприклад, Вінницькою ГР при Вінницькій ОДА.

Масові протести в Україні 2013-2014 рр. продемонстрували те, що Україна потребує реального діалогу з метою вироблення політики за участю представників громадянського суспільства щодо тих нагальних проблем, які стали причинами глибокої політичної кризи і конфронтації. Проблеми неефективності ГР на початковому етапі їх роботи, не призвели до виключення даного інституту з публічного простору України, а навпаки з 2014 р. почалася його реанімація та подальша інституціоналізація в публічному полі політики.

Представники громадянського суспільства активно включилися в процес реформування системи. Так, у січні 2014 р. в період Революції Гідності була ініційована громадськими активістами, журналістами та експертним співтовариствами розроблена «Дорожня Карта Реформ для Парламенту VIII скликання», яка передбачала реформування у 20 найважливіших галузях, які потребують невідкладного реформування [96]. З цього часу при всіх рівнях влади з'явилися нові консультативно-дорадчі органи, спільні робочі групи, до яких увійшли громадські активісти, волонтери та ін., які отримали певні важелі для інформування населення про проекти можливих рішень, організації їх широких громадських обговорень та забезпечення зворотного зв'язку,

здійснення громадського контролю та прямого впливу на прийняття політичних рішень. Можна констатувати, що послідовно, хоч і не без проблем, йде процес адаптації нового інституту і нових управлінських практик, при все ще елементарних старих принципів управління, що стоять і перешкоджають роботі. У проекті Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» (2014 р.), реалізація якого планується до 2018 р. уряд пропонує використовувати нові процедури і технології обговорення урядових рішень і контролю за їх виконанням. Мова йде про створення і розвиток вже існуючих, при центральних і місцевих органах виконавчої влади Громадських Рад (колегій), які будуть виконувати роль дорадчих органів. До їх складу мають увійти в однаковій пропорції представники громадських організацій, ЗМІ та органів влади [273]. Прикладом нового формату ГР можна назвати Раду з питань комунікацій як тимчасовий консультативно-дорадчий урядовий орган [250]. При Міністерстві юстиції України діє Громадська Рада з питань люстрації, При СБУ з 2014 р. функціонує новостворена Громадська Рада з питань оновлення та очищення влади, При Міністерстві оборони України Громадська Рада волонтерів для ефективної взаємодії з волонтерськими організаціями та координації благодійної допомоги, Громадська Рада при Міністерстві тимчасово окупованих територій і т. ін.

Таким чином, інститут ГР в Україні, що знаходиться в умовах реформування, поки що не можна назвати повноцінним і незалежним публічним інститутом з кількох причин. Насамперед цей інститут не має ще до кінця сформовану законодавчу базу, яка б регулювала їх діяльність в публічному просторі. По-друге, існує проблема незалежності таких порад, як фінансова, так і пов'язана з їх формуванням. Основне фінансове забезпечення несе держава, тому з його боку спостерігається очевидний вплив і тиск на діяльність цього органу. Формування ГР в сучасній Україні має двоїстий ефект, з одного боку, ми можемо спостерігати збережену від попередніх Рад практику впливу з боку державних структур на вибір членів цього органу, з іншого боку – частина рад цей процес здійснює конфліктно, але тим не менш самостійно, не даючи можливості державним структурам активно втручатися (наприклад, Громадська Рада при Міністерстві тимчасово окупованих територій).

Основним показником ефективності Громадських Рад, є використання державою рекомендацій, отриманих в результаті обговорень, у зв'язку з цим існує ще одна важлива проблема – питання про статус рішень Громадської Ради. В даний час кожна рада розробляє свої процедурні правила для того, щоб зробити свої рішення легітимними, а в обов'язки державних органів входить ознайомлення з цими рішеннями. Однак питання про звітність влади про прийняття до розгляду рекомендацій поки ніяк не регламентовано.

Наступна проблема – це відсутність планування діяльності ГР на середньо- і довгостроковий період, яка призводить до виникнення різного роду неузгодженостей у діяльності рад і органів влади.

Існуючі «внутрішні» проблеми рад також гальмують процес їх інституціоналізації як публічних акторів. Одна з основних проблем — це кадрова проблема, яка відображається на якості та швидкості прийнятих

рішень. Варто зазначити, що цю проблему намагаються вирішити численні громадські організації, які існують за рахунок донорських фінансувань, які взяли на себе освітні функції, тим самим готуючи нових кадрів за рахунок підвищення рівня професіоналізму старих.

Наступною «внутрішньою» проблемою є інформаційний супровід про діяльність рад. Поради повинні інформувати населення про проекти можливих рішень, організовувати їх широке громадське обговорення і забезпечувати зворотний зв'язок.

Незважаючи на велику кількість невирішених проблем інституту ГР, його слід розглядати як публічного актора, що виконує нехай і в не в повній мірі функції публічності і формуючого в процесі свого розвитку нові практики взаємодії влади і суспільства.

Ще одним яскравим прикладом інституціоналізованого актора, який формує публічний капітал «знизу – вгору», можна назвати аналітичні спільноти, які виконують експертну, аудиторську та дорадчу функції в українській державі. За даними глобального індексу Global Go To Think Tank INDEX Report в Україні на 2014 р. офіційно діяло 47 аналітичних центрів, які мають свою інтелектуальну репутацію і вносять фрагментарно внесок у політичні рішення держави [559]. Серед них можна відзначити такі центри як: «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва [97], Центр Разумкова [356], Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана [159], Київський центр політичних досліджень і конфліктології [161], Інститут трансформації суспільства [151] та ін. Основне завдання аналітичних спільнот – проводити незалежні аналізи діяльності державних структур, концентрувати і доводити до відома влади альтернативні недержавні рішення, вносити пропозиції і давати рекомендації щодо необхідності змін у системі.

Однією з основних проблем для даної категорії акторів в Україні є проблема підвищення їх суб'єктності і затребуваності в публічному просторі. Найчастіше держава, імітуючи громадську активність, виступає в ролі творця і покровителя експертних структур, механічно виділяючи для них простір у сфері політичних відносин в «потрібний» час і з «потрібним контентом», або створює діалоговий майданчик з експертними спільнотами, але в реальній політичній ситуації не використовує рекомендації цих структур. Для підвищення суб'єктності аналітичних спільнот в Україні необхідно забезпечити: публічність політичного процесу, затребуваність реальної аналітичної інформації з боку влади, включеність альтернативних «мозкових центрів» в експертні групи з розробки стратегій розвитку держави.

До позитивних ефектів інституціоналізації публічного капіталу можна також віднести розвиток краудсорсингової і краудфандінгової діяльності в Україні, що сприяє розвитку і використанню політичних інновацій у політичних практиках громадян.

Розвиток краудсорсингової діяльності в публічному полі політики може відбуватися як «згори», відбувається шляхом проектування державою спеціальних онлайн-платформ для організації спільної діяльності з громадськістю, так і «знизу» за допомогою громадських структур, які

впроваджують нові інноваційні види співпраці громадського сектора та влади щодо вирішення проблемних питань. При цьому і в тому і в іншому випадку джерелом інноваційних ідей і рішень будуть громадяни. В українському публічному просторі активно розвиваються такі види краудсорсингових практик як проектний краудсорсинг (постійно діючий інформаційний ресурс, творцями і одночасно споживачами контенту якого є громадяни, включені в мережеві спільноти), мережевий брейншторм (мозковий штурм учасників соціальних мереж для генерації ідей щодо проблеми), краудфандінг (збір коштів на вирішення проблеми), краудкастинг (діяльність з вирішення проблем із залученням мережевих ресурсів), ІТ – краудсорсинг (включення інформаційно-комунікативних технологій у політико-управлінські структури).

Краудфандінгова практика в Україні тільки починає розвиватися, але вже є приклади успішних реалізацій соціальних проектів, волонтерський рух, про який йшла мова вище, благодійна ініціатива «Таблеточки», волонтери якої збирають гроші на ліки для дитячої лікарні «Охматдит» або акція «Від серця до серця», яка не перший рік успішно проходить в Україні [386, с. 199]. Для краудфандінга в Україні активно використовуються інтерактивні міжнародні майданчики Kickstarter, IndieGoGo, RocketHub, PeerBackers, Boomerang. З 2012 р. почали роботу національні майданчики колективного фінансування: «Велика ідея», «Спільнокошт». Найбільш успішними були такі проекти, як: «Гродське ТВ», «Громадське радіо», «Зігрій і нагодуй майдан», «Зробимо Україну чистою», онлайн-журнал Korydor та ін. У 2013 р. з'явився краудфандінговий майданчик Na-Starte.

Особливо активно розвивається в публічному полі України ІТ-краудсорсинг, одна з головних задач якого, впровадження цифрових технологій в управління державою, що дозволяє громадянам бути включеними в процес прийняття рішень є однією з основних умов електронної демократії. ІТ-краудсорсинг представлений в Україні численними стартапами, що пропонують інноваційні продукти для розширення публічного простору в мережі. Стартапери працюють над додатками і сервісами на основі відкритих даних, покликаних підвищити конкурентоспроможність України та сприяти розвитку громадянського суспільства [76].

Успішним прикладом є стартапівський проект громадської організації SocialBoost Стартап «1991 Data Incubator» — за підтримки міжнародних донорів, урядових організацій та інших партнерів [147]. У 2012 р. SocialBoost починалася як серія хакатонів для ІТ-волонтерів та всіх небайдужих до України на тему створення цифрових сервісів на основі державних даних. За 3 роки існування було проведено понад 10 національних хакатонів та ще більше регіональних заходів. У хакатонах SocialBoost взяли участь понад 1000 людей, понад 800 ідей було подано на розгляд журі та понад 20 проектів отримали фінансування. Інкубатор має 4 напрямки роботи: галузеві рішення (для інфраструктури, агро, енергетики), електронні послуги (для населення, в т.ч. на умовах ДПП); аналітичні системи (для міністерств і органів влади); SMART-city рішення (для місцевих адміністрацій) [147]. У 2014 р. SocialBoost розпочав

свою роботу Національний портал відкритих державних даних на базі dKAN [214].

Один із найшвидше зростаючих напрямків краудсорсингу в Україні – це проектний. Прикладом можуть бути проекти Є-Дата, «007» і Є-розслідування, створені за сприяння держави та громадянського сектора для впровадження в політичне поле системи публічних даних про державні фінанси. Розвиток цих проектів, як різновиди політичного краудсорсинга дозволяє інституціонувати антикорупційні механізми і за допомогою онлайн-технологій контролювати владу.

Таким чином, краудсорсингова діяльність в публічному полі української політики, використовуючи досвід успішних країн, демонструє активний розвиток, сприяє утвердженню нової моделі політичної та громадянської участі та включення інноваційних механізмів в політико-управлінської моделі. Громадянське суспільство завдяки краудсорсингу на індивідуальному рівні шляхом прямої безпосередньої участі включається в процес прийняття рішень, але не тільки на етапі виявлення проблем, а і їх реалізації, і контролю за їх виконанням.

Однак, варто зазначити, що існують деякі інституціональні обмеження, що не дозволяють цьому виду діяльності в Україні реалізовувати весь свій інноваційний потенціал. Це стосується не відрегульованої законодавчої бази краудсорсингу, що є гальмом для учасників мережевої співпраці, а також не дозволяє розвивати законодавчий краудсорсинг, використовуючи онлайн-майданчик для обговорення і винесення рекомендацій щодо законодавчих питань. Ще одна проблема – це збереження в деяких краудсорсингових практиках тенденцій імітаційного характеру взаємодії політичної еліти та громадянського сектора. Наприклад, створення штучних «декоративних» краудсорсингових проектів («Національні проекти») не мають ефектів зворотного зв'язку і існують лише номінально.

В умовах криз політичної системи та неефективного управління краудсорсинг може використовуватися з метою мобілізації населення для протестних акцій, репрезентуючи владі інтереси тієї частини суспільства, яка не задоволена політичними рішеннями влади і це може носити характер деструктивних дій. Разом з тим закріплення будь-яких конструктивних форм краудсорсингу як інтерактивного механізму розвитку публічної політики, орієнтованої на співпрацю політичних суб'єктів або ж їх протистояння, сприяє формуванню мережевий публічної політики [207, с. 254].

Таким чином, формування нової моделі публічної політики в Україні по траєкторії «знизу – вгору» (інститутами громадянського суспільства) проходить у відповідності з глобальними тенденціями змін інститутів і практик взаємодій акторів політичних процесів, але має суттєві особливості і труднощі. Унікальність українського варіанту полягає в тому, що громадянське суспільство швидше і результативніше інституціоналізується як публічний актор, ніж держава, яка не «встигає» інституціонально підлаштуватися під зміни і в силу обмеженості традицією попередньої управлінської моделі

гальмує участь громадянського сектора в політичному житті, створюючи імітаційні практики публічності.

Однією з основних проблем можна назвати недостатню підготовленість законодавчої бази щодо статусу, прав і обов'язків публічних інститутів громадянського сектора, що відбивається на характері відносин з державними структурами. Політико-правове підґрунтя участі громадянського сектора в публічному процесі необхідно вдосконалювати і адаптувати до сучасних тенденцій розвитку політики і внутрішньополітичним реаліям. Особливої актуальності набувають питання необхідності законодавчого обґрунтування впровадження різноманітних конвенціональних форм участі громадськості в публічному процесі, що сприяє інституціоналізації суб'єктності, підвищенню рівня довіри до публічних акторів.

Особливістю української моделі публічної політики, форматованої «знизу – вгору», є висока протестна активність громадянського суспільства, яка в умовах порушення каналів зворотного зв'язку і низького рівня довіри громадян до політичних інститутів сприяє формуванню та інституціоналізації нових каналів громадянської та політичної участі.

Сучасні інститути громадянського суспільства залучені в мережеві практики співробітництва з використанням нових ресурсів і продукуючи спільні рішення з проблемних питань. Одним з активно інституціоналізаційних мережевих практик співпраці публічних акторів є краудсорсингові, краудкастингові і краудфандінгові форми діяльності, що дозволяють включити нові інноваційні види організованої участі громадян в управління.

5.4. Специфіка та перспективи розвитку української моделі публічної політики

Згідно із запропонованою автором моделлю «зустрічних траєкторій», процес формування публічної політики здійснюється суб'єктами політичного процесу у двох напрямках: по вертикалі «згори – вниз» державою і його структурними компонентами і «знизу – вгору» громадянським суспільством, які знаходяться у взаємозв'язку між собою, утворюючи зворотний зв'язок, що забезпечує комунікацію і діалог між ними. Публічні інститути виступають свого роду визначальними суб'єктами, що формують і запускають процеси взаємодії в системі, впливаючи на характер і якість зворотного зв'язку.

Зворотній зв'язок сприяє розширенню публічного поля політики і сприяє досягненню суспільної злагоди в системі. Розрив зворотних зв'язків і надлишкова «вертикалізація» системи політико-державного управління сприяють утворенню мобілізаційної бюрократичної моделі, яка нечутлива до сигналів, що йдуть «знизу», і як наслідок, формуванню високого рівня соціальної напруженості і конфліктності, звуженню спектра горизонтальних зв'язків і неефективної публічної політики.

У процесі формування публічної політики в Україні і на горизонтальному і вертикальному рівнях відбуваються зміни, які мають протилежну результативність. За допомогою методів економетрії в роботі представлена

спроба побудови моделей для визначення рівня ефективності та перспектив розвитку публічної політики в Україні. Побудовані моделі парної регресії (поліноміальні) можна використовувати для аналізу процесу інституціоналізації (в зазначений період часу), дослідження формування громадського капіталу в Україні, виявлення тенденцій розвитку, а також для прогнозу розвитку досліджуваного процесу на майбутнє. Прогнозування на основі часового ряду показників відноситься до одновимірних методів прогнозування, що базуються на екстраполяції. Оцінка якості побудованої моделі здійснюється на підставі значень коефіцієнта детермінації і середньої відносної помилки апроксимації, яка повинна бути менше 7% – 10%.

Для побудови прогностичних моделей були використані дані по Україні з 2002 р. по 2015 р. міжнародного моніторингу Світового банку The Worldwide Governance Indicators (WGI), що включає індекси ефективності уряду (ефективності управління) (Government Effectiveness (GE)), право голосу та підзвітності (Voice and Accountability (VA)), правопорядку (Rule of Law (RL)), контролю корупції (Control of Corruption (CC)), політичної стабільності і відсутності насильства (Political Stability and Absence of Violence (PS)), якості регулювання (Regulatory Quality (RQ)). Аналіз вищепредставлених змінних дозволить доповнити дослідження кількісними оцінками якості публічності інститутів за допомогою апробованого глобального індексу. *Див. додаток 18.*

Ми змогли переконатися у високому ступені кореляції між показниками ефективності публічної політики та якістю інститутів за даними глобальних індексів, тому цей факт в даній частині дослідження вважатимемо апіорним. В українському кейсі ми додали темпоральний критерій для дослідження зміни тенденцій публічної політики України в часі (період 2002-2015 рр.) і змоделювали короткостроковий прогноз.

Модель Право голосу і підзвітність (Voice and Accountability).

У прямокутній системі координат були побудовані графіки: по осі координат відкладалися індивідуальні значення результативної ознаки Y, а по осі абсцис – індивідуальні значення факторної ознаки X. Побудова моделі Право голосу и підзвітність (Voice and Accountability) дали нам можливість простежити динаміку змін участі громадянського сектора в публічному процесі і побудувати прогнозну лінію тренда. На підставі отриманого поля кореляції можна висунути гіпотезу про те, що зв'язок між факторами X і Y носить поліноміальний характер і може бути описаний рівнянням, де x – це рік (2002 рік будемо вважати першим, 2003 другим і т.д.), y – це величина параметра голосу і підзвітності, випадкова помилка (відхилення, обурення).

Таблиця приблизних прогнозів значень, згідно з моделлю:

2016	68,8545
2017	100,0332

Дослідження моделі

<i>Регресійна статистика</i>	
Множинний R	0,944001649
R-квадрат	0,891139114
Нормований R-квадрат	0,842756498
Стандартна помилка	2,886175993
Спостереження	14

Коефіцієнт детермінації даної моделі є достатньо високим.

$F_{\text{крит}}$	Значимість F
18,41858	0,000232

Рівняння моделі є значимим з достовірністю не менше 95%.

	<i>Стандартна</i>			
	<i>Коефіцієнти</i>	<i>помилка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значення</i>
Y-перетин	36,94209291	6,328688	5,837243	0,000248
Змінна X 1	-10,46756087	5,406121	-1,93624	0,084819
Змінна X 2	4,628690825	1,397457	3,312225	0,009052
Змінна X 3	-0,546646356	0,137757	-3,96819	0,003264

Всі коефіцієнти рівняння моделі, крім коефіцієнта змінної X1, задовольняють вимогам, вони статистично значущі з достовірністю 95%. При виключенні з рівняння моделі змінної X1 знижується значення коефіцієнта детермінації, але при цьому залишається досить високим.

<i>Регресійна статистика</i>	
Множинний R	0,919669555
R-квадрат	0,84579209
Нормований R-квадрат	0,799529717
Стандартна помилка	3,25882814
Спостереження	14

Рівняння моделі є значимим з достовірністю не менше 95%.

F	Значимість F
18,28250549	0,00022

Всі коефіцієнти рівняння моделі задовольняють вимогам, вони статистично значущі з достовірністю 95%.

	<i>Стандартна</i>			
	<i>Коефіцієнти</i>	<i>помилка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-значення</i>
Y-перетин	25,41758962	2,428534	10,46622556	1,04524E-06
Змінна X 2	1,976990352	0,31399	6,2963439	8,95066E-05
Змінна X 3	-0,295042157	0,051637	-5,713737772	0,0001946
Змінна X 4	0,011599523	0,002199	5,274795554	0,000360323

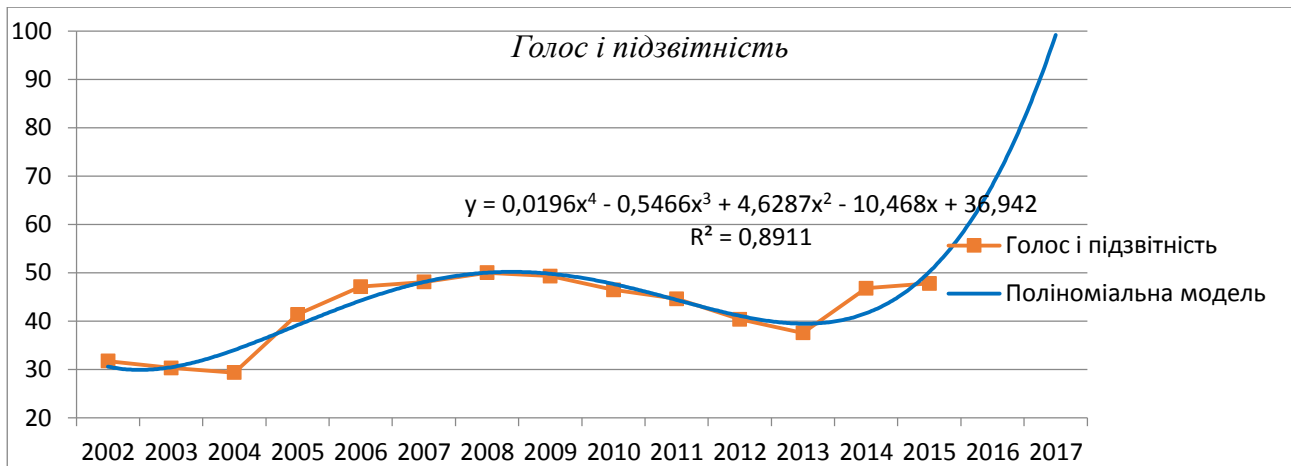
Таким чином, скориговане рівняння моделі має вигляд:

ε.

Таблиця прогнозованих значень згідно із скоригованою моделлю:

2016	61,8676
2017	83,4272

Довірчий інтервал для моделі на 2016 рік з надійністю 95%: (57,86; 65,87).
Довірчий інтервал для прогнозу на 2017 рік з надійністю 95%: (79,32; 87,54).

В результаті побудована модель дає нам підставу стверджувати, що рівень політичної участі громадян в політичному просторі України стрімко прогресує по наростаючій. Тенденція до посилення поведінкової активності почалася з періоду Помаранчевої революції 2004 р. і, досягнувши показників в діапазоні 48,8-50 в 2008 р., пішла на незначний спад до значення 37,54, а в 2013 р. знову досягла показника 48. Це може свідчити одночасно про два аспекти діяльній активності громадського сектора як публічного актора, що діє по траєкторії «знизу – вгору». Перший аспект свідчить про позитивні прояви інституціоналізації громадянського суспільства, що формується в громадянській самосвідомості, і прагнення через різні форми участі захищати свої інтереси. З іншого боку, високий ступінь активності сигналізує про проблеми в політичній системі, порушення ефектів зворотного зв'язку, незадоволеність громадянського суспільства виражається в протестній активності. В даному випадку пояснити ступінь небезпеки і ризики для системи можна, додатково побудувавши модель Політичної стабільності з політичною участю.

Найкритичнішим для України є показник стабільності і відсутності насильства, який на 2015 р., за даними міжнародного моніторингу Світового банку (WGI), дорівнював показнику 6,16, в 1996 р. цей показник був 37,20, а в 2007 – 48,31. Див. додаток 19. Безумовно, такі низькі значення безпосередньо пов'язані з війною на Донбасі, і поки в найближчій перспективі вони не будуть суттєво відрізнятися, що тягне всі інші показники публічності вниз.

Модель політичної стабільності (Political Stability)

На підставі отриманого поля кореляції можна висунути гіпотезу про те, що зв'язок між факторами X і Y носить поліноміальний характер і може бути

описаний рівнянням, де x – це рік (2002 рік будемо вважати першим, 2003 другим і т.д.), y – це величина параметра ефективності управління, випадкова помилка (відхилення, обурення).

Таблиця зразкових прогнозних значень згідно з моделлю:

2016	-4,516
2017	-1,895

Довірчий інтервал для моделі на 2016 рік з надійністю 95%: (-13,98; 4,95).

Довірчий інтервал для прогнозу на 2017 рік з надійністю 95%: (-11,61; 7,82).

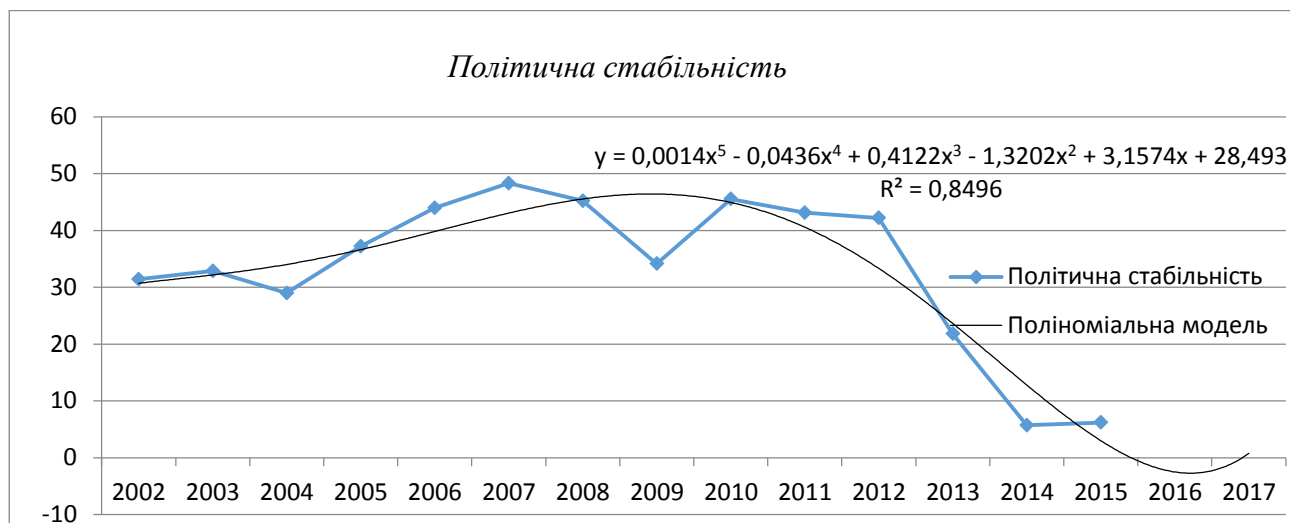
<i>Регресійна статистика</i>	
Множинний R	0,921727307
R-квадрат	0,849581229
Нормований R-квадрат	0,755569497
Стандартна помилка	6,816621126
Спостереження	14

Коефіцієнт детермінації є достатньо високим.

<i>F</i>	<i>Значимість F</i>
9,03697	0,003812

Значимість рівняння множинної регресії в цілому визначається за допомогою статистичного F-критерію Фішера. Наше рівняння є значущим з надійністю не менше 95%.

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна помилка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-значення</i>
Y-перетин	28,49332667	23,52188	1,211354	0,260325
Змінна X 1	3,157440209	27,68238	0,11406	0,912001
Змінна X 2	-1,320205063	10,49558	-0,12579	0,903004
Змінна X 3	0,412173935	1,704167	0,241862	0,814971
Змінна X 4	-0,043574949	0,123473	-0,35291	0,733273
Змінна X 5	0,001361088	0,00328	0,414961	0,689076

Дана поліноміальна модель демонструє різке погіршення стану системи за показником стабільності. За період з 2002 р. Україна мала найвищий показник, в 2007 р. – 48,31, в 2012 – 42,18 і стрімке падіння значення до 5,71. В прогнозованій моделі спостерігається продовження падіння показників і наростання нестабільності системи, що свідчить про високу соціальну напруженість і нездатність системи подолати конфліктність.

Модель контролю над корупцією (Control of corruption).

Мінлива також модель контролю над корупцією, що має високий кореляційний зв'язок з ефективністю управління, дає нам можливість простежити на прикладі моделі контролю над корупцією (Control of corruption) інституціональну спроможність системи протистояти цій проблемі. На підставі отриманого поля кореляції можна висунути гіпотезу про те, що зв'язок між факторами X і Y носить поліноміальний характер і може бути описаний рівнянням, де x – це номер року (2002 рік будемо вважати першим, 2003 другим і т.д.), y – це величина параметра величини корупції, випадкова помилка (відхилення, обурення).

Таблиця зразкових прогнозних значень згідно моделі:

2016	20,3307
2017	27,1757

Довірчий інтервал для моделі на 2016 рік з надійністю 95%: (16,4; 24,27).

Довірчий інтервал для прогнозу на 2017 рік з надійністю 95%: (23,14; 31,21).

Модель досліджується за допомогою множинної регресії, використовуючи заміну змінних.

<i>Регресійна статистика</i>	
Множинний R	0,887426435
R-квадрат	0,787525678
Нормований R-квадрат	0,723783382
Стандартна помилка	2,835161031
Спостереження	14

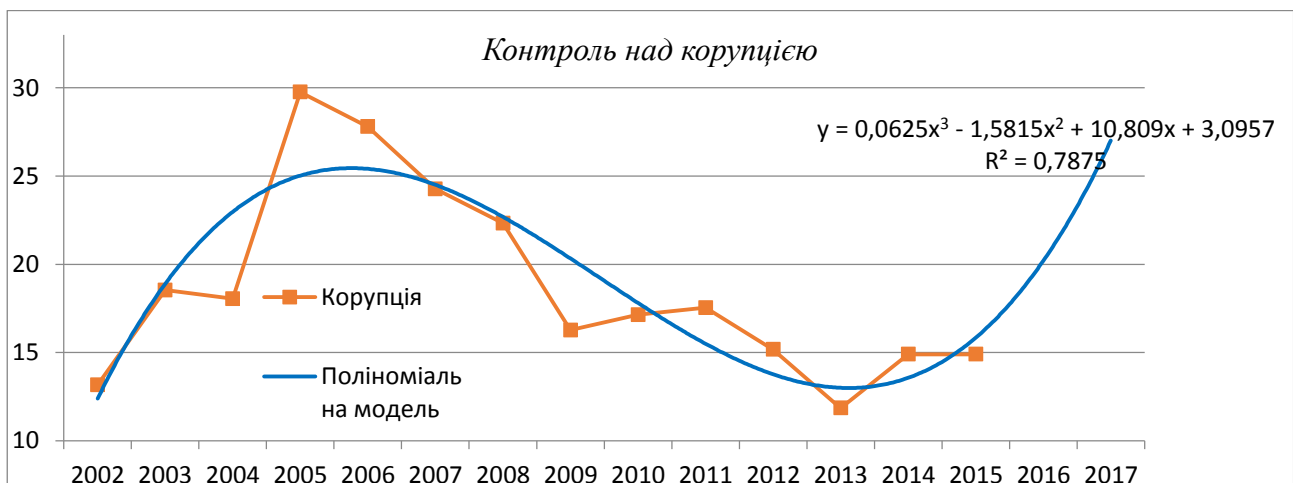
Коефіцієнт детермінації даної моделі є достатньо високим.

$F_{факт}$	Значимість F
12,35483692	0,001063

Значимість рівняння множинної регресії в цілому визначається за допомогою статистичного F-критерію Фішера. Наше рівняння є значущим з надійністю не менше 95%.

	Коефіцієнти	Стандартна помилка	t-статистика	P-значення
Y-перетин	3,095664336	4,066201212	0,761316072	0,464043368
Змінна X 1	10,80893908	2,266644693	4,768695821	0,000758537
Змінна X 2	-1,581497106	0,344971041	-4,584434396	0,001003778
Змінна X 3	0,062460921	0,015153188	4,121965773	0,00207058

Значимість коефіцієнтів моделі задовольняє вимогам, вони статистично значущі з достовірністю 95%.

За весь період свого існування показники корупції були в Україні завжди високими, що було одним з найсерйозніших гальм проведення якісних реформ і формування ефективного управління. Боротьба з корупцією за аналізований період, судячи з показників, велася без істотних позитивних результатів, за винятком періоду з 2004 по 2005 рр., де дані зі значення 18,05 за рік досягли 29,76. З 2002 по 2005 рр. спостерігалася поступова регресія до найнижчого значення за весь аналізований період до 11,85 в 2013 р.

Модель Верховенство права (Rule of law).

Після Революції Гідності і початих керівництвом країни антикорупційних реформ та створенням мережових інституцій – держави і громадянського суспільства – по боротьбі з корупцією показники продемонстрували зростання, хоча і не дуже істотно.

Правовий показник – один з визначальних інституціональних показників публічності, на якому побудована модель Верховенство права (Rule of law). На

підставі отриманого поля кореляції можна висунути гіпотезу про те, що зв'язок між факторами X і Y носить поліноміальний характер і може бути описаний рівнянням, де x – це номер року (2002 рік будемо вважати першим, 2003 другим і т.д.), y – це величина параметра ефективності управління, випадкова помилка (відхилення, обурення).

Таблиця зразкових прогнозних значень згідно із моделлю:

2016	22,72
2017	22,86

Довірчий інтервал для моделі на 2016 рік з надійністю 95%: (20,48; 24,97).

Довірчий інтервал для прогнозу на 2017 рік з надійністю 95%: (20,55; 25,16).

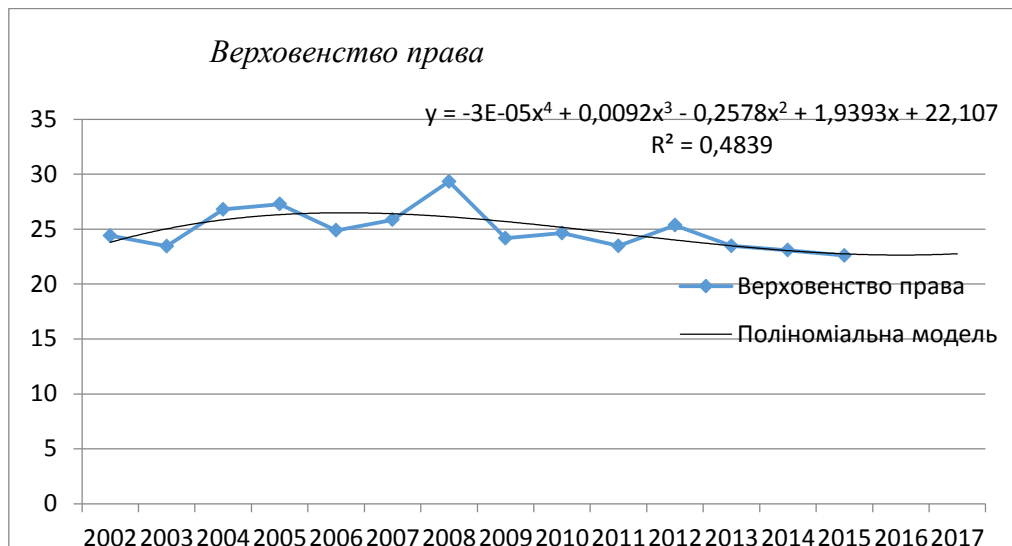
<i>Регресійна статистика</i>	
Множинний R	0,695634949
R-квадрат	0,483907983
Нормований R-квадрат	0,254533753
Стандартна помилка	1,616584735
Спостереження	14

Коефіцієнт детермінації є досить низьким, що показує слабкий зв'язок між факторами.

<i>F</i>	<i>Значимість F</i>
2,109688	0,161946

Значимість рівняння множинної регресії в цілому визначається за допомогою статистичного F-критерію Фішера. Наше рівняння моделі не є значимим з надійністю не менше 95%.

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна помилка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-значення</i>
Y-перетин	22,10686813	3,544781	6,236456	0,000152
Змінна X 1	1,939337427	3,028039	0,64046	0,537836
Змінна X 2	-0,257847379	0,782734	-0,32942	0,749376
Змінна X 3	0,009160068	0,07716	0,118716	0,908108
Змінна X 4	-2,87519E-05	0,002556	-0,01125	0,99127

Дана поліноміальна модель свідчить про стан правового показника системи практично на однаковому рівні з 2002 р. і без істотних змін значень до 2015 р. Найбільш високий показник був зафіксований в 2008 р. – 29,33. У перспективі лінія тренду не вказує кардинальних коливань, що говорить про збереження ситуації на тому ж рівні.

Модель якості регулювання (Regulatory Quality)

Таку ж динаміку показує і модель якості регулювання (Regulatory Quality), яка дає нам можливість простежити тенденцію розвитку інститутів у сфері регулювання політичними процесами в системі, оцінити здатність влади формувати і здійснювати політику, що сприяє соціально-економічному розвитку в умовах ринкової економіки. На підставі отриманого поля кореляції можна висунути гіпотезу про те, що зв'язок між факторами X і Y носить поліноміальний характер і може бути описаний рівнянням, де x – це номер року (2002 рік будемо вважати першим, 2003 другим і т.д.), y – це величина параметра ефективності управління, випадкова помилка (відхилення, обурення).

Таблиця зразкових прогнозних значень згідно з моделлю:

2016	27,48
2017	27,03

Довірчий інтервал для моделі на 2016 рік з надійністю 95%: (23,63; 31,34).

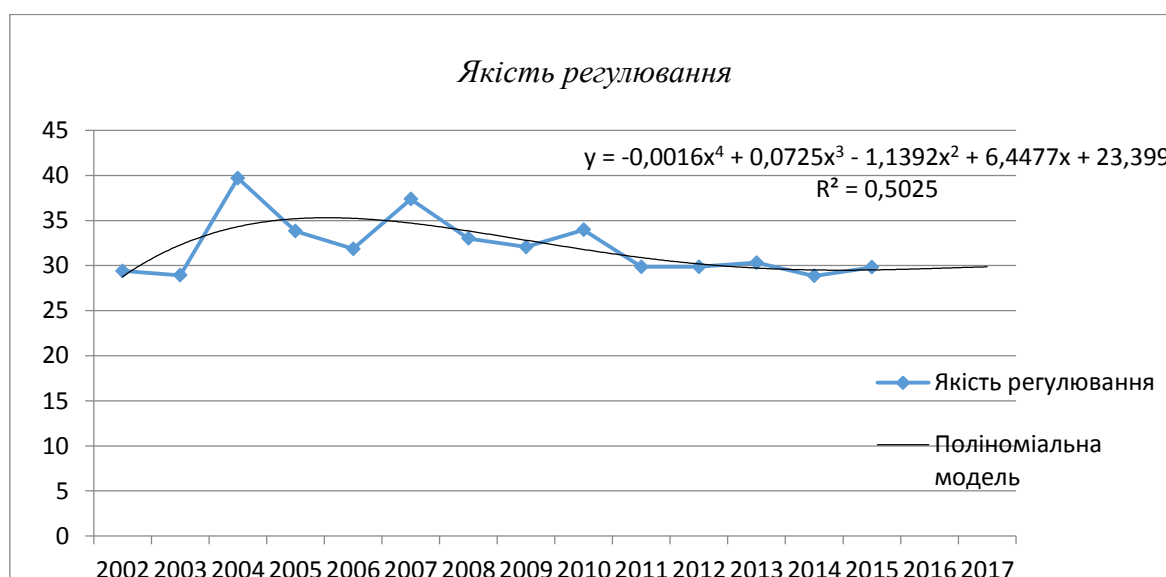
Довірчий інтервал для прогнозу на 2017 рік з надійністю 95%: (23,07; 30,98).

<i>Регресійна статистика</i>	
Множинний R	0,708903794
R-квадрат	0,50254459
Нормований R-квадрат	0,281453296
Стандартна помилка	2,776139253
Спостереження	14

Коефіцієнт детермінації є досить низьким, що вказує на слабкий зв'язок між факторами.

<i>F</i>	<i>Значимість F</i>
2,273018	0,140865

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна помилка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-значення</i>
Y-перетин	23,39856144	6,087404	3,843767	0,003944
Змінна X 1	6,447654625	5,20001	1,239931	0,246355
Змінна X 2	-1,139227427	1,344178	-0,84753	0,418669
Змінна X 3	0,07250977	0,132505	0,547222	0,597532
Змінна X 4	-0,00155723	0,004389	-0,3548	0,730913

Поліноміальна модель якості регулювання не показує істотних змін, що говорить про таку собі стагнацію даного показника. Найвищий показник був зафіксований в 2004 р. на рівні 39,71, а з 2012 р. по 2015 р. зміни значень, які залишалися на рівні 28-30, практично не спостерігалось. Розвиток якості регулювання в перспективі не передбачає істотних змін, залишаючись в межах показників 2014 – 2015 рр.

Модель ефективності управління (Government Effectiveness).

Основний інституціональний показник публічної полики – це показник ефективності управління (Government Effectiveness), на підставі якого побудована поліноміальна модель, що має найістотніші коливання зміни показників. На підставі отриманого поля кореляції можна висунути гіпотезу про те, що зв'язок між факторами X і Y носить поліноміальний характер і може бути описаний рівнянням, де x – це номер року (2002 рік будемо вважати першим, 2003 другим і т.д.), y – це величина параметра ефективності управління, випадкова помилка (відхилення, обурення).

Таблиця зразкових прогнозних значень згідно з моделлю:

2016	33,63
2017	25,24

Довірчий інтервал для моделі на 2016 рік з надійністю 95%: (29,31; 37,94). Довірчий інтервал для прогнозу на 2017 рік з надійністю 95%: (20,81; 29,66).

<i>Регресійна статистика</i>	
Множинний R	0,869904678
R-квадрат	0,756734148
Нормований R-квадрат	0,648615992
Стандартна помилка	3,107933649
Спостереження	14

Коефіцієнт детермінації даної моделі є досить високим, при цьому рівень нормованого R-квадрат менше 0,7, що знижує адекватність побудованої моделі.

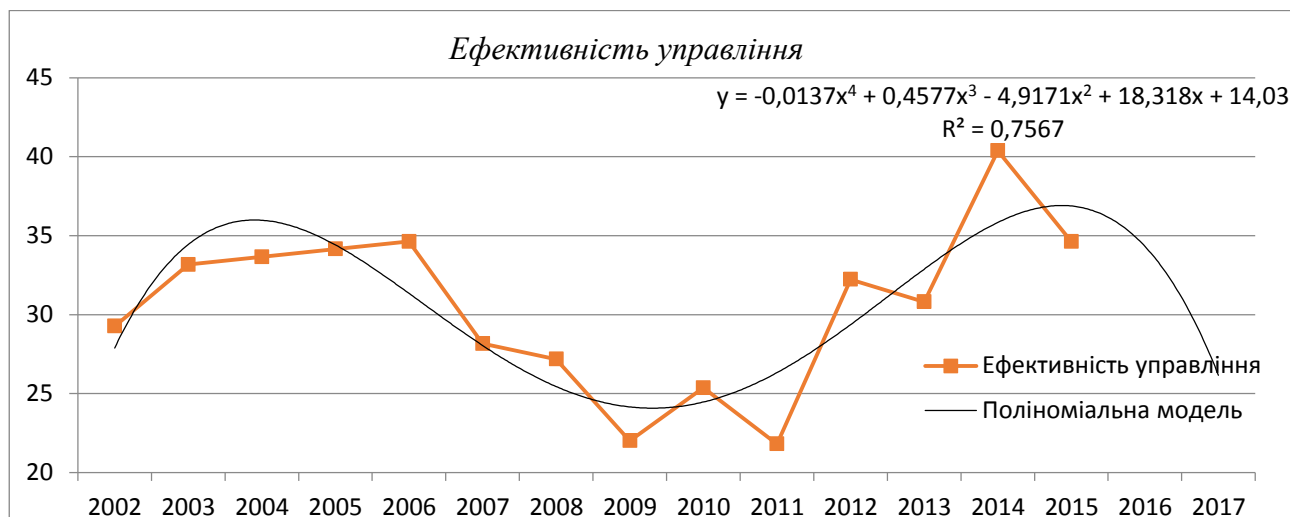
<i>F_{крит}</i>	<i>Значимість F</i>
6,99914	0,00760924

Значимість рівняння множинної регресії в цілому визначається за допомогою статистичного F-критерію Фішера. Наше рівняння моделі є значущим з надійністю не менше 95%.

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна помилка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-значення</i>
Y-перетин	14,02958541	6,814949	2,058649	0,069632
Змінна X 1	18,31776371	5,821497	3,146573	0,011802
Змінна X 2	-4,917069065	1,504829	-3,26753	0,009721
Змінна X 3	0,4576576	0,148342	3,085157	0,013031
Змінна X 4	-0,013683455	0,004914	-2,7848	0,021234

Значимість коефіцієнтів моделі задовольняє вимогам, вони статистично значущі з достовірністю 95%.

Модель ефективності управління показує нестабільність і різкі зміни показників, які свідчать про складні зміни управлінської моделі в трансформаційний період. Стадія поступового наростання значень спостерігалася з 29,27 в 2002 р. до 34,63 в 2006 р., після чого почалася стрімка регресія показників до 22,01 в 2009 р. Якісний стрибок почався з 2011 р., досягнувши в 2012 р. значення 32,23 з незначним уповільненням 30,81 в 2013 р. і до 2014 р., коли був зафіксований найвищий показник за весь аналізований період – 40,38. На жаль, 2015 р. продемонстрував відкат назад, і лінія прогнозу також показує регресію за показником ефективності управління.

Таким чином, в результаті проведеного емпіричного дослідження ми прийшли до наступних висновків. Аналіз п'яти поліноміальних моделей інституціональних показників публічності показав, що український кейс публічної політики є суперечливим, нестабільним і малоефективним з точки зору керованості і регульованості, проте має деякі позитивні тенденції зміни якості публічного капіталу.

Дві з п'яти моделей (ефективності управління і політичної стабільності) стрімко регресують лінію тренду, що істотно звужує поле публічної політики та показує найбільш проблемні зони у взаємодії влади і суспільства. Модель якості регулювання і модель верховенства права не змінили свої показники ні в одну із сторін, що свідчить про повільне реформування цих інституціональних показників системи.

Але в той же час спостерігаються тенденції поліпшення деяких інституціональних показників, де лінія тренда фіксує в перспективі розвиток по висхідній. Позитивну динаміку продемонстрував показник боротьби з корупцією. Хоча Україна ще далека від прориву в боротьбі з корупцією в країні, проте спостерігаються явні позитивні зрушення в цьому напрямку.

Тенденцію на підвищення рівня суб'єктності демонструє також цивільний сектор. Лінія тренду демонструє посилення ролі інституту громадянського суспільства в публічних процесах, що явно свідчить про розширення публічного поля політики. Отже, на прикладі українського кейсу ми змогли переконатися, що формування громадського капіталу в державі є результатом стану якості інститутів і їх ролі в процесі прийняття і здійснення рішень. Суперечливі тенденції публічної політики, які ми виявили, не дозволяють поки країні вийти на новий рівень відносин і створити сприятливі умови для формування деліберативної демократії, тому вимагають серйозної корекції проведеної політики, відмову від імітаційних форм взаємодії, а також пошуку нових інноваційних способів і механізмів взаємодії влади і громадянського суспільства.

Результати наукового дослідження публічної політики України, проведеного автором, дозволили сформулювати такі практичні рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності публічної політики та подолання

імітаційного в її здійсненні, що в подальшому буде сприяти підвищенню якості прийняття публічних рішень. Практичні рекомендації для органів влади щодо підвищення ефективності управління та публічності включають в себе положення про підвищення якості надання послуг громадянам та положення, що включають громадянське суспільство в процес співуправління, засновані не на мобілізаційних методах, а загальному інтересі і ідеї причетності до вирішуваних проблем.

- Інкорпорування основних ідей New Public Management і Good Governance в інституціональне середовище держави на всіх його рівнях, де згідно з першою ідеєю, суспільству надається роль споживача державних послуг, а згідно з другою – співвиробник політичних рішень. З цією метою необхідно розробити нову стратегію державного розвитку публічної політики з урахуванням глобальних управлінських тенденцій сучасного розвитку світу, національних і контекстуальних особливостей системи. Для цього недостатньо формального прийняття на законодавчому рівні програм даних моделей управління і включення їх в державну стратегію. Необхідно адаптувати ці концепції в формати діяльності національної, регіональної та місцевої влади, запустити механізми реалізації принципів нового управління в інституціональні практики адміністрування.
- У розробці стратегії розвитку публічної політики повинні брати спільну участь державні структури, експертні співтовариства і цивільний сектор, об'єднані мережевими принципами співпраці, в діалоговому і відкритому форматі спілкування. Для цієї мети необхідно розвивати міжсекторне взаємодія, відкривати нові можливості співпраці між політичними інституціями та суспільством, створювати публічні платформи, діалогові майданчики, використовувати традиційні і нові інтерактивні комунікаційні канали зв'язку.
- Публічні платформи як простір для співпраці затребувані в Україні на всіх рівнях публічної політики. Так, публічні загальнонаціональні платформи можуть бути одним з основних засобів для того, щоб організовано і структуровано висловлювати інтереси акторів на національному рівні та спільно виробляти рішення загальнодержавного значення. Публічні платформи на регіональному та місцевому рівні взаємодії будуть створювати основу для співпраці з проблем свого територіального простору.
- Державі як основному актору публічного процесу, необхідно організувати ефективний комунікативний процес з громадянським суспільством для визначення системи громадських цінностей і підвищення ефективності державних механізмів.
- Залучення уваги до внутрішніх комунікативних майданчиків арени прийняття рішень в системі державного управління; руху від ідеї формування громадських цінностей до розробки технологій громадянського оцінювання дієвості процесів публічної політики та її конкретних результатів.

- Створення і розвиток системи моніторингу публічної політики на державному, регіональному та місцевому рівнях. Необхідний регулярний механізм моніторингу політичних, соціальних, інформаційних тенденцій, який служив би своєрідним барометром стану справ в державі, адекватності його структур і прийнятих управлінських рішеннях реалій соціально-політичного життя і динамічним економічним процесам.
- Залучення в якості розробників стратегії публічної політики незалежних, а не заангажованих владою аналітичних спільнот, які в змозі уявити об'єктивні аналітичні дослідження про стан політичної системи в цілому і її окремих секторах зокрема. У зв'язку з цим необхідне підвищення суб'єктності мозкових центрів в публічному просторі України і забезпечення регулярного діалогу аналітичних спільнот з владними елітами в вигляді консультацій, конференцій, розробок експертних аналізів.
- Розвивати практику партнерської взаємодії між акторами публічного процесу. Однією з таких практик може бути створення робочих груп публічної політики щодо вирішення проблем в суспільстві і державі на всіх рівнях (національному, регіональному, місцевому), що діють на регулярній основі, включають в себе представників влади, експертного співтовариства (незалежні аналітичні центри), цивільного сектора, бізнесу. Взаємодія акторів в цих групах має будуватися на партнерському підході, закріпленому на законодавчому рівні у вигляді договору про співпрацю. Ініціатива організації груп партнерства може виходити від всіх інституціоналізованих акторів публічного процесу, вони ж можуть вносити пропозиції про склад, регулярність зборів, контроль за прийнятими рішеннями.
- Робочі групи повинні створюватися в різних просторових полях публічної політики, де існує різний рівень проблем і специфіка їх рішень. Робочі групи партнерства повинні мати ресурсну (фінансову, інформаційну, правову, експертну та ін.) можливість для створення платформ співпраці. В рамках кожної платформи робочі групи повинні бути організовані так, щоб максимально ефективно відслідковувати події в кожній робочій групі на просторовому рівні. Рішення, що приймаються в групах, повинні бути доступні для ознайомлення всім публічним акторам і суспільству в цілому.

Для розвитку публічної політики в online-просторі та ефективності форм взаємодії в процесі вирішення політичних проблем в державі необхідно дотримуватись наступних рекомендацій:

- Розвивати нові практики взаємодії громадянського суспільства і держави в online-просторі, ґрунтуючись на вдалому міжнародному досвіді і базисних пропозиціях міжнародних проектів: (досвід інноваційних урядових електронних порталів, краудсорсингова практика, міжнародний проект «OpenGovernmentData» система відкритих державних даних та ін.).

- Створювати на постійній основі online-майданчик на основі принципів «Відкритого уряду» і Good Governance при різних політико-адміністративних структурах місцевого, регіонального, національного рівня для повноцінного інформування, надання послуг і участі в вирішенні виникаючих проблем на кожному рівні.
- Оптимізувати, посилити і легітимізувати канали online-комунікації між усіма суб'єктами політичного поля, які будуть сприяти кращій поінформованості громадянського суспільства про стан справ і давати можливість легальним шляхом участі в політичному процесі, не вдаючись до протестованих дій.
- Розвиток української державної моделі управління відповідно до принципів E-government, що використовує ІКТ для зв'язку і інтеракцій з громадянами і бізнесом як споживачами його послуг. Необхідне подальше розширення доступу громадян і бізнесу до урядової інформації, перш за все, в сфері освіти, медичного обслуговування та соціального забезпечення, зайнятості, оподаткування, ліцензування та ведення бізнесу, державних закупівель та державного замовлення, міжнародних торгових операцій. Розвивати систему електронного документообігу та включати її в усі сфери держуправління.
- Розвивати інститути медіації. В умовах трансформації політичних систем суспільства необхідно знаходження альтернативних методів вирішення спорів. Одним з таких методів є медіація. Необхідною для таких видів систем є створення і стимулювання до розвитку інститутів медіаторів в рамках держави з урахуванням загальносвітових практик і нормативних обмежень. Так, можливе створення в суб'єктах управління на різних рівнях інститутів соціальної медіації, які ініціюватимуть і реалізовуватимуть проекти соціального проектування спільно з НКО і органами влади. Створення комплексної системи цивільного контролю і аудиту для розвитку системи підзвітності влади перед громадянами. Потрібна подальша інституціоналізація публічного аудиту в публічній політиці, що припускає законодавче оформлення його суб'єктності, повноважень і функцій в правових документах. Впровадження в практику державного управління методів і засобів громадського контролю та аудиту, які існують у світовій практиці. Створення і включення в політичний процес спеціалізованих інституцій громадського контролю та аудиту незалежних від державної системи. Забезпечення інформаційного супроводу публічного процесу. В інформаційно-комунікативному полі необхідна наявність інформації пояснювального характеру про події, що стояли, і минулі події в публічній сфері. Доступність і регулярність отримання інформації сприятимуть свідомому вибору політичних рішень громадянами і стимулом до самостійних дій. Здійснення інформаційної функції повинно виконуватися всіма публічними акторами за допомогою доступних каналів комунікації: ЗМІ, друковані видання, інтернет, мобільний зв'язок та ін. Зміст інформації треба об'єктивно і не мати маніпулятивну і «замовну» складову в освітленні подій. З цією метою в

Україні необхідний розвиток незалежних ЗМІ, якісної політичної журналістики, створення нових інтерактивних каналів комунікації.

- Стимулювати на рівні державної, регіональної, місцевої влади розвиток форм індивідуалістичного і колективної участі в публічному процесі. Соціалізація цивільного сектора основам деліберативної / діалогової, електронної демократії, що включає: навчання громадян і представників місцевої влади публічної участі, навчання практичним навичкам взаємодії громадських об'єднань і громадян, розвиток системи державної освіти і створення освітніх програм для різних рівнів акторів, що дають знання основ публічної політики і публічного адміністрування.
- Сприяти розвитку громадянської компетенції, яка має на увазі здатність знімати суперечності не радикальними, насильницькими методами, а шляхом конкуренції цінностей, знань, навичок поведінки в громадській діяльності.
- З боку держави, міжнародних організацій і фондів необхідне надання ефективного сприяння громадянському сектору за допомогою активної співпраці з ним, залучення його в рішення соціально значущих проблем; надання інформаційної, консультативної, методичної, організаційно-технічної, освітньої підтримки.

Запропоновані рекомендації носять узагальнюючий характер і вимагають подальшої деталізації, тому не можуть розглядатися як готовий рецепт для органів державної влади та громадянського сектору. Однак виділені напрямки інституціоналізації публічних акторів і каналів взаємодії в запропонованих рекомендаціях є базовими напрямками, необхідними для формування і реалізації реальної публічної політики в Україні, що орієнтується на ідеальну нормативну модель.

Висновки до розділу 5

Розглянувши процес інституціоналізації публічних акторів в Україні, що формують національну модель публічної політики, ми прийшли до наступних висновків. Інституціональний дизайн сучасної української публічної політики ще не має завершеної конструкції, під впливом ендегенних і екзогенних факторів він постійно видозмінюється, набуваючи нових інституціональних форм і змінюючи зміст своїх компонентів. На кожному етапі розвитку публічної політики України актори політичного простору організаційно оформляються і відповідно інституціоналізують нові практики взаємодії, демонструючи суперечливі ефекти інституціоналізації політичного капіталу.

Модель публічної політики України є складовою частиною загальнонаціонального інституціонального дизайну, залежить від політичного режиму; рівня стабільності системи; ступеня вибору державою формальних інститутів (форма правління, устрою, виборча, партійна системи); характеру попереднього досвіду керівництва країною; розвиненості всіх публічних інститутів; системи публічного управління; функціонування держави як основного інституту і його стилю управління, що визначає політичний курс в сучасних умовах по траєкторії «згори – вниз»; діяльності цивільних інститутів в

державі, що впливають на публічну політику «знизу – вгору». Аналіз факторів, що впливають на національний інституціональний дизайн, показав, що Україна являє собою зразок країни, що знаходиться в лімінальному стані, коли розпочаті інституціональні перетворення ще не завершені і, як результат, виявляються у суперечливих тенденціях інституціонального розвитку та конфліктності системи.

Ефекти інституціоналізації як позитивні, так і негативні формують зміст публічного капіталу в державі і визначають його майбутнє в політичній перспективі.

Формальне інтегрування загальносвітових управлінських моделей в український політичний простір привело до деяких позитивних ефектів інституціоналізації громадського капіталу. Так, модернізація управлінських практик, згідно з концепціями New Public Management, Good Governance, E-government, Open Government Partnership, відповідно до міжнародних стандартів і прийнятих норм в державі, сприяла створенню в Україні нових інституцій в управлінні і застосуванню нових практик менеджменту з використанням інноваційних методів.

З переформатуванням і ускладненням системи управління інституціональний каркас публічної політики законодавчо значно оновився і деталізувався. Імплементация міжнародних норм щодо публічної політики в національному законодавстві дала можливість новим інституціям набутися легальної суб'єктності і розширила можливості для інститутів публічної політики, що реформуються. Але в той же час національне законодавство не встигає фіксувати весь спектр інституціоналізованих практик взаємодії і статусів нових та традиційних акторів публічного поля політики в сучасних умовах. Розширення правового сегмента поля публічної політики в Україні дозволить відповідати нормативній демократичній моделі публічності і створювати юридичні умови для взаємодії акторів на різних просторових рівнях.

Одним із сучасних трендів публічної політики є її мережевізація. Повсюдно і в усіх сферах політичного життя поширюється практика мережевої взаємодії, що є результатом того, що сучасні політичні актори не розробляють політичні рішення абсолютно самостійно в «чистому» вигляді ні на горизонтальному, ні на вертикальному рівні. Суміш урядових і неурядових взаємозалежних рівнів у публічній політиці структурують контекст, в якому відбувається взаємодія між акторами політичного процесу. Спостережувані ефекти мережевізації впливають на зміну формату структур і механізмів взаємодії акторів в українському політичному просторі. У публічній політиці України з'явилася безліч інституціоналізованих форм мережевої співпраці в різних галузях: антикорупційні організації, краудсорсингові, краудфайдингові, краудкастингові види діяльності, стейкхолдерські проекти, структури, що включають цивільний сектор і державні структури (ГР, організації контролю та аудиту, громадські об'єднання, аналітичні центри), онлайн-мережеві практики комунікації і співпраці.

До позитивних ефектів інституціоналізації публічного капіталу можна віднести розвиток громадянського суспільства в Україні та перетворення його на повноцінного актора політичних процесів з позитивним балансом довіри. Громадянське суспільство, особливо після Революції Гідності, підвищило свою суб'єктність і через мережеві практики співпраці посилило свою присутність в органах влади, розширило взаємодію з бізнес-стейкхолдерами, розповсюдило мережу свого впливу в онлайн-просторі.

Емпіричні дослідження показали, що участь громадянського сектора в публічному процесі буде розвиватися по висхідній, що може сприяти налагодженню діалогу між суб'єктами політичного процесу і розширювати поле публічного капіталу.

Інституціональна біографія української публічної політики складалася і продовжує складатися, перебуваючи в залежності від того, наскільки сильними є позиції публічних інститутів в політичному просторі. На початковому етапі інституціоналізація проходила в основному з ініціативи держави та пануючої еліти переважно по траєкторії «згори – вниз», представляючи вертикальну монологову модель взаємодії держави і громадянського суспільства, що носить в основному формальний і імітаційний характер. Поява нових суспільних інститутів і реформування традиційних інститутів в Україні відбувалося під керівництвом самих «дизайнерів», а саме пануючої еліти. Тим самим порушувався принцип зворотного зв'язку між суспільством і владою, імпульси, що йдуть знизу не сприймалися елітою, не враховувалися або навмисно ігнорувалися «вимоги» на «вході», в результаті на «виході» система була неефективна, з явно вираженим низьким рівнем публічного капіталу, критично низьким рівнем легітимації інститутів і високим потенціалом конфліктності. Таким чином, можна констатувати, що в Україні була створена важка для управління конфліктна інституціональна модель, яка потребує системного реформування в усіх напрямках.

Поступово накопичуються негативні ефекти інституціоналізованого політичного капіталу, а саме інституціональна дуальність, конфліктність, правова невизначеність, низький рівень легітимності, створили умови для існування в Україні стійких імітаційних форм взаємодії між акторами і не сприяли розвитку діалогової і субсидіарної моделі суспільних відносин. Негативні ефекти інституціонального публічного капіталу можна назвати інституціональними пастками, які перешкоджають публічному процесу і як наслідок переводять систему в стан гістерезису, під яким розуміється запізнілий і неадекватний спосіб реагування на виклики зовнішнього середовища. На поведінку системи продовжують робити визначальний вплив схеми та стереотипи, що черпаються з арсеналу минулого часу, тоді як виклики, що надходять зовні, характеризуються принциповою новизною. Така поведінка системи не може не призводити до кризових проявів і зміни якості елементів системи.

Для подолання невідповідності існуючих інституціональних форм новим політичним відносинам необхідно створити умови для розвитку демократичних процесів в країні, забезпечити використання механізму залучення

громадянського суспільства до управління, зменшити роль фактора невизначеності в суспільстві і політичній системі, стимулювати (зовні і внутрішньо) роботу нових інститутів, створити альтернативні суспільні інститути представництва, контролю та медіації.

Вироблення і реалізація публічної політики традиційними і новими інститутами при активному діалозі між ними може бути здійснена тільки за умови усвідомлення громадянами своїх інтересів і розуміння владою проблем держави й суспільства, здатності політичної еліти реагувати на потреби громадян.

Успішність реформування інститутів в трансформаційних системах, згідно з нормативною моделлю публічної політики, і створення публічного діалогу між владою і суспільством можливі при дотриманні узгодженості інтересів акторів, реалізації практик взаємодії з питань порядку денного в умовах демократичної режимності.

Таким чином, українська модель публічної політики є унікальною комбінацією глобальних, універсальних трендів публічності і національної практики, пов'язаною з соціокультурною матрицею, трансформаційним процесом і специфікою державного управління.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження встановлено, що публічна політика є одним із напрямків політичної науки, що швидко розвивається, має значний ступінь розробки у різних тематичних напрямках і вже сформував традиційні теоретико-концептуальні засади. Водночас під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів дослідницьке поле публічної політики розширюється та диференціюється, потребуючи нових адекватних політичній дійсності концептуальних моделей і методологічного інструментарію. З цією метою в роботі здійснено аналіз публічної політики в теоретичному і практичному вимірах і отримано наступні результати:

Концепт «публічна політика» перманентно трансформується в силу мінливої політичної реальності, що ставить представників різних наукових шкіл перед проблемою постійного пошуку нових пояснень його змісту. В результаті ретроспективного аналізу теоретико-методологічних підходів, що операціоналізують публічну політику крізь призму філософсько-аксіологічного уявлення про «публічне» та предметно-практичний вимір, як діяльній та інституціональній категорії, було представлено авторське бачення цього феномену, під яким слід розуміти доцільну взаємодію публічних акторів (інституціоналізованих та неінституціоналізованих, формальних і неформальних), які за допомогою власних ресурсів, функціональних механізмів, культурно-ціннісних і правових норм мають можливість виявляти, реалізовувати, аналізувати та контролювати загальнозначущі соціально-політичні проблеми. Доповнює концептуальну картину публічної політики просторовий вимір, який пов'язує її різні виміри в єдину цілісність як дійсність об'єктивного порядку. Публічна політика як особливий вид політичного простору представляє собою існуючу, в певний часовий період складну мережеву комбінацію, що складається з організованих інститутів, які забезпечують механізмами різнорівневих державних і недержавних акторів та надають їм можливості – на підставі своїх громадянських позицій, інтересів та ідентичностей – взаємодіяти й впливати на владу в процесі вироблення політики. Теорія і методологія просторового моделювання дозволила запропонувати модель публічного простору для лімінальних систем, які є найбільш конфліктними та нестабільними.

Аналіз підходів публічної політики дав можливість зрозуміти, що ті концепції, які представлені західними дослідниками, мають чітку ліберальну основу й позитивістську традицію та орієнтовані на стабільні демократичні системи. Держави, що знаходяться в процесі трансформації, тобто нестабільні, мають свою історію політико-владних відносин і формують свій особливий варіант публічної політики, який потребує нового осмислення й теоретичного обґрунтування.

Комплексність і багаторівневність публічних процесів обумовили дослідження публічної політики не з позицій динамічної конкуренції різних підходів, а скоріше, як синтетичну багатоскладову концепцію, інтегруючу різні

виміри багат шарової публічної політики, які вивчаються в межах різних теорій політичної та інших наук. В результаті була обґрунтована методологічна доцільність використання інституціональної парадигми, менеджеріальної, мережевої й системної теорій та конфліктологічного підходу, що дозволило синтезувати їх в оригінальну теоретико-методологічну конструкцію, яка поєднує в собі теоретичне уявлення про проблему в поєднанні з конкретним практичним змістом публічної політики, та емпірично перевірити гіпотези дослідження. Провідним методологічним підходом у дослідженні визначено інституціональний, який в різних своїх версіях (політичний, соціальний та ін.) розкрив роль інститутів у публічному процесі і дозволив довести, що інституціоналізовані актори більш ефективно представляють свої інтереси в публічному полі політики й конфігурують реальність політики. Менеджеріальний підхід через концепції врядування *governance*, *new public management*, *good governance* дав змогу оцінити публічну політику на глобальному, регіональному та національному рівнях і визначити рівень її ефективності. Мережевий підхід дозволив нам прояснити складний комплекс взаємодій інституціоналізованих і неінституціоналізованих акторів у публічному просторі. Завдяки системному підходу публічна політика була розглянута як системне явище, яке являє собою цілісну, самовідтворювальну, самоорганізовану, динамічну, саморозвинену систему, що складається із взаємозв'язаних і взаємодіючих елементів – як між собою, так і з зовнішнім середовищем. Конфліктологічний підхід допоміг довести, що публічна політика об'єктивно відтворюється у процесі взаємодії публічних акторів з різними інтересами й ресурсами, які знаходяться в стані постійних суперечностей. Конфлікт у публічному процесі виступає і як стимулятор дії, і як причина проблем, які потребують свого вирішення, і як результат неузгодженої діяльності держави й суспільства, що виявляється в кризі влади та протестній активності громадян. Таким чином, методологічна основа дослідження являє собою сукупність підходів і методів, що дозволяють розкрити як окремі аспекти теми, так і представити узагальнюючу модель публічної політики.

На підставі аналізу існуючих у політичній науці моделей формування публічної політики, розроблених в роботах таких вчених, як: Д. Гупта, Дж. Кінгдон, Е. Остром, П. Сабатьє, Х. Дженкінс-Сміт, Т. Моррісон, С. Гілгартнер, Ч. Л. Боско, С. Кауфман та ін., було зроблено висновок, що вони можуть бути використані в дослідженнях виключно як загальносхематичні та загальноорієнтаційні і не можуть бути оптимальними для всіх типів систем, тому що процеси, що відбуваються в реальному політичному житті, мають безліч специфічних системних і національних особливостей. Використання теоретичних моделей формування публічної політики в дослідженні нестабільних перехідних країн, що знаходяться в умовах системної кризи, представляє особливу складність в силу того, що трансформації, які в них відбуваються, завжди пов'язані зі змінами як соціального, культурно-ціннісного, так і інституціонального характеру.

Згідно з розробленою акторно-мережевою моделлю публічної політики, яка може бути універсальною для різних типів систем, були визначені дві

траєкторії суб'єкт-об'єктних практик відносин: «згори – вниз» і «знизу – вгору», які мають зустрічну спрямованість. Модель «зустрічних траєкторій» публічної політики обґрунтовує необхідність виділення двох напрямків інституціоналізованих суб'єкт-об'єктних взаємин, в межах яких формулюються соціально-політичні проблеми й визначаються способи їх рішень у публічному просторі політики. При побудові власної моделі ми вибірково спиралися на теоретичні моделі, представлені різними методологічними підходами. Було доведено, що домінування ієрархічного («згори – вниз») виду практики не дозволяє конструювати публічну політику з урахуванням інтересів суспільства, не може відбуватися коеволюційний розвиток інститутів громадянського суспільства, спостерігається їх слабка інституціоналізація.

В результаті дослідження була вивчена роль інституціоналізованих акторів публічної політики на різних просторових рівнях (глобальному, регіональному, національному) у формуванні публічного капіталу. Глобальні та внутрішньосистемні фактори стали каталізаторами змін положення акторів у публічному просторі. Виявлені наступні тенденції зміни суб'єктності публічних акторів у сучасних умовах: 1) об'єктивно відбулися структурні, ресурсні та функціональні трансформації традиційних суб'єктів політики, що, в свою чергу, вплинуло на характер їхньої участі й взаємодії в публічному полі; 2) низький рівень довіри в суспільстві по відношенню до політичних інститутів свідчить про прогресуюче незадоволення традиційною моделлю представницької демократії та її інститутами і, як наслідок, формується новий порядок публічного простору, з'являються нові види практик публічно-приватного партнерства, які включають в себе механізми деліберативної демократії; 3) в постмодерних системах збільшується кількість суб'єктів публічного поля, змінюються (виникають, зникають) їх функції, по-новому розподіляються ресурси, змінюється стратегія поведінки, що в комплексі впливає на характер формування публічної політики; 4) відзначається поява гібридних видів публічних акторів як нових синтетичних феноменів в політико-управлінському процесі; 5) діяльність публічних акторів стала носити транскордонний характер, що розширює, ускладнює й розмиває публічний простір; 6) спостерігається мережевізація взаємодії публічних акторів, що веде до нового типу суб'єктності – мережевих спільнот. Структури, що виникли в суміші урядових і неурядових суб'єктів, задіяних у виробленні публічної політики, набувають мережевої і міжорганізаційної форми; 7) відзначається індивідуалізований характер участі в політичному процесі. При цьому слід пам'ятати, що індивід, який бере участь у публічному процесі, взаємодіє з іншими акторами в рішенні колективних проблем, тим самим намагаючись реалізувати свої приватні інтереси. Зацікавленість у вирішенні спільних проблем відповідає інтересам індивідів і тим самим сприяє їх співучасті в публічній політиці; 8) держава перестає відігравати монопольну роль у політичному процесі, хоча й залишається головним суб'єктом в публічному полі. Вплив трансформаційних процесів у публічній сфері позначається на зміні місії держави, структури, функцій і технологій його політики й управління в сучасному суспільстві. Модерація, партнерство та медіація за допомогою

співпраці, а не вертикально ієрархічне управління й мобілізація за допомогою нав'язування стають імперативними правилами діяльності сучасної держави. У перехідних системах зміна суб'єктності публічних акторів має додаткові специфічні тенденції: інституціональна невизначеність акторів публічної політики, інституціональні «пастки», конфліктність та ін.

Інституціоналізація публічних акторів та форм їх взаємодії є основою інституціонального дизайну публічної політики системи. Вплив акторів відбувається на кожному етапі / циклі формування публічної політики, але з різним ступенем інтенсивності, витрачених ресурсів і виконаних функцій, в результаті виникають своя конфігурація відносин і ефект зворотного зв'язку учасників публічної політики, а також результативність їх дій у цьому процесі. Встановлено, що завдяки процесу інституціоналізації актори представляють свої позиції структуровано й організовано і, за умови дотримання прийнятих в системі демократичних правових норм, повноцінно можуть впливати на процес прийняття та здійснення політичних рішень. Аналіз інституціоналізації форм взаємодії держави й суспільства вказує на те, що якість зворотного зв'язку залежить від організованості публічних акторів, від їх здатності впливати на формування публічної політики на різних етапах, від здатності політичної системи адекватно відповідати вимогам зовнішнього середовища, встановлювати інноваційні практики взаємодії між суспільством і державою. Було доведено, що завдяки інституціоналізації нових каналів взаємодії та появи нових механізмів комунікації актори публічного процесу набувають необхідні знання та навички інноваційної діяльності, які з часом набувають хабітуалізованого характеру. Було з'ясовано, що взаємодія публічних акторів між собою як по вертикалі, так і по горизонталі, а також їх функціональні можливості залежать від типів політичних режимів, в умовах яких здійснюється публічний процес. У ліберально-демократичних типах систем діяльність публічних акторів орієнтована на активний діалог і регулярну взаємодію з владою з питань формування та здійснення політики. У політичних системах, де процес демократизації ще не завершений і ще спостерігаються авторитарні традиції управління, інституції, які могли б і повинні були б виконувати публічні функції, на практиці виявляються публічними імітаторами й сприяють формуванню позагромадянської публічності.

Глобальна публічна політика як науковий концепт і політична практика ще проходить стадію свого оформлення в політичній науці. Констатовано, що глобальна публічна політика, яка формується в анархічному міжнародному середовищі, залежить від рівня організованості глобальних суспільних інститутів і здатності глобального громадянського суспільства впливати на політичні процеси. Глобальна публічна політика виробляє універсальні тренди, властиві сучасній епосі і знаходиться в нерозривному взаємозв'язку із регіональним і національним рівнями публічної політики, які є носіями унікальних соціокультурних і управлінських матриць.

Для аналізу публічної політики міжнародними аналітичними дослідницькими центрами були розроблені ідеально-типові критерії ефективності публічної політики та публічного управління, що показують

якість функціонування інститутів публічної політики й ефективність діяльності влади, які представлені в глобальних індексах і використовуються як в наукових дослідженнях, так і в практичному плані для контролю за здійсненням політики. Дані глобальних індексів в якості емпіричного інструментарію в дослідженні показали тенденції зміни якостей публічності в трьох кластерах розглянутих країн (демократичних систем, перехідних, які здійснили перехід до демократії та перехідних з незавершеною демократизацією), дали можливість визначити спрямованість цих змін в часі, знайти кореляції між різними показниками публічності і виявити детермінаційні фактори, що викликають зміни.

Кореляційний аналіз критеріїв публічності, заснованих на даних глобальних індексів, дозволив встановити тісний взаємозв'язок основних показників ефективності публічної політики в різних типах систем на сучасному етапі і побічно судити про стан публічної політики в умовах заданого режимного середовища. Проведений аналіз дозволив виявити тісний кореляційний зв'язок між індикаторами публічності та довести, що ні один з індикаторів самостійно не зможе визначити публічну політику в системі. В результаті компаративного аналізу показників публічності 3 кластерів країн було доведено, що ефективність публічної політики залежить від комплексу детермінаційних факторів, що впливають як зверху, так і знизу, де вирішальне значення має рівень організованості інституцій та інституціоналізованих каналів взаємодії між владою і суспільством, що підтверджує нашу основну гіпотезу. Сильні кореляційні зв'язки між показниками публічності продемонстрували всі країни нашої вибірки з різним типом режимності. Демократичні системи 1 і 2 кластерів демонструють більш високий рівень інституціоналізації публічних акторів і практик взаємодії, ніж знаходяться в стані внутрішньосистемної турбулентності. Перехідні держави, які на загальному тлі в показниках ефективності публічної політики відстають, але все ж зберігають загальну тенденцію вже позначеної нами інституціоналізації і кореляційного зв'язку між показниками. На підставі кореляційного аналізу встановлено, що: 1) показники соціально-економічного становища країни є бажаними, але не достатніми умовами, що впливають на рівень ефективності публічної політики; 2) країни, в яких рівень боротьби з корупцією високий, більш ефективні в публічному процесі і навпаки; 3) рівень правопорядку в державі впливає на показники ефективності публічної політики; 4) якість регулювання визначає ефективність публічної політики; 5) країни, в яких рівень політичної стабільності високий, а конфліктності низький, більш ефективні в публічному процесі, ніж системи, де рівень стабільності низький, а конфліктності високий; 6) розвиток інтерактивного сектора в державі і електронного уряду може створювати сприятливі умови і забезпечувати технологічно рівень взаємодії держави і суспільства, але не в усіх групах країн може однозначно гарантувати публічне управління; 7) системи з високими показниками якості інститутів мають ефективну публічну політику; 8) високі показники залучення громадян до процесу вироблення та здійснення політичних рішень виступають однією з визначальних умов ефективності

публічної політики; 9) ефективність публічної політики залежить від режимності системи. У країнах демократичного спрямування якості інститутів і ефективність публічної політики вище, ніж у країнах з недемократичним режимом.

В Україні формується особлива, що має свої специфічні риси, унікальна національна модель публічної політики, що орієнтується на узагальнену деліберативну нормативно-типову модель, яка, проходячи складний процес адаптації до українських реалій, ще недостатньо розвинена й суперечлива як за формою, так і за змістом. Під впливом ендегенних і екзогенних факторів інституціональний дизайн української публічної політики перманентно видозмінюється, набуваючи нових правових, організаційних форм і практик взаємодії акторів, демонструючи суперечливі ефекти інституціоналізації політичного капіталу. Перебуваючи в пошуку оптимальної політико-управлінської моделі держави в умовах ліміальності системи і «завислої» в інституціональній невизначеності, яка характеризується дуальністю і конфліктністю, формується національна модель публічної політики України, яка є унікальною комбінацією глобальних, універсальних трендів публічності й національної практики, пов'язаної з соціокультурною матрицею, трансформаційним процесом і специфікою державного управління.

Визначені позитивні і негативні ефекти інституціоналізації публічної політики України, які формують зміст публічного капіталу в державі і визначають його майбутнє в політичній перспективі. До позитивних ефектів відносяться: модернізація управлінських практик згідно з концепціями New Public Management, Good Governance, E-government, Open Government Partnership; оновлення і деталізація законодавчої бази публічної політики; поява нових інноваційних інституціоналізованих форм мережевої співпраці в різних галузях: антикорупційні організації, краудсорсингові, краудфандінгові, краудкастингові види діяльності, стейкхолдерські проекти, структури, що включають цивільний сектор і державні інституції (ГР, організації контролю та аудиту, громадські об'єднання, аналітичні центри), онлайн-мережеві практики комунікації і взаємодії; підвищення суб'єктності громадянського суспільства. З'ясовані негативні ефекти інституціоналізованого політичного капіталу, а саме інституціональна дуальність, інституціональні «пастки», конфліктність, правова невизначеність, низький рівень легітимності інститутів, які створили умови для існування в Україні стійких імітаційних форм взаємодії між акторами та не сприяють розвитку ефективної публічної політики.

ДОДАТКИ

Додаток 1

№	Країна	Індекс глобальної конкуренції Індекс глобальної конкуренції (Global Competitiveness Index) (GCI) 2015		Індекс соціального прогресу (Social Progress Index) (SPI) 2015		Індекс ефективності управління Світового Банку (Worldwide Governance Indicators (WGI)) 2015						Індекс ІКТ (Development Index) (ICTI) 2015		Індекс електронного управління 2015		Глобальний інноваційний індекс (Global Innovation Index (GII)) 2015		Індекс людського капіталу (Human Development Index) 2015		Індекс політичних і громадянських свобод у світі (Freedom in the World Index) 2015	
		Рейтинг	Вали	Рейтинг	Вали	Голос	Політична стабільність	Ефективність управління	Якість регулювання	Право	Боротьба з корупцією	Рейтинг	Вали	Рейтинг	Вали	Рейтинг	Вали	Рейтинг	Вали	Рейтинг	Вали
1.	Ісландія	10	63,67	4	87,62	94,1	93,2	90,9	88,0	90,9	94,2	3	19	0,7970	13	57,02	16	0,899	2	100	вільна
2.	Великобританія	7	64,72	11	84,68	92,1	60,7	92,8	97,1	94,2	92,8	4	8	0,8695	2	62,42	14	0,907	28	95	вільна
3.	Німеччина	14	61,78	14	84,04	96,1	79,1	94,7	94,2	93,3	94,7	14	21	0,7864	12	57,05	6	0,916	26	95	вільна
4.	США	4	68,32	16	82,85	79,8	67,0	89,9	88,5	89,9	89,4	15	7	0,8748	5	60,10	8	0,915	46	90	вільна
5.	Франція	23	56,49	21	80,82	89,2	59,2	88,9	82,2	88,5	88,0	17	4	0,8938	21	53,59	22	0,888	39	91	вільна
6.	Словаччина	31	50,73	25	78,45	75,4	85,0	75,5	78,8	69,2	60,1	47	51	0,6148	36	42,99	35	0,844	49	89	вільна
7.	Польща	39	49,11	27	77,98	81,8	76,7	74,5	81,7	77,4	70,7	44	42	0,6482	46	40,16	36	0,843	33	93	вільна
8.	Хорватія	46	43,7	37	73,30	63,5	66,0	73,6	65,9	65,9	62,0	42	47	0,6282	40	41,70	47	0,818	54	87	вільна
9.	Грузія	-	-	60	65,89	55,7	35,9	71,6	79,3	64,4	75,5	78	56	0,6047	73	33,83	76	0,754	99	64	част. вільна
10.	Вірменія	48	43,48	61	65,70	30,5	37,9	46,2	60,1	43,8	40,4	76	61	0,5897	61	37,31	85	0,733	131	46	част. вільна
11.	Україна	71	37,69	62	65,69	47,3	6,19	40,4	28,8	22,60	14,9	79	87	0,5032	64	36,45	81	0,747	105	61	част. вільна
12.	Білорусь	-	-	66	64,98	6,9	51,9	35,1	13,9	24,04	47,6	36	55	0,6053	53	38,23	50	0,798	175	17	не вільна
13.	Молдова	62	39,57	70	63,68	48,8	42,2	39,9	53,8	46,6	20,7	66	66	0,5571	44	40,53	107	0,693	106	60	част. вільна
14.	Росія	55	41,40	71	63,64	20,2	18,4	51,4	36,5	26,4	19,7	45	27	0,7296	48	39,3	50	0,798	167	22	не вільна

Джерело: Індекс глобальної конкуренції (Global Competitiveness Index) (GCI) <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness> The Global Competitiveness Report 2015 – 2016, Індекс соціального прогресу (Social Progress Index (SPI)), <http://www.socialprogressimperative.org/data/spi>, Глобальний інноваційний індекс (Global Innovation Index (GII)) <https://www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/reportpdf/GII-2015-v5.pdf>, Індекс розвитку інформаційно-комунікативних технологій (Development Index (ICT)) <http://www.itu.int/net4/ITU-D/idi/2015/>, Індекс розвитку людського потенціалу (ІРПЧ) ООН Human Development Index <http://hdr.undp.org/en/composite/HDI>, Індекс політичних і громадянських свобод у світі (Freedom in the World) https://freedomhouse.org/sites/default/files/FH_FITW_Report_2016.pdf, Індекс ефективності управління Світового Банку (Worldwide Governance Indicators (WGI)) <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index>

**Порівняння Індексів Сприйняття Корупції 2015 та Ефективності урядування
Світового Банку (Worldwide Governance) 2015**

№	Країна	Рейтинг Індексу сприйняття Корупції 2015р.	Індекс сприйняття Корупції 2015р.	Індекс сприйняття Корупції 2014р.	Індекс сприйняття Корупції 2013р.	Індекс сприйняття Корупції 2012р.	Ефективність урядування Worldwide Governance 2015р.
1	Німеччина	10	81	79	78	79	94,7
2	Великобританія	10	81	82	80	80	92,8
3	Ісландія	13	79	79	78	82	90,9
4	США	16	76	74	73	73	89,9
5	Франція	23	70	65	71	70	88,9
6	Польща	30	62	61	60	58	74,5
7	Грузія	48	52	52	49	52	71,6
8	Хорватія	50	51	48	48	46	73,6
9	Словаччина	50	51	50	47	46	75,5
10	Вірменія	95	35	37	36	34	46,2
11	Молдова	103	33	35	35	36	39,9
12	Білорусь	107	32	31	29	36	35,1
13	Росія	119	29	27	28	28	51,4
14	Україна	130	27	26	25	26	40,4

Джерело: Індекс сприйняття корупції <http://www.transparency.org/cpi2015/>, Індекс ефективності урядування Світового Банку (Worldwide Governance Indicators (WGI)) <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index>

Індекс соціального прогресу (Social Progress Index) 2015

	Країна	Індекс соц. прогресу	Основні потреби людей	Основи благополуччя	Можливості
1.	Ісландія	4 (84,62)	6 (95)	4 (86,11)	11 (81,73)
2.	Німеччина	14 (84,04)	12 (94,12)	10 (81,5)	16 (76,49)
3.	Великобританія	11 (84,68)	19 (92,22)	15 (79,04)	6 (82,78)
4.	США	16 (82,85)	21 (91,23)	35 (75,15)	8 (82,18)
5.	Франція	21 (80,82)	22 (91,15)	17 (78,83)	23 (72,46)
6.	Словаччина	25 (78,45)	20 (92,19)	19 (78,80)	35 (64,35)
7.	Польща	27 (77,98)	34 (86,67)	24 (77,19)	26 (70,07)
8.	Хорватія	37 (73,30)	32 (87, 49)	32 (76,09)	52 (56,32)
9.	Грузія	60 (65,89)	55 (80,15)	65 (69,61)	75 (47,92)
10.	Вірменія	61 (65,70)	49 (82,60)	68 (69,28)	83 (45,24)
11.	Україна	62 (65,69)	60 (78,28)	97 (61,74)	50 (57,05)
12.	Білорусь	66 (64,98)	46 (83,03)	82 (66,72)	85 (45,19)
13.	Молдова	70 (63,68)	62 (77,65)	90 (64,85)	73 (48,54)
14.	Росія	71 (63,64)	70 (74,10)	77 (67,63)	70 (49,19)

Джерело: Індекс соціального прогресу (Social Progress Index)

<http://www.socialprogressimperative.org/data/spi>

Глобальний інноваційний індекс (Global Innovation Index) 2015

№	Країна	Global Innovation Index		Institutions		Political environment		Political stability		Government effectiveness		Regulatory environment		Regulatory quality		Rule of law	
		бали	рейтинг	бали	рейтинг	бали	рейтинг	бали	рейтинг	бали	рейтинг	бали	рейтинг	бали	рейтинг	бали	рейтинг
1	Ісландія	57,02	13	87,8	13	88,4	12	95,3	9	81,5	18	90,0	17	76,9	26	91,4	15
2	Німеччина	57,05	12	83,2	20	84,8	18	87,1	24	82,4	16	81,5	26	89,1	15	90,6	16
3	Великобританія	62,42	2	87,3	14	78,6	24	76,1	46	81,2	19	95,4	9	94,8	9	92,2	14
4	США	60,10	5	86,8	16	80,6	22	79,2	40	82,0	17	92,4	14	81,3	21	88,5	18
5	Франція	53,59	21	81,7	21	77,9	26	74,6	48	81,2	20	87,0	19	78,4	23	84,8	21
6	Словаччина	42,99	35	75,1	36	76,9	30	91,4	13	62,4	39	72,2	46	72,2	33	59,5	46
7	Польща	40,16	46	75,3	34	74,1	35	87,6	20	60,5	40	75,4	42	75,7	28	68,5	36
8	Хорватія	41,70	40	71,8	41	69,7	39	79,3	39	60,0	41	71,5	47	59,5	53	54,7	53
9	Грузія	33,83	73	68,2	51	54,2	60	52,7	94	55,8	44	78,0	34	67,4	40	47,0	62
10	Вірменія	37,31	61	67,0	57	54,5	59	65,9	60	43,2	63	70,3	53	53,9	62	39,3	79
11	Україна	36,45	64	52,2	98	34,6	112	45,4	110	23,8	109	59,2	98	30,8	112	25,7	114
12	Білорусь	38,23	53	53,2	94	39,7	101	63,5	66	15,9	127	47,1	118	18,7	132	24,0	119
13	Молдова	40,53	44	59,0	75	47,0	78	63,3	68	30,6	92	56,1	98	45,5	79	36,7	84
14	Росія	39,3	48	56,6	80	38,6	105	45,6	108	31,6	88	56,9	96	38,0	102	26,8	112

Джерело: Глобальний інноваційний індекс (Global Innovation Index) file:///C:/Users/User/Downloads/gii-full-report-2015-v6.pdf

Індекс ефективного урядування Світового Банку (Worldwide Governance) 2014

№	Країна	Право голосу й підзвіт- ність ↑	Політична стабільність і відсутність наси́льства ↑	Ефек- тивність уряду ↑	Якість регулю- вання ↑	Верховен- ство права ↑	Контроль корупції ↑
1	Ісландія	94	93	91	88	91	94
2	Німеччина	96	79	95	94	93	95
3	Великобританія	92	61	93	97	94	93
4	США	80	67	90	88	90	89
5	Франція	89	59	89	82	88	88
6	Словаччина	75	85	75	79	69	60
7	Польща	82	77	75	82	77	71
8	Хорватія	66	66	74	66	66	62
9	Грузія	56	36	72	79	64	75
10	Вірменія	31	38	46	60	44	40
11	Україна	47	6	40	29	29	15
12	Білорусь	7	52	35	14	23	48
13	Молдова	49	42	40	54	47	21
14	Росія	20	18	51	37	26	20

Джерело: Індекс ефективного урядування Світового Банку
<http://info.worldbank.org/governance/wgi/index>

Індекс громадянського суспільства (CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia) 2014

№	Країна	Сталий розвиток НУО	Правове середовище	Організаційна спроможність	Фінансова життєздатність	Кампанія громадського представництва	Послуги	Інфраструктура	Завдання з боку громадськості
1	Словаччина	2,9	3,0	3,0	3,7	2,6	2,6	2,9	2,5
2	Польща	2,2	2,2	2,6	2,9	1,6	2,2	1,5	2,2
3	Хорватія	3,2	2,9	3,1	4,3	3,1	3,1	2,7	3,1
4	Грузія	4,1	3,3	4,3	5,0	3,9	4,1	4,3	3,8
5	Вірменія	3,9	3,9	3,7	5,2	3,2	3,9	3,3	3,9
6	Україна	3,3	3,4	3,3	4,2	2,2	3,2	3,4	3,3
7	Білорусь	5,7	6,8	5,0	6,4	5,5	5,3	5,2	5,8
8	Молдова	3,9	4,1	3,7	4,3	3,3	4,2	3,4	3,9
9	Росія	4,5	5,1	4,4	4,9	4,4	4,2	4,0	4,8

Джерело: Індекс громадянського суспільства (CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia) <https://www.usaid.gov/europe-eurasia-civil-society>

Кореляційні зв'язки показників публічної політики

	Індекс глобальної конкуренції 2015	Індекс соціального прогресу 2015	Голос	Політична стабільність	Якість регулювання	Право	Боротьба з корупцією	Індекс електронного урядування 2015	Глобальний інноваційний індекс 2015	Human Development	Freedom in the World	Ефективність урядування
Індекс глобальної конкуренції 2015	1											
Індекс соціального прогресу 2015	0,760965	1										
Голос	0,723022	0,905196	1									
Політична стабільність	0,486543	0,814141	0,698056	1								
Якість регулювання	0,636994	0,819615	0,903967	0,683472	1							
Право	0,663896	0,915146	0,938585	0,773059	0,961197	1						
Боротьба з корупцією	0,434298	0,872678	0,798987	0,760072	0,842423	0,922685	1					
Індекс електронного урядування 2015	0,643054	0,769316	0,618322	0,461251	0,635098	0,742509	0,75266	1				
Глобальний інноваційний індекс 2015	0,774719	0,8811	0,747152	0,585807	0,687155	0,802001	0,756424	0,891282	1			
Human Development	0,655618	0,924064	0,739787	0,706555	0,664983	0,796622	0,841939	0,86068	0,866358	1		
Freedom in the World	0,698879	0,861291	0,974143	0,711117	0,875734	0,901865	0,74589	0,493376	0,658266	0,660403	1	
Ефективність урядування	0,649817	0,919791	0,908037	0,714256	0,916851	0,959612	0,922371	0,795279	0,800419	0,876522	0,855006	1

спостерігається дуже сильний прямий кореляційний зв'язок - 0,9 - 0,99
спостерігається достатньо сильний кореляційний зв'язок - 0,7 - 0,9
спостерігається помітна пряма залежність - 0,5 - 0,7
спостерігається помірна залежність - 0,3 - 0,5

Індекс Бергелсманна (Bertelsmann Transformation Index) 2015

Країни	Статусний індекс		Політична трансформація								Економічна трансформація							
	Рейтинг	Бали	Рейтинг	Бали	Державність	Політична участь	Верховенство права	Стабільність демократичних інститутів	Політична та соціальна інтеграція	Рейтинг	Бали	Рівень соціально-економічного	Організація ринку та конкуренції	Валюта та стабільність цін	Приватна власність	Режим благополуччя	Економічні показники	Стійкість
Польща	5	9,2	5	9,35	9,8	9,8	9,3	9,5	8,5	4	8,96	8	9,8	9,5	10,0	8,5	9,0	8,0
Словаччина	9	8,8	10	9,05	9,8	9,8	8,5	9,0	8,3	10	8,54	9,0	9,3	9,0	9,0	8,5	8,0	7,0
Хорватія	13	8,2	14	8,45	9,5	8,8	8,3	8,5	7,3	18	7,89	8,0	8,8	8,0	8,5	8,0	6,0	8,0
Молдова	45	6,3	34	7,15	8,3	7,3	6,5	7,5	6,3	67	5,50	3,0	6,5	8,0	6,5	4,5	5,0	5,0
Грузія	48	6,2	52	6,50	6,5	8,0	6,0	7,0	5,0	57	5,82	4,0	6,8	7,0	6,5	4,5	6,0	6,0
Україна	57	5,9	58	6,10	8,8	6,0	5,0	5,5	5,3	62	5,68	6,0	6,3	5,5	5,5	6,0	5,0	5,5
Вірменія	62	5,7	72	5,35	8,5	4,5	4,8	3,0	6,0	48	6,07	4,0	6,5	7,0	8,0	5,5	6,0	5,5
Росія	77	5,2	86	4,40	7,8	3,5	4,3	2,5	4,0	48	6,08	6,0	6,5	9,0	4,0	5,5	7,0	4,5
Білорусь	101	4,3	99	3,93	8,5	2,5	3,0	2,0	3,7	90	4,68	7,0	4,3	3,0	2,5	5,5	5,0	5,5

Джерело: Індекс Бергелсманна (Bertelsmann Transformation Index) <http://www.bti-project.org/index/>

Індекс Бертельсманна (Bertelsmann Transformation Index) 2015

Країни	Статусний індекс Бали (рейтинг)	Демократичний статус Бали (рейтинг)	Демократичний тренд	Індекс управління (рейтинг)
Польща	9,2 (5)	9,4 (5)	0,15	7,21 (6)
Словаччина	8,8 (9)	9,1 (10)	0,05	7,1 (7)
Хорватія	8,2 (13)	8,0 (21)	0,05	6,46 (18)
Молдова	6,3 (45)	7,2 (34)	0,10	5,52 (47)
Грузія	6,2 (48)	6,5 (52)	0,35	5,78 (41)
Україна	5,9 (57)	6,1 (58)	0,00	4,25 (87)
Вірменія	5,7 (62)	5,4 (72)	0,10	4,84 (69)
Росія	5,2 (77)	4,4 (86)	-0,95	3,90 (104)
Білорусь	4,3 (101)	3,9 (99)	0,00	2,75 (119)

Джерело: Індекс Бертельсманна (Bertelsmann Transformation Index)

<http://www.bti-project.org/index/>

Який рівень Вашої довіри Президентів?

	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2005	2006	2008	2010	2012	2013
	Л. Кравчук	Л. Кучма					В. Ющенко					В. Янукович
1. Зовсім не довіряю	32.2	29.4	38.5	24.4	34.5	30.2	8.3	19.9	23.3	14.6	31.7	38.5
2. Переважно не довіряю	20.6	16.5	22.3	18.7	24.7	27.9	11.4	21.1	26.5	18.3	29.8	28.4
3. Важко сказати, довіряю чи ні	27.1	30.7	28.7	29.6	27.4	26.7	30.9	29.4	26.8	36.3	22.5	22.1
4. Переважно довіряю	11.6	16.3	7.0	20.3	10.2	12.6	32.7	23.9	19.7	24.5	13.2	8.7
5. Цілком довіряю	4.5	7.1	2.7	6.6	2.9	2.4	16.5	5.6	3.6	6.3	2.6	2.2
Не відповіли	3.9	0.0	0.8	0.4	0.3	0.2	0.1	0.1	0.2	0.1	0.2	0.2
Середній бал	2.3	2.6	2.1	2.7	2.2	2.3	3.4	2.7	2.5	2.9	2.2	2.1

Джерело: Українське суспільство 1992-2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг.

За ред. В. Ворони, М. Шульги. К.: Інститут соціології НАН України, 2013.-566с. <http://i-soc.com.ua/institute/soc-mon-2013.pdf>

Який рівень Вашої довіри Верховній Раді?

	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2005	2006	2008	2010	2012	2013
1. Зовсім не довіряю	29.1	39.7	38.3	36.8	34.3	28.9	10.9	18.7	25.0	22.3	35.7	44.3
2. Переважно не довіряю	22.1	22.3	26.7	25.2	30.8	34.2	17.8	30.9	33.9	28.1	35.5	32.3
3. Важко сказати, довіряю чи ні	35.2	29.3	26.8	30.3	27.4	27.7	42.5	35.3	28.7	35.3	21.4	18.6
4. Переважно довіряю	7.4	6.7	5.7	5.7	6.1	7.9	24.4	13.6	11.0	12.8	6.6	3.8
5. Цілком довіряю	2.3	2.0	1.6	1.4	1.3	1.2	4.1	1.6	1.2	1.4	0.7	0.8
Не відповіли	3.8	0.0	0.8	0.6	0.2	0.2	0.2	0.0	0.2	0.1	0.1	0.2
Середній бал	2.3	2.1	2.1	2.1	2.1	2.2	2.9	2.5	2.3	2.4	2.0	1.8

Джерело: Українське суспільство 1992-2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг. За ред. В. Ворони, М. Шульги. К.: Інститут соціології НАН України, 2013.-566с.
<http://i-soc.com.ua/institute/soc-mon-2013.pdf>

Який рівень Вашої довіри Уряду?

	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2005	2006	2008	2010	2012	2013
1. Зовсім не довіряю	28.2	32.1	36.2	27.1	30.1	25.6	10.1	18.8	25.6	18.8	33.8	42.3
2. Переважно не довіряю	22.6	22.2	25.4	22.3	28.7	32.1	15.0	29.2	28.1	24.7	33.7	29.7
3. Важко сказати, довіряю чи ні	33.8	32.8	29.9	36.2	31.4	30.9	37.8	36.4	27.7	36.7	22.4	19.4
4. Переважно довіряю	8.6	9.4	6.0	11.2	8.1	9.6	28.7	13.6	15.4	17.2	8.6	7.2
5. Цілком довіряю	2.8	3.6	1.6	2.5	1.5	1.6	7.9	2.1	3.1	2.4	1.3	0.9
Не відповіли	4.0	0.0	0.9	0.6	0.3	0.3	0.4	0.1	0.2	0.2	0.1	0.4
Середній бал	2.3	2.3	2.1	2.4	2.2	2.3	3.1	2.5	2.4	2.6	2.1	1.9

Джерело: Українське суспільство 1992-2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг. За ред. В. Ворони, М. Шульги. К.: Інститут соціології НАН України, 2013.-566с. <http://i-soc.com.ua/institute/soc-mon-2013.pdf>

Який рівень Вашої довіри місцевим органам влади?

	2002	2004	2005	2006	2008	2010	2012	2013
1. Зовсім не довіряю	27.2	22.0	15.3	19.2	20.8	19.9	24.8	30.2
2. Переважно не довіряю	27.6	28.9	26.2	29.6	29.9	28.5	31.3	29.7
3. Важко сказати, довіряю чи ні	30.6	32.1	38.3	34.2	28.2	33.7	28.2	25.9
4. Переважно довіряю	12.3	14.8	17.8	15.4	19.4	16.8	14.5	12.2
5. Цілком довіряю	2.0	1.8	2.3	1.6	1.5	1.1	1.0	1.6
Не відповіли	0.3	0.4	0.2	0.1	0.2	0.1	0.2	0.4
Середній бал	2.3	2.5	2.7	2.5	2.5	2.5	2.4	2.2

Джерело: Українське суспільство 1992-2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг. За ред. В. Ворони, М. Шульги. К.: Інститут соціології НАН України, 2013.-566с. <http://i-soc.com.ua/institute/soc-mon-2013.pdf>

Індикатор право голосу та підзвітність в Україні за період 1996-2015 рр.

Worldwide Governance Indicators						
Indicator	Country	Year	Number of Sources	Governance Score (-2.5 to +2.5)	Percentile Rank (0 to 100)	Standard Error
Voice and Accountability	Ukraine	1996	4	-0.50	34.62	0.26
		1998	5	-0.28	41.35	0.23
		2000	7	-0.65	28.37	0.19
		2002	9	-0.55	31.73	0.16
		2003	9	-0.58	30.29	0.15
		2004	9	-0.61	29.33	0.16
		2005	9	-0.21	41.35	0.17
		2006	11	0.03	47.12	0.14
		2007	14	0.03	48.08	0.13
		2008	14	0.06	50.00	0.13
		2009	14	0.03	49.29	0.13
		2010	14	-0.10	46.45	0.13
		2011	15	-0.13	44.60	0.13
		2012	15	-0.28	40.38	0.12
		2013	14	-0.32	37.56	0.12
		2014	12	-0.09	46.80	0.13
		2015	12	-0.03	47.78	0.13

Indicator(s)

☒ Voice and Accountability

☐ Political Stability and Absence of Violence/Terrorism

☐ Government Effectiveness

☐ Regulatory Quality

☐ Rule of Law

☐ Control of Corruption

Year(s)

All

Select Country or Countries

search ->

☐ Afghanistan

☐ Albania

☐ Algeria

☐ American Samoa

☐ Andorra

☐ Angola

☐ Anguilla

☐ Antigua and Barbuda

☐ Argentina

☐ Armenia

☐ Aruba

☐ Australia

☐ Austria

☐ Azerbaijan

☐ Bahamas, The

☐ Bahrain

☐ Bangladesh

☐ Barbados

☐ Belarus

☐ Belgium

☐ Belize

☐ Benin

☐ Bermuda

☐ Bhutan

☐ Bolivia

☐ Bosnia and Herzegovina

☐ Botswana

Click on any item in aggregate indicators table above to show underlying source data.

Source: Kaufmann D., A. Kraay, and M. Mastruzzi (2010), *The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues*

The Worldwide Governance Indicators are available at: www.govindicators.org

Note: The Worldwide Governance Indicators (WGI) are a research dataset summarizing the views on the quality of governance provided by a large number of enterprise, citizen and expert survey respondents in industrial and developing countries. These data are gathered from a number of survey institutes, think tanks, non-governmental organizations, international organizations, and private sector firms. The WGI do not reflect the official views of the World Bank, its Executive Directors, or the countries they represent. The WGI are not used by the World Bank Group to allocate resources.

Індикатор ролі права в Україні за період 1996-2015 рр.

Worldwide Governance Indicators						
Indicator	Country	Year	Number of Sources	Governance Score (-2.5 to +2.5)	Percentile Rank (0 to 100)	Standard Error
Rule of Law	Ukraine	1996	6	-0.93	20.10	0.19
		1998	8	-1.12	14.83	0.18
		2000	10	-1.14	12.92	0.15
		2002	11	-0.87	24.40	0.16
		2003	11	-0.84	23.44	0.17
		2004	11	-0.75	26.79	0.15
		2005	11	-0.79	27.27	0.15
		2006	13	-0.81	24.88	0.15
		2007	15	-0.75	25.84	0.14
		2008	15	-0.69	29.33	0.14
		2009	15	-0.77	24.17	0.13
		2010	15	-0.81	24.64	0.13
		2011	16	-0.83	23.47	0.12
		2012	16	-0.79	25.35	0.12
		2013	15	-0.82	23.47	0.12
		2014	14	-0.79	23.08	0.13
		2015	14	-0.80	22.60	0.13

Indicator(s)

☐ Voice and Accountability
☐ Political Stability and Absence of Violence/Terrorism
☐ Government Effectiveness
☐ Regulatory Quality
☒ Rule of Law
☐ Control of Corruption

Year(s)

All

Select Country or Countries

search ->

☐ Afghanistan
☐ Albania
☐ Algeria
☐ American Samoa
☐ Andorra
☐ Angola
☐ Anguilla
☐ Antigua and Barbuda
☐ Argentina
☐ Armenia
☐ Aruba
☐ Australia
☐ Austria
☐ Azerbaijan
☐ Bahamas, The
☐ Bahrain
☐ Bangladesh
☐ Barbados
☐ Belarus
☐ Belgium
☐ Belize
☐ Benin
☐ Bermuda
☐ Bhutan
☐ Bolivia
☐ Bosnia and Herzegovina
☐ Botswana

Click on any item in aggregate indicators table above to show underlying source data.

Click on any item in aggregate indicators table above to show underlying source data.

Source: Kaufmann D., A. Kraay, and M. Mastruzzi (2010), *The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues*

The Worldwide Governance Indicators are available at: www.govindicators.org

Note: The Worldwide Governance Indicators (WGI) are a research dataset summarizing the views on the quality of governance provided by a large number of enterprise, citizen and expert survey respondents in industrial and developing countries. These data are gathered from a number of survey institutes, think tanks, non-governmental organizations, international organizations, and private sector firms. The WGI do not reflect the official views of the World Bank, its Executive Directors, or the countries they represent. The WGI are not used by the World Bank Group to allocate resources.

Індикатор ефективності урядування в Україні за період з 1996-2015 рр.

Worldwide Governance Indicators							
Indicator	Country	Year	Number of Sources	Governance Score (-2.5 to +2.5)	Percentile Rank (0 to 100)	Standard Error	Indicator(s)
Government Effectiveness	Ukraine	1996	3	-0.71	25.85	0.26	☐ Voice and Accountability
		1998	5	-0.92	16.59	0.20	☐ Political Stability and Absence of Violence/Terrorism
		2000	6	-0.75	24.88	0.20	☒ Government Effectiveness
		2002	7	-0.66	29.27	0.18	☐ Regulatory Quality
		2003	7	-0.58	33.17	0.18	☐ Rule of Law
		2004	7	-0.54	33.66	0.18	☐ Control of Corruption
		2005	7	-0.58	34.15	0.18	
		2006	9	-0.54	34.63	0.19	
		2007	10	-0.67	28.16	0.19	
		2008	10	-0.71	27.18	0.20	
		2009	10	-0.80	22.01	0.19	
		2010	10	-0.75	25.36	0.20	
		2011	10	-0.81	21.80	0.20	
		2012	10	-0.58	32.23	0.20	
		2013	10	-0.64	30.81	0.19	
		2014	10	-0.38	40.38	0.20	
		2015	10	-0.51	34.62	0.20	

Indicator(s)

☐ Voice and Accountability

☐ Political Stability and Absence of Violence/Terrorism

☒ Government Effectiveness

☐ Regulatory Quality

☐ Rule of Law

☐ Control of Corruption

Year(s)

All

Select Country or Countries

search ->

☐ Afghanistan

☐ Albania

☐ Algeria

☐ American Samoa

☐ Andorra

☐ Angola

☐ Anguilla

☐ Antigua and Barbuda

☐ Argentina

☐ Armenia

☐ Aruba

☐ Australia

☐ Austria

☐ Azerbaijan

☐ Bahamas, The

☐ Bahrain

☐ Bangladesh

☐ Barbados

☐ Belarus

☐ Belgium

☐ Belize

☐ Benin

☐ Bermuda

☐ Bhutan

☐ Bolivia

☐ Bosnia and Herzegovina

☐ Botswana

Click on any item in aggregate indicators table above to show underlying source data.

Source: Kaufmann D., A. Kraay, and M. Mastruzzi (2010), *The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues*

The Worldwide Governance Indicators are available at: www.govindicators.org

Note: The Worldwide Governance Indicators (WGI) are a research dataset summarizing the views on the quality of governance provided by a large number of enterprise, citizen and expert survey respondents in industrial and developing countries. These data are gathered from a number of survey institutes, think tanks, non-governmental organizations, international organizations, and private sector firms. The WGI do not reflect the official views of the World Bank, its Executive Directors, or the countries they represent. The WGI are not used by the World Bank Group to allocate resources.

Індикатор контролю над корупцією в Україні за період з 1996-2015 рр.

Worldwide Governance Indicators						
Indicator	Country	Year	Number of Sources	Governance Score (-2.5 to +2.5)	Percentile Rank (0 to 100)	Standard Error
Control of Corruption	Ukraine	1996	3	-1.03	13.17	0.28
		1998	6	-1.15	6.34	0.17
		2000	7	-1.07	7.80	0.20
		2002	7	-1.02	13.17	0.16
		2003	8	-0.86	18.54	0.15
		2004	9	-0.89	18.05	0.15
		2005	9	-0.69	29.76	0.14
		2006	11	-0.68	27.80	0.14
		2007	13	-0.74	24.27	0.13
		2008	13	-0.79	22.33	0.12
		2009	13	-1.01	16.27	0.13
		2010	13	-0.98	17.14	0.13
		2011	14	-1.00	17.54	0.12
		2012	14	-1.03	15.17	0.12
		2013	13	-1.09	11.85	0.13
		2014	13	-1.00	14.90	0.13
		2015	13	-0.98	14.90	0.12

Indicator(s)

☐ Voice and Accountability

☐ Political Stability and Absence of Violence/Terrorism

☐ Government Effectiveness

☐ Regulatory Quality

☐ Rule of Law

☒ Control of Corruption

Year(s)

All

Select Country or Countries

search ->

☐ Afghanistan

☐ Albania

☐ Algeria

☐ American Samoa

☐ Andorra

☐ Angola

☐ Anguilla

☐ Antigua and Barbuda

☐ Argentina

☐ Armenia

☐ Aruba

☐ Australia

☐ Austria

☐ Azerbaijan

☐ Bahamas, The

☐ Bahrain

☐ Bangladesh

☐ Barbados

☐ Belarus

☐ Belgium

☐ Belize

☐ Benin

☐ Bermuda

☐ Bhutan

☐ Bolivia

☐ Bosnia and Herzegovina

☐ Botswana

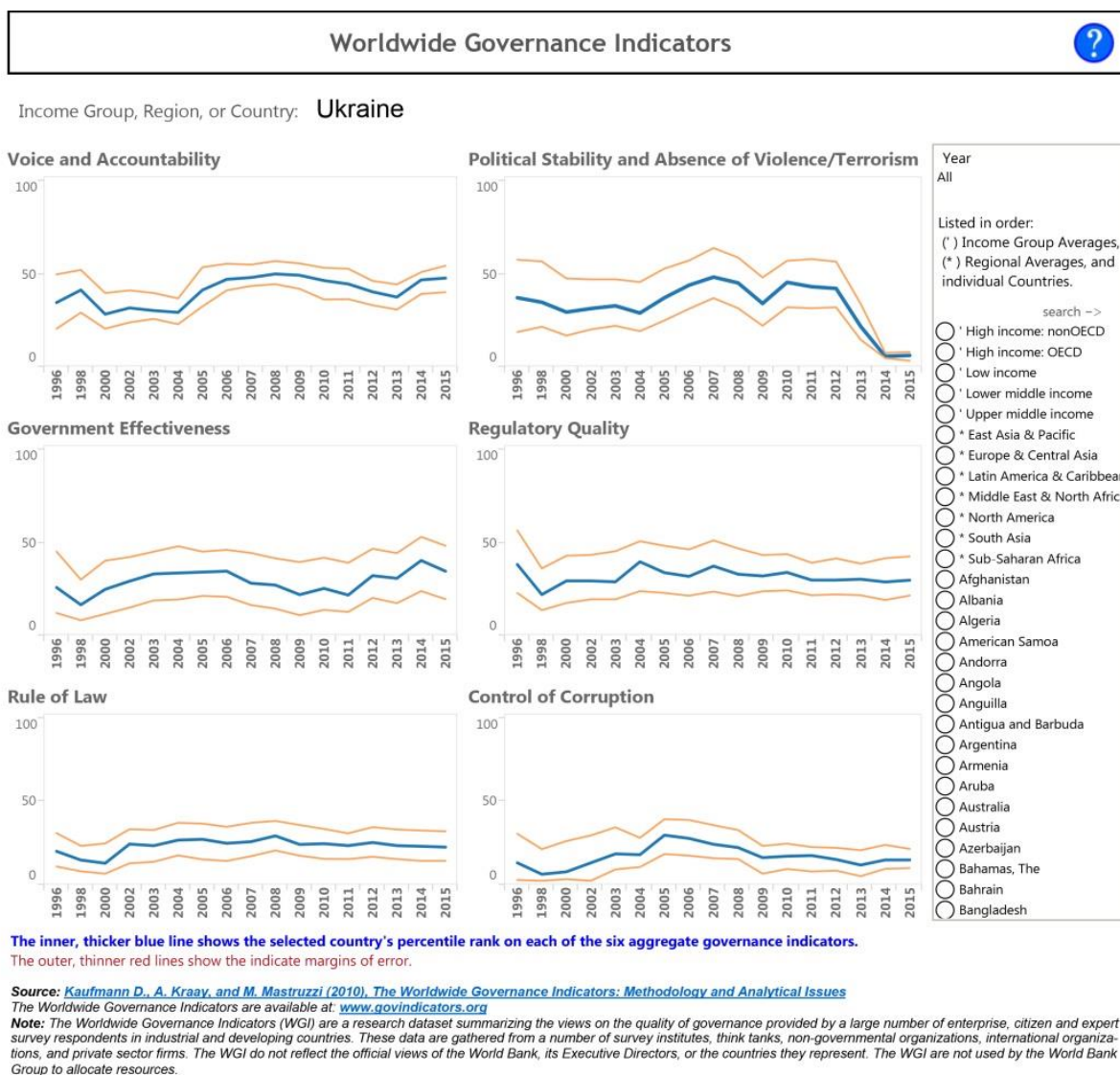
Click on any item in aggregate indicators table above to show underlying source data.

Source: Kaufmann D., A. Kraay, and M. Mastruzzi (2010), *The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues*

The Worldwide Governance Indicators are available at: www.govindicators.org

Note: The Worldwide Governance Indicators (WGI) are a research dataset summarizing the views on the quality of governance provided by a large number of enterprise, citizen and expert survey respondents in industrial and developing countries. These data are gathered from a number of survey institutes, think tanks, non-governmental organizations, international organizations, and private sector firms. The WGI do not reflect the official views of the World Bank, its Executive Directors, or the countries they represent. The WGI are not used by the World Bank Group to allocate resources.

Індикатор ефективності Governance з 1996-2015 рр.

Індикатор політичної стабільності і відсутності насильства/тероризму в Україні за період з 1996-2015 рр.

Worldwide Governance Indicators						
Indicator	Country	Year	Number of Sources	Governance Score (-2.5 to +2.5)	Percentile Rank (0 to 100)	Standard Error
Political Stability and Absence of Violence/Terrorism	Ukraine	1996	3	-0.27	37.20	0.40
		1998	4	-0.25	34.78	0.33
		2000	4	-0.50	29.47	0.33
		2002	5	-0.38	31.40	0.30
		2003	5	-0.40	32.85	0.29
		2004	6	-0.48	28.99	0.28
		2005	6	-0.27	37.20	0.28
		2006	7	-0.03	43.96	0.25
		2007	8	0.15	48.31	0.24
		2008	8	0.03	45.19	0.24
		2009	8	-0.31	34.12	0.24
		2010	8	-0.02	45.50	0.24
		2011	9	-0.08	43.13	0.24
		2012	9	-0.10	42.18	0.22
		2013	9	-0.76	21.80	0.22
		2014	9	-1.99	5.71	0.19
		2015	9	-1.93	6.19	0.20

Click on any item in aggregate indicators table above to show underlying source data.

Indicator(s)
☐ Voice and Accountability
☒ Political Stability and Absence of Violence/Terrorism
☐ Government Effectiveness
☐ Regulatory Quality
☐ Rule of Law
☐ Control of Corruption

Year(s)
All

Select Country or Countries
search ->

☐ Afghanistan
☐ Albania
☐ Algeria
☐ American Samoa
☐ Andorra
☐ Angola
☐ Anguilla
☐ Antigua and Barbuda
☐ Argentina
☐ Armenia
☐ Aruba
☐ Australia
☐ Austria
☐ Azerbaijan
☐ Bahamas, The
☐ Bahrain
☐ Bangladesh
☐ Barbados
☐ Belarus
☐ Belgium
☐ Belize
☐ Benin
☐ Bermuda
☐ Bhutan
☐ Bolivia
☐ Bosnia and Herzegovina
☐ Botswana

Source: Kaufmann D., A. Kraay, and M. Mastruzzi (2010), *The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues*

The Worldwide Governance Indicators are available at: www.govindicators.org

Note: The Worldwide Governance Indicators (WGI) are a research dataset summarizing the views on the quality of governance provided by a large number of enterprise, citizen and expert survey respondents in industrial and developing countries. These data are gathered from a number of survey institutes, think tanks, non-governmental organizations, international organizations, and private sector firms. The WGI do not reflect the official views of the World Bank, its Executive Directors, or the countries they represent. The WGI are not used by the World Bank Group to allocate resources.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Австрійський інститут міжнародної політики (Austrian Institute for International Affairs (ОИП)) (Відень) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.oiiip.at/oiiip/>
2. Алексеева Т.А. «Публичное» и «Частное»: где границы «политического»? /Дискуссия журнала «Полис» [Електронний ресурс]/ Т.А. Алексеева - Режим доступу: <http://www.politstudies.ru/vm/vm2.htm>
3. Аналитические сообщества в публичной политике: глобальный феномен и российские практики [Текст] / Отв.ред. Н.Ю.Беляева. – М.: Российская ассоциация политической науки (РАПН); Российская политическая энциклопедия (РООПЭН), 2012. -253 с.
4. Андрущенко В. Культура. Ідеологія. Особистість: метод, світогляд, аналіз[Текст] / Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М..- Київ: Знання України, 2002. — 580 с.
5. Андрущенко В. Україна і цивілізований світ: проблеми пошуку оптимальної моделі соціальної організації [Текст] / В. Андрущенко // Генеза: Філософія. Історія. Політологія — К.: Генеза. — 1994. — № 1. — С. 18 – 22.
6. Арендт Х. Vita Activa! или О деятельности жизни. [Текст] / Х. Арендт.- СПб.: Алтейя, 2000.- 437 с.
7. Аудит адміністративної діяльності: Теорія і практика [Текст] / Пер.з англ. В.Шульга. - К.: Основи, 2000. - 190 с.
8. Афонін Е. Розвиток України: макросоціальний підхід [Текст] / Е. Афонін // Віче. — 1996. — № 1. — С. 48 – 50.
9. Африканський центр економічного розвитку (African Centre for Economic Growth (ACEG)), Найроби. Регіональний офіс Міжнародного центру економічного розвитку (ICEG) в Африці [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.aceg.org>
10. Ахременко А.С. Оценка эффективности государства в производстве публичных услуг: теоретическая модель и методика измерения [Текст] / А.С.Ахременко // Полис. - №1(127). - 2012. -С. 113-136
11. Баранов, Н.А. Современная демократия: эволюционный подход [Текст] / Н.А. Баранов. - СПб.: Балт. гос. техн. ун-т., 2007. – 208 с.
12. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства [Текст] / Зигмунт Бауман / пер. з англ. І. Андрущенка / за ред. М. Винницького - К.: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія», 2008. - 109 с.
13. Бебик В. М. Електоральний політичний маркетинг: теорія і міжнародна практика [Текст] / В. М.Бебик / В.Бебик, В.Бокоч // Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації. - 2011. - № 4. - С. 325-331.
14. Бебик В. М. Сучасна глобалістика: провідні концепції і модерна практика: навч. посіб. [Текст] / В. М.Бебик, С. О. Шергін, Л. О. Дегтерьова - К.: Університет «Україна», 2006. - 208 с.
15. Беляева Н.Ю. Глобальное управление и аналитические ресурсы: как исследователи могут влиять на власть. [Електронний ресурс] / Н.Ю. Беляева. - Режим доступу: <http://www.hse.ru/data/2012/12/16/1300983532..pdf>
16. Беляева Н.Ю. Публичная политика идет на смену партийной [Електронний ресурс] / Н.Ю. Беляева. – Режим доступу: <http://openc.ru/1553781.html>
17. Беляева Н.Ю. «Публичная политика» как термин, понятие, научная категория [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.civisbook.ru/files/File/Belyaeva_publ_pol_kak_termin.pdf

18. Беляева Н.Ю. Развитие концепта публичной политики: внимание «движущим силам» и управляющим субъектам [Текст] / Н.Ю. Беляева // Полис- 2011. -№3. - С. 72-87.
19. Бенхабиб С. Притязания культуры. равенство и разнообразие в глобальную эру: пер. с англ. / С. Бенхабиб / под ред. В. И. Иноземцева. – М.: Логос, 2003. – 350 с.
20. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания [Текст] / П.Бергер, Т.Лукман. - М.: «Наука», 1995. - 323 с.
21. Бёрцель Т., Хеард-Лаурьот К. Сети в системе многоуровневого управления Европейским Союзом: основные концепции и практический результат [Текст] / Т. Бёрцель, К. Хеард-Лаурьот / Демократия и управление: Информационный бюллетень исследовательского комитета РАПН по сравнительной политологии (СП-РАПН). – СПб. - 2012.- № 1 (13) – С. 53-64.
22. Більдербергський клуб [http: \[Електронний ресурс\]](http://www.bilderbergmeetings.org/index.php). - Режим доступу: [//www.bilderbergmeetings.org/index.php](http://www.bilderbergmeetings.org/index.php)
23. Бодрунова С.С. Концепции публичной сферы и медиакратическая теория: поиск точек соприкосновения. [Текст]/ С.С.Бодрунова // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2011. - Том 14. - №1(54) - С. 110-132.
24. Ботон Дж., Бредфорд К. Глобальное управление: новые участники, новые правила. Почему модель XX века нуждается в модернизации// Финансы и развитие. декабрь 2007 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/rus/2007/12/pdf/boughton_RUS.pdf
25. Брайант Дж., Томпсон С. Основы воздействия СМИ [Текст] / Дж. Брайант, Томпсон Пер. с англ. — М.: Издательский дом: "Вильямс", 2004. — 432 с.
26. Брукингский институт (The Brookings Institution (BI)) Вашингтон [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.brookings.edu>
27. Бурдые П. Практический смысл [Текст] / П.Бурдые / Пер. с фр.: А. Т. Бикбов, К. Д. Вознесенская, С. Н. Зенкин, Н. А. Шматко; Отв. ред. пер. Н. А. Шматко. — СПб.: Алетейя, 2001. — 562 с.
28. Бурдые П. Социальное пространство: поля и практики [Текст]/ П.Бурдые / Сост. и общ. пер. с фр. и послесл. Н.А. Шматко. - СПб.: Алетейя, 2007. - Ч. 1. - 567 с.
29. Буханевич А.І. Публічний контроль за діяльністю органів державної влади: теоретико-методологічний аналіз [Електронний ресурс] / А.І. Буханевич Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління. - К. 2011. - 21с. - Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/>
30. Бюро ОБСЕ по демократическим институтам и правам человека (БДИПЧ)) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.osce.org/odihr/elections/68439?download=true>
31. Вендт А. Четыре социологии международной политики [Електронний ресурс] / Александр Вендт // Международные отношения: социологические подходы / Под ред. П.А.Цыганкова. – М.: Гардарики, 1998. – Режим доступу: <http://lib.socio.msu.ru/>
32. Венский институт международных экономических исследований (Vienna Institute for International Economic Studies). (Вена) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.wiiw.ac.at>
33. Верлен Б. Общество, действие и пространство. Альтернативная социальная география. [Текст] Б.Верлен // Социологическое обозрение. – 2001. -Том1. - №2. – С. 26-47.
34. Вильдавски А. Спасая политический анализ от системы "планирование - программирование - бюджетирование" [Текст] / А.Вильдавски / Классики теории государственного управления: американская школа: [Сб. ст.] / Д. Шафритц, А.

- Хайд; Редкол.: Ю. Ю. Петрунин (отв. ред.) и др.; Пер. с англ.: Т. И. Борисенко и др. - Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. Фак. гос. упр. - М.: Изд-во МГУ, 2003. - 799 с. - С. 361-380.
35. Влада і суспільство: діалог через громадські ради: [монографія] [Текст] / Ю.Ж. Шайгородський, Т.С. Андрійчук та ін. - К.: ПАЛИВОДА, 2011. - 147 с.
 36. Виноградова Т.И. «Хорошее политическое управление»: к вопросу о роли центров публичной политики [Текст] / Т.И. Виноградова // Публичная политика. – 2004.: сб.ст. / под ред А.Ю. Сунгурова. – СПб: Норма, 2004. - С.13-14.
 37. Волкова А. В., Кожевникова М. С. Управляемость и институты посредничества в современной России [Текст] / А.В. Волкова, М.С. Кожевникова // Политэкс. – Том 10. - №3. – С. 101 -113.
 38. Володенков С.В. Информационно-коммуникационная революция и ее влияние на современный политический процесс [Текст] / С.В. Володенков // Власть и политика: институциональные вызовы XXI века. Политическая наука: Ежегодник 2012/ РАПН; гл. ред. А.И. Соловьев. - М.: Российская энциклопедия (РОССПЭН). - 2012. – 446 с. - С. 148-177.
 39. Всесвітній індекс свободи преси (Worldwide Press Freedom Index) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://freedomhouse.org/report-types/freedom-press>
 40. Галкин А. Модернизация, обратная связь и публичная сфера [Текст] / А. Галкин // Полития. - 2011. - №1(60). - С. 69-84.
 41. Галкин А. А. Обратная связь и публичная сфера [Текст] / А.А. Галкин // Публичная политика в контексте задач модернизации России: конструктивный потенциал и формы использования / отв.ред. Л.И. Никовская. - М.: Российская ассоциация политическая наука, 2012 - С. 39-53.
 42. Гаман-Голутвина О.В. Мировой опыт реформирования систем государственного управления [Текст] / О.В. Гаман-Голутвина // Вестник МГИМО. - 2013. - № 4. - С. 187-194.
 43. Гарр Т. Почему люди бунтуют [Текст] / Т. Гарр. - СПб: Питер. – 2005. – 461 с.
 44. Гегель Г. Философия права [Текст] / Г. Гегель. - М.: Наука, 1990. – 524 с.
 45. Гельман В. Я. Из огня да в полымя? (Динамика постсоветских режимов в сравнительной перспективе) [Електронний ресурс] / В.Я. Гельман // Полис. Политические исследования. – 2007. - № 2. - С. 81-108. - Режим доступу: DOI: <http://dx.doi.org/10.17976/jpps/2007.02.06>
 46. Гибсон Д. Организации: поведение, структура, процессы [Текст] / Д. Гибсон, Д. Иванцевич, Д. Донелли; пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 368 с.
 47. Гидденс Е. Ускользающий мир. Как глобализация меняет нашу жизнь [Текст] / Э. Гидденс. — М. : Весь мир, 2004. — 120 с.
 48. Гидденс Э. Устройство общества: Очерк теории структуризации [Текст] / Э. Гидденс. / пер. с англ. С. И. Тюриной. - 2-е изд. — М.: Академический Проект, 2005. — 528 с.
 49. Глобализация сопротивления: борьба в мире [Текст] / Отв.ред. С.Амин и Ф. Утар/ пер. с англ. и предисл. А.В. Бузгалина. – М.: Едиториал УРСС, 2004. -304 с.
 50. Глобальна коаліція для трансформації конфліктів (The Global Coalition for Conflict Transformation (GCCT)) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.transconflict.com/gcct/global-coalition-for-conflict-transformation/>.
 51. Глобальний інноваційний індекс (Global Innovation Index(GII))(2015) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/reportpdf/GII-2015-v5.pdf>

52. Глобальний інноваційний індекс (Global Innovation Index(GII) 2016) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <file:///D:/Users/Moyo1/Documents/Downloads/gii-full-report-2016-v1.pdf>
53. Глобальное управление в XXI веке: инновационные подходы. *Global Governance in the XXI Century: Innovative Approaches* [Текст] / под ред. Ал.А. Громыко. – М.: Ин-т Европы РАН: Нестор-история, 2013. – 100 с.
54. Глухова А.В. Гражданский диалог как механизм формирования публичной политики: современные тенденции и проблемы России [Текст] / А.В.Глухова // Вестник ВГУ. Серия: история. политология. Социология. - 2015. - № 3. - С. 11-20.
55. Глухова А.В. Политический конфликт в контексте российской модернизации: элиминирование и конструктивное использование? [Текст] / А.В.Глухова // Публичная политика в контексте задач модернизации России: конструктивный потенциал и формы использования/ Ред. колл.: Л.Н.Никовская (отв.ред.), А.Ю.Сунгузов, В.Н.Якимец. - М.: Российская ассоциация политической науки (РАПН); Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. - 308с. - С. 162-182.
56. Гнедаш А. А. Конструктивный потенциал сетевого взаимодействия в сфере социальной политики / А. А. Гнедаш, Е. В. Морозова [Текст] / А.А.Гнедаш // Демократия и управление. Демократия и управление: Информационный бюллетень исследовательского комитета РАПН по сравнительной политологии (СП-РАПН). - 2012. – № 1 (13). - С.30-32.
57. Гоббс Т. Избранные произведения [Текст] / Т.Гоббс. - В 2-х т. - М.: Мысль, 1964-1965, 1989-1991. - Т.1. -583с.- Т.2. – 748 с.
58. Головаха Е., Панина Н. Основные этапы и тенденции трансформации украинского общества: отперестройки до «оранжевой революции» [Електронний ресурс]/ Е.Головаха, Н.Панина // Социология: теория, методы, маркетинг - 2006. - № 3. - Режим доступу: [//www.i-soc.com.ua/institute/03_Golovakha_Panina.pdf](http://www.i-soc.com.ua/institute/03_Golovakha_Panina.pdf)
59. Головаха Е., Панина Н. Постсоветская деинституционализация и становление новых социальных институтов в украинском обществе [Текст] / Е.Головаха, Н.Панина // Социология: теория, методы, маркетинг. - 2001. - № 4. - С. 5-22.
60. Гоптарева И.Б. Глобальное управление как производная глобализации [Текст] / И.Б.Гоптарева // Вестник Оренбургского государственного университета. -2013. - №3(152).– С.49. -54.
61. Горбатенко В. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть [Текст] / В. Горбатенко. – К.: Видавничий центр «Академія», 1999. – 240 с.
62. Горный М. Публичная политика: проблемы мягкой безопасности в Балтийском регионе [Текст] / М. Горный / под ред. М.Б. Горного.СПб.: Норма, 2004. - С. 5-35
63. Горовиц Д.Л. Различия демократий// [Електронний ресурс] / Д.Л.Горовиц. - Режим доступу: <http://old.russ.ru/antolog/predely/2-3/dem26.htm>
64. Государство и гражданское общество: практика эффективного взаимодействия. Международный опыт: сб. ст. и док. [Текст] / сост. Е. Б. Тонкачёва, Г. Б. Черепок. — Минск: ФУАинформ, — 2009. — 266 с.
65. Громадські ради в цифрах: загальнонаціональний звіт із моніторингу формування громадських рад при центральних та місцевих органах виконавчої влади / сост. М. В. Лациба, О. С. Хмара, А. О. Красносільська та ін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ucipr.kiev.ua/files/books/monitoring-CC2011.pdf>
66. Група досліджень та інформації з питань миру та безпеки (Groupe de Recherche et d'Information sur la Paix et la Sécurité (GRIP)) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.grip.org/>

67. Губерський Л. *Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз [Текст]* / Л. В. Губерський, В. П. Андрущенко, М. І. Михальченко. – К.: Знання України, 2002. – 577 с.
68. Давіденко В.В. *Соціальний діалог в контексті взаємодії громадянського суспільства і держави: Автореф. дис. ... д-ра політ. наук [Текст]* / В.В.Давіденко / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2008. – 35 с.
69. Даль Р. *Полиархия: участие и оппозиция [Текст]* / Р. Даль / пер. с англ. С. Деникиной, В. Баранова; Гос. ун-т Высшая школа экономики. — М.: Изд. дом Гос. ун-та — Высшей школы экономики, 2010. — 288 с.
70. Дарендорф Р. *После 1989. Размышления о революции в Европе [Текст]* / Р.Дарендорф. – М. Ад Маргинем. – 1998. – 271 с.
71. Дарендорф Р. *Тропы из утопии [Текст]* / Р.Дарендорф / пер. С нем. Б.М. Скуратова, В.Л. Близнекова. – М.: Практис. - 2002. – 534 с.
72. Датская хартия по взаимодействию Сети добровольцев и общественных организаций Дании с государственным сектором: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://friv.wizards.dk/Web/Site/Charter+og+samarbejde/>
73. Дацюк С. *Согласие [Електронний ресурс]* / С.Дацюк. - Режим доступу: <http://www.uis.kiev.ua/~xyz/accordance.html>
74. Декальчук А.А. *Эволюция понятия «внешний шок» в различных традициях изучения политического курса [Текст]* / А.А.Декальчук // Политекс.- 2014.- Том 10. -№ 1. – С.208-226.
75. Декларація Відкритості парламенту [Електронний ресурс].- Режим доступу: <https://www.openingparliament.org/declaration/>
76. Деловое издание Hubs [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://hubs.ua/starter/pervy-j-vy-pusk-opan-data-startapov-v-1991-70489.html>
77. Дем'янчук О. П. *«Державна політика» та «публічна політика»: варіант перехідного періоду [Електронний ресурс]* / О. П. Дем'янчук. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/Polit/2000_18/05_demyanchuk_op.pdf
78. Департамент громадської інформації ООН [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.un.org/ru/civilsociety/ngo/>.
79. Держава і громадянське суспільство: партнерські комунікації в глобальному світі : навч.-метод. посіб. [Текст] / за заг. ред. В. Бебіка. – К. : ІКЦ «Леста», 2006. – 248 с.
80. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
81. Державний комітет телебачення і радіомовлення в Україні [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=98409
82. Державне підприємство "ПРОЗОРО" [Електронний ресурс].- Режим доступу: <https://prozorro.gov.ua/>
83. Дженнингз Б., Сузан Т. *Основы воздействия СМИ [Текст]* / Б.Дженнингз, Т. Сузан — М.: Издательский дом: "Вильяме", 2004. — 432 с.
84. Дзола Д. *Демократия и сложность: реалистический подход [Текст]* / Д.Дзола / пер. с англ. А.А. Калинина. - М.: Высшая школа экономики, 2010. – 320 с.
85. Дзюндзюк В. Б. *Моделі ефективності діяльності публічних організацій [Електронний ресурс]* / В. Б. Дзюндзюк // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. - 2003. - Вип. 22. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2003_c.22_43

86. Дзюндзюк В.Б. Публічне адміністрування в Україні [Текст] / В.Б.Дзюндзюк / Навч. Посібник за заг. ред. В.Б. Дзюндзюка, В.В. Корженка, Н.М. Мельтюхової Н.В. Фоміцької та ін. – Х.: Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2011. – 305 с.
87. Доган М. Политическая наука и другие социальные науки [Текст] / М.Доган / Политическая наука: новые направления / Пер. с англ. М.М. Гурвица, А.Л. Демчука, Т.В. Якушевой /Под ред.Р. Гудина и Х.Д.Клингеманна. Научн.ред. русского изд. Проф. Е.Б.Шестопал. - М.:Вече, 1999. - 816с. – С.113-146.
88. Доган М. Эррозия доверия в западных демократиях [Текст] / М.Доган // МЭиМО. - 1999. - №5. – С.85-93.
89. Доган М. Эррозия доверия в западных демократиях[Текст] / М.Доган // МЭиМО. - 1999. -№6. - С.38-45.
90. Договор о Европейском Союзе (в редакции Лиссабонского договора) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eulaw.ru/treaties/teu>.
91. Договір про відносини між урядом і суспільним сектором Англії: [Електронний ресурс]. - Режим доступа: www.homeoffice.gov.uk/asi/contract.pdf
92. Договір про відносини між урядом і суспільним сектором Північної Ірландії: [Електронний ресурс]. - Режим доступа:www.nicva.org/contract.html
93. Договір про відносини між урядом і суспільним сектором Уельса: [Електронний ресурс]. - Режим доступа: www.official-documents.co.uk/document/cm41/4107/4107.htm
94. Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах органу місцевого самоврядування (2009) [Електронний ресурс]. - Режим доступа:http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_b49/paran2#n2%20
95. Доклад о развитии человека 2010: 20-е юбилейное издание [Електронний ресурс]. - Режим доступа: http://www.un.org/ru/development/hdr/2010/hdr_2010_complete.pdf
96. «Дорожня Карта Реформ для Парламенту VIII скликання» [Електронний ресурс]. - Режим доступа: <http://rpr.org.ua/news/dorozhnya-karta-reform-dlya-verhovnoji-rady-viii-sklykannya/>
97. Дослідження Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та соціологічної служби Центру Разумкова 2016р. [Електронний ресурс]. - Режим доступа: <http://dif.org.ua/article/reformi-v-ukraini-gromadska-dumka-naselennya>
98. Дубровин Ю. И. Процесс осуществления современных европейских административно-государственных реформ [Текст] / Ю.И.Дубровин // Власть.- 2012. - №4. - С.140-145.
99. Дьякова Е.Г. Эволюция электронного правительства как нормативного концепта: от оказания услуг к открытому правительству [Електронний ресурс] / Е.Г.Дьякова. // Вестник НГУ Серия: Философия. – 2012. – Том12. - вып 3. – С. 134 - 138 - Режим доступа: <http://www.nsu.ru/xmlui/bitstream/handle/nsu/3555/19.pdf>
100. Економічна і соціальна комісія ООН для Азіатсько-Тихоокеанського регіону (ESCAP) [Електронний ресурс]. - Режим доступа: <http://www.unescap.org/pdd/prs/projectactivities/ongoing/gg/governance.asp>
101. Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. - Режим доступа: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/6AE69C60-8259-40F8-93AF8EF6D817C710/0/Convention_RUS.pdf.
102. Європейська соціальна обсерваторія (The Observatoire social European). (Брюссель) [Електронний ресурс]. - Режим доступа: <http://www.ose.be/>
103. Європейська соціальна хартія (1961,1996) [Електронний ресурс]. - Режим доступа: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_300

104. *Європейська хартія місцевого самоврядування (1985) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_036*
105. *Європейський центр (European Centre) [Електронний ресурс]. - Режим доступу:*
106. *Загальна декларація прав людини (1948) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights>*
107. *Зайцев А.В. Институциональный дизайн публичной политики и институционализация диалога государства и гражданского общества [Електронний ресурс] / А.В.Зайцев // Политика, государство и право. - 2014. - № 7. - Режим доступу: <http://politika.snauka.ru/2014/07/1768>*
108. *Зайцев А.В. Новая Агора: гражданский диалог в Евросоюзе [Текст] / А.В.Зайцев // Юридические исследования. -- 2012. - №2. - С.62-89.*
109. *Зайцев Д.Г. Аналитические центры в политике. Характеристика и оценка влияния на политический процесс [Текст] / Д.Г.Зайцев / LAP Lambert Academic Publishing. –Germany. - Saarbrücken. – 2010. - 108с.*
110. *Закон України «Про адміністративні послуги» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5203-17>.*
111. *Закон України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/742-18/paran2#n2>*
112. *Закон України "Про вибори народних депутатів України" [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>,*
113. *Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо волонтерської діяльності» від 05 березня 2015 р. № 246- VIII, [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/246-19>*
114. *Закон України "Про всеукраїнський та місцеві референдуми" [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>*
115. *Закон України «Про громадські об'єднання» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>*
116. *Закон України «Про державну службу» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3723-12>;*
117. *Закон України «Про доступ до публічної інформації» 2011р., 2015р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/547/2011>;*
118. *Закон України «Про друковані засоби масової інформації (преси) в Україні» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>;*
119. *Закон України «Про запобігання корупції» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>,*
120. *Закон України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції» від 2 липня 2015р. № 577-VIII [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/577-19>*
121. *Закон України «Про інформацію» 1997р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>*
122. *Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» № 1698-18 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://nabu.gov.ua/zmist-ta-pryncypu-diyalnosti>*
123. *Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації»*

- [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/539/97-%D0%B2%D1%80>
124. Закон України «Про соціальний діалог в Україні» від 23.12.2010 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2862-17>
125. Закон України «Про статус депутатів місцевих рад» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/93-15>,
126. Закон України «Про телебачення та радіомовлення» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3759-12>
127. Закон України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини" [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80>
128. Закон України «Про усунення негативних наслідків та недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/737-18>
129. Зоткин А.А. Политический класс украинского общества [Текст] / А.А.Зоткин// Политический класс в современном обществе/ Под ред. О.А. Гаман-Голутвиной. - М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. - С. 300-319.
130. Индекс Відкритого урядування (Open Government Index) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://worldjusticeproject.org/open-government-index>.
131. Индекс глобальної конкуренції (The Global Competitiveness Index (GCI)) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness> The Global Competitiveness Report 2015–2016
132. Индекс громадянського суспільства (Civil Society Organization Sustainability Index (CSOSI)) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.usaid.gov/europe-eurasia-civil-society>.
133. Индекс електронної участі (e-participation) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2014>.
134. Индекс мережевої готовності (Networked Readiness Index) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.weforum.org/gitr>
135. Индекс публічності місцевого самоврядування [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://publicityindex.org/>
136. Индекс рівня демократії в країнах перехідного періоду [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://freedomhouse.org/report-types/nations-transit>
137. Индекс розвитку електронного урядування (The UN Global E-Government Development Index (EGDI)) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2014>
138. Индекс розвитку інформаційно-комунікативних технологій (ICT Development Index) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.itu.int/net4/ITU-D/idi/2015/>
139. Индекс розвитку людського потенціалу (ІРЛЧ) ООН [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://hdr.undp.org/en/composite/HDI>
140. Индекс Свобода в мережі [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://freedomhouse.org/report-types/freedom-net>
141. Индекс Свободи міжнародної правозахисної організації Freedom House [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://freedomhouse.org/report-types/freedom-world>
142. Индекс Свободи організації Freedom House [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://freedomhouse.org/report-types/freedom-world>

143. *Індекс соціального розвитку (Social Progress Index) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.socialprogressimperative.org/data/spi/countries/UK>*
144. *Індекс сприйняття корупції (The Corruption Perceptions Index (CPI)) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://cpi.transparency.org/> The Corruption Perceptions Index 2015*
145. *Індекс сталості розвитку громадянського суспільства в Україні/ Творчий центр ТЦК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ccc-tck.org.ua/>*
146. *Індекс Трансформації Бертельсманна (Bertelsmann Transformation Index) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.sginetwork.org*
147. *Інкубатор 1991 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://1991.vc/about/>*
148. *Інтернет-платформа Somondo ("Соціальний світ") [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.somondo.org/en/1-about-somondo>*
149. *Інститут Адама Сміта (Adam Smith Institute (ASI)) (Лондон) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.adamsmith.org/>*
150. *Інститут світової економіки і політики, Китайська академія соціальних наук (Institute of World Economics and Politics, Chinese Academy of Social Sciences (IWER)) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.iwer.org.cn>*
151. *Інститут трансформації суспільства [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://ist.osp-ua.info>*
152. *Інститут економічних проблем (Institute of Economic Affairs (IEA)). Лондон. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.iea.org.uk>*
153. *Институциональная политология: Современный институционализм и политическая трансформация России/ Под ред. С.В.Патрушева. [Текст] - М.: ИСП РАН, 2006. - 586с.*
154. *Інформаційно-аналітичний тижневик «Дзеркало тижня. Україна» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zn.ua/POLITICS/poroshenko-vmestomezhdunarodnogo-sovet-reform-sozdal-mezhdunarodnyy-soveschatelnyy-sovet-198870_.html*
155. *Ирхин Ю.В. Парадигмальные, инновационные и политико-управленческие основы и принципы «электронного правительства» в ХХІв. [Текст] / Ю.В. Ирхин / Власть и политика: институциональные вызовы ХХІ века. Политическая наука: Ежегодник 2012/ Российская ассоциация политической науки; гл. Ред. А.И.Соловьев. - М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. – 445с. - С.178-199.*
156. *Йоганесбурзькі принципи (1995) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://library.khpg.org/index.php?id=944255597>*
157. *Кант И. Ответ на вопрос «Что такое Просвещение?» [Текст] / И. Кант. - Сочинения: в 6 т.; пер. с нем. - М.: Мысль, 1966.- Т. 6.- 743 с.*
158. *Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура [Текст] / М.Кастельс / Пер. с англ. Под науч. ред. О.И. Шкаратана. - М.: Высшая школа экономики, 2000. – 608 с.*
159. *Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://kneu.edu.ua/ua/news_main/tir_14/*
160. *Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=621&page=2>*
161. *Київський центр політичних досліджень і конфліктології [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.analitika.org.ua/>*
162. *Кин Дж. Демократия и гражданское общество [Текст] / Дж. Кин. - М.:Мысль, 2001.- 346 с.*

163. Кньонфельд П. Аналіз та пілотаж публічної політики [Текст] / П. Кньонфельд., К.Ларю, Ф. Варон, Н. Малишева. – К.: Алерта, 2010. – 420 с.
164. Ковалев А. В., Ковалева И.В. Проблема институциональных «ловушек» и теория институтов австрийской школы [Текст] / А. В. Ковалев, И. В. Ковалева // Журнал международного права и международных отношений. – 2008. – № 2. – С. 80 – 84.
165. Кодекс рекомендуемой практики гражданского участия в процессе принятия решений Совета Европы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802eee46>
166. Кокорхоева Д.С. Современные исследования институтов политической власти (сравнительный анализ теорий) [Текст] / Д.С.Кокорхоева // Научные Ведомости Серия История. Политология. Экономика. Информатика.- 2010.- № 7 (78). - Выпуск 14. – С. 208-217.
167. Колодій А. Концепція публічного (нового) врядування в її застосуванні до демократичних і перехідних систем [Електронний ресурс] /А.Колодій // Науковий вісник. – 2012. – Вип.10. – Режим доступу: http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik10/fail/Kolodij.pdf
168. Кольба А.И. После 2009: современные тенденции управления социальными конфликтами в контексте теории Р.Дарендорфа [Текст] / А.И.Кольба // Политекс.- СПбГУ. - Том.7.- №1.- С. 39-53.
169. Конашев М. Б. Всеобщая электронная демократия: некоторые тенденции и проблемы [Текст] / М. Б. Конашев // Политическая наука. - 2008. - N 2. - С. 152-172.
170. Конвенція «Про доступ до інформації, участь громадськості у процесі прийняття рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» (1998) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_015
171. Конференція міжнародних неурядових організацій (МНУО) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.coe.int/ru/web/ingo/the-conference-of-ingos-in-a-nutshell>
172. Концепция развития гражданского общества в Эстонии [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.ngo.ee/ekak>
173. Корженко В. В. Методологічні та евристичні інтенції сучасної концепції Governance [Електронний ресурс] / В.В.Корженко / В. В. Корженко, В. В. Нікітін // Державне будівництво : Електрон. фах. вид. ХарPI НАДУ. - 2007. - №1. - Ч.1 - Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.Ua/e-book/doc/1/01.pdf>
174. Косолапов Н. Глобализация: территориально-пространственный аспект [Текст] / Н. Косолапов // Мировая экономика и международные отношения. - 2005. - № 6. - С.3-14.
175. Косолапов Н. Пространственно-организационный подход к анализу международных реалий [Текст] / Н. Косолапов // Международные процессы. - 2007. - Том 5. - № 3(15). - Сентябрь-декабрь.- С.57-65.
176. Коэн Дж.Л., Арато Э. Гражданское общество и политическая теория. [Текст] / Дж.Л Коэн., Э. Арато / Пер с англ. И.И.Мюоберг. - М.: Весь мир, 2003.- 784 с.
177. Красильников Д.Г., Сивинцева О.В., Троицкая Е.А. Современные западные управленческие модели: синтез New Public Management и II Good Governance [Электронный ресурс] / Д.Г Красильников., О.В.Сивинцева, Е.А. Троицкая // ARS ADMINISTRANDI. - 2014. - №2. - С. 45-62. - Режим доступа:

178. Красин Ю.А. Публичная сфера и публичная политика в российском измерении [Текст] / Ю.А.Красин // Публичная политика в России: По итогам проекта «Университет Калгари – Горбачев-Фонд». - М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. -193 с.
179. Кресіна І. О. Політика, право і влада в контексті трансформаційних процесів в Україні [Текст] / І. О. Кресіна: [монографія] / [за ред. І. О. Кресіної] / І. О. Кресіна, А. С. Матвієнко, Н. М. Оніщенко, Є. В. Перегуда, О. В. Скрипнюк та ін.. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. – 304 с.
180. Кузнецов И.И. современная повестка дня глобального гражданского общества [Текст] / И.И. Кузнецов // Вестник МГИМО. - №2.- 2012. – С. 120-127.
181. Кулик А.Н. Публичность политики, эффективность государства и демократия в начале XXI в. [Текст] / А.Н.Кулик // Публичная политика в контексте задач модернизации России: конструктивный потенциал и формы использования.- М.: РОССПЭН, 2004. – 123 с.
182. Купряшин Г.Л. Государственное управление посредством институциональных изменений [Текст] / Г.Л.Купряшин// Полис. - №6. - 2012. - С. 112-125.
183. Курочкин А.В. Оценивание программ и политик в контексте административной реформы в РФ [Текст] /А.В.Курочкин // Политическая экспертиза: Политэкс. Научный журнал. - Спб.:Изд-во С.-Петерб.ун-та, 2011. - Том 7.- №1. - С.117-126.
184. Коэн Дж.Л. Гражданское общество и политическая теория [Текст] / Дж.Л.Коэн, Э.Арато/ И.И.Мюоберг (пер. с англ.). – М.: Весь мир, 2003. - 784.с
185. Лапкин В.В., Семененко И.С. «Человек политический перед вызовами «Infomodernity» [Текст] / В.В.Лапкин, И.С. Семененко // Полис. - 2013. - № 6. - С. 64-81
186. Ледяев В.Г. Концептуальные основания эмпирического исследования власти [Текст] / В.Г. Ледяев / Власть и политика: институциональные вызовы XXI века. Политическая наука: Ежегодник 2012/ Российская ассоциация политической науки; гл. Ред. А.И.Соловьев.-М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012.-446 с.
187. Лекторова Ю.Ю. Политические коммуникации в сетевом ландшафте: акторы и модели взаимодействия. Автореф. Диссерт...канд наук. Пермь [Электронный ресурс] – Режим доступе: 2011http://www.psu.ru/psu2/files/0504/lektorova_21_06_11.pdf
188. Линецкий А.В. Институты гражданского общества в общественных трансформациях: теория и практика посткоммунистических стран [Текст] / А.В.Линецкий // Политекс. –2007 - №4. - С. 124 – 137.
189. Линц Х. Опасности президенства [Текст] / Х.Линц // Пределы власти. - 1994. - № 2/3. - С. 3–24.
190. Локк Д. Два трактата о правлении [Текст] / Д. Локк // Антология мировой политической мысли: в 5 т. – М.: Мысль, 1997. – Т. 1. Зарубежная политическая мысль: истоки и эволюция. – С. 359–366.
191. Лоуи Т. Конец либерализма: обвинительный акт [Текст] / Теодор Дж. Лоуи // Классики теории государственного управления: американская школа / пер. с англ. под ред. Дж. Шафритца, А. Хайда. – М.: МГУ, 2003. – С. 396– 401.
192. Лукин В., Мусиенко Т. Социальный капитал и доверие как факторы общественной и политической консолидации [Электронный ресурс] / В.Лукин, Т. Мусиенко // Credo New. - 2014. - №3. - Режим доступу:

http://www.intelros.ru/readroom/credo_new/k3-2014/25374-socialnyy-kapital-i-doverie-kak-factory-obschestvennoy-i-politicheskoy-konsolidacii.html

193. Луман Н. Л. Общество как социальная система [Текст] / Н.Л.Луман / Пер. с нем. А. Антоновский. - М.: Логос, 2004. - 232 с.
194. Маджоне Дж. Социальная политика и управление; идеи, интересы и институты [Текст] / Дж. Маджоне / Политическая наука: новые направления / Пер. с англ. М.М. Гурвица, А.Л. Демчука, Т.В. Якушевой / Под ред. Р. Гудина и Х.Д.Клингеманна. Научн.ред. русского изд. Проф. Е.Б.Шестопал. - М.: Вече, 1999. - 816 с. - С. 589-607.
195. Малинова О.Ю. Исследование политики и дискурс об идентичности [Текст] / О.Ю.Малинова // Политическая наука. - 2005. - №3. - С. 8-20.
196. Мальцева Д.А. Стратегическое моделирование в политическом пространстве [Электронный ресурс] Д.А. Мальцева // Политекс. - 2010. - №3. - Режим доступа: <http://www.politex.info/content/category/4/43/30/>
197. Мальчёнков И. Е. Паттерны социального пространства в современном социологическом дискурсе [Текст] / И.Е.Мальченков // Общество. Среда. Развитие (Terra Humana). - 2012.- №2. - С. 73-77.
198. Меркель В., Круасан Н. Формальные и неформальные институты в дефектных демократиях [Текст] / В.Меркель, Н. Круасан // Полис. - 2002. - № 1. - С. 6-17.
199. Меркель В., Круасан Н. Формальные и неформальные институты в дефектных демократиях [Текст] / В.Меркель, Н. Круасан // Полис. - 2002. - №2. - С. 20-30.
200. Міжнародний Золотий Меркурій (Gold Mercury International). Лондон. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.goldmercury.org>
201. Міжнародний симпозиум по інтернет-Driven Developments: Структурні зміни і переломні точки (SCTP) [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://cyber.harvard.edu/events/2012/12/network_of_centers
202. Міжнародна дорадча рада сприятиме проведенню реформ та розбудові процвітаючої України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/mizhnarodna-doradcha-rada-spriyatime-provedennyu-reform-ta-r-36871>
203. Міжнародний дослідницький інститут світу (International Peace Research Institute (PRIO)). Осло [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.prio.no>
204. Міжнародний інститут прикладного системного аналізу (International Institute for Applied Systems Analysis) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.iiasa.ac.at>
205. Міжнародний інститут світу (International Institute for Peace) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.iip.at/>
206. Міжнародна служба інформації у сфері безпеки (International Security Information Service, Europe (ISIS Europe)) [Електронний ресурс]–Режим доступу: <http://www.isis-europe.org/>
207. Мирошниченко И.В. Сетевой ландшафт российской публичной политики [Текст] / И.В.Мирошниченко - Краснодар: Просвещение-Юг, 2013. - 295 с.
208. Михальченко Н. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? [Текст] / Н. Михальченко. – К.: ИС НАН Украины, 2001. – 440 с.
209. Морозова Е.В. Гибридные субъекты публичной политики: антиистеблишментские партии [Текст] / Е.В.Морозова // Вестник ВГУ. Серия История. Политология. Социология. – 2014. - №4. - С. 90-93.

210. Москвин Д.Е. Институциональная неопределенность [Текст]/ Д.Е.Москвин // *Власть и политика: институциональные вызовы XXI века. Политическая наука: Ежегодник 2012/ Российская ассоциация политической науки; гл. Ред. А.И.Соловьев.* - М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. – 445 с. – С. 46–48.
211. Мэтьюз Д. Политика для народа (граждане в поисках своего места в политике) [Текст]/ Д.Мэтьюз / Пер. с англ. /Д. Мэтьюз. М.: Пресс Лтд, 1995.-255 с.
212. Нагорна Л. Національна ідентичність в Україні [Текст] / Л. Нагорна. – К.: ІПіЕНД, 2002. – 271 с.
213. Національна асоціація медіаторів України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://namu.com.ua>
214. Національний портал відкритих державних даних [Електронний ресурс] – Режим доступу: data.gov.ua.
215. Національна програма співробітництва між урядом Республіки Хорватія та суспільним сектором «Разом заради кращого» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.uzuvrh.hr/eng/suradnjaENG.htm>
216. Національна Рада Реформ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://reforms.in.ua/>
217. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>
218. Неклесса А.И. *Ordo quadro* – четвертый порядок: пришествие постсовременного мира [Текст] / А.И.Неклесса // *Полис.* – 2000.- №6. - С.6-27.
219. Нельсон Б. Дж. Социальная политика и управление: общие проблемы/ [Текст] / Б. Дж. Нельсон / *Политическая наука: новые направления* / Пер. с англ. М.М. Гурвица, А.Л. Демчука, Т.В. Якушевой / Под ред.Р. Гудина и Х.Д.Клингеманна. Научн.ред. русского изд. Проф. Е.Б.Шестопал. - М.:Вече, 1999. – 816 с.- С.527 – 570.
220. Никитин В. А. Проблемы становления публичной политики в Украине [Текст]/ В. А. Никитин // *Публичная политика-2006: сб. ст. / под. ред. А. Ю. Сунгурова.* – СПб.: Норма, 2006. – 32 с.
221. Никовская Л.И. Место и роль конфликтов во взаимодействии власти и гражданского общества [Текст] / Л.И.Никовская // *Публичная политика в контексте задач модернизации России: конструктивный потенциал и формы использования/ Ред. колл.: Л.Н.Никовская (отв.ред.), А.Ю.Сунгуров, В.Н.Якимец.* - М.:Российская ассоциация политической науки(РАПН); Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012.- 308 с. - С. 123-141.
222. Никовская Л.И., Якимец В.Н. О состоянии институтов публичной политики [Текст] / Л.И. Никовская В.Н. Якимец// *Власть.* – 2015. - №6. – С.16-22.
223. Нисневич Ю.А. Гражданская позиция и активность как движущая сила гражданского контроля: Российский и зарубежный опыт [Електронний ресурс] / Ю.А.Нисневич // *Россия: тенденции и перспективы развития. Ежегодник.* М., ИНИОН РАН, 2011. - № 6.- часть 2.- С. 1-15– Режим доступу: <https://www.hse.ru/pubs/share/direct/document/68838013>
224. Новый англо-русский словарь: Ок. 200 000 слов и словосочетаний [Текст] /Мюллер В.-12-е изд.- М.: Рус.яз. - Медиа, 2005.- XIV.- 945 с.
225. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функциональные экономики. [Електронний ресурс] / Д.Норт / Пер. с англ. А.Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б.З. Мильнера. — М.: Фонд экономической книги Начала, 1997. — 180 с.

226. Норт Д. Понимание процесса экономических изменений [Текст] / Д. Норт / Пер. с англ. К. Мартынова, Н. Эдельмана; Гос. ун-т —Высшая школа экономики. — М.: Изд. дом Гос. ун-та Высшей школы экономики, 2010. — 256 с.
227. Норт Д., Уоллис Дж., Вайнгаст Б. Насилие и социальные порядки. Концептуальные рамки для интерпретации письменной истории человечества [Текст] / Д. Норт., Дж. Уоллис, Б. Вайнгаст/ Пер. с англ. Д. Узланера, М. Маркова, Д. Раскова, А. Расковой. М.: Изд. Института Гайдара, 2011.- 480 с.
228. Носова О. Институциональная система в Украине: проблемы и перспективы развития [Текст] / О.Носова // Ойкумена. – Вып.5. – 2007. - С.18-29 .
229. Оболенський О.Ю., Обушина Н.І. Публічний аудит: цілі та економічний зміст [Текст] / О.Ю.Оболенський // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. / Харків. регіональний ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, 2015. - Вип.1(48) - С.84-92.
230. Обушина Н. Публічний аудит як модернізаційний механізм державного управління в Україні [Електронний ресурс] / Н.Обушина // Державне управління: теорія та практика. - 2015. - № 1. - С. 41-48. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2015_1_8
231. Оксфордський інститут економічної політики (The Oxford Institute for Economic Policy). Оксфорд [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oxonia.org>
232. Онлайн будинок юстиції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://online.minjust.gov.ua/>
233. Организацией экономического сотрудничества и развития (ОЕСР) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=7236>.
234. Остром Э. Управляя общим: эволюция институтов коллективной деятельности [Текст] / Э.Остром / Пер. с англ. — М.: ИРИСЭН: Мысль, 2010. - 447 с.
235. Отчет ОЭСР «Уряд в цифрах» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oecd-ilibrary.org/governance/government-at-a-glance-2015/trust-in-government_gov_glance-2015-50-en
236. Оценка состояния и развития гражданского общества в России [Текст] / Проблемы, инструменты и региональная специфика / Под ред. В.Н.Якимца – М.: КРАСАНД, 2010. – 200 с.
237. Офіційний сайт президента України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/ru/content/pub_info.html
238. Парсонс В. Публічна політика. Вступ до теорії й практики аналізу політики [Текст] / В.Парсонс/ Пер. С англ.- К.Вид.дім «Києво-Могилянська академія»,2006. - 549 с.
239. Патрушев С.В. Кликократия как институциональная проблема российской модернизации [Текст] / С.В.Патрушев / Власть и политика институциональные вызовы XXI века. Политическая наука: Ежегодник 2012/РАПН, гл.ред. А.И. Соловьев.- М.Российская энциклопедия (РООСПЭН) – 2012. – 446 с. - С. 279-296.
240. Пауел Дж. Бінгем Сучасні демократичні країни. Участь у політичному житті, стабільність і насильство [Текст] / Дж.Бінгем Пауел/ Пер.з англ. О.В. Христенко, В.К.Горбатька. – Харків: Каравела, 2004. – 288 с.
241. Пейтмэн К. Массовое участие и теория демократии [Текст] / К.Пэйтман // Теория и практика демократии. Избранные тексты. / Пер. с англ. Под ред. В.Л.Иноземцева, Б.Г.Капустина. М.: Ладомир, 2006. – 496 с. - С. 34-40.

242. Перегудов С. П. Гражданское общество как субъект публичной политики [Текст] / С.П.Перегудов // Полис. Политические исследования - 2006.- № 2. -С. 139 – 150.
243. Перегудов С. П., Семененко И.С. Корпоративное гражданство. Концепции, мировая практика и российские реалии. [Текст] / С.П.Перегудов.- М.: Прогресс-Традиция. – 2008. – 34 с.
244. Питерс Б.Г. Политические институты: вчера и сегодня [Текст] / Б.Г.Питерс / Политическая наука: новые направления / Пер. с англ. М.М. Гурвица, А.Л. Демчука, Т.В. Якушевой /Под ред.Р. Гудина и Х.Д.Клингеманна. Научн.ред. русского изд. Проф. Е.Б.Шестопал. - М.:Вече, 1999. – 816 с. - С. 218-231.
245. Повестка дня 2030 ООН [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.undp.org/content/undp/en/home/presscenter/pressreleases/2015/09/24/undp-welcomes-adoption-of-sustainable-development-goals-by-world-leaders.html>
246. Полтерович В.М. Стратегии институциональных реформ. Перспективные траектории [Текст] / В.М.Полтерович // Экономика и математические методы. – 2006. – Т.42. - №1. - С. 3-18.
247. Портал ЄС «Еуропа» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://europa.eu/>
248. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF>
249. Постанова Кабінету Міністрів України від 4 січня 2002 р. № 3 «Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-%D0%BF>
250. Постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 р. № 544 «Про утворення Ради з питань комунікацій»: [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/544-2014-%D0%BF>
251. Постанова Кабінету Міністрів України від 20.02.2013 р. №118 «Про затвердження Примірного положення про центр надання адміністративних послуг» [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/118-2013-%D0%BF>
252. Пригожин И.Р. Сетевое общество // Социс. 2008. № 1. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.isras.ru/files/File/Socis/2008-01/prigozhin.pdf>
253. Програма діяльності Уряду та базові цілі і принципи публічної політики на 2016р. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.kmu.gov.ua/control/ru/publish/article?art_id=248824885
254. Прохоренко И.Л. О методологических проблемах анализа современных политических пространств [Текст] / И.Л.Прохоренко // Полис.-2012.- №6 (132). - С. 68-80.
255. Публичная политика в контексте задач модернизации России: конструктивный потенциал и формы использования [Текст] / ред.колл.Л.И. Никовская (отв ред.), А.Ю.Сунгуров, В.Н.Якимец.- М.:РАПН; РОССПЭН, 2012.- 308 с.
256. Публичная политика в современной России: субъекты и институты [Текст]/ сб. ст. / отв. ред.-сост. Н.Ю. Беляева; Гос ун-т Высшая школа экономики. – М.: ТЕИС, 2006. – 348 с.

257. Публічна політика для громадських організацій. Практичні рекомендації щодо організації робіт у сфері публічної політики/ Посібник підготовлений МЦПД та Центром ім. Розумкова [Текст] / під редакцією В.Т.Нанівської. - Київ: Вид. «Оптиміа». - 2004. - 90 с.
258. Публічна політика для громадських організацій [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://policy-analysis.org/wp-content/uploads/2014/10/Public-Policy_for-NGO_2010.pdf
259. Пушкарева Г.В. Кризисное поле российской демократии [Текст]/ Г.В.Пушкарева // Демократия и федерализм в России. М.: РАПН, РОССПЭН, 2007. – 255 с.
260. Пушкарева Г.В. Политическое пространство: проблемы концептуализации [Текст] / Г.В.Пушкарева // Полис. – 2012.- №2. – С.166-176.
261. Пиеворский А. Демократия и/или экономическое развитие [Текст] / А. Пиеворский // Ойкумена: Альманах сравнительных исследований политических институтов, социально-экономических систем и цивилизаций. – Харьков. – 2007. - Выпуск 5. - С. 148-166.
262. «Работаем вместе»: совместная инициатива правительства и общественного сектора Канады, Доклад о совместных круглых столах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.web.net/vsr-trsb/publications/pco-e.pdf,
263. Радаев В.В. Понятие капитала, формы капиталов и их конвертация [Текст] / В.В. Радаев // Общественные науки и современность (ОНС) – 02/2003. – N2 – С.5-17.
264. Радаев В.В. Социология рынков: к формированию нового направления [Текст] / В.В. Радаев — М.: ГУ ВШЭ, 2003. — 328 с.
265. Райнхард К. Реформирование государственного управления. Концепция активизирующего государства. - Реформы государственного управления накануне третьего тысячелетия [Текст] / К. Райнхард.- М.: РАГС, 1999.- С. 9-10
266. Резник Ю.М. Введение в социальную теорию: социальная системология [Текст] / Ю.М. Резник - М.: Наука., 2003.-525 с.
267. Рейсингер Д.Л. У. Встановлення та зміцнення демократії /У пошуках правильної парадигми: концептуальні перспективи посткомуністичного переходу у країнах Східної Європи [Текст] / Д.Л. Рейсингер / Пер. з англ.. Д.Гузін - К. – 2003. – С. 77-106.
268. Рекомендації Ради Європи (2002) «Про доступ до офіційних документів» від 21 лютого 2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a33
269. Римский В., Сунгуров А. «Фабрики мысли», центры демократии и центры публичной политики. «Фабрики мысли» и центры публичной политики: международный и первый российский опыт [Текст] / В.Римский, А.Сунгуров/ Сборник статей. Под редакцией А. Сунгурова. - Спб.: Норма, 2002. - С. 6-30.
270. Роджерс Еверетт М. Дифузія інновацій [Текст] / М. Роджерс Еверетт. / Пер.з англ. В. Старка – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 591 с.
271. Розвиток громадянського суспільства в Україні: аналіт. доп. [Текст] / В. М. Яблонський, П. Ф. Вознюк, Д. М. Горєлов та ін.; за ред. О. А. Корнієвського, М. М. Розумного. – К.: НІСД, 2015. – Сер. «Громадянське суспільство». - вип. 2.– 60 с.
272. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 жовтня 2004 р. № 759 «Про роботу центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення відкритості у своїй діяльності, зв'язків з громадськістю та взаємодії із засобами

- масової інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/759-2004-%D1%80>
273. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2012 р. № 220 «Про схвалення плану дій з впровадження в Україні Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/220-2012-%D1%80>
274. Розроблення публічної політики. Практичний посібник/Уклад. А.О. Чемерис. [Електронний ресурс]. – К. : ТОВ «Софія». – 2011. – 128 с. – Режим доступу: <http://www.rand.org.ua/upload/DESPRO-15%2003%202011%20final.pdf>
275. Роз'яснення Міністерства юстиції України від 03 лютого 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0018323-11.
276. Ротстайн Б. Политические институты: общие проблемы [Текст] / Политическая наука: новые направления / Пер. с англ. М.М. Гурвица, А.Л. Демчука, Т.В. Якушевой / Под ред. Р. Гудина и Х.Д.Клингеманна. Науч.ред. русского изд. Проф. Е.Б.Шестопал. - М.:Вече, 1999. - 816с. - С.149-181
277. Роулз Дж. Теория справедливости. [Текст] / Дж.Ролз- Новосибирск, 1995.- 557 с.
278. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре, или Принципы политического права[Текст] / Ж.-Ж. Руссо // Антология мировой политической мысли : в 5 т. – М., 1997. – Т. 1. - Зарубежная политическая мысль: истоки и эволюция. – С. 427–438.
279. РЭНД Корпорейшн (RAND Corporation) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rand.org>
280. Рябченко Н. Сетевые структуры online-пространства публичной политики [Текст] / Н.Рябченко // Сетевые ресурсы и практики в публичной политике: российский и зарубежный опыт. - Краснодар: Кубанский государственный университет. – 2012. – 177 с. – С. 148-152
281. Рябченко Н.А., Мирошниченко И.В. Институализация публичной политики в online-пространстве современной России [Текст] / Н.А.Рябченко – Краснодар: Просвещение-Юг, 2012. – 173 с.
282. Сабатье П., Дженкинс-Смит Х. Концепция лобби-коалиций: оценка [Текст] / П. Сабатье, Х. Дженкинс-Смит // Публичная политика: от теории к практике / под ред. Н.Ю.Даниловой, О.Ю.Гуровой, Н.Г.Жидковой. - СПб.: Алетейя: Историческая книга, 2008. - С. 94–154.
283. Самородова Л. Л., Крутская К. Л. Информационная функция институтов гражданского общества[Текст] / Л.Л. Самородова К.Л. Крутская // Вестник Кузбасского государственного технического университета им. Т.Ф. Горбачева. - 2011. - № 1. - С. 142 – 146.
284. Санжаревский И.И., Транспарентное взаимодействие государства и гражданского общества как институциональное свойство политического процесса [Електронний ресурс] / И.И. Санжаревский. - Режим доступу: <http://www.xn--80aejaldqtdtkdn0ap.xn-p1ai/arhiv/2012/02/Sanzharevsky.htm>
285. Сайты международных конференций [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.ngw.spbu.ru/node/326>, <http://www.icpublicpolicy.org/>, <http://ipsa.org/my-ipsa/events/montreal2014/panel/analytical-communities-policy-process-consultants-actors>
286. Сайт системы электронных закупок ProZorro [Електронний ресурс].- Режим доступу: <https://prozorro.gov.ua/>
287. Семененко И. С. «Человек политический» перед альтернативами общественных трансформаций: опыт переосмысления индивидуального измерения

- политики [Текст] / И.С.Семененко // Полис. Политические исследования. - 2012. - № 6. - С. 9-26
288. Сетевой анализ публичной политики [Текст] / под ред. Л.В. Сморгунова. – М.: РГ-Пресс, 2013 – 320 с.
289. Сеннет Р. Падение публичного человека [Текст] / Р. Сеннет/ Перевод с английского О. Исаевой, Е. Рудницкой, Вл. Софронова, К. Чухрукидзе. — М.: Логос, 2003. — 424 с.
290. Свірін М. Г. Механізми наближення системи публічного управління України до європейських стандартів: регіональний та субрегіональний рівень [Текст] / М.Г.Свірін/ наук. розробка/ М. Г. Свірін, Л. Л. Приходченко. – К.: НАДУ, 2008. – 48 с.
291. Світовий альянс громадської участі (CIVICUS) [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://sb.civicus.org/index.php/en/>
292. Скалабан И.А. Социальное, общественное и гражданское участие: к проблеме осмысления понятий [Текст] / И.А.Скалабин //Вестник Томского государственного университета. Сер.: Философия.Социология.Политология.- 2011.- №1(13). – С. 130 – 139.
293. Скрипко Л.Е. Экономические методы менеджмента качества в стандартах ИСО серии 9000:2000 [Текст] / Л.Е. Скрипко // Стандарты и качество. - 2002. - № 7. - С. 66-69.
294. Скоробогачкий В.В. Институциональные ловушки в политике [Електронний ресурс] / В.В. Скоробогачкий //Вопросы политологии и социологии. – 2011.- Выпуск №1(1).- декабрь. - Режим доступу: <http://politsocio.uapa.ru/ru/issue/2011/01/>
295. Сморгунов Л.В. Административная реформа в РФ: автономия государства и его способность к управлению [Текст] / Л.В. Сморгунов // Проблемы современного государственного управления в РФ. - 2006- Вып. 1(6).- С. 5–32 .
296. Сморгунов Л.В. В поисках управляемости: концепции и трансформации государственного управления в XXI веке. [Текст] / Л.В. Сморгунов СПб.: Изд. С.-Петербург. ун-та, 2012. – 362 с.
297. Сморгунов Л.В. Политическое «между»: феномен лиминальности в современной политике [Текст] / Л.В.Сморгунов // Полис. - 2012. - №5. - С.159-168.
298. Сморгунов Л.В. Политика модернизации и пока неосуществленный выбор: «управляемость» или репрезентация [Текст] / Л.В. Сморгунов // Культура конфликта во взаимодействии власти и гражданского общества как фактор модернизации России: материалы Всерос. науч.-практ. симпозиума с междунар. участием. М.: Фонд имени Ф. Эберта, 2011. - С. 124-133.
299. Сморгунов Л.В. Постсоциализм и государство: мобилизация координации [Текст] / Л.В.Сморгунов // Политекс - №2. - 2013. - С. 62-70.
300. Сморгунов Л.В. Современная сравнительная политология [Текст]/ Л.В Сморгунов. - М.: РОССПЭН. - 2002. - 472 с.
301. Сморгунов Л.В. Сравнительный анализ политико-административных реформ: от нового государственного менеджмента к понятию «governance» [Текст] / Л.В Сморгунов // Полис. Политические исследования. - 2003. - № 4.- С. 50-59.
302. Соловьев А.И. Проблемы современного государственного управления // Научный эксперт. Вып1-2. – 2010. [Електронний ресурс] / А.И. Соловьев. - Режим доступу: http://www.rusrand.ru/text/Jornal1_2_2010.pdf
303. Соловьев А. И. Латентные структуры управления государством или игра теней на лице власти [Текст] / А.И. Соловьев // Полис. Политические исследования.- 2011.- № 5. - С. 70-98.

304. Соловьев А.И. Публичные и теневые институты российской модернизации [Текст] / А.И. Соловьев / Власть и политика институциональные вызовы XXI века. Политическая наука: Ежегодник 2012/РАПН, гл.ред. А.И. Соловьев.- М.: Российская энциклопедия (РООСПЭН), 2012. – 446 с. - С. 297-306.
305. Соловьев А.И. Формирование элит в механизмах государственной власти и управления [Текст] / А.И. Соловьев / Труды семинара ЦПАГУП Проблемы современного государственного управления в России // Научный эксперт. – 2010. - Вып 2 (32). - 96 с.
306. Соціологічні зрізи українського суспільства (моніторинг соціально-економічних очікувань населення: 2005–2014 рр.): наукова доповідь [Текст] / Балакірева О.М., Серета Ю.В., Дмитрук Д.А. та ін.; НАН України; ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – К. - 2015. – 78 с.
307. Степаненко В. Глобальное гражданское общество: концептуализации и посткоммунистические вариации [Текст] / В.Степаненко // Социология: теория, методы, маркетинг.- 2005.- №2. - С. 156-175.
308. Степаненко В.П. Громадянське суспільство: дискурси і практики [Текст] / В. Степаненко / Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук 22.00.01 — теорія та історія соціології.-К., 2016 - 36 с.
309. Степаненко В. Громадські організації у патерналістському суспільстві [Текст] /В. Степаненко // Українське суспільство 1992 – 2013. Стан та динаміка змін : соц.монітор. / за ред. д. е. н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. — К.: Інститут соціології НАН України, 2013. – 566 с.
310. Степаненко В. Политическая публичность в трансформации: дискурсы, символизации и практики в Украине в 2000-х гг.. [Текст] / В.Степаненко/ Постсоветская публичность: Беларусь, Украина. / Сборник на- учных трудов под редакцией М. Соколовой, В. Фурса. – Вильнюс: ЕГУ, 2008. – 224 с. – С. 56-76.
311. Страница кафедры публичной политики на сайте НИУ-ВШЭ [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.hse.ru/org/hse/ouk/politanaliz/about_subfacultu
312. Стрежнева М.В. Структурирование политического пространства в Европейском союзе (Многоуровневое управление) [Текст] / М.В. Стрежнева // МЭиМО. - 2009. - №12. - С. 38-49
313. Сунгуров А.Ю. Институты-медиаторы и их роль в развитии публичной политики в совре- менной России [Текст] / А.Ю. Сунгуров // Публичная политика в контексте задач модернизации России: конструк- тивный потенциал и формы использования» / отв. ред. Л.И.Никовская. - М.: РОССПЭН, РАПН, 2012. - С. 195–218.
314. Сунгуров А. Публичная политика: в поисках определения [Электронный ресурс]/ А.Ю. Сунгуров. - Режим доступа: <http://strategy-spb.ru/print.php?doc=414>
315. Сунгуров А. «Фабрики мысли», центры демократии и центры публичной политики [Текст] / А.Ю. Сунгуров // «Фабрики мысли» и центры публичной политики: международный и первый российский опыт. Сборник статей. Под редакцией Сунгурова АЛО. - Спб. Норма, 2002. - С. 6-30.
316. Тарасенко А., Дубровский Д., Стародубцев А. Навести мосты между обществом и государством: общественно-консультативные структуры в регионах Северо-Запада [Текст] / А.Тарасенко, Д. Дубровский, А. Стародубцев. - -СПб: Реноме, 2011. – 48 с.
317. Тимофеева Л.Н. Взаимодействие власти и оппозиции в условиях политической модернизации на постсоветском пространстве [Текст] / Л.Н. Тимофеева // Конфликтология. – 2012. - № 5 - С. 183-184.

318. Телен К. Исторический институционализм в сравнительной политологии [Текст] / К.Телен // Ойкумена. Альманах сравнительных исследований политических институтов, социально-экономических систем и цивилизаций. Вып.4. - Харьков: Константа, 2006.- 276 с. - С. 77-118.
319. Телешун С., Ситнік С., Рейтерович І. Публічна чи державна політика – вітчизняна дилема вибору [Текст] / С. Телешун, С. Ситнік, І.Рейтерович // Вісник Національної академії державного управління. – 2012 - № 4. - С.185-195.
320. Телешун С. Ефективне управління і публічна політика як напрям реалізації політичної влади в умовах кризи [Текст] / С. Телешун // Політичний менеджмент – 2009. – № 2. – С. 35–45.
321. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні [Текст] / В. Тертичка - К.: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2002. - 750 с.
322. Тилли Ч. Принуждение, капитал и европейские государства 990– 1992 гг. [Текст] / Ч.Тилли / Пер. с англ. Менской Т. Б. М.: Издательский дом «Территория будущего», 2009. - Серия «Университетская библиотека Александра Погорельского». — 328 с.
323. Третьак О.А. Публічна сфера політики демократичного суспільства: теоретико-концептуальні засади і напрямки структурної еволюції [Текст] / О.А. Третьак. - Д.: Вид-во Дніпропетровського університету, 2012. – 376 с.
324. Туровский Р.Ф. Социальная и политическая эффективность региональной власти: проблема измерения [Текст] / Р.Ф.Туровский // Политика - 2013. - №1(68) - С. 175-196.
325. Тютин Д.В. Новое Государственное Управление: от управления эффективностью и результативностью к менеджменту публичных ценностей [Електронний ресурс] / Д.В. Тютин // Теория управления. - 2014.- №4. - Режим доступа: <http://www.uecs.ru/teoriya-upravleniya/item/2864-2014-04-21-08-02-44>
326. Уайтхед Л. Сравнительная политология: исследования по демократизации [Текст] / Л. Уайтхед / Политическая наука: новые направления / Пер. с англ. М.М. Гурвица, А.Л. Демчука, Т.В. Якушевой / Под ред.Р. Гудина и Х.Д.Клингеманна. Научн.ред. русского изд. Проф. Е.Б.Шестопал. - М.: Вече, 1999. – 816 с. - С.345-361.
327. Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет і забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» [Електронний ресурс]. - Режим доступа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/928/2000>
328. Указ президента «Про першочергові заходи щодо забезпечення доступу до публічної інформації в допоміжних органах, створених Президентом України» [Електронний ресурс].- Режим доступа: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/548/2011>
329. Указ Президента України від 26 лютого 2016 р. № 68 «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» [Електронний ресурс]. - Режим доступа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>
330. Україні – 25: досягнення та поразки (Громадська думка) [Електронний ресурс]. - Режим доступа: <http://dif.org.ua/article/ukraini-25-dosyagnennya-ta-porazki-gromadska-dumka>
331. Українське суспільство 1992-2013. Стан та динаміка змін.Соціологічний моніторинг [Текст] / За ред. В. Ворони, М.Шульги. - К.: Інститут соціології НАН України, 2013. - 566 с.
332. Украинский центр медиации (УЦМ) [Електронний ресурс].- Режим доступа: <http://ukrmediation.com.ua>

333. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ombudsman.gov.ua>
334. Филиппинская Организация гражданского общества Government Watch (G-Watch) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://gwatchdeped.wordpress.com/textbook-count/>
335. Флигстин Н. Поля, власть и социальные навыки: критический анализ новых институциональных течений// Экономическая социология. – 2001. - Том 2. - № 4.- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ecsoc.hse.ru/data/2011/12/08/1208204947/ecsoc_t2_n4.pdf#page=28
336. Франкфуртський інститут досліджень миру (Peace Research Institute Frankfurt (PRIF)), Франкфурт. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://hsfk.de>
337. Фонд економічних досліджень АТЛАС (Atlas Economic Research Foundation or Atlas network) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://atlasnetwork.org>
338. Фонд соціального ринку (Social Market Foundation (SMF)), Лондон [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.smf.co.uk>
339. Форум Громадянського Суспільства Східного Партнерства [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://eap-csf.eu/>; <http://www.csdialogue.eu/civil-society-forum>
340. Хабермас Ю. Демократия, разум, нравственность. Московские лекции и интервью.[Текст] / Ю.Хабермас. - М.:КАМІ АKADEMIА, 1995 -245 с.
341. Хабермас Ю. Проблема легитимации позднего капитализма [Текст] / Ю.Хабермас. - М.: Праксис. – 2010.- 272 с.
342. Хабермас Ю. Философский дискурс о модерне. [Текст] / Ю.Хабермас / Пер. с нем. — М.: Издательство «Весь Мир», 2003. — 416 с.
343. Хайек Ф.А. Дорога к рабству [Текст] / Ф.А. Хайек /Пер. с англ. Предисл. Н.Я. Петракова. -- М.: "Экономика", 1992. -- 176 с.
344. Хайек Ф.А. Право, законодательство и свобода: Современное понимание либеральных принципов справедливости и политики [Текст] / Ф. А. Хайек / Пер. с англ. Б. Пинскера, А. Кустарева под ред. А. Куряева. — М.: ИРИСЭН, 2006. - Серия «Политическая наука». - 644 с.
345. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах [Текст] / С.Хантінгтон. - М.: Прогресс-Традиция, 2004. – 245 с.
346. Хау Д. Краудсорсинг: Коллективный разум как инструмент развития бизнеса [Текст] / Д. Хау/ Пер. с англ. — М.: Альпина Паблишер, 2012. — 288 с.
347. Хелд Д., Гольдблатт Д., Макгрю Э., Перратон Дж. Глобальные трансформации: Политика, экономика, культура [Текст] / Д. Хелд, Д.Гольдблатт, Э.Макгрю, Дж.Перратон / Пер. с англ. В.В.Сапова и др. – М.: Праксис, 2004. - 576 с.
348. Хилгартнер С., Боск Ч. Л. Рост и упадок социальных проблем: концепция публичных арен. Средства массовой коммуникации и социальные проблемы: Хрестоматия. [Електронний ресурс] / С. Хилгартнер, Ч. Л. Боск / Перевод с английского: И. Г. Ясавеев. - Казань: Издательство Казанского университета, Центр гуманитарных технологий, 2000. - Режим доступу: URL: <http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/2008/2704>
349. Хилгартнер С., Боск Ч. Л. Рост и упадок социальных проблем: концепция публичных арен [Текст] / С. Хилгартнер, Ч. Л. Боск / Социальные проблемы: конструкционистское прочтение: хрестоматия / сост. И.Г. Ясавеев. Казань: Казанск. ун-т, 2007. – С. 18 – 53.

350. Холл П. Новый институционализм в сравнительной политологии [Текст] / П.Холл // Ойкумена. Альманах сравнительных исследований политических институтов, социально-экономических систем и цивилизаций. - Харьков: Константа, 2006. - Вып.4. - 276 с. - С. 48-76.
351. Холодковский К.Г. Политическая система и гражданское общество России перед задачами модернизации. Публичная политика в контексте задач модернизации России: конструктивный потенциал и формы использования [Текст] К.Г. Холодковский / Ред колл.: Л.И.Никовская(отв.ред.), А.Ю.Сунгуров, В.Н.Якимец.- М.:РАПН; РОССПЭН, 2012. - 308 с.
352. Центрвиборчком Естонії [Електронний ресурс].- Режим доступу: www.vvk.ee
353. Центр досліджень економічної політики (Centre for Economic Policy Research (CEPR)), Лондон [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.cepr.org>
354. Центр нових медіа та залучення громадян США [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.howto.gov>
355. Центр прикладних політичних досліджень (Center for Applied Policy Research). Мюнхен [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.cap.uni-muenchen.de>
356. Центр Разумкова [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.razumkov.org.ua/ukr/index.php>
357. Центр стратегічних економічних досліджень (Centre for Strategic Economic Studies (CSES)) (Мельбурн) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.cfses.com>
358. Цыганков А.П., Цыганков П.А. Социология международных отношений: Анализ российских и западных теорий [Текст] / А.П.Цыганков, П.А. Цыганков. - М.: Аспект Пресс, 2006. - 238 с.
359. Чальцева Е.М. Возможности управления публичной политикой в условиях политического кризиса [Текст] / Е.М. Чальцева // Демократия и управление. Информационный бюллетень исследовательского комитета РАПН по сравнительной политологии (СП - РАПН). - №1 (19). - СПб. - 2015. - 102 с. - С.72.
360. Чальцева О.М. Державна стратегія як результат публічної політики в Україні [Текст] / О.М. Чальцева // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна «Питання політології». - 2011. - Вип. 949.- С. 117-122.
361. Чальцева О.М. Глобальний вимір публічної політики [Текст] / О.М. Чальцева О.М. Чальцева // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна «Питання політології». - 2015. - Вип.28. - С. 133-137.
362. Чальцева О.М. Глобальне громадянське суспільство як актор глобальної публічної політики [Текст] / О.М.Чальцева // Політичне життя. - №1. - 2016. - С. 101-106.
363. Чальцева Е.М. Глобальные индексы как показатели эффективности публичной политики [Текст] / Е.М. Чальцева // Політікус. - 2016. - Вип.2 - С. 136-140.
364. Чальцева Е.М. Государственная стратегия как результат публичной политики в Украине и России: институциональные возможности и реальность// Публичная политика – 2012. Сб. статей / Под ред. М.Б. Горного и А.Ю. Сунгурова. - СПб.: Норма, 2013. - 176 с. - С. 139-147.
365. Чальцева Е.М. Концепт «публичная политика»: трудности определения [Текст] / Е.М. Чальцева // Гріні. - Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. - 2014. - №3(107). - С. 68-75.
366. Чальцева Е.М. Модель госуправления в Украине: иллюзия публичности или шаг в сторону демократии? [Текст] / Е.М. Чальцева // Демократия и управление.

- Информационный бюллетень исследовательского комитета РАПН по сравнительной политологии (СП - РАПН). - №1 (15). – СПб. - 2013. – 89 с. - С. 75.
367. Чальцева Е.М. Протестная форма участия граждан в политическом процессе на примере переходных систем России и Украины [Текст] / Е.М. Чальцева / *Политика, состоятельность государства и гражданская активность в России: вызовы электорального цикла 2011-2012гг.: Материалы XI Всероссийского научного семинара (8-10 октября 2012 года)*. – Краснодар - Майкоп: Качество - 2012. -260 с.- С. 234-237.
368. Чальцева О.М. Організація компаративних досліджень [Текст] / О.М. Чальцева // *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна «Питання політології»*. - 2010. – Вип.17. -С. 81-88.
369. Чальцева О.М. Особливості порівняльного аналізу перехідних систем [Текст] /О.М. Чальцева // *Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації*. - №4. – 2011. – С. 337-343.
370. Чальцева О.М. Політична влада як компонент публічної політики: теоретичне обґрунтування [Текст] / О.М. Чальцева О.М. Чальцева // *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна «Питання політології»*. - 2014.- №1091. - Вип.25.- С. 5-10.
371. Чальцева О.М. Порівняльний аналіз політичної культури: особливості, проблеми [Текст] / О.М. Чальцева // *Трибуна* - 2004. - №5-6. – С. 28-31.
372. Чальцева О.М. Проблеми організації порівняльних досліджень [Текст] / О.М. Чальцева // *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. – Київ, Миколаїв: Вид-во «Український центр політичного менеджменту». Сучасна українська політика. – К.: Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2011. – Вип. 22. – 422 с.
373. Чальцева О.М. Просторові виміри публічної політики/ [Текст] / О.М. Чальцева // *Актуальні проблеми політики*. - Одеса: Фенікс. - 2015. - Вип. №56. - С. 21-31.
374. Чальцева Е.М. Публичная политика в интернет пространстве [Текст] / Е.М. Чальцева // *Научный вестник международного гуманитарного университета. Серия: История. Философия. Политология. Сборник научных работ*. Одеса. – 2016. - Вип. 11. – С. 213- 220.
375. Чальцева О.М. Публічна політика в Україні: інституціональний аспект дослідження [Текст] / О.М. Чальцева // *Трибуна. Теоретичний і громадсько-політичний журнал*. – Київ. – 2010. - №7-8. – С. 34- 36.
376. Чальцева Е.М. Публичная политика с позиции конфликтологической парадигмы [Текст] / О.М. Чальцева // *Science and Education a New Dimension. Philology*. - 2017. – V (20), Issue: 120. - P. 57-61.
377. Чальцева О.М. Публічна влада [Текст] / О.М. Чальцева // *Політичне життя (Political Life)* / Під ред. Т.Л. Нагорняк, М.В. Примуша, Т.І. Неприцької та ін. - №4 – 2016. – С. 52-57.
378. Чальцева О. Публічні актори: у пошуках суб'єктності/ [Текст] / О.М. Чальцева // *Evropský politický a právní diskurz* – 2017 - №4. - С.14-21.
379. Чальцева О.М. Роль політичних протестів в публічному діалозі (український і російський досвід) [Текст] / О.М. Чальцева // *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць* / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – Київ.: ВІР УАН, 2013. – Випуск 75 (№ 8). – 588 с.- С.480-482.
380. Чальцева Е.М. Современные тенденции смены субъектности публичной политики [Текст] / Е.М. Чальцева // *Грані. - Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах*. – 2016. - 140(12). - С.57-66

381. Чальцева О.М. Теорія мереж в дослідженнях публічної політики [Текст] /О.М. Чальцева // Політологічний вісник. Збірник наукових праць - К.: «ІНТАС»- 2012. - Вип.67.-384 с.- С. 250-257.
382. Чальцева О.М. Українська євроінтеграція: шлях в нікуди чи реальний зовнішньополітичний вектор? [Текст] / О.М. Чальцева // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 131. - Вип. 118.- Політологія. – Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – 184 с. - С. 102-106
383. Чальцева О.М. Формування публічної політики в перехідних системах [Текст] /О.М. Чальцева //Вісник Дніпропетровського університету, Серія Політологія. – 2013. - № 9/2 – С. 231-237.
384. Червякова О.В. Перехід від державного до публічного управління в умовах розвитку громадянського суспільства в Україні [Текст] / О.В. Червякова // Публічне урядування. - Випуск № 3 (4). – 2016. – С. 198-206.
385. Шаповаленко М. Політична стабільність та політичний капітал в умовах трансформації суспільства [Текст] / М.Шаповаленко // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. - Серія 22.- Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін - 2014. - С. 41-51.
386. Швед В.В. Краудфандинг как новая модель экономики [Текст] / В.В.Швед // Науковий Вісник Херсонського державного університету. – 2014.- Вип. 7. - Частина 5. - С. 197-199.
387. Шебанова М.А. Международная бюрократия как слой транснациональных политических элит [Текст] / М.А. Шебанова // Полис. - №1. - 2012. - С.136 - 148.
388. Шматко Н.А. Феномен публичной политики [Текст] / Н.А.Шматко // Социс.- 2001. - №7.- С. 106–112.
389. Шмитт К. Государство и политическая форма. [Текст] / К.Шмитт — М.: Издательский дом Государственного университета Высшей школы экономики, 2010. — 272 с.
390. Шотландський договір: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.scotland.gov.uk/library/documents-w3/comp-00.htm
391. Шуберт К. Логика структуры, логика субъектов и логика инновации: концепции сетей и анализ сфер политики [Текст] / К. Шуберт / Методические подходы политологического исследования и метатеоретические основы политической теории. Комментированное введение.- М.: РОССПЭН. -2004. - 220 с.
392. Щедрова Г. П. Громадянське суспільство і соціальна демократична, правова держава: становлення, функції, тенденції розвитку в сучасній Україні [Текст] / Г.П. Щедрова: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. політ. наук : спец. 23.00.02 „Політичні інститути та процеси» / Г. П. Щедрова. - К.: Інститут національних відносин і політології НАН України, 1996. - 35 с.
393. Экономическая и социальная комиссия ООН для Азиатско-Тихоокеанского региона [Електронний ресурс]. - Режим доступу: (ESCAP) <http://www.unescap.org/pdd/prs/projectactivities/ongoing/gg/governance.asp>
394. Элиас Н. О процессе цивилизации. Социогенетические и психогенетические исследования [Текст] / Н. Элиас/ Пер. с нем. А.М.Руткевич - М.; СПб.: Университетская книга, 2001. - Т.1-2. – 336 с.
395. Эстония выбирает парламент. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://rus.err.ee/v/topnews/9d775f72-15ff-4688-a93a-2e31a07be64a>
396. Якимец В.Н. Индекс для оценки и мониторинга публичной политики в регионах России [Текст] / В.Н.Якимец // Проблемы вычислений в распределенной среде: распределенные приложения, коммуникационные системы, математические модели

- и оптимизация. Труды ИСА РАН, том 25/ Отв.ред.А.П.Афанасьев.- М.: КомКнига, 2006. - С. 138-146.
397. Якимец В.Н., Никовская Л.И. Антикризисный потенциал публичной политики: Введение в проблему ее состояния в регионах России. [Электронный ресурс] / В.Н Якимец, Л.И. Никовская / Человек. Сообщество. Управление. – 2009. - №3.- С. 4-13- Режим доступа: http://chsu.kubsu.ru/arhiv/2009_3/2009_3_NikovskayaYakimec.pdf
 398. Anderson C. Party Systems and the Dynamics of Government Support: Britain and Germany [Text] / C. Anderson / 1960-1990 // European Journal of Political Research. - 1995. - Vol. 27. - P. 93-118.
 399. Abramson J. B., Arterton F. C., Orren G. R. The Electronic Commonwealth [Text] / J. B Abramson, F. C. Arterton, G. R. Orren. - N. Y.: Basic Books, 1988. - P. 185-212.
 400. Anderson James E. Public Policymaking: An Introduction. Boston [Text] / E. Anderson James. - New York, 2003. - P. 16-27.
 401. Anheier H., Kaldor M., Glasius M. Global Civil Society [Electronic resource]. - 2001.- Access mode: <http://www.lse.ac.uk/Depts/global/Yearbook>
 402. Ansell C, Gash A. Collaborative Governance in Theory and Practice [Text] / C.Ansell, A. Gash // Journal of Public Administration Research and Theory .- Published by Oxford University Press on behalf of the Journal of Public Administration Research and Theory. – November. – 13. - 2007. - P. 1-29.
 403. Axelrod R. The Complexity of Cooperation. Agent-Based Models of Competition and Collaboration [Text]/ R. Axelrod.- Princeton University Press. – 1997.- 248 p.
 404. Bardach E. The Implementation Game [Text]/ E. Bardach. - MIT Press.- Cambridge.Mass. - 1977. – 323 p.
 405. Baumgartner F., Jones Bryan D. Agendas and Instability in American Politics [Text]/ F.Baumgartner, B. D. Jones - Chicago: University of Chicago Press. - 1993. – 298 p.
 406. Baumgartner F.R., Jones B.D. Agenda Dynamics and Policy Subsystems [Text]/ F.Baumgartner, B. D. Jones // The Journal of Politics. - 1991.- Vol.53. - N 4. - P. 1044–1074.
 407. Belyaeva N. Public Action and Emerging of Protesting Public. Case of White Movement in Russia, winter 2011-2012. [Electronic resource]. - Access mode: / http://www.icpublicpolicy.org/IMG/pdf/panel_53_s_1_belyaeva.pdf
 408. Benhabib S. Models of Public Space: Hanna Arendt, the Liberal Tradition, and Jurgen Habermas [Text] / S. Benhabib // Craig J.Calhoun. Habermas and the Public Space.-Cambridge, Mass: MIT Press, 1992. - P. 73-98.
 409. Berry FrancesStokes, William D.BerryState Lottery Adoptions as Policy Innovations: An Event History Analysis [Text] / Frances Stokes Berry, William D. Berry. - American Political Science Review. – 84 (2) - 1990. - P. 395- 415.
 410. Bertelsmann Stiftung. Sustainable Governance Indicatorshttp [Electronic resource]. - Access mode: // www.sginetwork.org/pdf/SGI11_Codebook_EN.pdf
 411. Bevir M., Rhodes R.A.W., Weller P. Traditions of Governance: Interpreting the Changing Role of the Public Sector[Text] / M. Bevir, R.A.W.Rhodes, P. Weller // Public Administration. - 2003.- Vol. 81. - P. 1-18.
 412. Birkland Thomas A. Agenda Setting in Public Policy [Text] / Thomas A. Birkland / Handbook of public policy analysis: theory, politics, and methods / edited by Frank Fischer, Gerald J. Miller, Mara S. Sidney. – London, New York : CRC Press Taylor & Francis Group Boca Raton, 2007. – 642 p.
 413. Borzel T. Rediscovering Policy Networks as a Form of Modern Governance [Text] / T.Borzel // Journal of European Public Policy. - 1998. - Vol.5. - №2. – P. 75 – 106.

414. Bourdieu P. *Forms of Capital*, in: *Granovetter [Text]* / P. Bourdieu /M. and R.Swedberg (eds.). *The Sociology of Economic Life*. 2nd ed. Boulder: Westview Press, 2001.- P. 96-111.
415. Budge I. *Office Seeking and Policy Pursuit in Coalition Theory [Text]*/ I. Budge, M. Laver // *Legislative Studies Quarterly*. – 1985. – Vol. II. – P. 485–506
416. Buchanan James M., Tullock G. *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy/ Indianapolis [Text]*/ J. M. Buchanan, G. Tullock. - IN: Liberty Fund, Inc. - 1999. – 364 p.
417. Burns J. G. *Transforming Leadership: A New Pursuit of Happiness [Text]*/ J. G. Burns. - New York: Grove Press, 2003. – 320 p.
418. Büthe T., Mattli W. *The New Global Rulers: The Privatization of Regulation in the World Economy. [Text]* / T.Büthe, W. Mattli. - Princeton: Princeton University Press. - 2013.- 320 p.
419. Brewer Gary D., de Leon Peter *The Foundations of Policy Analysis [Text]* / G. Brewer, P. de Leon. - Homewood, IL: Dorsey Press, 1983.- 476 p.
420. Calhoun C. *The Democratic Integration of Europe: Interests, Identity, and the Public Sphere [Text]* / C.Calhoun // *Europe without Borders: Re-Mapping Territory, Citizenship and Identity in a Transnational Age* / Ed. by M.Berezin, M.Schain. - Baltimore, 2003. - P. 243-274.
421. Capano G. *Introduction: Multidimensional World of Policy Dynamics [Text]* / G. Capano / G. Capano, M. Howlett // *European and North American Experiences in Policy Change. Policy Drivers and Policy Dynamics*. - London, 2009. - P. 1-12.
422. Carothers T. *The End of the Transition Paradigm [Text]* / T. Carothers // *Jornal of Democracy*. - № 1. - P. 5-21
423. Chaltseva O. *Models of formation of public policy [Text]* / O.Chaltseva // *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. - Львів.- 2014.- Випуск 5.- С. 315-322.
424. *Civil Resistance and Power Politics [Text]* / Edited by Adam Roberts, Timothy Garton Ash – Oxford: Oxford University Press. - 2011. – 448 p.
425. *Civil Society. Dialogue for Progress [Electronic resource]*. - Access mode: <http://www.csdialogue.eu/>
426. *Civil Society Procurement Monitoring (CSPM) [Electronic resource]*. - Access mode: <http://monitoring.transparency-usa.org>
427. Cobb R. *Agenda Building as a Comparative Political Process [Text]* / R. Cobb, J.-K. Ross, M. H. Ross // *The American Political Science Review*. – 1976. – Vol. 70. – № 1. – P. 126–138.
428. Cook F.L., Skogan W.G. *Convergent and divergent voice models of the rise and fall of policy issues [Text]* / F.L Cook, W.G. Skogan / *Agenda Setting. Protess, D. & McCombs, M. (eds.)*. New York: Erlbaum, 1991. – P. 189-206.
429. *Council on Foreign Relations, CFR [Electronic resource]*. - Access mode: <http://www.cfr.org/>
430. Daugbjer C. *Policy Networks under Pressure: Pollution Control, Policy Reform and Power of Farmers [Text]* / C.Daugbjer. - Aldershot; Ashgate. – 1998. - P. 93-96.
431. Dawson R., Robinson J.A. *Interparty competition, economic variables and welfare policies in American States [Text]* / R.Dawson, J.A. Robinson // *Jornal of theoretical Politics*, 1968.- Vol. 25. - P. 265-289.
432. Deibert R.J. *Parchment, Printing and Hypermedia: Communications in World Order Transformation [Text]* / R.J. Deibert - N.Y.: Columbia University Press. - 1997. -334 p.

433. Derthick M. *New Towns in Town Why a Federal Program Failed*. [Text] / M. Derthick. - Washington, D.S, Urban Institute, 1972. - 103 p.
434. Dewey J. *The Public and Its Problems* [Text] / J. Dewey Ohio University Press. Athens, 1954. - Reprint. NY: Henry Holt, 1927. - 242 p.
435. DiMaggio P. Powell W. Introduction. In *The New Institutionalism in Organizational Analysis* [Text] / P. DiMaggio, W. Powell. - Chicago: Univ. Chicago Press, 1991. - P. 267–292.
436. DiMaggio P. *Cultural entrepreneurship in nineteenth-century* [Text] / P. DiMaggio. - Boston. Media Cult. Soc., 1982. - P. 303-21.
437. Downs A. *Up and Down with Ecology: The Issue-Attention Cycle* [Text] / A. Downs // *Public Interest*. - 1972. - Vol. 28. - P. 38–50.
438. Dryzek J. *Political Inclusion and the Dynamics of Democratization* [Text] / J. Dryzek // *The American Political Science Review*. - 1996. - Vol. 90. - No. 3. - P. 475 – 487.
439. Dunsire A. *Then and Now: Public Administration 1953-1999* [Text] / A. Dunsire // *Political Studies*. 1999. - Vol. 47. - № 2. - P. 360 – 378.
440. Dye T. *Understanding Public Policy* [Text] / T. Dye. - Florida State University. - 14th Edition. - 2013. - 368 p.
441. Easton D. *An Approach to the Analysis of Political Systems* [Text] / D. Easton // *World Politics*. 1957. - Vol. 9. - N 3. - P. 383–400.
442. EGAP Challenge [Electronic resource]. - Access mode: <http://egap.in.ua/e-demokratiya/>
443. Elder Ch. D. *Agenda-Building and the Politics of Aging* [Text] / Ch. D. Elder, R. W. Cobb // *Policy Studies Journal*. - 1984. - Vol. 13. - № 1. - P. 115–129.
444. Etzioni A. *The Spirit of Community: Rights, Responsibilities and the Communitarian Agenda* [Text] / Etzioni. - N. Y.: Touchstone, 1993. - 323 p.
445. Flew T. *New Media: An Introduction* [Text] / T. Flew. - UK, Oxford University Press. - 2008. - 304 p.
446. Fligstein N., McAdam D. *Towards a General Theory of Strategic Action Fields. Sociological Theory* [Text] / N. Fligstein, D. McAdam. - UK, Oxford University Press - 2011. - P. 1-26.
447. Fligstein N. *Social Skill and the Theory of Fields* [Text] / N. Fligstein // *Sociological Theory*. - 2001. - Vol. 19 (2). - P. 105–125.
448. Frohock Fred M. *Public Policy: Scope and Logic* [Text] / F.M. Frohock. - Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1979. - 332 p.
449. Genschel P., Snidal D. *Orchestration Global Governance: from Empirical Findings to Theoretical Implications* [Text] / P. Genschel, D. Snidal // *International organizations as orchestrators* Cambridge University Press. - 2015. - P. 349-379.
450. *Globalizzazione di Identity: Dialectico et cultura* [Text] // *Development in modernizzazione*. - 2009. - Vol. 29. - № 4. - P. 277-325
451. "GOOD GOVERNANCE" як одна із сучасних моделей державного управління / В. П. Солових [Electronic resource] // *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління*. - 2010. - Вип. 1. - С. 112-120. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvamu_upravl_2010_1_17.pdf
452. Goodwin M., Painter J. *Local Governance: the Crises of Fordism and the Changing Geographies of Regulation* [Text] / M. Goodwin, J. Painter // In «*Transactions of the Institute British Geographers*». - 1996. - 21 (4) - P. 334-356.
453. *Governance: Concepts and Applications* [Text] / Corkery, Joan (ed.), with IIAS Working Group, International Institute for Administrative Studies - Brussels, 1999. - 173 p.

454. Greenaway J., Salter B., Hart S. *How Policy Networks can Damage Democratic Health: A Case Study in the Government of Governance* [Text] / J. Greenaway, B. Salter, S. Hart // *Public Administration*. - 2007. - 85 (3). - P. 717-738.
455. Gupta D. *Analyzing Public Policy: Concepts, Tools, and Techniques* [Text] / D. Gupta. - CQ Press, 2010. - 2nd Edition – 496 p.
456. Habermas J. *Die Moderne – ein unvollendetes Projekt* [Text] / J. Habermas / Habermas J. *Kleine politische Schriften*. - Frankfurt/Main: Suhrkamp, 1981. - P. 444–464.
457. Habermas J. *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Öffentlichkeit* [Text] / J. Habermas. - Neuwied/Berlin. - 1962. - 291 p.
458. Habermas and the Public Sphere [Text] / Ed. by Craig J. Calhoun. - Cambridge: MIT Press. – 498 p.
459. Hakcer K.L., Dijk. van Jan A. G M. *Digital democracy: Issues of theory and practice* [Text] / K.L. Hakcer, J.A. G. M. van Dijk. - SAGE Publications Ltd |Publication Year, 2000. - 240 p.
460. Hall P. *The Political Power of Economic Ideas* [Text] / P. Hall. - N.J.: Princeton university press Princeton, 1989. – 416 p.
461. Harrop M. *Power and Policy in Liberal Democracies* [Text] / M. Harrop. - Cambridge: Cambridge University Press. - 2014. – 320 p.
462. Healey P. *Policy Processes in Planning?* [Text] / P. Healey // *Policy and Politics*. - 1990. - 18(1). – P. 91–103.
463. Heclo H. *Modern Social Politics in Britain and Sweden: From Relief to Income Maintenance* [Text] / H. Heclo. - Publisher: European Consortium for Political Research Press. – 374 p.
464. Heclo H. *Review Article: Policy Analysis* [Text] / H. Heclo // *British Journal of Political Science*. – 1972. – Vol. 132 – P. 83-108.
465. Heidenheimer A., Heclo H., Adams C. *Comparative Public Policy: The Politics of Social Choice in America, Europe and Japan* [Text] / Heidenheimer A., Heclo H., Adams C. /New York: St. Martin Press, 1990. – 416 p.
466. Hilgartner S., Bosk Ch. L. *The Rise and Fall of Social Problems: A Public Arenas Model* [Text] / S. Hilgartner, Ch. L. Bosk // *American Journal of Sociology*. - 1988. - Vol. 94 (№ 1). - P. 53-78.
467. Hill M., Bramley G. *Analysing Social Policy* [Text] / M. Hill, G. Bramley. - Blackwell, Oxford. - 1986 – 242 p.
468. Hirschman A.O. *Exit, Voice and Loyalty* [Text] / A.O. Hirschman - Harvard University Press, Cambridge, Mass, 1983 -135 p.
469. Henry A. *Ideology, Power, and the Structure of Policy Networks* [Text] / A. Henry // *Policy Studies Journal*. - Volume 39. - Issue 3. - 2011. - P. 361-383
470. Hofferbert R. *The Study of Public Policy. Policy Analysis Series* [Text] / R. Hofferbert / Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1974. – 275 p.
471. Hogue B.N., Loader B.D. *Digital democracy: Discourse and decision making in the information Age*. [Text] / B. N. Hogue, B. D. Loader. - Routledge, 1999. -296 p.
472. Hölscher L. *Öffentlichkeit und Geheimnis. Eine begriffsgeschichtliche Untersuchung zur Entstehung der Öffentlichkeit in der frühen Neuzeit* [Text] / L. Hölscher. - Stuttgart: Klett-Cotta, 1979. – 183 p.
473. Howlett M., Ramesh M. *Studying Public Policy: Policy Cycles and Policy Subsystems* [Text] / M. Howlett, M. Ramesh. - Oxford: Oxford University Press, 2003. - 2nd ed. - 321 p.
474. Huntington S.P. *Political Order in Changing Societies* [Text] / S.P. Huntington. - New Haven - 1968. - 263 p.

475. Hyden Goran. *The Study of Governance [Text]* / G. Hyden / Ed. by G. Hyden and M. Bratton / *Governance and Politics in Africa*. - Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1992. - P. 1-26.
476. Jenkins-Smith Hank C., Sabatie Paul A. *Evaluating the Advocacy Coalition Framework [Text]* / H.Jenkins-Smith, P.Sabatie // *Journal of Public Policy*. – Vol. 14.- Issue 02. - 1994.- P. 175-203
477. Jenkins W.I. *Polisy Analysis: A political and Organisational Perspective [Text]* / W.I. Jenkins. - London : Martin Robertson, 1978.- 278 p.
478. Jepperson R., Swidler A. What properties of culture should we measure? [Text] / R.Jepperson, A.Swidler // *Poetics*. -1994. - Vol. 22. - No. 4. – P. 359–371.
479. Kaldor M. *The Idea of Global Civil Society [Text]* / M. Kaldor / *Global Civil Society: Contested Futures* / Ed. by G. Baker and D. Chandler. - New York. – 2005. - P. 103-112
480. Katz R., Mair P. *Party Organizations: a data handbook on party organizations in western democracies, 1960-90 [Text]* / R. Katz, P. Mair - London:Sage Publications, 1992. - P. 389 -457.
481. Katz R. S., Mair P. *The Cartel Party thesis: A restatement [Text]* / R. Katz, P. Mair // *Perspectives on politics*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2009. – Vol.7. – N4. – P. 753 – 766.
482. Kaufmann D., Kraay A., Mastruzzi M. *The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues*.-World Bank Policy Research Working Paper No. 5430 Working Paper Series [Electronic resource]. - Access mode: // http://papers.ssrn.com/sol3/cf_dev/AbsByAuth.cfm?per_id=163813#reghttp://info.worldbank.org/governance/wgi/index.asp; *Governance Matters VIII: Aggregate and Individual Governance Indicators, 1996-2008* (June 29, 2009). World Bank Policy Research Working Paper No. 4978. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1424591>
483. Kaufman S. *Decision- making and conflict management processes in local government [Text]* / Kaufman S. / Edited by: Richard D. Bingham et. al./ *Managing local government: public administration in practice* - Newbury Park, Calif : Sage, 1991. – P. 115-134.
484. Keman H. *Policy-Making Capacities of European Party Government [Text]* / H. Keman / Ed. By: K. R. Luther & F. MüllerRommel (eds)/ *Political Parties in the New Europe: Political and Analytical Challenges*, Oxford: Oxford University Press, 2002. – P. 207-245.
485. Keman H. *Parties and Government: Features of Governing in Representative Democracies [Text]* / H. Keman /Ed. By: R. S. Katz & W. Crotty (eds), *Handbook of Party Politics*, London: Sage, 2006. – P. 160-174.
486. Kenis P. Raab J. *Wanted A Good Network Theory of Polisy Making [Electronic resource]* / P.Kenis, J. Raab - Access mode: <http://teep.tamu.edu/Npmrc/Kenis.pdf>
487. Kenneth W. Abbott, Genschel P., Snidal D., Zangl B. *International organizations as orchestrators [Text]* / W. Kenneth, P.Genschel, D. Snidal - Cambridge University Press.- 2015. – 464 p.
488. Kingdon J.W. *Agendas, alternativas and public policies [Text]*/ J.W Kingdon / *The University of Michigan*, 2003.- 253 p.
489. Klijn E.J., Koppenjan J., Termeer K. *Managing Networks in the Public Sector: A Theoretical Study of Management Strategies in Policy Networks [Text]* / E. J Klijn, J.Koppenjan, K.Termeer // *Public Administration*.- 1995. - Vol. 73(3). - P. 437-454.
490. Klingemann H., Hofferbert R., Budge I. *Parties, Policies, And Democracy (Theoretical Lenses on Public Policy) [Text]*/ H.Klingemann, R. Hofferbert, I. Budge. - Westview Press, 1994. - 318 p.

491. Knoke D. *Political Networks. The Structural Perspective [Text]* / D. Knoke. - Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 290 p.
492. Knoke D., Kuklinski J.H. *Network Analysis [Text]*/ D. Knoke, J.H. Kuklinski - Beverley Hills, CA: Sage Publications, 1982. - 96 p.
493. Knoepfel P., Larrue C., Varone F., Hill M. *Public Policy analysis [Text]*/ P.Knoepfel, C. Larrue, F. Varone, M. Hill. - The Policy Press University of Bristol. – 2007.- 317 p.
494. Koppenjan J.F.M. *Public management and Policy Networks. Foundations of a Network Approach to Governance [Text]*/ J.F.M. Koppenjan // *Public Management.*- 2000.- Vol. 2. - № 2. – P. 135 -158.
495. Koselleck R. *Kritik und Krise — Eine Studie zur Pathogenese der bürgerlichen Welt [Text]* / R. Koselleck. - Frankfurt/Main. - 1973.-247 p.
496. Krasner D. *Defending the National Interest: Raw Materials Investments and U.S. Foreign Policy [Text]* / D.Krasner. - Princeton University Press, 1978. – 404 p.
497. Lasswell H. D. *General Framework: Person, Personality, Group, Culture. The Analysis of Political Behavior: An Empirical Approach [Text]* / H.D. Lasswell. - N.Y. - 1948.- P. 375 -390.
498. Lasswell H. *Power and Personality [Text]* / H. Lasswell. - New York, 1948.- 262 p.
499. Lasswell H. *Psychopathology and Politics (Midway Reprint) [Text]* / H. Lasswell. - Chicago.: University of Chicago Press,1986.- 358 p.
500. Linklater P. *Public Spheres and Civilizing Processes [Text]* / P. Linklater // *Theory, Culture & Society.*- 2007. - Vol. 24.(4) - P. 31 -37.
501. Lowi T.J. *American business, public policy, case-studies and political theory [Text]* / T. J. Lowi // *World Politics.* - 1964. - Vol.16 . - P. 677-715.
502. Majone G. *Deregulation or re-regulation?: Regulatory reform in Europe and the United States [Text]* / G. Majone. - St. Martin's Press. - 1990. – 262 p.
503. Marsh D., Rhodes R.F.W. *Policy Networks in British Government [Text]* / D. Marsh., R.F.W. Rhodes. – GB: Oxford, Clarendon Press, 1992. - 312 p.
504. Masuda I. *The Information Society as Post-Industrial Society [Text]* / I.Masuda. - Washington: World Future Society, 1981. - 290 p.
505. McGann J., Sabatini R. *Global Think Tanks. Policy networks and governance [Text]* / J.McGann, R. Sabatini. - Abingdon: Routledge Global Institutions Series, 2011. – 170 p.
506. McGann J., Johnson E. *Comparative think tanks, politics and public policy [Text]* / J. McGann, E. Johnson. - Northampton, MA: Edward Elgar Publishing, 2006. – 304 p.
507. McGann J. *Global go to think tanks report and policy advice: Think Tanks and Civil Societies Program [Text]* / J. McGann. - University of Pennsylvania. - 2013.- 118 p.
508. McGann J. *Think Tanks and Policy Advice in the US: Academics, Advisors and Advocates (Routledge Research in American Politics and Governance) [Text]* / J. McGann. - NY.: Routledge, 2009.-149 p.
509. McGrew Anthony J., Lewis Paul U. *Global Politics. Globalization and the Nation-State [Text]* / A. McGrew, U. Paul Lewis. – Polity Press, 1992. - 348 p.
510. McLuhan M. *The Medium is the Massage: An Inventory of Effects. [Text]* / McLuhan / N.Y. - 1967. – 159 p.
511. Meyer J.W. *Myths of socialization and of personality. In Reconstructing Individualism [Text]* / J.W. Meyer, T Heller, S Morton, D Wellberry, Stanford, CA: Stanford Univ. Press, 1986. - P. 212-215.

512. Meyer J. W. *Centralization of funding and control in educational governance* [Text] / J. W. Meyer/ Ed. By: J.W. Meyer, W. R. Scott / *Organizational environments: Ritual and rationality*. - Thousand Oaks CA: Sage, 1992. - P.179-197.
513. *Media and the Public Spheres* [Text] / Ed. By Butsch R. Houndmills. - Palgrave Macmillan UK. - 2007. – 250 p.
514. *MoBüD*[Electronic resource]. - Access mode: <http://www.mobued.de/>.
515. Modelski G. *Principles of World Politics* [Text] / G. Modelski. - New York: Free Press., 1974. – 370 p.
516. Morrison T. *Actionable Learning. A Handbook for Capacity Building Through Case Based Learning* [Text]/ T. Morrison . - Tokyo: Asian Development Bank Institute, 2002-515p.
517. *M-Government: Mobile Technologies for Responsive Governments and Connected Societies*. [Text] / Geneva, International Telecommunications Union, 2011. - 147 p.
518. Najeeb A. *Institutional theory and human resource management*. [Electronic resource] / A.Najeeb / Ed. By: H. Hasan / *Being Practical with Theory: A Window into Business Research*. – 2014. - P.25-30. - Wollongong, Australia: THEORI. - Access mode: http://eurekaconnection.files.wordpress.com/2014/02/-institutional-theory-theoriebook_finaljan2014-v3.p ok_finaljan2014-v3.pdf
519. OECD [Electronic resource]. - Access mode: [/http://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=7236](http://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=7236).
520. OECD [Electronic resource]. - Access mode: [m-Government/http://www.oecd.org/internet/public-innovation/m-government.htm](http://www.oecd.org/internet/public-innovation/m-government.htm)
521. Olson M. *The Logic of Collective Action* [Text]/ M. Olson Cambridge: Harvard Univ. Press, 1965. – 208 p .
522. *Open Government Partnership, OGP* [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.opengovpartnership.org/>
523. *Organizational Ecology and Institutional Change in Global Governance* [Electronic resource]. - Kenneth W. Abbott, Jessica F. Green and Robert O. Keohane International Organization / FirstView Article / January 2016, pp 1 - 31 DOI: 10.1017/S0020818315000338, Published online: 14 January 2016. - Access mode: http://journals.cambridge.org/abstract_S0020818315000338
524. Ostrom E. *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. [Text] / E. Ostrom / *Understanding Institutional Diversity* Princeton paperbacks. – Princeton: Princeton University Press, 2009. - 376 p.
525. Ostrom E. *Rational Choise Theory and Institutional Analysis: Toward Complementarity* [Text] / E. Ostrom // *American Political Science Review*.- 1991.- Vol. 85 (1). – P. 237 – 343.
526. Peters B.G., Hogwood B.W. *In Search of the Issue-Attention Cycle* [Text] / B.G Peters, B.W.Hogwood // *The Journal of Politics*. - 1985. - Vol.47. - N 1. - P. 238–253.
527. Peters G. *Institutional Theory in Political Science: The «New Institutionalism»*. [Text]/ B.G Peters.- N.Y. - 2012.- 232 p.
528. Pierre J. *Debating Governance* [Text]/ J. Pierre. - Oxford: Oxford University Press, 2000. – 272 p.
529. Powell G.B., Whitten G. *A Cross National Analysys of Economic Voting: Taking Account of the Political Context* [Text]/ G.B Powell, G. A. Whitten // *American Journal of Political Science*. – 1993 .- Vol. 37.- P. 391-414.
530. Powell W.W., DiMaggio P.J. *The New Institutionalism in Organizational Analysis* [Text]/ W.W Powell, P.J. DiMaggio. - Chicago: University of Chicago Press, 1991. - 486 p.

531. Pressman L., Wildavsky A. *Implementation How Great Expectations in Washington Are Dashed in Oakland* [Text] / L. Pressman, A. Wildavsky. - Berkeley: University of California Press, 1973. - 182 p.
532. Reinicke Wolfgang H. *Global Public Policy: Governing without Government?* [Text] / H. Reinicke H. Wolfgang. - Brookings Institution, 1998. - 308 p.
533. Rheingold H. *Virtual Community* [Text] / H. Rheingold. - London: Mandarin, 1993. - 325 p.
534. Rhodes R., Marsh D. *Policy Network in British Politics. A Critique of Existing Approaches* [Text] / R. Rhodes, D. Marsh // *Policy Network in British Government*. Oxford. - 1992. - P. 13 -15.
535. Robertson Graeme B. *The Politics of Protest in Hybrid Regimes: Managing Dissent in Post-Communist Russia* Hardcover [Text] / Graeme B. Robertson - Cambridge University Press. - 2010. - 304 p.
536. Rochefort D. A. *Problem Definition, Agenda Access, and Policy Choice* [Text] / D. A. Rochefort, R. W. Cobb // *Policy Studies Journal*. - 1993. - Vol. 21. - № 1. - P. 56-71.
537. Rodrik D., Subramanian A., Trebbi F. *Institutions Rule: The Primacy of Institutions over Geography and Integration in Economic Development* [Text] / D. Rodrik, A. Subramanian, F. Trebbi. - NBER Working Paper, 2002. - No. 9305. - 46 p.
538. Rogers Everett M. *Diffusion of Innovations, 5th Edition* [Text] / Everett M. Rogers. - Publisher: Free Press. - 576 p.
539. Rose R., Davies P.L. *Inheritance in Public Policy. Change Without Choice in Britain* [Text] / R. Rose, P.L. Davies. - New Haven Yale university Press, 1994. - 257 p.
540. Rose R. *Inheritance before choice in public policy* [Text] / R. Rose // *Journal of theoretical Politics*. - Vol.2 (3) - P. 263-291.
541. Rosenau J. *Turbulence in World Politics :a theory of change and continuity* [Text] / J. Rosenau. - N.Y. - 1990.- 504 p.
542. Rothstein B., Samanni M., Teorell J. *Explaining the Welfare State: Power Resources vs. the Quality of Government* [Text] / Rothstein B., Samanni M., Teorell J // *European Political Science Review*. - 2012. - 4 (1). - P. 1-28.
543. Ruggie J.G. *What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge* [Text] / J.G. Ruggie // *International Organization*. Autumn., - 1998.- Vol. 52 (4). - P. 855-885.
544. Sabatier P.A, Jenkins-Smith H.C *Evaluating the Advocacy Coalition Framework* [Text] / P.A Sabatier, H.C. Jenkins-Smith // *Journal of Public Policy*. - Vol.14.- Issue 02. - April. - 1994.- P. 175-203.
545. Sabatier P.A., Jenkins-Smith H.C. *Special Issue: Policy Change and Policy-Oriented Learning: Exploring an Advocacy Coalition Framework* [Text] / P.A Sabatier, H.C. Jenkins-Smith // *Policy Sciences*. - 1988. - Vol. 21(2). - P. 123-278.
546. Sabatier P., Mazmanian D. *Implementation and Public Policy* [Text] / D. Mazmanian, P. Sabatier // *Policy Sciences*. - 1984.- Vol. 17 (1). - P. 95-97.
547. Scartascini C., Stein E., Tommasi M. *Political institutions, intertemporal cooperation and the quality of public policies* [Text] / C. Scartascini, E. Stein, M. Tommasi // *Journal of Applied Economics*. - 2013.- Vol XVI (1). - P. 1-32.
548. Scharpf F.G. *Games in Hierarchies and Networks. Analytical and Empirical Approaches to the Study of Governance Institutions* [Text] / Scharpf F.G.- Frankfurt a/M: Campus Verlag and Westview Press, 1993. - 448 p.
549. Scharpf Fritz W. *Governing in Europe: Effective and democratic?* [Text] / F.G.- Scharpf. - New York, Oxford: Oxford University Press, 1999. - P. 93-115

550. Schmitter P.C., Lehmbruch G. Trends toward Corporatist Intermediation [Text]/ P.C. Schmitter, G. Lehmbruch. - London: Sage, 1979. – P. 7 – 52.
551. Skocpol T. States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia and China [Text] / T. Skocpol. – Cambridge: Cambridge University Press - 2015.- 421 p.
552. Skocpol T., Finegold T. State capacity and economic intervention in the New Deal [Text] / T. Skocpol / Political Science Quarterly. - 1982 .- P. 255-278.
553. Sen A. Development as freedom [Text] / A. Sen. - New York: Oxford University Press, 1999. - 384 p.
554. Simon Herbert A. A Behavioral Model of Rational Choice [Text] / H.A.Simon // Quarterly Journal of Economics-February. - 1955.- Vol. 69.- P. 99–118.
555. Skowronek S., Orren K. Beyond the Iconography of Order: Notes for a «New Institutionalism» [Text] / S. Skowronek, K. Orren // The Dynamics of American Politics: Approaches and Interpretations. Boulder, 1994.- 451 p.
556. Smith A. The comparative policy process [Text] / A. Smith. - Santa Barbara: ABC-Clio, 1975. – 184 p.
557. Steinmo S. Structuring Politics: Historical Institutionalism in Comparative Analysis [Text] / S. Steinmo. – Cambridge: Cambridge University Press, 1992. -272 p.
558. StokesBerry Frances, William D. Berry State Lottery Adoptions as Policy Innovations: An Event History Analysis [Text] / Frances Stokes Berry, William D. Berry // American Political Science Review. - 84(2)- 1990.- P. 395– 415.
559. The Go To Think Tank Index [Electronic resource]. - Access mode: <http://gotothinktank.com/index>
560. Thelen K. Historical Institutionalism in Comparative Politics [Text] / K. Thelen // Annual Review of Political Science.- 1999. - Vol. 2. – P. 369 – 404.
561. The Study of Public Policy Analysis Series
The Bobbs-Merrill policy analysis series [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.uia.org/yearbook>
562. Trust Barometer Global Results 2012, 2015 Edelman Trust Barometer Available at: [Electronic resource]. - Access mode: <http://trust.edelman.com/trust-download/global-results/>
563. Union of International Associations [Electronic resource]. - Access mode: <https://www.uia.org/>
564. Vergeer M., Hermans L., Sams S. Online social networks and micro-blogging in political campaigning: The exploration of a new campaign tool and a new campaign style [Electronic resource] / M. Vergeer, L. Hermans, S. Sams // Party Politics published online.- 2011. - Access mode: <http://ppq.sagepub.com/content/early/2011/06/16/1354068811407580>
565. Vigoda E. From Responsiveness to Collaboration: Governance, Citizens, and the Next Generation of Public Administration [Text] / E. Vigoda // Public Administration Review. - 2002.- Vol. 62 (5). – P. 527 – 540.
566. Volkmer I. News in the Global Sphere. A Study of CNN and its impact on Global Communication. [Text] / I. Volkmer. - University of Luton Press; Reprint edition. - 1999. - 237 p.
567. Waarden van F. Dimensions and types of policy networks [Text] / F. van Waarden // European Journal of Political Research. - 1992. - Vol. 21(1-2). – P. 29 – 52.
568. Walker J.L. Setting the Agenda in the U.S. Senate: A Theory of Problem Selection [Text] / J.L. Walker // British Journal of Political Science. - 1977. - Vol. 7(4). - P. 423– 445.

569. Weaver R. K., Rockman B. A. *Do institutions matter?* [Text] / R. K. Weaver, B.A. Rockman. - Washington: Brookings institution, 2010 – 512 p.
570. Weible C.M., Sabatier P. A. *A Guide to the Advocacy Coalition Framework* [Text] / C. M. Weible, P.A.Sabatier // *Handbook of public policy analysis: theory, politics, and methods.*- CRC Press – 2007. - C. 123-136.
571. Weigle V. F., Butterfield J. *Civil Society in Reforming Communist Regimes: The Logic of Emergence* [Text] / V. F Weigle, J. Butterfield // *Comparative Politics.* - 1992. - Vol. 25. (1). – P. 1 -23.
572. Wendt A. *Social theory of international politics* [Electronic resource] / A. Wendt . - Access mode: <http://www.guillaumenicaise.com/wp-content/uploads/2013/10/Wendt-Social-Theory-of-International-Politics.pdf>
573. *White Paper on a European Communication Policy* [Electronic resource]. - Access mode: http://europa.eu/documents/comm/white_papers/pdf/com2006_35_en.pdf
574. Williams W., Elmore R. *Social Program Implementation* [Text] / W. Williams, R. Elmore. - New York: Academic Press. - 1976 . - P. 281- 282.
575. Williams W. *White House domestic policy analysis*, in Weiss [Text] / W. Williams/ *Organizations for policy analysis : helping government think.* Ed. By: Carol H Weiss. - Newbury Park. – 1992. – 289 p.
576. *World Economic Forum (WEF))* [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.weforum.org>.
577. *Worldwide Governance Indicators (WGI)* [Electronic resource]. - Access mode: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.asp>.
578. Zahariadis N. *Ambiguity and Choice in Public Policy: Political Decision Making in Modern Democracies* [Text] / N.Zahariadis. - Georgetown University Press, 2003 – 198 p.
579. Zahariadis N. *The multiple streams framework: structure, limitations, prospects* [Text] / N.Zahariadis / *Theories of the policy process/* Ed. By: Sabatier Paul. – Colorado, University of California, 2007. - 235 p.
580. <https://english.almere.nl/the-municipality/>
581. <http://i-soc.com.ua/institute/soc-mon-2013.pdf>
582. <http://mamprawowiedziec.pl>
583. <http://www.disputingblog.com/>
584. <http://www.globalideasbank.org/BOV/BV>
585. <http://www.mediate.com/mediator/search.cfm>

Наукове видання

Чальцева Олена Михайлівна

**ПУБЛІЧНА ПОЛІТИКА:
ТЕОРЕТИЧНИЙ ВИМІР І СУЧАСНА ПРАКТИКА**

Монографія

Редактор І. Гарбера

Оригініал-макет підготовлено О. Чальцевою

Комп'ютерна верстка Т. Барановська

Здано до складання 10.07.2017 р.

Підписано до друку 21.07.2017 р.

Формат 29.7x42 1/4. Папір офсетний.

Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.

Умовн. друк. арк. 24,33

Наклад 300 прим. Зам.№В2017-21

Видавець та виготовлювач ФОП Барановська Т. П.

21021, м. Вінниця, вул. Порики, 7.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

серія ДК № 4377 від 31.07.2012 р.